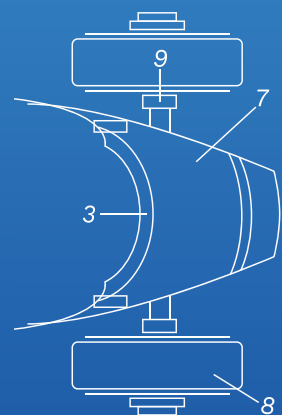
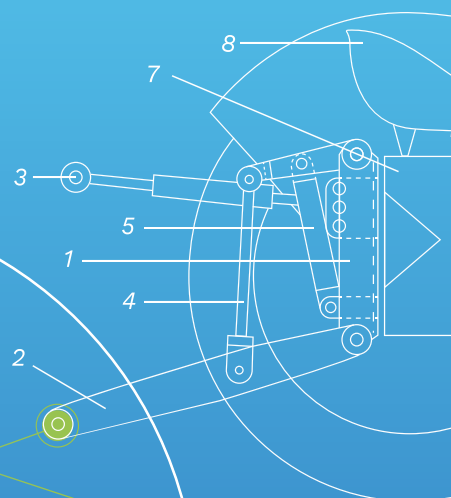
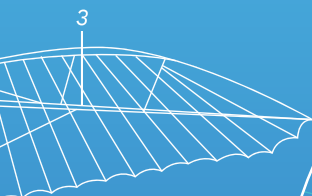

Szellemi Tulajdon
Nemzeti Hivatala

SZELLEMI TULAJDON
AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN

**SZELLEMI TULAJDON
AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN**

ÖTLETBŐL ÉRTÉK E

Szerzők:

Prof. Dr. Levendovszky János, az MTA doktora
Dr. habil. Grad-Gyenge Anikó
Dr. Keserű Barna Arnold PhD
Dr. Tomasoovszky Edit PhD
Prof. Dr. Görög Márta
Dr. Dudás Ágnes,
Dr. Molnár István
Haszonits András
Prof. Dr. Barta Judit
Dr. Sági Edit PhD
Dr. Legeza Dénes PhD
Dr. habil. Pogácsás Anett
Dr. Ujhelyi Dávid PhD, LLM

Szerkesztő:

Dr. habil. Grad-Gyenge Anikó

Nyelvi lektor:

Várfalviné Tari Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Kiadta a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala E
Felelős kiadó: Farkas Szabolcs

ISBN 978-963-9157-99-6 E

SZTNH – 2025.005

TARTALOMJEGYZÉK

AZ INNOVÁCIÓS MODELLEK, VALAMINT A TUDOMÁNYOS ÉS INNOVÁCIÓS PARKOK HELYE AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN

DR. KESERŰ BARNA ARNOLD PHD

1.	BEVEZETÉS	17
2.	AZ INNOVÁCIÓ FOGALMA ÉS MODELLJEI.....	18 E
3.	A TRIPLE HELIX MODELL, AVAGY AZ EGYETEMEK SZEREPE AZ INNOVÁCIÓBAN.....	20
4.	A HAZAI INNOVÁCIÓS ÖKOSZISZTÉMA – A PARK RENDSZER.....	22 E
5.	TERÜLETI KÖVETELMÉNYEK	24 E
6.	AZ EGYES CÍMEK ELNYERÉSÉRE VONATKOZÓ FELTÉTELEK	25 E
7.	TELJESÍTENDŐ CÉLOK ÉS VÁLLALÁSOK	28 E
8.	ELLENŐRZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS	30 E
9.	BEFEJEZÉS.....	30 E

AZ EURÓPAI UNIÓ EGYETEMI STRATÉGIÁI, INNOVÁCIÓS POLICY-JE ÉS EZEK METSZÉSPONTJAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KUTATÁSHOZ VALÓ JOGRA ÉS A SZELLEMI TULAJDONJOGOKRA

DR. TOMASOVKSZY EDIT PHD

	BEVEZETÉS	33
1.	ALAPVETÉSEK	33 E
	1.1. A tudásháromszög elemei és azok kölcsönhatásai.....	33 E
	1.2. Innovációs elméletek.....	34 E
	1.3. A kutatáshoz való jog.....	36
2.	AZ EU FELSŐOKTATÁSSAL ÉS INNOVÁCIÓVAL KAPCSOLATOS KÉPÉNEK FEJLŐDÉSE	37
	2.1. Felsőoktatási és innovációs koncepciók a 90-es években.....	37 E
	2.2. A Lisszaboni stratégia (2000-2010).....	39 E
	2.3. Az Európa 2020 program (2010-2020).....	42 E
	2.4. Az EU megújított felsőoktatási programja (2017).....	44

2.5. Az „Európai Egyetemek” kezdeményezés	46 E
2.6. Az oktatás és képzés terén az európai oktatási térség létrehozása érdekében és azon túlmutatóan folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszere	47 E
2.7. EAz Európai Innovációs és Technológiai Intézet és a stratégiai innovációs terv.	47 E
2.8. Az európai egyetemi stratégia.	48 E
2.9. EAz EU felsőoktatási csomagja	51 E
3. E ÖSSZEGRÉS	52 E

AZ EGYETEMI SZELLEMI TULAJDON KIBOCSÁTÁS HATÉKONYSÁGÁT TÁMOGATÓ TÉNYEZŐK ÉS AZOK EREDMÉNYESSÉGE
PROF. DR. GÖRÖG MÁRTA

1. E A SZABÁLYOZÁSI KERETRENDSZERBEN REJLŐ „MOTIVÁCIÓS” HATÁS . . .	55 E
2. E INTÉZMÉNYFINANSZÍROZÁSI „MOTIVÁCIÓS” KÖRNYEZET	61 E
3. E A FOLYAMATRENDSZERT TÁMOGATÓ MENEDZSMENT SZISZTÉMA ÉS EGYETEMI BELSŐ „MOTIVÁCIÓS” ESZKÖZÖK MINT JÓ GYAKORLATOK . . .	63 E
4. E AZ EGYETEMI SZELLEMI TULAJDON KIBOCSÁTÁS SZÁMOKBAN	65 E

AZ IPARJOGVÉDELMI OLTALOM ALÁ ESŐ SZELLEMI ALKOTÁSOK VÉDELMEINEK LEHETŐSÉGEI AZ EGYETEMI SZFÉRÁBAN (IPARJOGVÉDELMI OLTALMAK, KNOW-HOW ÉS AZ EZEKHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOFTVER-, ADATBÁZISHASZNOSÍTÁS)
DR. DUDÁS ÁGNES

1. E IPARJOGVÉDELMI OLTALMAK JELENTŐSÉGE	69 E
2. E EGYETEM PROFILJÁHOZ ILLESZKEDŐ DOMINÁNS IPARJOGVÉDELMI ÉS MÁS, SPECIÁLIS OLTALMI FORMÁK	70 E
2.1. ESzabadalom	70 E
2.2. Használati minta	71 E
2.3. Formatervezési minta	72 E
2.4. EVédjegy	72 E
2.5. Know-how	73 E
2.6. Szoftverek és adatbázisok hasznosítása.	74 E
3. E AZ IPARJOGVÉDELMI ELJÁRÁS FOLYAMATÁNAK LÉPÉSEI	75 E
3.1. E Besorolási mátrix.	76 E

3.2. A nyilvánosságra hozatal jelentősége	77 E
3.3. Mérlegelési szempontok, ütemezés	78 E
4. GYAKORLATI TAPASZTALATOK A FELMERÜLŐ KIHÍVÁSOK KAPCSÁN.	79 E
4.1. A bejelentési eljárás során észlelt nehézségek.	79 E
4.2. Az oltalomszerzési folyamatok közben felmerülő problémák	81 E
4.3. Hasznosítási folyamat előrehaladása során tapasztalt zökkenők.	81 E
5. E TALÁLTMÁNYHASZNOSÍTÁS.	83 E
5.1. E Folyamatban lévő fejlesztések nyilvánosságra hozatala.	85 E
5.2. Kutatási eredmények tesztesztelése	85 E
5.3. Partner által jelölt kutatási feladat végrehajtása során keletkezett eredmények helyzete.	85 E
5.4. ESikerorientált működés, mint jövőbeli modell	86 E
6. E ÖSSZEFOGLALÁS.	87 E

A SZELLEMITULAJDON-JOGOK FORGALOMKÉPESSÉGE – A JOGÁTRUHÁZÁS LEHETŐSÉGEI
DR. KESERŰ BARNA ARNOLD PHD

1. E BEVEZETÉS	89 E
2. E A SZELLEMITULAJDON-JOGOK FORGALOMKÉPESSÉGE	90 E
2.1. A szerzői jogok forgalomképessége.	90 E
2.2. Az üzleti titok forgalomképessége	94 E
2.3. Az iparjogvédelmi jogok forgalomképessége.	95 E
3. E A JOGÁTRUHÁZÁSI SZERZŐDÉS SZABÁLYAI.	97 E
4. E A MUNKAVISZONY ÉS HALLGATÓI JOGVISZONY SZEREPE A JOGUTÓDLÁSI LÁNCSOLATBAN	99 E

LICENCIASZERZŐDÉSEK AZ EGYETEMI TUDÁSMENEDZSMENTBEN
DR. MOLNÁR ISTVÁN PHD

1. E A LICENCIASZERZŐDÉSEKRŐL ÁLTALÁBAN	103 E
2. E A LICENCIASZERZŐDÉSEK EGYES RENDELKEZÉSEI.	105 E
2.1. A licencszerződés tárgya	106 E
2.2. Kizárólagosság	106 E
2.3. Allicensia adás lehetősége	107 E
2.4. Hasznosításra engedélyezett tevékenységi kör	108 E

2.5. A hasznosítási engedély földrajzi és iparági terjedelme	108 E
2.6. Fizetési feltételek	109 E
2.7. Ingyenes licencia	111 E
2.8. A szavatosság és felelősség	112 E
2.9. A felhasználási szerződésekről	112 E

ÜZLETI TITOK AZ EGYETEMI TUDÁSMENEDZSMENTBEN

DR. MOLNÁR ISTVÁN PHD

1. BEVEZETÉS	117 E
2. AZ ÜZLETI TITOK VÉDELME	117 E
3. AZ ÜZLETI TITOK MEGSÉRTÉSE	121 E

A SZELLEMI VAGYON ÉRTÉKÉNEK SZÁMVITELÉ A VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

HASZONITS ANDRÁS

1. A SZELLEMI VAGYON GAZDASÁGI JELENTŐSÉGE.	127 E
2. IMMATERIÁLIS ESZKÖZÖK SZÁMVITELI KELETKEZTETÉSÉNEK MÓDOZATAI	128 E
2.1. Akvizíció.	128 E
2.2. M&A	129 E
2.3. Aktiválás	129 E
2.4. Apportálás	131 E
3. LEGFŐBB NEMZETKÖZI SZÁMVITELI SZABÁLYOZÓK	133 E
3.1. Immateriális eszköz fogalma	134 E
3.2. Immateriális eszközök értékének meghatározása.	136 E
3.3. Hasznos élettartam megállapítása	140 E
4. GYAKORLATI MEGFONTOLÁSOK	142 E

AZ OPEN ACCESS PUBLIKÁLÁS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI A FELSŐOKTATÁSI – KUTATÓI PÁLYÁN

PROF. DR. BARTA JUDIT – DR. SÁPI EDIT PHD

1. BEVEZETŐ	147 E
2. AZ OA ESZMÉJE ÉS ANNAK MEGERŐSÖDÉSE	147 E

2.1. A tudományos kutatás szabadsága, megosztása E és a szabad hozzáférés igénye	147 E
2.2. Az OA tartalmi jelentése és hatása a szerzői jogokra.	149 E
2.3. Az OA és a tudományos karrier.	151 E
3. A NYÍLT HOZZÁFÉRÉSŰ PUBLIKÁCIÓK FINANSZÍROZÁSA: A SZERZŐ NEM KAP DÍJAT, HELYETTE Ő FIZET?	152 E
4. AZ OPEN ACCESS PUBLIKÁLÁS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI	156 E
4.1. A szerzőség kérdése	156 E
4.2. A szerzői mű eredetisége	157 E
4.3. A szerző és kiadó felhasználási joga	158 E
4.4. A mű harmadik személyek általi felhasználása	161 E
5. ÖSSZEGRÉS	163 E

A SZOLGÁLATI MŰVEK AZ EGYETEMEKEN

DR. LEGEZA DÉNES PHD

BEVEZETÉS	167 E
1. A MAGYAR SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁS ÉS JOGGYAKORLATA	167 E
6.1. A „munkaviszonyból folyó kötelesség” bírói értelmezése.	168 E
6.2. A munkakör terjedelme a magyar munkajogi joggyakorlatban	171 E
2. AZ EGYETEMI OKTATÓK, TUDOMÁNYOS KUTATÓK ÉS AZ EGYETEMI HALLGATÓK HELYZETE	173 E
3. A SZELLEMITULAJDON-KEZELÉSI SZABÁLYZAT	174 E
4. ÖSSZEGRÉS	177 E

A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK LÉTREHOZATALÁBAN VALÓ RÉSZVÉTEL EGYES SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI

DR. HABIL. POGÁCSÁS ANETT

1. A TUDOMÁNYOS EREDMÉNY HELYE A SZERZŐI JOGBAN.	179 E
2. AZ ALKOTÁS FOLYAMATÁBAN RÉSZTVEVŐK.	181 E
2.1. A múzsa csókja – ihlet, gondolatok, ötletek	181 E
2.2. Tény-e a tény?	184 E
2.3. Néhány nélkülözhetetlen résztvevőről	188 E
3. „MEGY-É ELŐBBRE MAJDAN FAJZATOM...”	190 E

EGYENSÚLY AZ ÓRIÁSOK VÁLLÁN – SZERZŐI JOGI SZABAD FELHASZNÁLÁSOK AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN

DR. UJHELYI DÁVID PHD, LL.M.

1. E BEVEZETÉS	193 E
2. E AZ AKADÉMIAI ALKOTÁS SAJÁTOS SÁGAI ÉS ALAPJOGI VETÜLETE.	194 E
3. E NEMZETKÖZI ÉS UNIÓS KÖRNYEZET.	198 E
3.1. E Nemzetközi jogforrások.	198 E
3.2. Az Európai Unió joga	200 E
4. E A HAZAI SZERZŐI JOGI MEGKÖZELÍTÉS	206 E
5. E KITEKINTÉS – A SZERZŐI JOGI EGYENSÚLY ÉS AZ AI	209 E
6. E KONKLÚZIÓ.	211 E

FÜGGELÉK

IP HASZNOSÍTÁS A GYAKORLATBAN: AZ EGYETEMI SAJÁT TŐKE ÉS AZ EGYETEMI KOCKÁZATI TŐKETÁRSASÁGOK (UNI-VC) SZEREPE A KORAI FÁZISÚ HASZNOSÍTÓ VÁLLALKOZÁSOK TÁMOGATÁSÁBAN

PROF. DR. HAIDEGGER TAMÁS – ÁRENDÁS CSABA – HOMONNAI GÁBOR

ÖSSZEFOGLALÓ.	215 E
1. E EGYETEMI INNOVÁCIÓS POTENCIÁL KIAKNÁZÁSA	216 E
1.1. E Miért fontosak az egyetemi innovatív projektek?	218 E
1.2. E Hogyan segítsük több innovatív projekt létrejöttét?	219 E
1.3. E Aktív innovációmenedzsment	219 E
2. E INNOVATÍV PROJEKTEK BEVONZÁSA AZ ÖKOSZISZTÉMÁBA	220 E
2.1. E Egyetemi polgárok és innovátorok motiválása	220 E
2.2. Oktatás	223 E
2.3. A megvalósítás komplexitása	224 E
2.4. E Marketing és PR tevékenységek.	227 E
3. E KOCKÁZATI TŐKE ALAPÚ FINANSZÍROZÁS	228 E
3.1. E Alternatív finanszírozási megoldások és a kockázati finanszírozás pozicionálása.	229
3.2. Általánosan elfogadott projektbemutató anyag felépítése, potenciális értékelési megközelítés	230 E

3.3. Nagyon ambiciózus projektek preferálása.	234 E
3.4. Befektetések kezelése, stratégiai tervezés	234 E
3.5. Befektetői Egyetem koncepciója	236 E
3.6. Célorientált megközelítés, üzleti és stratégiai tervezés	238 E

4. E INNOVÁCIÓS ELMÉLETI ESZKÖZTÁR, FŐBB OKTATÁSI ELEMELK AZ OKTATÁS PROJEKT VÉGREHAJTÁSA SORÁN	239 E

5. E ÖSSZEFOGLALÁS.	240 E

6. E FELHASZNÁLT IRODALOM	241 E

KÖSZÖNTŐ

PROF. DR. LEVENDOVSKY JÁNOS, AZ MTA DOKTORA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
kutatási és innovációs rektorhelyettes

A modern társadalom fejlődésének és hatékony működésének szempontjából alapvető fontosságú a különböző gazdasági és társadalmi szereplők innovatív termékekkel, eljárásokkal és technológiákkal való kiszolgálása. Ezért a fenntartható ipari növekedés biztosítása érdekében a vállalatoknak a magasan képzett munkaerő mellett innovációs teljesítményre van szüksége. Az egyetemek a kutatási kiválóságuk folyamatos emelésével és új kutatási és fejlesztési eredményeik révén pont ezeket a szükségleteket tudják kielégíteni: egyrészt magasan képzett diplomás szakemberek képzésével és kibocsátásával, másrészt magas hozzáadott értékű és megfelelő TRL (*technology readiness level*) szintű termékek, szolgáltatások és technológiák fejlesztésével. Ennek megfelelően az egyetemi és vállalati innovációs ökoszisztémák összekapcsolásával jelentős gazdasági növekedést lehet elérni, amely egybevág az Európai Uniónak az európai egyetemekre vonatkozó 2022-es, Communication on a European strategy for universities stratégiájával is.

Ahhoz, hogy a fenti célkitűzések sikeresen megvalósuljanak, elengedhetetlenül szükséges az innovációhoz és innovációmenedzsment jogi aspektusaihoz kapcsolódó ismereteknek az összegyűjtése és rendszerezése. Jelen tanulmánykötet ezen a területen való eligazodásban segít, illetve áttekinti azokat a lehetőségeket, amelyek az újszerű alkotások és eljárások jogi védelméhez kapcsolódnak, elsősorban a felsőoktatásban előforduló esetekre koncentrálnak.

Az egyes fejezetek a tudományos technológiai parkoktól és az ott termelődő eredményeknek a licenciától a szabadalomig, az üzleti titkokig terjedő védelmi lehetőségeit foglalják össze, a következő struktúrában:

- ♦ innovációs modellek és tudományos innovációs parkok,
- ♦ az EU innovációs politikája különös tekintettel a kutatáshoz való jogra és a szellemi tulajdonra,
- ♦ az egyetemi szellemi tulajdon kibocsátás hatékonysága,
- ♦ az iparjogvédelmi oltalom alá eső szellemi alkotások védelmének lehetőségei az egyetemi szférában,
- ♦ a szellemitulajdon-jogok forgalomképessége,
- ♦ a licencszerződések az egyetemi tudásmenedzsmentben,
- ♦ üzleti titok és védett ismeret,
- ♦ a szellemi vagyon értékének számvitele,
- ♦ az Open Access publikálás szerzői jogi kérdései,
- ♦ a szolgáltatási művek az egyetemen,
- ♦ a tudományos eredmények létrehozatalában való részvétel egyes szerzői jogi kérdései,
- ♦ a szerzői jogi szabad felhasználások az akadémiai szférában.

A kiadvány szerzői a felsőoktatásban zajló innovációs folyamatok szakértői és a fejezetekben fellelhető ismeretanyag segít a hatékony és termékeny kutatási és fejlesztési környezetet megteremtő jogi háttér megismerésében.

A kötet a BME kezdeményezésére, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala támogatásával jött létre.

Budapest, 2025. február 1.

ELŐSZÓ

DR. HABIL. GRAD-GYENGE ANIKÓ

*Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
tudományos és innovációs dékánhelyettes*

A jelen kötet ötlete 2021-ben született meg, egy olyan időszakban, amikor a magyarországi egyetemeknek a nemzetközi felsőoktatási versenyben a rangsorokban való előbbre lépéséhez elengedhetetlenül szükséges az innovációs kapacitások megerősítése, rendszerezése, új pályára állítása.

Ezt a nemes célkitűzést számos módon lehet és kell segíteni: infrastruktúra-fejlesztéssel, szakértők bevonásával és a szakértők új generációjának képzésével, a meglévő szakember-állomány folyamatos tréningjével, és nem utolsósorban a kutató-innovátorok számára olyan támogató környezet kialakításával, amelyben megéri számukra a klasszikus kutatási tevékenységből kiindulva, de azt meg is haladva innovációs tevékenységet folytatni.

Az akadémiai innováció piacra juttatása azonban sok esetben rögzesebb út, mint az eleve vállalati környezetben fogant megoldásoké. Ennek az útnak a kiépítése feltétlenül szükséges.

Magyarországon az innovatív vállalatok mellett az egyetemek azok a helyek, ahol nagy mennyiségben áll rendelkezésre olyan szintű szakmai tudás, amely innovációt szülhet. Az innováció viszont csak akkor tud hasznosulni, ha nem csak megszületik, hanem támogató környezetben fejlődhet, védelmet kaphat, a releváns piacok számára megmutatkozhat. Az innováció végső validálójá ugyanis nem az egyetem, hanem a piac.

Az egyetemi, kutatóintézeti környezetben létrejött innovációnak a piacra juttatása sajátos jogi keretek között történik. Mivel az egyetem eredeti célja nem az innováció, ezért a kutatói tevékenység innovatív megoldásokban való manifesztációját sajátos nemzetközi programokkal, uniós eszközökkel, nemzeti szabályokkal és nem utolsósorban kiegyensúlyozott belső szabályozókkal kell támogatni.

A jelen kötet célja tehát annak a szakpolitikai, szabályozási környezetnek és az érdeklődő jó gyakorlatoknak, úttörő példáknak a bemutatása, amelyek segítik az akadémiai szférában születő innováció eljutását a piacra.

A kötet törekvése az, hogy a legáltalánosabb, szakpolitikai jellegű kérdésektől a leginkább részletszabályok vizsgálata felé haladva átfogó képet adjon arról a jogi

környezetről, amely az akadémiai innovációt körbeveszi. A kötet valamennyi szerzője a témaköre kiváló ismerője, kiemelkedő kutatója és gyakorlati művelője. Ennek köszönhető, hogy minden alkotó arra törekedett, hogy az általa választott témában ne csak az elméleti háttérrel mutassa be, de a magyarországi, illetve a nemzetközi jó gyakorlatokat is értékelje. Így válhatnak a tanulmányok a szellemi tulajdon menedzsmentjével foglalkozó szakértők, de akár a terület iránt érdeklődő egyetemi hallgatók és mások számára is érthető és alkalmazható, rendszeresen, akár kézikönyvként is forgatható szakirodalommá.

A kötet első blokkjában található írások a témakör európai uniós, nemzeti stratégiai, szakpolitikai, egyetemi stratégiai aspektusait mutatják be.

Keserű Barna Arnold, a Győri Egyetem tanszékvezető egyetemi docensének a kötetet nyitó első tanulmánya átfogó bevezetőt nyújt az olvasónak a különböző innovációs modellek fejlődésébe, bemutatja azok változását arra koncentrálva, hogy ezekben milyen módon nyertek teret az egyetemek, kutatóintézetek. A tanulmány részletesen vizsgálja az innovációs park-koncepciókat, azok megvalósításának magyarországi keretrendszerét és külön kitér arra, hogy ezek az innovációs parkok milyen módon tudnak csatlakozni az egyetemekhez, kutatóintézetekhez, illetve, hogy tudnak szervesülni az innovációs parkokban helyet kapó egyéb szereplők tevékenységéhez.

Tomasovszky Edit, a BME GTK egyetemi adjunktusának tanulmánya arra a kérdésre keresi a választ, hogy az akadémiai innovációnak az Európai Unió által kibocsátott általános gazdaságfejlesztési, ipari és tudományos stratégiáiban milyen szerepe van, az innovációs park-koncepció ugyanis egy szélesebb gazdaságfejlesztési stratégiai gondolkodás részét is képezi. A tanulmány ezen szakpolitikai dokumentumok elemzése során a kutatáshoz való alapjog érvényesüléséről, valamint a szellemi tulajdonjogokról való gondolkodás vizsgálatát helyezi középpontba.

Görög Márta, a Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanárának, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánjának tanulmánya azt a kérdéskört járja körbe, hogy az egyetemi környezetben melyek a szellemi tulajdon kibocsátás hatékonyságát támogató tényezők és azoknak miként alakul az eredményessége. A tanulmány vizsgálja a magyarországi modellváltó egyetemeken létrejött újabb szabályozási

keretrendszert és ebből von le következtetéseket az innováció hatékony támogatásának eszköztárára tekintettel.

Dudás Ágnes, a BME FIEK iparjogvédelmi vezetőjének írása lényegét tekintve az előző tanulmány iker-tanulmánya: egy állami egyetem működésén keresztül vizsgálja meg az innovációs teljesítmény fokozásának eszközrendszerét, és mutatja be, milyen előnyei és hátrányai lehetnek az innováció hatékony hasznosíthatósága szempontjából az állami intézményekre vonatkozó szabályozásnak.

A kötet második blokkja a szellemi tulajdonjogok forgalomképességével kapcsolatos egyes kérdéseket vizsgálja.

Keserű Barna Arnold második tanulmánya bemutatja azokat a jogi lehetőségeket, amelyek az innovatív megoldás tekintetében a szellemi tulajdonjog megszerzését követően állnak rendelkezésre az egyetem, kutatóintézet számára ahhoz, hogy a hatékony kiaknázásra sor kerülhessen. A tanulmány a legfontosabb alapkérdést tisztázza: forgalomképesek-e a megszerzett szellemi tulajdonjogok, illetve az üzleti partnerre, esetlegesen magára a feltalálóra való átruházásnak milyen előnyei, hátrányai lehetnek.

Molnár István, a Neumann János Egyetem egyetemi docense, a Dr. Molnár Networked Intellectual Property Solutions szabadalmi ügyvivőjének tanulmánya az előző tanulmány párja: azt a kérdéskört mutatja be, hogy a szellemi tulajdonjog megszerzését követően milyen lehetőségei vannak az akadémiai szereplőknek akkor, ha nem kívánják egy az egyben átruházni szellemi tulajdonjogukat valamely partnerükre, hanem annak megtartása mellett csupán a hasznosítás lehetőségét akarják átadni licencia keretében.

Molnár István másik tanulmánya az üzleti titok védelmével foglalkozik. A tanulmány azt a problémát járja körül, hogy mi van akkor, ha az innovatív ismeretet az egyetem, a kutatóintézet nem akarja nyilvánossá tenni, viszont a hasznosítása lehetséges lenne külső szereplő bevonásával. Mely esetekben lehet célszerű az üzleti titok védelmét igénybe venni és mikor kell valamilyen más, az ismeret feltárásával járó szellemi tulajdoni oltalmat szerezni a megoldásra.

Haszonits András írása a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos nemzetközi és hazai számviteli kérdéseket vizsgálja. A szellemi tulajdonjogok értéke ugyanis egyre nő a vállalkozások vagyonában, ennek kimutathatósága azonban legalább olyan fontos, mint bármely más vagyontárgyé, ugyanakkor a szellemi tulajdonjogok sajátos viselkedésükből fakadólag időnként eltérő számviteli megoldásokat követelnek. A tanulmány ezeket a megoldásokat ismerteti hazai és nemzetközi kontextusban egyaránt.

A kötet harmadik blokkjában a szerzői jogi kérdéseket vizsgáló tanulmányok kaptak helyet.

Barta Judit, a Miskolci Egyetem intézetvezető, illetve a Nemzeti Közszerzői Jogi Központ egyetemi tanára és Sági Edit, a Miskolci Egyetem egyetemi adjunktusa közös tanulmánya az open access publikálással kapcsolatos kérdéseket vizsgálja, első-sorban a szerzői jog szemüvegén keresztül. A nyílt hozzáférésű publikálás széles körben való elterjesztése ugyanis előfeltétele a publikációk jobb láthatóságának, magasabb hivatkozottságának és így az egyetemi tudás jobb megjelenítésének is.

Legeza Dénes, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala munkatársának írása a szerzői jogviszonyban alkotott művekkel kapcsolatos szerzői jogi és iparjogvédelmi kérdéseket tekinti át, kitérve arra, hogy milyen jogi előfeltételei vannak annak, hogy egy mű vagy egy találmány tekintetében a munkáltató szerezzék meg a szellemi tulajdonjogokat, továbbá vizsgálja azt is, hogy milyen különbségek vannak/lehetnek egy szerzői művel, illetve egy találmánnyal kapcsolatos jogok megszerzése között.

Pogácsás Anett, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem habilitált egyetemi docense azt a meghatározó jelentőségű és gyakran vitákat kiváltó kérdést vizsgálja írásában, hogy a társszerzőségnek milyen feltételei vannak, mikor minősül valaki társszerzőnek és melyek azok a hozzájárulások egy tanulmány elkészítéséhez, amelyek nem eredményeznek szerzőséget. A tanulmány külön fejezetben vizsgálja a joggyakorlat alapján azokat a helyzeteket is, amikor az együttműködés oktatók, kutatók és hallgatók között valósul meg.

A kötet záró tanulmányában Ujhelyi Dávid, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi adjunktusa a kutatás szabadságát szolgáló szabad felhasználásokat vizsgálja, részletesen kitérve a szerzői jogi szabályozásba nemrégiben bekerült jogi eszközök értelmezésének lehetőségeire, esetleges nehézségeire is. A tanulmány előremutató módon foglalkozik a mesterséges intelligencia keltette turbulenciákkal is.

A kötethez függelékként kapcsolódik Haidegger Tamás, az Óbudai Egyetem egyetemi tanára, Homonnai Gábor, az Initium Venture Labs innovációs menedzsere és Árendás Csaba, az Óbudai Egyetem Egyetemi Kutató és Innovációs Központja senior innovációs menedzsere által készített elemzés, amely az Óbudai Egyetem innovációs ökoszisztémájának kialakítása során kialakult gyakorlatokat mutatja be, vizsgálja az ott alkalmazott szempontrendszert és értékeli a már most látható eredményeket.

Abban, hogy ez a kötet az olvasó számára kézbe vehető formában megszülethetett, a szerzők mellett elvülhetetlen érdeme van annak, hogy a BME javaslatát elfogadva, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala szakmai egyetértését és anyagi támogatását is biztosította a megvalósításhoz.

Budapest, 2025. február 1.

AZ INNOVÁCIÓS MODELLEK, VALAMINT A TUDOMÁNYOS ÉS INNOVÁCIÓS PARKOK HELYE E AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN

DR. KESERŐ BARNA ARNOLD PHD

tanszékvezető egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

1. BEVEZETÉS

Az innováció, amilyen gyakran használt kifejezés, olyan nehezen meghatározható jelentéstartalommal bír, hiszen azt részben meghatározza a vizsgált történelmi kontextus, valamint annak a tudományterületnek az ismervei, amelynek fogalmi készletével megkíséreljük definiálni.

Az innováció a gazdasági növekedés egyik pillére. A klasszikus liberális közgazdaságtan a gazdasági növekedést tekinti egy ország hosszú távú sikeressége zálogának.¹ „A makroökonómiában a gazdasági növekedés azt a folyamatot jelöli, amelyben a gazdaságok egyre több tőkefelszerelést halmoznak fel, kifelé tolják a technikai tudás határait, és folyamatosan termelékenyebbé válnak.”² A gazdasági növekedés tehát a produktivitás folyamatos emelkedését jelenti, ami az adott ország GDP-jének vagy nemzeti kibocsátásának a bővülése. Ha ezt egy főre vetítjük, akkor az életszínvonal növekedéséről kapunk képet, feltételezve persze azt az egyszerű matematikai képletet, hogy önmagában a gazdasági növekedés javuló életszínvonalat és jobb életet eredményez. Mára azonban világossá vált, hogy ez nincs így.

Samuelson és Nordhaus négy tényezőt különböztetnek meg, amelyek a növekedést meghatározzák: a) az emberi erőforrásokat, b) a természeti erőforrásokat, c) a tőkét és d) a technológiai fejlődést és innovációt. Az első három tényező tekinthető a növekedés klasszikus hajtóerejének, míg a technológiai fejlődés sokkal nehezebben megragadható, és kevésbé számszerűsíthető faktor. A legnagyobb különbség a természeti erőforrásokhoz képest mutatkozik, amely egyrészt nagyon eltérő mértékben és összetételben áll az egyes országok rendelkezésére, másrészt a mennyisége a legjobb esetben is stagnál, de jellemzően inkább egyre gyorsabban csökken. Ehhez képest a technológiai színvonal napról napra változik, fejlődik, és egyes területeken exponenciálisan növekszik.

Az innováció nem csak a gazdasági növekedés felől, de a fenntarthatóság szemszögéből is megközelíthető. A Millenniumi Nyilatkozat talaján állva, annak folytatásaként 2015. szeptember 25-én fogadta el az ENSZ a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó Fenntartható Fejlődési Célokat, amely dokumentum 2016. január 1-jén lépett hatályba. Ez ugyan jogi kötőerővel nem rendelkezik, ugyanakkor az államokat politikailag köti, és elvárt, hogy az abban foglalt célok előmozdításában hatékonyan közreműködjenek. 17 fenntartható fejlődési cél került megfogalmazásra, amelyek közül a 9. érdemel kiemelt: „Alkalmazkodó infrastruktúrát építeni, előmozdítani az átfogó és fenntartható iparosodást, valamint elősegíteni az innovációt.” Már ebből is kirajzolódik az innovációnak reziliens ipari infrastruktúrával való

¹ Ezzel szemben a nem-növekedés elméletei éppen a tudatos összehúzóást és mértéktartást tekintik a környezetileg hosszú távon is fenntartható pályának.

² SAMUELSON, PAUL A. – NORDHAUS, WILLIAM D.: *Közgazdaságtan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 453. p.

összekapcsolása, és az innovációnak a környezeti szempontból is fenntartható ipari fejlődés szolgálatába állítása.

A klasszikus gazdasági megközelítéseknek számos kritikája és alternatívája született. A Paul Romer nevéhez kötődő új növekedésemélet vagy endogén technológiai változás elmélet újfajta gazdaságpolitikai szemléletet vezetett be. Romer szerint az országok gazdasági növekedésének ütemében és az életszínvonalban fellelhető különbségek fő oka az eltérő technológiai színvonal, ezért a gazdaságpolitikának és a jogalkotásnak is támogatnia kell a tudásteremtést és a technológiai fejlődést. Ennek egyik eszköze a szellemi tulajdon-védelem rendszerének kialakítása, amely ösztönzőerőként, motivációs tényezőként hat a piaci szereplőkre.³ Az innováció és a szellemi tulajdon-jogok között kölcsönhatás egyes iparági jellemzők alapján differenciálható. A kutatás-fejlesztés szempontjából magas intenzitású például az űrtechnika, a robotika, a gyógyszeripar és az elektronika, közepes intenzitású a vegyipar, az autóipar és a műanyagipar, és alacsony intenzitású a textilipar, a faipar és a papíripar. A kutatás-fejlesztés szempontjából kiemelkedő területeken lehet pozitív hatása a szellemi tulajdonjogoknak az innovációra, de egyéb iparágakban nem.⁴ Éppen emiatt az egységes szabadalmi koncepciót is érik kritikák, amelyek lényege szerint az iparáganként eltérő innovációs képességek iparág-specifikus szabadalmi szabályokat kívánának meg.⁵

2. AZ INNOVÁCIÓ FOGALMA ÉS MODELLJEI

Az innováció egyik meghatározó teoretikusa Joseph Schumpeter volt, akinek sokat idézett tézise szerint az innováció alapvetően ötféle módon valósulhat meg: (1) új termék létrehozása vagy a meglévő minőségének javítása, (2) új ipari eljárások kidolgozása, (3) új piac teremtése, (4) új források felfedezése a korábbiaktól függetlenül és (5) új szervezet alapítása útján.⁶

A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény 6. pontja az értelmező rendelkezések körében jelentős mértékben támaszkodik a schumpeteri innovációdefinícióra, amely szerint az innováció egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy folyamat, vagy ezek kombinációja, amely jelentősen különbözik a jogi formájától vagy finanszírozási módjától függetlenül az adott szervezet korábbi termékeitől vagy folyamataitól, és amelyet termék esetén a potenciális felhasználók számára elérhetővé tettek, vagy amelyeket folyamat esetén a szervezet használatba vett, továbbá amely lehet termék innováció és üzleti

folyamat innováció. A termék innováció egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy szolgáltatás, amely jelentősen különbözik a vállalkozás olyan termékeitől, szolgáltatásaitól, amelyet már bevezetett a piacra. Ehhez képest az üzleti folyamat innováció egy vagy több üzleti tevékenységéhez – így különösen a termelés, disztribúció és logisztika, marketing és értékesítés, információs és kommunikációs technológia, az adminisztráció és a menedzsment, termék-, és folyamat fejlesztés – kapcsolódó új vagy továbbfejlesztett üzleti folyamat, amely jelentősen különbözik a vállalkozás korábbi üzleti folyamataitól, és amelyeket a vállalkozás használatba vett.

Megkülönböztethetünk zárt és nyílt innovációt is. Történetileg a zárt innováció a régebbi, amelyben a kutatási projektek külső tudás bevonása nélkül, lineárisan, az adott intézményen belül zajlanak le az elejétől a végéig. A 20. század nagy részében ez volt a jellemző. A zárt innovációra jellemző a vertikális integráció, ami azt jelenti, hogy az innovációhoz szükséges minden lépést – a nyersanyagbeszerzéstől a termékfejlesztésen keresztül az értékesítésig – a vállalaton belül tesznek meg, ami nagyfokú összehangolt vertikális koordinációt igényel. A zárt innovációs modell zárt tudásrendszeren alapul, ami azt jelenti, hogy a cégek saját K+F részlegeket működtetnek, saját szakemberekkel dolgoznak, és jellemzően hosszú távú és forrásigényes projekteket folytatnak. Ebben a szisztémában a külső együttműködéseknek minimális, vagy semmilyen szerep nem jutott. Ehhez a rendszerhez erős szellemi tulajdon-védelmi stratégia párosult, hangsúlyosan a kirekesztő jellegű előtérbe helyezve. A cégek jellemzően azért szabadalmaztattak, hogy másokat elzárhassanak az adott technológia alkalmazásától, és sok esetben maguk sem hasznosították ezeket a tudáselemeket.

A zárt innovációs modell a 20. század második felében fokozatosan veszített a jelentőségéből, amihez több külső és belső tényező közrehatása vezetett. A képzett munkaerő létszáma és mobilitása is fejlődésnek indult, aminek köszönhetően a tudás gyorsabban kezdett a vállalat falain kívülre terjedni. Az iparágak közötti munkaerő-vándorlás, valamint az egyetemek és kutatóintézetek fokozódó részvétele a tudományos kutatásokban javította a tudás hozzáférhetőségét és mobilitását. A külső beszállítók is fejlődésen mentek keresztül, technológiai és gyártási képességeik fokozódtak, ami lehetővé tette a nagyvállalatok számára, hogy a külső partnerekre támaszkodjanak a fejlesztési folyamatokban. Ez ösztönzőleg hatott a versenyre, és csökkentette az intern K+F költségek mértékét. A technológiai változások gyorsuló üteme és a piaci verseny fokozódása egyre inkább arra serkentette a vállalatokat, hogy nyitottabbá váljanak, és hasznosítsák a külső innovációs kapacitásokat annak érdekében, hogy gyorsan reagálhassanak a piaci igényekre. Végül pedig a tudás decentralizálttá válása említendő a megújulás egyik motorjaként. A tudás tárolása és kizárólagos birtoklása egyre kevésbé volt fenntartható, az információk egyre gyorsabban terjedtek a vállalaton kívülre is, gyakran éppen a versenytársakhoz. Ez a zárt modell hatékonyságát kezdte csökkenteni, ami ahhoz a

³ ROMER, PAUL M.: *The Origins of Endogenous Growth*. The Journal of Economic Perspectives, Vol. 8. Issue 1. (1994), 21. p., IDRIS, KAMIL: *Intellectual Property. A Power Tool for Economic Growth, Overview*, World Intellectual Property Organization, Geneva, 2003, 4. p.

⁴ CORREA, CARLOS M.: *Economic Development and the Role of IP* címmel előadás az „International Conference on Intellectual Property and Development” című konferencián, Genf, WIPO, 2016. április 7.

⁵ BURK, DAN L., - LEMLEY, MARK A.: *Policy Levers in Patent Law*. Virginia Law Review, Vol. 89, No. 7, November 2003, 1575-1696. p.

⁶ SCHUMPETER, JOSEPH: *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 110-111. p.

felismeréshez vezetett, hogy ezt a folyamatot nem megakadályozni kell, hanem kihasználni.⁷

Henry Chesbrough fentebb idézett könyve óta vált általánosan használt kifejezéssé a nyílt innováció, amely meghaladottá tette a zárt innovációt. A nyílt innovációs folyamatokban a tudás-input nem korlátozódik belső erőforrásokra, a technológiai forrás bárhol érkezik, és bármikor bekapcsolódhat az innovációs folyamatokba. A nyílt innováció piacot teremt a szellemi tulajdon-jogok számára is, ugyanis ebben a modellben a jogok szabadon gazdát cserélhetnek a piaci szereplők között a keresleti és kínálati viszonyok alapján, így téve hatékonyabbá a K+F folyamatokat. Ez a vertikális integráció ellenkezőjére sarkallja a vállalatokat, ugyanis nem szükséges a termékfejlesztés összes fázisát a vállalatban belül megvalósítani. Jelentős idő- és költségmegtakarítás lehet az eredménye, ha minden fázist az arra optimalizált – akár külső – helyen végeznek el, arról nem is beszélve, ha a hiányzó szak tudás másként nem is lenne pótolható. Ezért a nyílt innovációs modellben a külső és a belső tudás egymással egyenértékű.⁸

A nyílt innovációs modell az akadémiai szféra előtt új lehetőségeket nyit meg. Ezek az intézmények jellegükből adódóan általában képtelenek a zárt innovációs láncolat valamennyi fázisát megvalósítani, hiszen az egyetemek vagy kutatóintézetek nem profitorientált vállalkozások. Ezzel szemben jelentős tudás koncentrálódik ezeken a kutatóhelyeken, amit képesek lehetnek hasznosítani az innovációban érdekelt piaci szereplők számára. A nyílt innováció egyik jelentős előnye a költség-hatékonyság és a költségek megosztása, ugyanis a források több helyről érkehetnek, és a kockázatok is több szereplő között oszlanak meg.

3. A TRIPLE HELIX MODELL, AVAGY AZ EGYETEMEK SZEREPE AZ INNOVÁCIÓBAN

Az innovációt az eddigiekben – akár zárt, akár nyílt formájában – alapvetően egy-egy vállalkozás nézőpontjából vizsgáltuk. A 21. században azonban egyre elterjedtebbé vált az a megközelítés, hogy elszigetelt intézmények helyett innovációs rendszerekről és együttműködésekről, vagy divatos kifejezéssel élve, innovációs ökoszisztémákról beszélünk. Ez a fajta rendszerszemlélet szükségképpen megköveteli a nyílt innovációs modellt, mint előfeltételt.

Az ökoszisztéma alapú gondolkodás alapját Moore 1993-as üzleti ökoszisztéma elmélete adja, amely nyomán a 2000-es évekre vált elterjedtté ez a szóhasználat a tudományos és üzleti életben is. Mára térbeli, strukturális és funkcionális alapon is

⁷ CHESBROUGH, HENRY: *Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profitin from Technology*. Harvard Business School Press, Boston, 2003, 21-41. p.

⁸ MOLNÁR ISTVÁN – NÉMETH GÁBOR: *Egyetemi szellemi tulajdon-védelem és ipari kapcsolatok a nyílt innovációs közegben: open access vagy monopoljogok?* Iparjogvédelmi és Szerzői Jogí Szemle, 2009/5., 6-9. p.

differenciálható innovációs ökoszisztémák jöttek létre.⁹ Ezen elméletek közül talán a legelterjedtebb az ún. Triple Helix modell, amely Henry Etzkowitz és Loet Leydesdorff nevéhez köthető az 1990-es évek végéről.

A Triple Helix elvi alapja, hogy a tudásalapú gazdaságban az innovációs folyamatok optimálisan az állam, a felsőoktatási intézmények és a vállalatok mint piaci szereplők interakcióján alapulnak. Ez a három pólus képezi a Triple Helix rendszer három spirálját.¹⁰ E rendszernek azonban történetileg is több előképe létezett, amelyekben a három spirálra eltérő szerep és aktivitás volt jellemző, így a rendszer dinamikája is hosszú evolúción ment keresztül. E három terület interakciója a 19. század második felében kezdett kialakulni, amikor a tudomány önmagában is tőkévé kezdett transzformálódni, és az ipari növekedés egyik hajtóerejévé vált.¹¹ Ekkoriban azonban még nem a szoros együttműködés volt jellemző az innováció szereplőire.

Az első modell az etatista, erős államon alapuló modell volt, ami kifejezetten Közép-Kelet-Európa országaira és később a posztszovjet rendszerekre volt jellemző a Szovjetunió széthullása után. Ebben a rendszerben az állam elsődlegesen az innováció-ösztönző környezet fenntartásáért és az állami K+F támogatási rendszer kialakításáért felel. Azaz az állam elsődlegesen koordinál, a vállalati szektor pedig ténylegesen innovációs tevékenységet folytat. A felsőoktatás passzív szerepet tölt be, lényegében a megfelelő szakemberek képzése a feladata, azaz az innovációhoz csak közvetetten járul hozzá, de abban közvetlen, piaciilag hasznosítható kutatási tevékenységgel nem vesz részt (ettől független tudományos alapkutatókat ekkor is folytattak.)

A fejlődési stációk közül a második az ún. „laissez faire” modell, amiben az állami dominancia már megszűnik, és az állam, az akadémiai szféra és a piaci szektor együttműködése a meghatározó, de az utóbbiakra egymás közötti viszonyaikban még a tisztán versengő attitűd volt a jellemző. Az egyetemek ebben a modellben már nem pusztán a szakembereket képzik, de maguk is végeznek alaputatást és eseti megbízások alapján alkalmazott kutatást is, míg a vállalkozások elsődlegesen jól piacosítható alkalmazott kutatásokra törekednek.

Az evolúciós fejlődés végső állomása az interaktív Triple Helix modell, ahol a három résztvevői körre a partnerség, a bizalmi kapcsolatok, a hosszútávú

⁹ HORVÁTH KLAUDIA GABRIELLA: *A Triple Helix innovációs ökoszisztéma modell evolúciós megközelítése esettanulmányok alapján*. In: Horváth Bálint – Földi Péter (szerk.): *Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók VII. Nemzetközi Téli Konferenciája Konferenciakötet*, Óbudai Egyetem, Budapest, 2021, 90. p.

¹⁰ Újabb megközelítések ezt a modellt tovább is tagolják, így például ismert a Quintuple Helix modell is, amelyben a média és a kultúra, valamint a természeti környezet is megjelenik. FILEP BÁLINT – LUKÁCS ESZTER: *A Széchenyi István Egyetem nemzetköziesítése a világjárvány előtt és után*. *Polgári Szemle*, 2021/1-3. szám, 34-35. p.

¹¹ LEYDESORFF, LOET – ETZKOWITZ, HENRY: *Emergence of a Tirple Helix of University – Industry – Government Relations*. *Science and Public Policy*, 23 (1996), 280-281. p.

együttműködések és a problémaorientáltság jellemző. Egyaránt megfigyelhető a versengő és együttműködő attitűd, egyfajta „co-opetition” jelleggel.¹²

A Triple Helix modell lényege, hogy a három szereplő dinamikája a kölcsönhatások révén új struktúrák létrehozásához vezet, és így jöhetnek létre egyetemi kutatási és kompetencia központok, vagy hosszútávú stratégiai szövetségek. A sikeres Triple Helix modell megvalósításához elengedhetetlen az együttműködés és a bizalomépítés az egyetemek, az ipar és a kormányzat között. Az államnak meg kell teremtenie azt a jogszabályi keretet, amely legitimmé teszi a közpénzek felhasználását ebben a modellben, és biztosítja az előállított tudás társadalmi hasznosulását. Ennek egyik vetülete a megtermelt tudás open access jellegű közzététele.

Az innovációs ökoszisztémát tovább színesíti, hogy az elmúlt években a magyar felsőoktatásban jelentős változás zajlott le az ún. modellváltás révén, amelynek eredményeképpen az egyetemek túlnyomó többsége az állam által létesített alapítványok fenntartása alá került, és ezáltal magánegyetemekké váltak, míg csupán néhány egyetem maradt közvetlenül az állam fenntartásában. Az alapítványi egyetemeket is támogatja az állam, ennek azonban feltétele a finanszírozási szerződésben meghatározott indikátorok teljesítése. A rosszul teljesítő egyetemek állami támogatása csökken. Ezen indikátorok nagyon vegyes képet mutatnak, de egy tekintélyes hányada kapcsolódik innovációs és vállalkozásfejlesztési tevékenységekhez, így a modellváltáson átesett egyetemeknek most már közvetlen anyagi érdekük fűződik az innovációs potenciálok kiaknázásához.

4. A HAZAI INNOVÁCIÓS ÖKOSZISZTÉMA – A PARK RENDSZER

A hazai innovációs ökoszisztéma meglehetősen sokrétű. Figyelemmel arra, hogy mind az innováció ösztönzése, mind pedig a felsőoktatás felügyelete 2018-tól az Innovációs és Technológiai Minisztérium, jelenleg pedig a Kulturális és Innovációs Minisztérium hatáskörébe tartozik, nem véletlen, hogy a kutatás-fejlesztési és innovációs folyamatokban a felsőoktatási intézményeknek egyre nagyobb jelentősége van, ezzel is a nyílt innovációs és Triple Helix modellhez igazodva. Már a 2016-ban elfogadott „Fokozatváltás a felsőoktatásban” című középtávú felsőoktatási stratégia is kiemelt figyelmet fordított a felsőoktatási innovációs kapacitások kiaknázására. „Világos tehát, hogy a hazai és nemzetközi piacokon is versenyképes magyar vállalatok¹³ fejlesztését célzó kormányzati erőfeszítések csak akkor hozhatnak tartós eredményt, ha sikerül a vállalkozások innovációs intenzitását növelni, amely azonban csak a felsőoktatásban rendelkezésre álló potenciál kihasználásával

érhető el hatékonyan.”¹⁴ Éppen ezért, a stratégia alapvető fontosságúnak tekintette, hogy a vállalati, és ezen belül is kiemelten a KKV-szektor és a felsőoktatás innovációs szimbiózisba kerüljenek.

Az országos Tudományos és Innovációs, Technológiai, illetve Ipari Park hálózat kiépítésének koncepciójáról szóló 1093/2019. (III.08.) Korm. határozat előrevetítette az új, háromszintű innovációs hálózati struktúra kialakítását, amely alapján tudományos és innovációs parkok, technológiai parkok és ipari parkok képezik a parkhálózat új pilléreit. A parkhálózat részletszabályait a 799/2021. (XII.28.) Korm. rendelet fektette le, amelyet rövid időn belül felváltott a 161/2023. (IV.28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Rendelet). A korábbi parkstruktúra a logisztikai parkokkal egészült ki, így jelenleg négy parktípus létezik. Az 1. § értelmező rendelkezései között találjuk a négy parktípus fogalmát, amelynek komponenseit az alábbi táblázat foglalja össze:

1. táblázat Az ipari park, logisztikai park, technológiai park és tudományos és innovációs park fogalmi összetevői (Forrás: a szerző saját szerkesztése)

	Ipari park	Logisztikai park	Technológiai park	Tudományos és innovációs park
Bázis	Ipari és vállalati bázis	Logisztikai bázis	Ipari és vállalati bázis	Felsőoktatási bázis
Kapacitás	Termelési és feldolgozóipari kapacitás	Legalább 60%-ban logisztikai kapacitásokra épül	Technológiai intenzív fejlesztési tevékenység	Elsősorban egyetemi bázisú innovációs ökoszisztéma és K+F+I tevékenység
Vezérlőelv	Piac által vezérelt	Piac által vezérelt	Technológiai verseny által vezérelt	Tudományvezérelt
Infrastruktúra	Termelési és szolgáltatási tevékenység	Az alapszolgáltatások közvetlenül a logisztikához kötődnek	Vállalati környezetben kialakított kompetenciák, szolgáltatások - fejlesztő és gyártó központokon, inkubátorokon keresztül - elérhetővé válnak a piac, az ipar és a tudomány számára	Elsősorban a kutatóegyetemi környezetben kialakított ökoszisztéma
Integráció	Integrált együttműködés az ipari, az önkormányzati és a befektetési szereplők között	Integrált együttműködés az ipari, logisztikai, az önkormányzata és a befektetési szereplők között	Integrált együttműködés az ipari, kutatási és egyetemi szereplők között	Közvetlen tudásáramlás az ipari és a tudományos szereplők között

¹² HORVÁTH: i. m. 94-97. p.

¹³ A stratégia itt elsősorban a kis-és középvállalkozásokra (a továbbiakban KKV) fókuszál.

¹⁴ Fokozatváltás a felsőoktatásban. Középtávú szakpolitikai stratégia, 2016, 117. p.

A fenti táblázatból a megjelölt szempontok szerinti bontásban látható, hogy az egyes parktípusok milyen elvek szerint szerveződnek, és mik a főbb célkitűzéseik. Míg a logisztikai és ipari parkok esetében az innovációs célok nem jelennek meg, addig a technológiai parkok és a tudományos és innovációs parkok esetében ezek hangsúlyosabbá, illetve elsődlegessé válnak. Figyelemmel arra, hogy a tanulmány innovációs fókuszú, a logisztikai és ipari parkokkal a továbbiakban külön nem foglalkozunk.

A parkká minősítés mint cím a Rendelet szerinti jogok és kötelezettségek összességének megtestesítését jelenti. A címviselő szervezetekkel szembeni kritériumok eltérőek, ugyanis míg a technológiai park esetében a címviselő lehet gazdasági társaság, helyi önkormányzat vagy helyi önkormányzatok társulása, addig a tudományos és innovációs parkok esetében felsőoktatási intézmények, felsőoktatási intézményt fenntartó jogi személyek, vagy ezek többségi befolyása alatt álló gazdasági társaságok vagy konzorciumok viselhetik a címet.¹⁵

A Rendelet 6. §-a külön rendezi, hogy a négy cím hogyan viszonyul egymáshoz, amelyből egy egymásra épülő, lépcsőzetes rendszer rajzolódik ki. Ez alapján a Technológiai Park cím magában foglalja az Ipari Park címre való jogosultságot is, fordítva ez azonban nem automatikus. Az Ipari Park cím viselésére jogosult szervezet csak nyertes pályázat alapján válhat jogosulttá a Technológiai Park cím használatára. Logisztikai Park azonban nem pályázhat a másik három cím elnyerésére. A Tudományos és Technológiai Parkok – amennyiben megfelelnek a technológiai parkok minősítési szempontrendszerének – külön pályázat nélkül elnyerik a Technológiai Park címet is. Amennyiben ennek nem felel meg, de az Ipari Park feltételrendszerének igen, úgy az Ipari Park cím viselésére továbbra is jogosult a Tudományos és Technológiai Park.

5. TERÜLETI KÖVETELMÉNYEK

A Rendelet 8. §-a határozza meg a parkok minimális területét. A technológiai parkok esetében ez legalább 10 hektár, a tudományos és innovációs parkok esetén legalább 1 hektár. A tudományos és innovációs parkok esetén a terület a megvalósítási ütem alapján elsődleges és másodlagos területre bontható, ahol az elsődleges terület egy minimum 2000 m² nagyságú, a címviselő 25 kilométeres körzetében lévő bel- vagy külterületi ingatlan, amely a tudományos és innovációs park központi területe. A másodlagos terület a további megvalósítási ütemekhez kötődik, amely az elsődleges területtel akár egybefüggő, akár attól elkülönült terület is lehet.

A Rendelet a technológiai parkok esetében más felosztást alkalmaz, ezek ugyanis szükségképpen törzsterületből, és emellett – opcionálisan – fejlesztési területből

¹⁵ Rendelet 3. § (2) bekezdés.

állnak. Amennyiben a törzsterület nem éri el a 10 hektárt, úgy a fejlesztési terület biztosítása kötelező. Ezeknek nem szükséges egybefüggő területet alkotniuk (ez csak az ipari parkok esetében feltétel). A törzsterület lehet betelepített¹⁶ vagy betelepíthető.¹⁷ Fejlesztési terület pedig csak az lehet, amely településrendezési terv vagy képviselő-testületi határozattal iparterületté nyilvánított, ipari célú hasznosításra jogilag alkalmas mind az ingatlan-nyilvántartás, mind pedig a tulajdonosok nyilatkozata alapján, és a környezeti állapot tényfeltárása megtörtént, amennyiben korábban is iparterületként hasznosították a területet. Ha emiatt környezetvédelmi szempontból szennyezett, úgy a környezetvédelmi hatóság által jóváhagyott kármentesítési beavatkozási tervet kell készíteni.

6. AZ EGYES CÍMEK ELNYERÉSÉRE VONATKOZÓ FELTÉTELEK

A címek megszerzése pályázat útján történik. A pályázati felhívást a kormányzati portálon teszik közzé, amelyekre a pályázatokat technológiai parkok esetében az iparügyekért felelős miniszterhez, a tudományos és innovációs parkok esetében pedig a tudománypolitika koordinációjáért felelős miniszterhez kell benyújtani. A jelenlegi kormányzati struktúrában az iparügyekért a nemzetgazdasági miniszter, míg a tudománypolitika koordinációjáért a kultúráért és innovációért felelős miniszter felel.¹⁸ A cím odaítéléséről az érintett miniszter hoz döntést, amelynek során figyelembe veszi a Tudományos és Innovációs, Technológiai, Ipari és Logisztikai Park Tanács javaslatát. A címet elnyerő szervezet a döntés kézbesítésétől kezdve válik jogosulttá a cím viselésére.

A technológiai parkok esetében a pályázó gazdasági társaság, helyi önkormányzat vagy helyi önkormányzatok társulása lehet, míg a tudományos és innovációs parkok esetében felsőoktatási intézmények, ezeket fenntartó jogi személyek (az ún. fenntartói alapítványok, felsőoktatási intézmények többségi tulajdonában lévő gazdasági társaságok és konzorciumok) nyújthatnak be pályázatot. Míg a korábbi rendelet nem definiálta a konzorciumot, addig a hatályos Rendelet ezt a hiányosságot pótolta, amely akadémiai szempontból is kiemelt fontosságú kérdés. E szerint a konzorcium a részes felek polgári jogi szerződésben szabályozott munkamegosztásán alapuló együttműködés, amelyben a munkamegosztást meghatározó szavazati jogok legalább 51%-a a felsőoktatási intézményt illeti meg.¹⁹ A konzorciumi struktúra kialakítása során tehát az egyetemi szavazati többség biztosítására tekintettel kell lenni.

¹⁶ Ebben az esetben a betelepült vállalkozások nyilatkozata szükséges arról, hogy csatlakoznak technológiai park megvalósításához.

¹⁷ Ebben az esetben a pályázó a terület tulajdonjogával, vagy legalább 25 évig fennálló hasznosítási jogával rendelkezik, a terület per- és igénymentes, valamint technológiai parki hasznosítási lehetőséggel rendelkezik.

¹⁸ A Kormány tagjainak feladat-és hatásköréről szóló 182/2022. (V.24) Korm. rendelet, 103. § és 128. §.

¹⁹ Rendelet 1. § 8. pont.

Az alábbi táblázat azt foglalja össze, hogy parktípusonként milyen dokumentumokkal szükséges rendelkezni a pályázat benyújtásakor, ugyanis ezeknek a körét meglehetősen differenciáltan határozza meg a Rendelet. A táblázatban a logisztikai és ipari parkok is feltüntetésre kerülnek annak érdekében, hogy a másik két parktípussal szembeni többletkövetelmények jobban illusztrálhatóak legyenek.

2. táblázat A pályázat benyújtásához szükséges dokumentumok (Forrás: a szerző saját szerkesztése)

Dokumentumtípus	Ipari park	Logisztikai park	Technológiai park	Tudományos és innovációs park
Megvalósíthatósági tanulmány, ezen belül:	X	X	X	X
megvalósítási ütemezés	-	-	-	X
környezeti és városrendezési hatástanulmány	-	-	-	X
földrajzi terület bemutatása	-	-	-	X
tervezett szolgáltatások bemutatása	-	-	-	X
tervezett képzések listája	-	-	-	X
kockázatelemzés	-	-	-	X
projekt célja	-	-	-	X
vezetői összefoglaló	-	-	-	X
kapcsolódás az Irinyi Tervvel és Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégiával	-	-	-	X
tervezett működési költségek 5 évre	-	-	-	X
tervezett tervezési, kivitelezési, szolgáltatási és HR költségek	-	-	-	X
pénzügyi fenntarthatósági terv	-	-	-	X
épületek elhelyezésének rajza és megvalósíthatósági vizsgálata	-	-	-	X

Dokumentumtípus	Ipari park	Logisztikai park	Technológiai park	Tudományos és innovációs park
célterület meghatározása az infrastrukturális és szolgáltatási fejlesztések kifejtésével	-	-	-	X
kötelezettségek teljesítésére vonatkozó terv	-	-	-	X
tudományos terv	-	-	-	X
üzleti terv	-	-	-	X
helyi önkormányzat támogató nyilatkozata	X	X	X	-
területileg érintett településfejlesztési szervek támogató nyilatkozata	X	X	X	X
betelepülési szerződés ²⁰	X	-	X	-
szellemi tulajdon hasznosítására vonatkozó szabályzat (konzorciumi pályázat esetén)	-	-	-	X

A technológiai parkok esetében a pályázat benyújtásával egyidejűleg már rendelkezni kell számszerűsített vállalati integrációval, amely értelmében a tervezett park területén legalább öt vállalkozásnak kell működnie, és az ezen vállalkozások által teljes munkaidőben foglalkoztatottak együttes létszámának el kell érnie a legalább 75 főt.²¹ Abban az esetben, ha a technológiai parkot egy gazdasági társaság a saját tulajdonú ingatlanján kívánja létrehozni, a fenti követelmény nem érvényesül, ehelyett 50 fő munkavállaló foglalkoztatását kell igazolnia.

²⁰ A címviselő szervezet és a betelepülő vállalkozások vagy oktatási intézmények közötti, kölcsönös kedvezményeket és vállalkozásokat rögzítő szerződés.

²¹ Az a részletes pályázati kiírás feladata, hogy definiálja a vállalkozás fogalmát. Mivel a Rendeletben erre vonatkozó értelmező rendelkezést nem találunk, legáltalánosabban a Ptk. 8:1. § (1) bekezdés 4. pontja szerinti vállalkozás-definíció hívható segítségül: szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy. Ebbe az egyéni vállalkozók is beletartoznak. A Rendelet alkalmazásában egyetlen vállalkozásnak kell tekinteni a kapcsolt vállalkozásokat. Ugyanez a fogalmi tisztázatlanság tapasztalható a területen történő működés vonatkozásában. Amennyiben a vállalkozás bejegyzett székhelye, telephelye vagy fióktelepe a park területére esik (ezen fogalmak pontos definícióját a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény 7. §-ában találjuk), az minden bizonnyal kielégíti a működés követelményét.

7. TELJESÍTENDŐ CÉLOK ÉS VÁLLALÁSOK

A technológiai park létesítéskor a vállalt célkitűzés, hogy a pályázat elnyerésétől számított ötödik év végére (tehát mindig az ötödik naptári év utolsó napjáig) a betelepült vállalkozások száma legalább tízre növekszik, az együttes foglalkoztatotti létszám pedig 150 főre emelkedik.

A tudományos és innovációs parkok esetében a Rendelet meglehetősen hosszú felsorolásban rögzíti, hogy milyen minőségi követelményeknek kell megfelelnie. E követelmények alapvetően a parkban folyó tudományos és oktatási tevékenység indikátorai, amelyek folyamatos növelését kell biztosítani. Ezen indikátorok az alábbi táblázat szerint csoportosíthatóak.

3. táblázat A tudományos és technológiai parkok kötelező vállalásai
(Forrás: a szerző saját szerkesztése)

Működési és infrastrukturális vállalatok	Képzési és oktatási vállalatok	K+F+I vállalatok
A park 10 év alatt a működési költségeit tekintve önfenntartóvá válik	5 éven belül a célterülethez kapcsolódó duális képzések ²² kialakítása	Ösztönzi a regionális K+F+I tevékenységet
Konferenciatermeket, közösségi tereket, oktatási termeket és közösségi irodákat létesít a park kivitelezése során	5 éven belül a célterülethez kapcsolódó alapképzésekre épülő új mesterképzések létesítése	Ösztönzi a parkban a technológia-intenzív vállalkozások szám-és méretbeli növekedését
Minden év június 15. napjáig beszámolót készít az éves tevékenységéről a tudománypolitika koordinációjáért felelős miniszternek	7 éven belül a célterülethez kapcsolódó új doktori képzések létesítése	A K+F+I pályázatokat lehetőség szerint a régióban székhellyel vagy telephellyel rendelkező partnerekkel konzorciumban valósítja meg
A cím viselésének napjától számított 60 napon belül saját magyar és angol nyelvű honlapot készít és ezt folyamatosan fenntartja és frissíti		A hazai együttműködések számát minden évben együttműködési megállapodásokkal igazoltan növeli

²² A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 108. § 1b. pontja szerint a duális képzés a műszaki, informatika, agrár, természettudomány, egészségtudomány vagy gazdaságtudományok képzési területen indított gyakorlatigényes alapképzési szakon, diakónia és szociális munka alapképzési szakon, illetve a felsorolt képzési területhez tartozó mesterképzési szakon folytatott képzés azon formája, amelyben a szak – képzési és kimeneti követelményeknek megfelelően meghatározott, a képzési időszakra, a képzés módszereire, a tanórára, a megszerzett tudás értékelésére egyedi rendelkezéseket tartalmazó – tanterve szerint a gyakorlati képzés a Duális Képzési Tanács által meghatározott keretek között, minősített szervezetenél folyik.

Működési és infrastrukturális vállalatok	Képzési és oktatási vállalatok	K+F+I vállalatok
		A külföldi együttműködések számát minden évben együttműködési megállapodásokkal igazoltan növeli
		Törekszik a szabadalmak számának növelésére
		Törekszik a magyar nyelvű publikációk számának növelésére
		Törekszik az idegennyelvű publikációk számának növelésére

Jól látható, hogy míg egyes vállalatok alapvetően *soft law* jellegűek (ösztönzi, törekszik) és számszerűsített eredmények vállalását nem teszi kötelezővé, addig más vállalatok esetében azok teljesülése az egyes számtani mutatók alapján elvárható. A dolog természeténél fogva kötelező kutatás-fejlesztési indikátorok teljesítése nehezebben lenne elvárható (bár publikációs téren ez lehetséges lenne), így emiatt éppen ebben a körben találhatóak a ua. kötelezettségek, míg az oktatási-képzési oldalon egyértelműen számonkérhető kötelező elvárások jelennek meg. Az oktatásfejlesztés hosszú távon persze hatással van a kutatás-fejlesztési tevékenységre, de mégis, némileg ellentmondásosnak hat, hogy egy tudományos és innovációs parknál a képzésfejlesztési kötelezettségek erősebbek a kutatás-fejlesztésénél.

A képzési követelmények kapcsán megjegyzendő, hogy azok meglehetősen szigorúak, figyelembe véve, hogy a Rendelet mindenütt többszámot használ, azaz több duális képzést, mesterképzést és doktori képzést kell létesíteni a vizsgált időszakban. Különösen a doktori képzések indítása igényel jelentős humán erőforrásokat.

A legkomplexebb elvárások a tudományos és innovációs parkok esetében kerültek megfogalmazásra, és a legtöbb pályázati dokumentumra is ebben az esetben van szükség. A kivitelezési és infrastrukturális követelmények kiemelten fontosak lehetnek a megfelelő innovációs ökoszisztéma kialakulása szempontjából. Ennek jelentőségét már a mintaadónak tekintett *Singapore Science Park* újragondolásakor is felismerték Szingapúrban, ugyanis az 1980 és 2000 közötti beruházások rossz építészeti koncepción alapultak, amelyek a hálózatosodás hiányához vezettek. A kis alapterületű épületek akadályozzák a bérlők közötti interakciókat, az információ áramlását és a kapcsolatteremtést. Az új koncepció jegyében épült ASCENT épületnél már 40 ezer m² hasznos irodaterület és 4 ezer m² közösségi, vendéglátóipari és egyéb szolgáltatási funkció került kialakításra.²³

²³ MAYER GÁBOR – RÉVI ZSOLT – TAMÁNDL LÁSZLÓ: *Az egyetemi tudományos és innovációs parkok lehetőségei a térségek tudásgazdaságának fejlesztésében – a Singapore Science Park sikertényezőinek tanulmányozásán keresztül*. Comitatus, 2020/tavaszi, 79. p., VASVÁRI BÁLINT – MAYER GÁBOR – VASA LÁSZLÓ: *A tudományos és innovációs parkok szerepe a tudásgazdaság és az innovációs ökoszisztéma fejlesztésében*. Tér, Gazdaság, Ember, 2020/2. szám, 103-104. p.

A publikációs *output* növelésére ugyan csak törekedni kell, és nem garantálni, azonban a modellváltáson átesett egyetemeken a publikációs teljesítmény fokozódása a finanszírozási szerződést alapjaiban meghatározó indikátorrá vált, így ezek a követelményrendszerek egy irányba hatnak. Megjegyzendő, hogy a Rendelet a kutatótevékenység nyomán csupán a szabadalmak számának növelését emeli ki. E helyen szerencsésebb lenne valamennyi iparjogvédelmi oltalmi formát, vagy legalább a műszaki típusúakat kiemelni. Ugyanis a szabadalmak mellett a kiegészítő oltalmi tanúsítvány, növényfajta-oltalom és a használatiminta-oltalom is felmerülhet, mint a műszaki kutatások lehetséges *outputja*.

8. ELLENŐRZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS

A technológiai parkok június 30-ig, a tudományos és innovációs parkok június 15-ig nyújtják be a tevékenységükről szóló éves beszámolójukat az érintett miniszterhez. A minisztérium helyszíni szakmai ellenőrzést is végez, amikor a beszámoló tartalmát is ellenőrizheti. A minisztérium a helyszíni ellenőrzés és a beszámoló alapján a technológiai parkok esetében a 4. évtől, a tudományos és innovációs parkok esetében a 2. évtől kezdve, évente legalább egy alkalommal értékelést készít. Amennyiben az értékelés kedvezőtlen és a pályázatban vállalt kötelezettségek nem-teljesítését állapítják meg, a miniszter a Tudományos és Innovációs, Technológiai, Ipari Park és Logisztikai Park Tanács írásbeli jelentését és javaslatát kéri a mulasztásokról, amely alapján a miniszter írásbeli figyelmeztetést bocsát ki és egy éven belüli ismételt értékelést rendel el, ennek ismételt eredménytelensége esetén pedig a cím megvonásáról rendelkezik.

9. BEFEJEZÉS

A tudományos és innovációs parkok a hazai innovációs ökoszisztéma fellendülésének ígéretét hordozzák, amely egyértelműen a nyílt innováció és a Triple Helix modell alapjain nyugszik. Ezt legjobban a Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia szemlélteti: „A Tudományos és Innovációs Parkok egyetemi-, kutatóintézeti-, kutatási infrastruktúra bázisú innovációs ökoszisztémára és kutatási-, fejlesztési- és innovációs tevékenységekre építő, tudomány vezérelt terek lesznek, segítségükkel térségi szinten olyan infrastruktúrával ellátott terület jön létre, ahol jellemzően a kutató egyetemi környezetben kialakított ökoszisztémára épített tudás – szolgáltató központokon, akceleratorokon, inkubátorokon keresztül – áramlik az iparba, az iparból pedig a tudomány felé. Az ipari, kutatási és egyetemi szereplők között teljesen integrált az együttműködés.”²⁴

²⁴ Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia 2021-2027, 119-120. p.

AZ EURÓPAI UNIÓ EGYETEMI STRATÉGIÁI, INNOVÁCIÓS POLICY-JE ÉS EZEK METSZÉSPONTJAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KUTATÁSHOZ VALÓ JOGRA ÉS A SZELLEMI E TULAJDONJOGOKRA

DR. TOMASOVKSZY EDIT PHD

Egyetemi adjunktus
BME GTK Üzleti Jog Tanszék

Az Európai Unió egyetemi stratégiái, innovációs policy-je és ezek metszéspontjai, különös tekintettel a kutatáshoz való jogra és a szellemi tulajdonjogokra

„A tudás megszerzésére irányuló kutatás mindig is központi szerepet kapott az „európai kalandban.” Segített identitásunk és értékeink meghatározásában, jövőbeli versenyképességünknek pedig a hajtóereje.”¹

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson az EU felsőoktatási stratégiáinak és innovációs politikájának igen inspiráló fejlődési útjáról, annak legfontosabb mérőföldköveiről, és hogy azokat kiemelten a kutatáshoz való jog és a szellemi tulajdonjogok szempontjából bemutassa.

Mindezek megértéséhez szükség lesz néhány alapvetés tisztázására, így a tudásháromszög elemei közötti kölcsönhatások rövid feltérképezésére, az innováció elméleti modelljeinek és azok gyakorlati alkalmazhatóságának áttekintésére, valamint a kutatáshoz való jog mint formálódó uniós alapszabadság előzőkhöz való kapcsolódási pontjainak megteremtésére.

A témát az 1980-as évek végétől, az oktatás terén körvonalazódó együttműködések nulladik pontjától kezdjük, és a napjainkban is formálódó felsőoktatási (sőt újabban kifejezetten egyetemi) stratégiáig, valamint az innovációs politika terén megfogalmazott törekvésekig vezetjük végig. Reményünk szerint láthatóvá válik, hogy ezek a törekvések, dokumentumok nem önmagukban állnak, hanem egy több évtizedes, szerves fejlődési folyamat részei, amelyben az oktatás, a kutatás és az innováció területén összekapcsolódik, újra és újra összeér a közös gondolkodás. Mindennek pedig a végső célja az, hogy az Európai Uniót a világ legversenyképesebb, leginnovatívabb gazdaságává és társadalmává tegye, újabban egyéb, de ezekhez szorosan kapcsolódó szempontokkal kiegészülve, mint a digitális, zöld és inkluzív gazdaság létrehozása.

1. ALAPVETÉSEK

1.1. A tudásháromszög elemei és azok kölcsönhatásai

Mára az EU döntéshozói és jogalkotói számára világossá vált, hogy a tudásháromszög elemei (oktatás, kutatás és innováció) külön-külön nem, csak egymásra tekintettel, egymást erősítve értelmezhetők, és csak ilyen megközelítéssel lehetnek képesek az európai versenyképesség növelésére. A fejlődés hiánya az egyik területen visszavetheti a többi területen elért haladást. A fókusz a három terület kapcsolódási pontjaira kell helyezni.

¹ Közlemény az Európai Tanács Tavaszai Ülésszakának - Közös munkával a növekedésért és a munkahelyekért - A lisszaboni stratégia új kezdete - Barroso elnök közleménye egyetértésben Verheugen alelnökkel, COM(2005)24, 3.3.2. pont.

Gazdasági szempontból egy közös jellemzője van a három területnek, mégpedig az, hogy különválnak az egyéni szintű és a társadalmi megtérülés. Ugyanakkor az is igaz rájuk, hogy a piaci kudarcokon kívül pozitív externáliákkal is járnak. Ezért fontos a folyamatos és rendszerszintű interakció a területek között, mert az javítja a beruházások társadalmi megtérülését.² Ilyen lehetséges pozitív externáliák például, hogy a K+F tevékenységek hozzájárulnak az oktatás minőségének javításához, a K+F tevékenység eredményei felhasználhatók az innovációs folyamatokban, az új technológiák új oktatási technikák alkalmazását teszik lehetővé, az oktatás során elsajátított készségek jó alapot szolgáltatnak a K+F tevékenységhez, az innováció lendületet ad a K+F tevékenységekhez stb.³ Ezek mellett azonban más tényezők is jelentősen hozzájárulnak a tudásalapú gazdaság kialakulásához, úgymint a jól működő munkaerő-, tőke- és termékpiacok, vagy éppen a szellemi tulajdonjogok védelme.⁴

Széles körben ismert tény, hogy a kutatás hozzájárul az innovációhoz, ugyanis számos tudományos felfedezésnek lehet olyan alkalmazási területe, amely kereskedelmi célú innovációhoz vezet. Kevésbé nyilvánvaló, de ugyancsak működőképes a fordítottja: az új technológiák alkalmazása megkönnyítheti, hatékonyabbá teheti a kutatási tevékenységet. Az azonban teljesen nyilvánvaló, hogy az oktatás jelentősen hozzájárul a kutatási tevékenység színvonalához, hiszen minden kutató először oktatásban részesül.⁵

Alapvetésként azt is rögzíteni kell, hogy a három területen eltérő az uniós és tagállami hatáskörök átfedése, ezáltal a teljes, mindhárom elemre tekintettel lévő irányítási folyamatban meglehetősen bonyolult a megfelelő szakpolitikai intézkedések meghozatala.⁶

Az Európai Unió versenyképességi törekvéseinek egyik fontos eleme az innováció. Az innovációs politika pedig az innováció gyakorlati érvényesülését elősegítő eszköz, amely a kutatás, a technológiai fejlesztési politika és az ipari politikák metszéspontjában helyezhető el. Jogi megalapozását az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a további-

akban: EUMSZ) 173. és 179-190. cikkeiben találjuk.

1.2. Innovációs elméletek

Az innováció modellezése az 1950-es évekre vezethető vissza. A kezdeti modellek lineárisan írták le az innováció folyamatát, egészen az 1980-as évekig. Ilyen modellek voltak a szükségletteremtő (technológiavezérelt) innovációs modell,

a szükségletteremtő (piacvezérelt) innovációs modell,⁷ de még a rugalmasabb interaktív (visszacsatolásos) innovációs modell is.⁸ Ezek a modellek nem vetették figyelembe azt, hogy az innováció ennél sokkal komplexebb, az egyes elemek interakcióján alapuló folyamat.

Az 1980-as években a gazdasági fellendülés hozta magával az integrált, többszereplős, nemlineáris innovációs modelleket. Ezek továbbfejlesztett változatai a rendszermodellek és az evolúciós modellek. Ma már alapvetőnek tekinthetők az integrált, a különböző (és egyre több) szereplők közötti interakcióra épülő innovációs modellek, amelyeket a szakirodalom többféle szempont szerint, többféle csoportosításban tárgyal.⁹

A lineáris modelleket tekinthetjük úgy is, hogy azok az innovációs folyamatot szűk megközelítéssel, a nem-lineáris elméletek pedig tág megközelítéssel szemlélik. A szűk megközelítés csak a radikális jellegű technológiai innovációkkal foglalkozik, amelyek esetében a tudás forrásának kizárólag a tudományt tekintik. Ezek az innovációk a gyártási szektorban jellemzők. A közpolitika pedig a piaci kudarcok oldaláról közelítve reagál ezekre. Ezzel szemben a tág megközelítés az inkrementális jellegű és nem-technológiai innovációkat is magában foglalja. Az innovációs tevékenység alapjaként a gyakorlatot és a kollektív tudást határozza meg. Ezek az innovációk nem szektorspecifikusak. A közpolitika rendszerszintű megközelítést alkalmaz ezek vonatkozásában.¹⁰

A nem-lineáris modellek közül globálisan a Helix modellek váltak mind a tudományos, mind a szakpolitikai gondolkodás alapjává, mivel ezek komplex megközelítéssel képezik le a tudásháromszög elemei közötti interakciót. Az alapvető modell a *Triple Helix Model*, amelyben az állam, az ipar és az egyetemek szerepelnek egymással kölcsönhatásban, ezáltal kölcsönösen függnek is egymástól.¹¹ Ezt az alapmodellt fejlesztették tovább több változatban. A kiterjesztett *Triple Helix Model*-ben a 3 (plusz 1) dimenzió a munkahelyek, a K+F+I intézmények, a szakpolitika formálói és a társadalom. A *Quadruple Helix Model* visszatér az eredeti hármashoz, és ezt bővíti a médiaalapú és kultúraalapú közösségi térrel, valamint a civil társadalommal. A *Quintuple/Quadruple Helix Plus Model*-ben az előző modell bővül ki a környezettel, lehetővé téve a társadalom és a környezet egymásra hatásának,

⁷ PISKÓTI ISTVÁN: *Az innovációmárketing lehetőségei, gyakorlati megoldásai*. Marketing&Menedzsment, 2007, 41(4-5), 32-39. p.

⁸ VUKOSZAVLYEV, SZLOBODAN – POLERECZKI ZSOLT – KOVÁCS BENCE: *Az innováció fogalmának fejlődése*. In: Fehér András (szerk.): *Egészségpiaci kutatások – Fogyasztói vizsgálatok munkacsoport*, 2019, 185-195. p.

⁹ I. például BUZÁS NORBERT: *Innovációmenedzsment a gyakorlatban*. Akadémiai Kiadó, 2007.; VAS ZSÓFIA – BAJMÓCY ZOLTÁN: *Innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben*. Közgazdasági Szemle, 59. évf. 11. sz., 2012. 1233-56. p.

¹⁰ MAKÓ CSABA – ILLÉSSY MIKLÓS – HEIDRICH BALÁZS: *When will Alpha and Omega Collide? In Search of the Theoretical Relevance of EU Innovation Policies*. Vezetéstudomány - Budapest Management Review, 50 (11), 2019. 67-68. p.

¹¹ ETZKOWITZ, HENRY: *The Triple Helix: University – Industry – Government Innovation in Action*. New York, Routledge, 2008.

² SORIANO, FERNANDO HERVÁS – MULATERO, FULVIO: *Knowledge Policy in the EU: From the Lisbon Strategy to Europe 2020*. Journal of the Knowledge Economy, 2010, 291-292. p.

³ SORIANO – MULATERO 2010, 292. p.

⁴ SORIANO – MULATERO 2010, 291. p.

⁵ SORIANO – MULATERO 2010, 293. p.

⁶ SORIANO – MULATERO 2010, 290. p.

a szocio-ökológiai szempontoknak a bevonását is.¹² A Helix modellek népszerűsége, alkalmazhatósága bizonyára annak köszönhető, hogy nem csupán az innovációra fókuszálnak, hanem azt a fenntartható fejlődés, az inkluzív növekedés, a tudásalapú gazdaság, a tudásalapú társadalom dimenzióival összefüggésben vizsgálják. Jelen tanulmány további fejezeteiben látható lesz, hogy az EU felsőoktatással és innovációval kapcsolatos elképzeléseiben is mindinkább ez a komplex szemlélet tükröződik: a felsőoktatási stratégiák és innovációs politikai dokumentumok ennek megfelelően egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a tudásháromszög elemeinek egymásra hatására, azok egymást erősítő szerepére.

1.3. A kutatáshoz való jog

A kutatáshoz való jog egy meglehetősen új keletű jog. A nemzetközi és európai emberi és alapvető jogokból vezethető le. Az EU prioritásként kezeli, az Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: EUSz)¹³ 3. cikk (3) bekezdése szerint: „Az Unió egy belső piacot hoz létre. Az Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességen, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul. Az Unió elősegíti a tudományos és műszaki haladást.” Tehát a tudományos haladás, a kutatás az EU fő céljainak elérését és a belső piac megfelelő működését szolgáló eszköz. Ezt az általános rendelkezést fejti ki részletesebben az EUMSZ¹⁴ 179. cikkének (1) bekezdése, amely egy európai kutatási térség létrehozását tűzi ki célul¹⁵, ahol biztosított a kutatók, a tudományos ismeretek és a technológiák szabad áramlása. Mindez pedig az EU tudományos és technológiai szempontú erősítését, a versenyképességének növelését célozza.

Még pontosabban fogalmaz azonban az EUMSZ a 179. cikk (2) bekezdésben, a magas szintű kutatási és technológiafejlesztési tevékenységek ösztönzése, a kutatási együttműködések kapcsán, hogy a kutatási tevékenységek során minél nagyobb mértékben kihasználhatóvá váljanak a belső piac adta lehetőségek, és minél jobban lebonthatók legyenek a különböző területeken a kutatási együttműködések előtt álló akadályok. Ezzel a rendelkezéssel teremtette meg az EU egy új alapszabadság alapjait.

A kutatási szabadság mint uniós alapszabadság elismerésének folyamata meglehetősen intenzív lépésekben haladt előre, egészen a 2020. október 20-án elfogadott Bonni deklarációig, amely részletesen tárgyalja a tudományos kutatási szabadság

elemeit,¹⁶ valamint kitér a kutatási szabadság más alapjogokkal – így a véleménynyilvánítási szabadsággal, az egyesülési joggal, a szabad mozgással vagy az oktatáshoz való joggal – fennálló kapcsolatára is.¹⁷

A kutatáshoz való jogot alapjogi szinten a véleménynyilvánításhoz való jogból, közelebbről pedig az információhoz való jogból lehet levezetni. Az EU Alapjogi Charta 11. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát, valamint az információk és eszmék megismerésének és közlésének szabadságát anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhatna, továbbá országhatárookra való tekintet nélkül.” Az információk és eszmék megismerésének és közlésének szabadsága kiterjed a kutatás eredményeinek közlésére is, ezáltal kapcsolódik a kutatáshoz való joghoz. Az Alapjogi Charta a 13. cikkében kifejezetten meg is jelenik: „A művészet és a tudományos kutatás szabad. A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.”

2. AZ EU FELSŐOKTATÁSSAL ÉS INNOVÁCIÓVAL KAPCSOLATOS KÉPÉNEK FEJLŐDÉSE

Az Európai Unióban az oktatás és felsőoktatás területén történő nagy mértékű előrelépéssel párhuzamosan, bizonyos pontokon azzal összekapcsolódva haladt az európai innovációs politika témájában való közös gondolkodás és stratégiaalkotás.

A tudásháromszög tárgyalása során is láthatóvá vált, hogy az innovációs ökoszisztémában az innováció és az oktatás számos ponton kapcsolódik, egymásra releváns hatást gyakorol.

2.1. Felsőoktatási és innovációs koncepciók a 90-es években

Az európai integrációs folyamat a kezdetektől kiemelten kezelte a felsőoktatás kérdését, de igazi előrelépés a 80-as években kezdődött. 1988-ban megfogalmazták az európai egyetemek Magna Chartáját,¹⁸ amelyben minden, a felsőoktatás szempontjából releváns és követendő hagyományos és modern értéket rögzítettek. Ebben alapvetően jelent meg a kutatás, oktatás és képzés szabadsága, amelynek megvalósításához alapvető feltételként rögzíti az oktatás és kutatás szabadságának megőrzéséhez, valamint az oktatók tudásának kutatással és innovációval való továbbfejlesztéséhez szükséges eszközökhöz való hozzáférés lehetőségét.

¹² CARAYANNIS, ELIAS G. – RAKHMATULLIN, RUSLAN: *The Quadruple/Quintuple Innovation Helixes and Smart Specialisation Strategies for Sustainable and Inclusive Growth in Europe and Beyond*. Journal of the Knowledge Economy, 2014/5, 212-239. p.

¹³ Szerződés az Európai Unióról (egységes szerkezetbe foglalt változat, 2016), HL C 202., 2016.6.7.

¹⁴ Szerződés az Európai Unió működéséről (egységes szerkezetbe foglalt változat, 2016), HL C 202., 2016.6.7.

¹⁵ már 2000-ben elindították az Európai Kutatási Térséget, és 2009-ben a Lisszaboni Szerződéssel elismerést nyert az EUMSZ-ben.

¹⁶ pl. a kutatási kérdések szabad meghatározása, az elméletek kiválasztása és továbbfejlesztése, a bevett tudásanyag megkérdőjelezése vagy a tudományos eredmények megosztása. – l. részletesen: Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research. 2020, 2. p.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Magna Charta Universitatum, 1988.

Ugyancsak 1988-ban kezdődött az Európai Kreditátviteli Rendszer (ECTS)¹⁹ kialakítása, amely rendszer a továbbiakban a Bologna-folyamat, később pedig az Európai Felsőoktatási Térség fontos részévé vált. Szintén ebben az időszakban indították el az ERASMUS-programot, ami az európai hallgatói és oktatói mobilitás alapja lett. Az EU bővülésének folyamatában egyre nagyobb figyelmet kapott a felsőoktatási együttműködés, később pedig a felsőoktatás és az ipar együttműködése. 1997-ben aláírták a Lisszaboni egyezményt, amely a felsőoktatási képesítéseknek az európai régióban való általános elismeréséről szól. A kezdeményezés a felsőoktatási stratégiák összehangolásának kezdeti lépéseként értékelhető.

Az EU innovációs politikájának meghatározására irányuló egyik első dokumentum a Bizottság 1995-ben kiadott, Zöld Könyv az innovációról c. dokumentuma volt.²⁰ A Zöld Könyv célja az innovációs tevékenység fokozását elősegítő kulcstényezők és politikai intézkedések meghatározása volt. A dokumentum az EU előtt álló egyik legnagyobb gyengeségként az ún. „európai paradoxont” nevezi meg, amelynek lényege, hogy míg Európa erős a tudományos alap kutatásokban, a tudományos kiválóság innovációvá, gazdasági sikerré, versenyelőnyé váló transzformálásában már kevésbé eredményes, különösen a versenytársaihoz (USA, Japán) viszonyítva.²¹ A Zöld Könyv hangsúlyozza a megfelelő oltalmi rendszer, a megfelelő jogi szabályozás kialakításának fontosságát. E körben az EU érdekeként határozza meg egyrészt az innovációt ösztönző és az innovatív eredmények széleskörű terjesztését lehetővé tevő szellemi tulajdon-védelmi szabályozás kialakítását, másrészt a magas szintű védelem érdekében a nemzeti szabályok szükséges mértékig történő harmonizációját, harmadrészt pedig a nemzetközi kereskedelmi tárgyalások során az uniós polgárok jogos érdekeinek védelmét (például a kalózkodásra, illetve egyéb szerzői jogi jogsértésekre gondolva).

Az ösztönző szellemi tulajdon-védelmi szabályozás kapcsán problémaként nevesíti, hogy az EU-ban csökkenő mértékűt mutat a szabadalmi bejelentések száma, ami különösen aggasztó a versenytársakhoz (USA, Japán) képest. A csökkenő bejelentések mögötti okként egyrészt a magas bejelentési és fenntartási díjakat nevezi meg, másrészt azt, hogy a szabadalmi oltalom nem biztosít abszolút védelmet, és az esetlegesen felmerülő jogviták kapcsán szintén magas perkoltséggel és elhúzódó bírósági eljárással kell számolni. Ugyanakkor a vállalkozások nincsenek tisztában azzal, hogy a licencszerződésekkel profitra tehetnének szert, illetve hogy mekkora lehetőség rejlik a szabadalmi hivatalok adatbázisaiban elérhető technológiafigyelésben.²²

A dokumentum bemutatja azt is, hogy a fentiek elérése érdekében a Bizottság konkrét lépéseket tett vagy tervez tenni, például a formatervezési minták, a használati minták, vagy éppen a biotechnológiai találmányok kapcsán.²³

1998-ban az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Németország oktatási miniszterei által aláírt Sorbonne Nyilatkozat²⁴ lefektette a később létrehozott Európai Felsőoktatási Térség alapjait. 1999-ben pedig már 29 ország oktatási minisztere írta alá a Bolognai Nyilatkozatot,²⁵ amely a Bologna-folyamatként ismert európai felsőoktatási reform kiindulópontja volt.

2.2. A Lisszaboni stratégia (2000–2010)

A 2000-ben elfogadott stratégia (a továbbiakban: Stratégia) az EU nagyszabású programjaként nem kevesebbre törekedett, mint a világ legversenyképesebb, legdinamikusabb tudásalapú gazdasági és társadalmi modelljének bevezetésére. Ezt nemcsak célként fogalmazták meg, hanem konkrét politikai és kormányzati eszközöket is rendeltek mellé. A Stratégia megalkotásának következtében előtérbe kerültek a versenyképesség szempontjából meghatározó, átfogóan tudásháromszögeként is emlegetett területek: a technológia, a tudományos kutatás és az oktatás (illetve tágabban: az emberi erőforrásokba való befektetés). Törekvése ellenére egyes szakirodalmi nézetek szerint a Stratégia inkább hátra, mintsem előre lépett a holisztikus innovációs politika irányába.²⁶

A Stratégia keretében indították el 2000-ben az Európai Kutatási Térséget (a továbbiakban: EKT). Ez egy határok nélküli, egységes kutatási és innovációs piac, amely a kutatók, a tudás, a tudományos ismeretek és az innováció szabad mozgásán alapul. A közös fellépés és a kutatási programok összehangolása révén az egyes országok hatékonyabbá válhatnak, megvalósulhat a határon átnyúló együttműködés, és az egész Európára kiterjedő verseny. Az EKT-t 2020-ban újraformálták, a kutatás és innováció terén időközben elért fejlődés által generált új igényeknek megfelelően.

Tágabb kontextusba helyezve az oktatás (tehát a felsőoktatás is) a Maastrichti Szerződés (1992) óta szerepel az uniós hatáskörök között, a Lisszaboni Szerződés (2009) 165. cikk (1) bekezdése pedig egyértelműen rögzíti, hogy az Unió ezen a területen támogató, az együttműködést ösztönző, összehangoló feladatokat lát el. A szubszidiaritás elve alapján a tagállamok feladata saját felsőoktatásuk megszervezése.

A Stratégia keretében az Európai Bizottság 2003-ban és 2005-ben kiadott közleményeiben kiemelt célként rögzítette az egyetemek tudásalapú gazdaságban

¹⁹ L. bővebben: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system>.

²⁰ Green Paper on innovation. Document drawn up on the basis of COM(95) 688 final, Bulletin of the European Union Supplement 5/95, 1996. (a továbbiakban: Zöld Könyv)

²¹ Zöld Könyv, 14–15. p.

²² Zöld Könyv, 42–43. p.

²³ Zöld Könyv, 24–25. p. E

²⁴ Sorbonne Declaration, 1998. E

²⁵ Bologna Declaration, 1999. E

²⁶ MAKÓ – ILLÉSSY – HEIDRICH 2019, 69. p. E

betöltött szerepének növelését.²⁷ A 2005-ös közlemény a közös felsőoktatási politika alakulásának rendkívül fontos dokumentuma lett. A dokumentum felvázolja az európai felsőoktatás helyzetét a világ más részeihez viszonyítva, amely helyzet a „humántőke és innovációs szakadék” kifejezéssel találóan leírható. A felsőoktatás társadalmi elérhetősége, az abban való részvétel terén jelentős lemaradásban van például Kanadához, az USA-hoz vagy Dél-Koreához képest. A kutatási teljesítmény, a kutatók alkalmazása terén az előbbi államok mellett még Japánhoz képest is lemaradásban van.²⁸ A közlemény azt is rögzíti, hogy Európa versenyképessége a minőség és a kiválóság fokozásával, mobilizálásával, a szellemi tőke mozgósításával növelhető, ami a gyakorlatban a felsőoktatás sokféleségének biztosításával valósítható meg, különösen a célcsoportok, a tanítási módok, a felvételi pontok, az oktatott tudományok és kompetenciák vegyítése terén.²⁹ A gyakorlatban ez például az egyetemi környezetben megvalósuló, ideális esetben *spin-off* vállalkozásokhoz vezető innovációs tevékenység támogatásával erősíthető, amit a Bizottság a kutatók európai chartájáról és a kutatók alkalmazásának magatartási kódexéről szóló bizottsági ajánlással összhangban képzel el.³⁰

A Bizottság újabb, 2007-es közleményében³¹ felvázolta az akadémiai környezetben születő szellemi tulajdon helyzetét, amelyet Észak-Amerikával összevetve és az okokat feltárva az rajzolódik ki, hogy előbbiekhez képest Európában az egyetemek sokkal kevésbé rendszerezetten és szakszerűen menedzselik a szellemi tulajdont és a tudást.³² Hangsúlyozza a dokumentum, hogy a versenyképesség és a közfinanszírozású kutatás hatékonyságának növelésében rendkívül fontos szerepet játszik a tudásátadás – ez a tény pedig a lisszaboni stratégia megvalósítását célzó számos nemzeti programban is megjelenik. Ezt a célt szolgálja például a vállalkozások és a kutató intézmények közötti együttműködés ösztönzése, de a tudásátadás egyéb eszközökkel (szellemi tulajdonvédelmi rendszerekkel, jogszabályokkal, iránymutatásokkal stb.) való támogatása is. A dokumentum problémaként azonosítja azonban azt, hogy mindezek nemzeti stratégiákban jelennek meg, így a tudásátadás ezen dimenziója is nemzeti keretek között tud csak érvényesülni.

A közlemény kitér arra is, hogy mind a kutató intézmények, mind az ipar eltávolodik a hagyományos szerepektől, sokkal nagyobb mértékű együttműködés jellemzi őket. A gyakorlatban ez a „nyitott innovációs modell” alkalmazásának mind szélesebb körben való elterjedését jelenti; a vállalkozások egyre nagyobb számban kezdik a közfinanszírozású kutatásokat erőforrásként bevonni, amelynek révén a

szellemi tulajdonban meglévő gazdasági potenciált egyre jobban ki tudják használni. Ez azt eredményezi a másik oldalon, hogy a kutató intézmények a korábbinál sokkal aktívabb szerepet vállalnak annak érdekében, hogy a kutatások valóban és minél hatékonyabban hasznosulni tudjanak.

A dokumentum rávilágít a sikeresebb tudásátadás előfeltételeit illetően arra is, hogy rendkívül előnyös a vállalkozások részvétele a kutató intézmények irányításában, mert ez a társadalom felé is azt jelzi, hogy az intézmény innovációközpontú szemlélet alapján folytatja tevékenységét, jobban összekapcsolja a társadalom igényeivel az oktató és kutató tevékenységet, és növeli az ágazatok közötti mobilitást is. Kiemelten kezeli a közlemény a meglévő erőforrások hozzáférhetőbbé tételét, például olyan úton, hogy a kutató intézmények egyes speciális funkciók ellátását kiszervezéssel oldják meg, vagy hogy a K+F tevékenységből származó eredményeket (és a hozzájuk kapcsolódó szellemi tulajdonjogokat is) együtt hasznosítja több kutató intézmény. Ez utóbbira több jó gyakorlatot is említ: Németországban szabadalomhasznosító és tudásátadási ügynökségek, Angliában a *North England Science Initiative*, Belgiumban pedig a *VIB (Vlaams Instituut voor Biotechnologie)* működik ilyen céllal. A közös hasznosítás egyetlen iparágra korlátozódására példaként az egyesült királyságbeli *White Rose Consortiumot* említi. Ezt követően részletezi a szellemi tulajdon közös hasznosításának előnyeit, konkrétan az innovatív ötletnek a magánszektor számára való vonzóbbá tételét, az ipari kapcsolatok fellendítésére kínáló lehetőségeket, a tudásátadási irodák közötti kapcsolatok erősítését, új intézményközi kapcsolatok kialakításának lehetőségeit. A tudásátadásban kívánatos fenti együttműködéshez, az erőforrások egyesítéséhez szükséges a tagállamok támogatása.³³ A Bizottság a fentiek nemzeti szinten túli kiterjesztésének céljával létrehozta az innovációközvetítő központok transzeurópai hálózatát.³⁴

Emellett fontos lenne a tudásátadás feltételeit a meglévő adminisztratív akadályok lebontásával is biztosítani. Példaként említi a dokumentum, hogy egyes országokban a közfinanszírozású kutatóintézmények kutatói semmilyen formában nem dolgozhatnak az ipar számára. De az ilyen együttműködések máshol nyugdíj- vagy társadalombiztosítási szabályok is akadályozzák.

A vállalkozó szellem ösztönzése körében szintén foglalkozik a dokumentum a szellemi tulajdon egyes kérdéseivel. Kijelenti, hogy a szellemi tulajdon szakszerű menedzselésével össze lehet egyeztetni a gyakorlatban jelentkező, látszólag egymással ellentétes érdekeket, mégpedig az innováció ösztönzését és az új tudás minél szélesebb körben való terjesztését. Erre is hoz jól működő példákat a dokumentum: a

²⁷ A Bizottság közleménye: Az egyetemek szerepe a tudás Európájában. 2003, COM(2003)58 végleges; és A Bizottság közleménye: Európa szellemi tőkéjének mozgósítása: Tegyük lehetővé az egyetemek teljes körű hozzájárulását a lisszaboni stratégiához! 2005, COM(2005) 152 végleges.

²⁸ Közlemény 2005, 3-4. p. E

²⁹ Közlemény 2005, 5. p. E

³⁰ Közlemény 2005, 7. p. E

³¹ A Bizottság közleménye: A kutatóintézmények és az ipar közötti tudásátadás hatékonyságának javítása Európa: a nyitott innováció felkarolása – a lisszaboni menetrend megvalósítása jegyében. 2007, COM(2007)182.

³² Közlemény 2007, 3. p.

³³ A tudástranszfer szerepe egyébként azóta még nyilvánvalóbbá és alapvető szemponttá vált az európai gondolkodásban. Egy egészen friss példa erre a 2023-ban hatályba lépett (EU) 2023/1781 rendelet, a CHIPS Act, amelynek célja a félvezető technológiák európai versenyképességének növelése és az európai piac függetlenségének biztosítása. A rendelet első pillére (az Európai Chipkezdeményezés) kifejezetten a kutatás, az innováció és az ipari tevékenység közötti szakadék áthidalása érdekében a tudástranszferet kívánja erősíteni a laboratóriumok és a gyártó létesítmények között, mindezzel pedig az innovatív technológiáknak az európai vállalkozások keretében történő hasznosítását elősegíteni.

³⁴ <http://irc.cordis.europa.eu>

CREST döntéshozatali fa,³⁵ mintaszerződések (Egyesült Királyság – Lambert-megállapodások³⁶), iránymutatások (Dánia – Kapcsolatok, kontraktusok és kódexek³⁷), a nemzeti és európai szabadalmi hivatalok különböző kezdeményezései, amelyek a tudatosság növelését célozzák. Ugyancsak ez irányba hatnak az egyetemek egyre terjedő, „kreatív közvagyon”-ként aposztrofált megoldásai, mint a nyílt hozzáférés, nyílt publikálás vagy nyílt szoftver programok. Ezek ugyan a tudáshoz való hozzáférést megkönnyítik, azonban emellett nagyon fontos a szellemi tulajdonjogokkal is tisztában lenni, hogy minden esetben a legmegfelelőbb döntést lehessen meghozni egy szellemi eredmény kapcsán (nyílttá tenni vagy védeni, illetve ezek sorrendje is lényeges lehet). A dokumentum felveti egy egységes tulajdonjogi modell bevezetésének szükségességét, amely megszüntetné az igencsak eltérő szabályozásokat ennek vonatkozásában.

Szintén a kutató intézmények és az ipar közötti szakadék áthidalását jelentené az, ha a kutatók vállalkozó szellemét, vállalkozói készségeit erősítenék. E körben a kutatók szellemi tulajdonnal kapcsolatos ismereteinek szervezett formában való bővítését tűzte ki célul a Bizottság, egy képzési alapcsomag kidolgozásával.³⁸ A szellemitulajdon-védelmen keresztül történő ösztönzés körében említi a Bizottság a feltalálóknak a találmányuk felhasználási engedélyeiből és a piaci hasznosításukból származó haszonból való részesítését, vagy a nyereségnek az érdekeltek közötti egyenlő arányban való elosztását is. A pénzügyi ösztönzésen kívül azonban fontos lenne az is, hogy a kutatók értékelési kritériumai között szerepeljenek az e körbe tartozó tevékenységek: az ipari együttműködés, a feltalálói tevékenység és annak eredménye, valamint a felhasználási engedélyek és a mobilitás.

A fentieket a kutató intézmények és az ipar között megvalósuló csereprogramok is erősítik, amit a Bizottság Az Ipar és az Akadémiák Marie Curie Stratégiai Partnersége programon keresztül kívánt ösztönözni. Emellett egy új, a kutatáshoz, fejlesztéshez és innovációhoz nyújtott állami támogatások közösségi keretrendszerét vázolta fel, amelyen keresztül a kutatóintézményektől való munkaerő-kölcsönzés esetére a kkv-knak támogatást nyújt.

2.3. Az Európa 2020 program (2010-2020)

Az EU innovációs politikájának az 1995-ös Zöld Könyv és a lisszaboni stratégia utáni jelentősebb, átfogó koncepciója az Európa 2020 program.

Az Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív gazdaság stratégiája c. dokumentumban³⁹ megfogalmazott egyik kiemelt kezdeményezés az „Innovatív

Unió” koncepciójának kidolgozása. Az Innovatív Unió legfőbb célkitűzése, hogy az EU-t a globális tudományos életben fontos szereplővé tegye, az innováció érvényesülésének akadályait megszüntesse (szabadalmazás nehézségei, töredezett piac, hiányszakmák stb.), valamint európai innovációs partnerségek létrejöttén keresztül elősegítse az állami és privát szektor együttműködését. Kifejezett törekvése, hogy a vállalkozások innovációra ösztönzése érdekében javítsa az innovációs tevékenység feltételeit, mégpedig az egységes európai szabadalmi rendszer és a szabadalmi bíróság felállításával, a szerzői jog és a védjegy jog kereteinek modernizációjával, a KKV-k számára a szellemitulajdon-védelemhez való hozzáférés fejlesztésével.⁴⁰ Az Innovatív Unió 34 speciális vállaláson alapul, amelyeket 5 tematikus terület köré lehet csoportosítani: a tudásbázis megerősítése és a széttagoltság csökkentése, a jó ötletek piacra juttatása, a társadalmi és területi kohézió maximalizálása, az áttörő eredmények érdekében az erőforrások összehangolása európai innovációs partnerségeken keresztül.

Habár a program nem felsőoktatás-fókuszú, van kapcsolódási pontja a felsőoktatással: az intelligens növekedés egyik kiemelt kezdeményezése, a „Mozgásban az ifjúság” célja az európai felsőoktatás nemzetközi vonzerejének növelése.⁴¹

Az Európa 2020 egyik fontos, számszerűsített innovációs célkitűzése a K+F+I beruházások mértékének a GDP 3%-ára való növelése. Ez is és általában az egész program is elsősorban a kkv szektort igyekszik helyzetbe hozni (ahogy azt fentebb, az Innovatív Unió céljainál is láttuk). A kis- és középvállalkozások számára a program szeretné megkönnyíteni mind a tőkéhez, mind a szellemitulajdon-védelemhez való hozzáférést.

Az innovációs politikai dokumentumok közül ez az első, amelyik már szociális dimenziót is tartalmaz, mégpedig úgy, hogy bizonyos innovációs tevékenységek kimeneteként valamilyen társadalmi hatást jelöl meg célként, például a foglalkoztatás növelése vagy a szegénység elleni küzdelem terén. Ez a program inkluzív része.

Ugyancsak első abban is ez a program, hogy az oktatás, innováció és digitális társadalom (intelligens), az éghajlat, a mobilitás, az energia és a versenyképesség (fenntartható), valamint a társadalmi dimenzióban a foglalkoztatás és a szegénység elleni küzdelem (inkluzív) kölcsönhatásait ennyire komplex módon veszi számításba a stratégia megalkotásakor. A program tehát maximálisan képviseli a *Quintuple/Quadruple Helix Plus Model* dimenzióit, így egy rendkívül modern és átfogó stratégiának tekinthető.

Az Európa 2020 program kiemelt kezdeményezése a Horizont 2020 program (2014-2020), amely az EU kutatási keretprogramjai közül elsőként integrálta a kutatást és

³⁵ http://ec.europa.eu/invest-in-research/policy/crest_cross_en.htm

³⁶ <http://www.innovation.gov.uk/lambertagreements>

³⁷ <http://billed.di.dk/wimpfiles/lores/image.asp?objno=/686201.pdf>

³⁸ <http://www.proinno-europe.eu/ip4inno.html>

³⁹ A Bizottság közleménye: EURÓPA 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. 2010, COM(2010) 2020 végleges.

⁴⁰ Közlemény 2010, 10. p.

⁴¹ Közlemény 2010, 15. p.

innovációt. Ennek folytatása a Horizont Európa program (2021-2027). Ennek féldős felülvizsgálata során (2024-ben) a második szakaszra három prioritást vázoltak fel: a zöld átállás, a digitális átállás és a reziliens, befogadó, versenyképes, demokratikus Európa. A program egészében megvalósuló beruházásokat a nyitott stratégiai autonómia és a kritikus technológiák fejlesztése és bevezetése kapcsán Európa vezető szerepének biztosítása motiválja.

Az Európa 2020, bár igen nagyívű programról van szó, a szellemi tulajdonjogokkal nem foglalkozik, csupán egy rövid mondat erejéig tér ki arra, hogy a tagállamoktól elvárja a szellemi tulajdon érvényesítési feltételeinek javítását.⁴²

2.4. Az EU megújított felsőoktatási programja (2017)

A Bizottság 2017-ben tette közzé az EU megújított felsőoktatási programját.⁴³ A dokumentum négy területre fókuszál: a felsőoktatásban folyó készségfejlesztés munkaerőpiaci igényekkel való összehangolására; a felsőoktatásban való részvétel kiszélesítésére, a felsőoktatás befogadóbbá tételére és társadalmi hatósugarának növelésére; a felsőoktatásban rejlő innovációs lehetőségek bővítésére; a felsőoktatás hatékonyságának és eredményességének fokozására.

A közlemény számos egyéb dokumentumra hivatkozva hangsúlyosan rögzíti, hogy az európai együttműködés terén prioritásként kezeli az oktatást és a készségeket. Amellett azonban, hogy magasan képzett, a társadalmi szerepvállalás iránt elkötelezett emberekre van szükség, az állások egyre összetettebbé és rugalmasabbá válnak az új technológiák eredményeként, az is alapvető követelmény napjainkban, hogy vállalkozó szelleműek legyenek az emberek, akik egyúttal képesek összetett információk kezelésére, autonóm és kreatív gondolkodásra, a források intelligens felhasználására, hatékony kommunikációra és nagyfokú rugalmasságra. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó munkaerő iránti növekvő igényt az indokolja, hogy ők képesek újabb élvonalbeli technológiák és a jövőt meghatározó megoldások kifejlesztésére.⁴⁴

A program felhívja a figyelmet az európai felsőoktatási rendszereket érintő fő kihívásokra: egyrészt az Európában a készségkereslet és a készségkínálat között meglévő eltérésre, másrészt az állandó és fokozódó társadalmi megosztottságra, harmadrészt az innovációs szakadékokra és negyedrész a felsőoktatási rendszerek különböző elemei közötti együttműködés problémáira.

A közlemény nagyon konkrét cselekvési tervet tartalmaz a fenti kihívásokra reflektálva. A készségkínálat és -kereslet közötti eltérések felszámolása és a készségfejlesztésben a kiválóság erősítése érdekében a Bizottság elindítja a végzett hallgatók

⁴² Közlemény 2010, 19. p. E

⁴³ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak E és a Régiók Bizottságának az EU megújított felsőoktatási programjáról. 2017, COM(2017) 247 végleges.

⁴⁴ Közlemény 2017, 2. p.

pályakövetésére irányuló európai kezdeményezést, az EUSTE(A)M koalíciót az interdiszciplinaritás előmozdítására, ösztönzi a szakmai gyakorlatok beépítését a felsőoktatási programokba, erősíti az ERASMUS+ keretében megvalósuló gazdasági csoportosulásokat és hallgatói szakmai gyakorlatokat, kidolgoz egy digitális felkészültségi modellt a digitális tanulási stratégiák és egyéb korszerű technológiák hatékonyabb kihasználása érdekében, a felsőoktatásban részt vevő oktatók, doktoranduszok és posztdoktori kutatók stratégiai támogatását.

A második kihívásra befogadó és összekapcsolt felsőoktatási rendszerek kialakításával kíván válaszolni a Bizottság. Ennek érdekében ERASMUS+ támogatással segíti a felsőoktatási intézményekben a befogadással, a nemek egyenlőségével és a tanulmányi sikerekkel foglalkozó támogató intézményi stratégiák kidolgozását és végrehajtását, rugalmas és modulszerű képzési formák kialakítását ösztönzi, az önkéntes és közösségi tevékenységek elismerését valamint a menekültek képesítéseinek elismerését támogatja.

Az innovációs szakadék problémakörében a felsőoktatási intézmények innovációhoz való hozzájárulásának fokozását vette tervbe a Bizottság. E körben az Európai Innovációs és Technológiai Intézet (EIT) regionális innovációs program (EIT RIS) modelljét és az EIT-jelölést⁴⁵ több egyetemre és régióra terjeszti ki, támogatja a kreativitást és innovációt ösztönző tanítási módszerek fejlesztését és tesztelését, bővíti a felsőoktatás az intelligens szakosodásért projektet,⁴⁶ az elitelvándorlás az innováció-kutatás közötti különbségekből adódó problémákat a Marie Skłodowska-Curie-cselekvések keretében teremtett lehetőségeken keresztül kívánja orvosolni, az egyetemek és a vállalkozások közötti együttműködés uniós támogatását fokozza a véleménycserét lehetővé tevő regionális és nemzeti fórumok létrejöttének ösztönzésével. A negyedik kihívás kezeléseként a hatékony és eredményes felsőoktatási rendszereket szándékozik támogatni a Bizottság. E körben kezdeményezi a felsőoktatási rendszerek finanszírozási, ösztönzési és jutalmazási struktúráinak felülvizsgálatát az uniós tagállamok közötti partneri tanácsadási program alapján, a Marie Skłodowska-Curie-cselekvések keretében ösztönzi a kutatókat oktatói feladatok ellátására, illetve ilyen képésben való részvételle.⁴⁷

A program a korábban is említettek szerint a különböző szereplők közötti együttműködést kívánja erősíteni, így az egyetemek és vállalkozások együttműködését az innováció előmozdítása érdekében, mégpedig úgy, hogy a felsőoktatási intézmények „vállalkozói szemléletű szereplőkké” válnak. Ezáltal megvalósítható a program fontos célja, az „intelligens szakosodás”, amelynek lényege, hogy a helyi és regionális befektetések és innovációs erőfeszítések a nagy növekedési potenciállal rendelkező ágazatokra koncentráljanak. A felsőoktatási intézmények pedig az oktatási kínálatuk testreszabásával, a szükségletekhez való igazításával tudnak

⁴⁵ <https://eit.europa.eu/activities/education/eit-label>

⁴⁶ <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/hess>

⁴⁷ Közlemény 2017, 2-12. p.

ebben hatékonyan részt venni, újfajta módszereket, gondolkodásmódokat célszerűen átadni. Mindebben egyebek mellett az EU HEInnovate eszköze és az Európai Bizottság minőségi védjegyeként odaítélhető kiválósági pecsét is támogatja a felsőoktatási intézményeket.⁴⁸

A Bizottság a programban megtenni kívánt intézkedéseivel a tudásháromszög elemei közötti együttműködések, a bevált gyakorlatok és a legújabb fejlesztések széleskörű megosztását és alkalmazását kívánja elősegíteni; akár az eszmék, a tudás áramlását, akár a fizikai mobilitási lehetőségeket tekintjük, ezek egyaránt az európai felsőoktatási intézmények nyitottabbá és nemzetközivé válásához járulnak hozzá.⁴⁹

2.5. Az „Európai Egyetemek” kezdeményezés

2017-ben a göteborgi csúcstalálkozón született meg és 2018-ban indult útjára az „Európai Egyetemek” kezdeményezés. Célja egyrészt az európai felsőoktatási intézmények nemzetközi versenyképességének növelése, másrészt az európai értékek és identitás érvényesülésének előmozdítása. Három pillérét a hosszú távú közös stratégiák, az európai egyetemközi kampuszok és a tudásteremtő csapatok alkotják. A résztvevő egyetemek integrált, hosszú távú közös stratégiát dolgoznak ki az oktatás terén, amely ideális esetben a kutatáshoz és innovációhoz is kapcsolódik. Mindezek érdekében pedig közös irányítással, közös erőforráskészlet felhasználásával működnek.

Jelenleg 7 olyan európai egyetemi szövetség van, amely ezen kezdeményezés keretében jött létre, és amelyben magyar egyetem is szerepel tagként: az EELISA, amelynek része a BME; a CHARM-EU, amelynek tagja az ELTE; az E3UDRES2, amelyben a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem szerepel tagként; az EU4DUAL, amelyhez a Neumann János Egyetem csatlakozott; az EUniWell a Semmelweis Egyetem közreműködésével; az EDUC, amelynek a Pécsi Tudományegyetem a tagja; és az EUGLOH, amelyben a Szegedi Tudományegyetem képviselteti magát.⁵⁰

A kezdeményezés összekapcsolódik az ugyancsak a göteborgi csúcson megfogalmazott Európai Oktatási Térség kezdeményezéssel,⁵¹ amelyet 2025-ig kell megvalósítani. Az Európai Egyetemek kezdeményezés ez utóbbi és az EKT kiteljesedése érdekében kéri a tagállamokat, hogy minden rendelkezésre álló finanszírozási eszközzel támogassák a programot. Az oktatók és kutatók munkaerő-felvételi programjai kapcsán fokozatos megközelítést javasolnak, megerősített kutatási és tanári életpályák kínálatával.

⁴⁸ Közlemény 2017, 9-10. p.

⁴⁹ Közlemény 2017, 13. p.

⁵⁰ <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/european-universities-initiative/map>

⁵¹ L. a 2.6. alfejezetben.

2.6. Az oktatás és képzés terén az európai oktatási térség létrehozása érdekében és azon túlmutatón folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszere

Az Európai Unió Tanácsa 2021-ben kiadott állásfoglalása az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés 2021-2030 között alkalmazandó stratégiai keretrendszerét dolgozza ki.⁵²

Az EU-nak az oktatás területén betöltött támogató szerepe keretében született meg az Európai Oktatási Térség (a továbbiakban: EEA - *European Education Area*) koncepciója 2017-ben Göteborgban. Az EEA stratégiai keretrendszere a tagállamok és egyéb érdekelt résztvevők együttműködését igyekszik strukturált keretek között előmozdítani. A stratégiai keretrendszer egyik prioritása az európai felsőoktatás megerősítése, a kutatás és innováció fellendítése.⁵³ Ennek egyik eszköze pedig az Európai Egyetemek kezdeményezés. Kiemelten kezeli a keretrendszer a tudásnéyszög keretében is az oktatás és képzés, valamint a kutatás és innováció között a szakpolitikai és finanszírozási együttműködések, főként az Európai Kutatási Térség (a továbbiakban: ERA - *European Research Area*) és az EEA között, de az Európai Felsőoktatási Térséggel (a továbbiakban: EHEA - *European Higher Education Area*) is.⁵⁴ Az Európai Oktatási Térség kereteit a Bizottság 2020-ban közzétett közleményében vázolta fel, ez európai polgárok oktatási és képzési színvonalának javításának és az EU-hoz tartozás érzésének kialakításának céljait szem előtt tartva. A Bizottság a tervek szerint 2025-ben átfogó jelentést készít az európai oktatási térségről.

2.7. Az Európai Innovációs és Technológiai Intézet és a stratégiai innovációs terv

Az EU innovációs politikájának egy újabb mérföldkövét jelenti a 2021-ben elfogadott, az EIT létrehozásáról szóló rendelet (habár az Intézetet eredetileg 2008-ban hozták létre),⁵⁵ és az ezzel egyidőben az EIT 2021-2027 időszakra vonatkozó stratégiai innovációs tervéről szóló határozat.⁵⁶

Az innovációs terv célja a tudás és az innováció terjesztése EU-szerte. Ennek érdekében az EIT feladata, hogy megerősítse a fenntartható innovációs ökoszisztémákat,

⁵² A Tanács *állásfoglalása* az oktatás és képzés terén az európai oktatási térség létrehozása érdekében és azon túlmutatón folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszeréről (2021-2030) (HL L 66., 2021.2.26., 1-21. o.).

⁵³ Stratégiai keretrendszer 2017, 7. p.

⁵⁴ Stratégiai keretrendszer 2017, 9. p.

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/819 rendelete (2021. május 20.) az Európai Innovációs és Technológiai Intézetről.

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/820 határozata (2021. május 20.) az Európai Innovációs és Technológiai Intézet (EIT) 2021-2027 közötti időszakra vonatkozó, „Európa innovációs tehetségének és kapacitásának fellendítése” című stratégiai innovációs tervéről és az 1312/2013/EU határozat hatályon kívül helyezéséről (a továbbiakban: Stratégiai innovációs terv).

elősegítse az innovációs és vállalkozói készségek fejlesztését az élethosszig tartó tanulás körében, és ezzel együtt a felsőoktatási intézmények kapacitását erősítse, alakítson ki új megoldásokat a globális kihívások kezelésére, valamint biztosítson szinergiákat és hozzáadott értéket a Horizont Európán belül.⁵⁷ A felsőoktatási intézmények vonatkozásában tovább részletezi a tennivalókat: többek között intézményi átalakítás és az innovációs ökoszisztémába való integrálás révén, a tudásátadás és a szellemitulajdon-kezelés területén cselekvési terv kidolgozása révén lehet növelni a felsőoktatási intézmények vállalkozói és innovációs kapacitását.⁵⁸

Az innovációs teljesítmény regionális különbségeinek kezelésére, a szerény és mérsékelt innovátornak minősülő országok bevonása érdekében 2014-ben létrehozott regionális innovációs program (RIS) a jó gyakorlatok és a know-how megosztása útján, helyi alapú innovációs megközelítéssel alkalmas lehet arra, hogy mindenhol az adott körülményekre szabottan tudjon megoldásokat, szolgáltatásokat nyújtani az innovációs hiányosságok kezelésére.

A stratégia fejleszteni kívánja a tudományos és innovációs közösségeket, a finanszírozási modellt, az átláthatóságot, a nyitottságot és a helyi innovációs ökoszisztémába való beilleszkedés kapcsán.

2.8. Az európai egyetemi stratégia

Az EU 2022-ben elfogadott egyetemi stratégiája⁵⁹ újfent megerősíti, hogy a mai társadalomnak alapvető és egyre növekvő szüksége van az egyetemekre, mert a társadalom számára fontos értékek, a nyitottság, a demokratikus működés, a jogállam, az igazságosság, a fenntarthatóság, az emberi jogok, a gazdaságban pedig a vállalkozói szellem erősítése és a foglalkoztatás feltételeinek biztosításához nagyban hozzájárulnak „a kiváló és befogadó egyetemek”. Szerepük azért is fontos, mert éppen az oktatás, kutatás és innováció metszéspontját képezik. Emellett alapvető feladatuk van az oktatás területén létrejött európai együttműködések (EEA, EHEA, ERA) megvalósításában.⁶⁰

A stratégia négy fő területre összpontosít: az európai dimenzió megerősítése a felsőoktatásban és a kutatásban; az egyetemek mint az európai életmód világitótornyainak támogatása; az egyetemek zöld és digitális átállásban való szerepvállalásának lehetővé tétele; az EU globális jelentőségének, vezető szerepének kulcstényezőit jelentő egyetemek megerősítése ebben a szerepükben.⁶¹

A kiválóság és a befogadás szempontjainak érvényesüléséhez alapvetően szükséges a megfelelő finanszírozást biztosítani az egyetemek számára, minden szinten (helyi, regionális, nemzeti, uniós).⁶² A kiválóság erősítése pedig azért lényeges, mert az oktatási, kutatási és innovációs környezet kiválósága hozzájárul az áttörést jelentő ismeretek létrehozásához és azok gyakorlati hasznosításához. Itt is fontos szerepe van az iparral való együttműködésnek. A stratégia szorgalmazza a meglévőön túli szinergiák kialakulását az európai egyetemi szövetségek és a szakképzési központok között.⁶³ Emellett az uniós iparstratégiában⁶⁴ meghatározott, stratégiaileg fontos iparágakban nemcsak a diplomások készségeinek és vállalkozói kompetenciáinak fejlesztését, hanem a tantervek megtervezésébe az ipari szereplők (pl. a kkv-k) bevonását is támogatja. Az ERASMUS+ program külföldi szakmai gyakorlati szegmensét megerősíti és elősegíti az ágazatközi mobilitást. A vállalkozási tevékenységek előmozdítása érdekében támogatja az egyetemeken kialakítandó inkubátorokat, európai tehetségbörzét szervez.⁶⁵ Az első ilyen tehetségbörze 2022-ben Leidenben valósult meg (*European City of Science*).⁶⁶

Az egyetemeknek mind a szabadságot, mind a demokratikus értékeket képviselniük kell, amelyek az európai társadalom alapját képezik, ezek közül is kiemelten a véleménynyilvánítás, a tanulás, a kutatás és a tudományos élet szabadságát. Mind ehhez pedig fontos az intézményi autonómia fenntartása is. A stratégia hangsúlyozza, hogy ezek az értékek nem maguktól értetődők, és például az intézményi autonómia nem is egyenletes képet mutat Európában. Ugyanakkor fontos lenne ezek érvényesülését biztosítani, mert ezek által a társadalmi értékek is megerősödhetnek, másik oldalról pedig a tudományba vetett bizalmat is megalapozzák.⁶⁷ Mindezek érdekében a stratégia konkrét cselekvési tervének egyik elemeként az Erasmus Felsőoktatási Charta és az Erasmus Hallgatói Charta alkalmazását és nyomon követését jelöli meg. Emellett a 2024-es évre célul tűzi ki, hogy az alapvető tudományos értékek védelmével foglalkozó irányelvekre tesz javaslatot. Továbbá a Bizottság vállalja, hogy a kutatást és innovációt érintő külföldi beavatkozások kapcsán született iránymutatások végrehajtásához megfelelő támogatást nyújt. A tagállamokat pedig arra szólítja fel, hogy a felsőoktatási ágazatban biztosítsák a sokszínűséget, az intézményi autonómiát, és támogassák a tudományos élet szabadságát és integritását.⁶⁸

A technológiai innováció, a készségek és kompetenciák fejlesztésével a stratégia azért foglalkozik, mert ezek fontos szerepet játszanak a zöld átállás és a

⁵⁷ Stratégiai innovációs terv 2021, L 189/98. E

⁵⁸ Stratégiai innovációs terv 2021, L 189/101-102. E

⁵⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az európai egyetemi stratégiáról. 2022, COM(2022) 16 végleges (a továbbiakban: Egyetemi stratégia 2022).

⁶⁰ Egyetemi stratégia 2022, 1. p.

⁶¹ Egyetemi stratégia 2022, 4. p.

⁶² Egyetemi stratégia 2022, 7. p. E

⁶³ Egyetemi stratégia 2022, 9. p. E

⁶⁴ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A 2020. évi új iparstratégia frissítése: Erősebb egységes piac kiépítése Európa fellendülése érdekében. 2021, COM/2021/350 végleges.

⁶⁵ Egyetemi stratégia 2022, 10-11. p.

⁶⁶ <https://www.modelleiden2022.nl/>

⁶⁷ Egyetemi stratégia 2022, 12-13. p.

⁶⁸ Egyetemi stratégia 2022, 13. p.

fenntarthatóság, valamint a digitális átállás szempontjainak érvényesülésében. Kiemeli a Horizont Európa program keretében született partnerségeket, amelyek a fentiek megvalósításának jelentős mozgatói. A Bizottság ennek érdekében támogatja az ezzel összefüggő kutatási és innovációs cselekvési tervek végrehajtását.⁶⁹ A Bizottság álláspontja a digitális átállás kapcsán az, hogy a jövő hibrid megoldásokon alapuljon. Az egyetemek szerepét itt abban látja, hogy spin-off vállalkozásokon vagy növekvő innovatív vállalkozásokon keresztül erősítheti az oktatási technikák fejlesztését, és jobban kihasználják az EdTech (oktatási technológiai) ágazat kínálta lehetőségeket. A következő évtizedre célként tűzi ki az „összekapcsolt egyetemek” elképzelés megvalósítását.⁷⁰

A stratégia megvalósulásához 4 fontos kezdeményezés járul hozzá. Egyrészt az Európai Egyetemek program további 60 egyetemre való kiterjesztése, a felsőoktatási intézmények szövetségeinek jogi státusz biztosítása, a közös európai diploma és az európai diákigazolvány használatának általánossá tétele. Ezek szinergiában való működése kívánatos, így együttesen az európai felsőoktatási ágazat keretét alkotnák.⁷¹

A stratégia továbbá arra szólítja fel a tagállamokat és a felsőoktatási ágazat szereplőit, hogy az EEA, az ERA és az EHEA keretében szorosabb együttműködést alakítsanak ki.⁷²

A stratégia eredményeinek figyelemmel kísérése és azok bizonyítékként való dokumentálása érdekében a Bizottság 2023-ra előirányozta az európai felsőoktatási ágazat megfigyelőközpontjának létrehozatalát. A központnak pedig fel kell állítania az európai felsőoktatási ágazat eredménytábláját, amely a fenti értékek és stratégiai pontok megvalósulását méri majd.⁷³ A megfigyelőközpont (*European Higher Education Sector Observatory*) a tervektől eltérően csak 2024 májusában indult el, egy öt partnerszervezet által alakított konzorcium keretében.⁷⁴

Ez a stratégia nem foglalkozik szellemi tulajdonjogi kérdésekkel.

2.9. Az EU felsőoktatási csomagja

Az Európai Bizottság 2024-ben egy több elemből álló kezdeményezést terjesztett elő az EU felsőoktatási intézményei közötti együttműködések, kiemelten pedig az európai közös diploma létrehozására irányuló együttműködés előremozdítása érdekében. A csomag tartalmazza a közös európai diploma bevezetéséről szóló bizottsági közleményt,⁷⁵ egy európai felsőoktatási minőségbiztosítási és elismerési rendszerről szóló tanácsi ajánlást⁷⁶ és a vonzó és fenntartható felsőoktatási életpályákról szóló tanácsi ajánlást.⁷⁷ A csomag az EU korábbi felsőoktatási stratégiáival összhangban törekszik az oktatási térség megvalósítására.

A kezdeményezés célja, hogy virágzó felsőoktatási ágazatot teremtsen Európában, amely az európai oktatási térségnek központi elemét képezi, és nagyban hozzájárul Európa versenyképességéhez azáltal, hogy a változó igényekhez igazodó készségeket fejleszti a közösség tagjaiban. A dokumentumok hangsúlyozzák a tudományos élet szabadságának, a kutatáshoz való jognak a szerepét, valamint a felsőoktatási intézményeknek a helyi innovációk becsatornázásában és a kutatói életút vonzóbbá tételében betöltött szerepét. A kutatói életút vonzóvá és fenntarthatóvá tétele körében nélkülözhetetlen a különböző tudományos életpályák azonos elismerése, az oktatás megbecsülése, valamint a felsőoktatási szakemberek arra való ösztönzése, hogy az életpályájukat minél szélesebb körű tevékenységekkel, például határon átnyúló oktatási tevékenységgel bővítsék.

A csomag kifejezett törekvése továbbá, hogy megszüntesse a közös diplomákhoz vezető programok kialakításának jogi és adminisztratív akadályait, ezáltal ösztönözze a partneregyetemeket ilyen célú innovatív oktatási programok kidolgozására. A kezdeményezés erősíteni kívánja az oktatási térség és a kutatási térség között már meglévő szinergiákat.

⁶⁹ Egyetemi stratégia 2022, 14–15. p.

⁷⁰ Egyetemi stratégia 2022, 15. p.

⁷¹ Egyetemi stratégia 2022, 4–5. p.

⁷² Egyetemi stratégia 2022, 19. p.

⁷³ Egyetemi stratégia 2022, 18. p.

⁷⁴ https://www.eacea.ec.europa.eu/news-events/news/launching-eheso-european-higher-education-sector-observatory-2024-05-13_en?prefLang=hu

⁷⁵ European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Blueprint for a European degree – Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Publications Office of the European Union, 2024.

⁷⁶ A Tanács ajánlása egy európai felsőoktatási minőségbiztosítási és elismerési rendszerről, 2024, COM/2024/147 végleges.

⁷⁷ A Tanács ajánlása a vonzó és fenntartható felsőoktatási életpályákról 2024, COM(2024) 145 végleges.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány igyekezett rávilágítani, hogy az EU-ban a kezdeti törekvések nyomán járva mára milyen átfogó gondolkodás alakult ki a tudásháromszög elemei közötti kapcsolatok terén, valóban megszilárdítva és egyértelművé téve, hogy ezek az elemek összetartoznak, csak egymásra tekintettel, egymással kölcsönhatásban tudnak jól működni, és az EU versenyképességét, fenntartható és inkluzív gazdasági növekedését szolgálják. Az uniós stratégiaalkotásnak ez az íve jól kirajzolódik mind a felsőoktatási stratégiák, mind az innovációs politika fejlődésében.

Az elmélet által kimunkált innovációs modellek a lineáristól haladnak az egyre komplexebb, nem-lineáris modellek felé. Ez az elméleti sík jól tetten érhető az uniós felsőoktatási és innovációs stratégiaalkotásban is, a 2000-es évek dokumentumai már az összetettebb, *Quadruple* és *Quintuple* modellekre épülve magukba foglalják az eredeti oktatás, kutatás, innováció háromszögét, de emellett már megjelenik bennük a társadalmi és környezeti dimenzió is.

A szellemi tulajdon-védelem jelentősége a teljes folyamatban megjelenik, hol hangsúlyosabban, hol kevésbé dominánsan – függően az adott stratégia vagy politikaalkotás körülményeitől, fókuszától. Összességében azonban elmondható, hogy egyre komolyabban és jelentősebb mértékben szerepelnek szellemi tulajdon-védelmi kérdések, törekvések a fent vizsgált dokumentumokban, erősítve ezzel is a komplexitást, és elismerve, hogy önmagukban a tudásháromszög elemei, de még a társadalmi és környezeti dimenziókkal kiegészülve is csak a szellemi eredmények megfelelő és hozzáférhető oltalmának biztosításával együtt járhatnak hozzá a fenntarthatóság, inkluzivitás és versenyképesség céljainak megvalósításához.

AZ EGYETEMI SZELLEMI TULAJDON KIBOCSÁTÁS HATÉKONYSÁGÁT TÁMOGATÓ TÉNYEZŐK ÉS AZOK EREDMÉNYESSÉGE

PROF. DR. GÖRÖG MÁRTA

Intézetvezető egyetemi tanár

SZTE ÁJTK

Civilisztikai Tudományok Intézete

A felsőoktatás alapvetően négy fő területen járul hozzá a társadalmi és gazdasági fejlődéshez: az oktatáson keresztül a humán tőke létrehozása, a kutatáson keresztül a tudásbázisok építése, elsősorban a tudás felhasználóival történő kölcsönkapcsolatokon keresztül a tudás terjesztése és felhasználása, valamint a generációk közötti tárolás és a tudás átadásán keresztül a tudás fenntartása terén.¹

A felsőoktatási intézmények szellemi alkotás létrehozó készségét és képességét számos tényező befolyásolja a tudástermelő egyetemi kutatók egyéni motivációján és tudásmegismerési szándékán kívül. Ezek a tényezők külső körülményként elősegítik, avagy – ahogy a későbbiekben látható – esetleg hátráltatják a felsőoktatási intézmények oltalom, illetve védelem alá helyezhető tudástermelő képességét. A szellemi tulajdonnal való gazdálkodás hatékonyságát így nagymértékben befolyásolja a tudáslétrehozatal folyamata, az azt befolyásoló társadalmi, gazdasági körülmények, a szabályozási keretrendszer minősége és mélysége. A szellemi tulajdon hasznosíthatóságához kapcsolt felsőoktatási gyakorlat megértéséhez és értékeléséhez elengedhetetlenül szükséges ezen körülmények vizsgálata.

A felsőoktatási intézmények önnön magukban nem rendelkeznek olyan infrastruktúrával, tudással, adott esetben gépsorral, mely az egyetemi kutatólaborokban létrejött tudás hasznosíthatóságát támogatná. Ehhez mindenképp szükséges a külső partnerrel való kollaboráció. Ez nem mindig és feltétlenül tipikusan az oltalomban részesítettség idősávjához kapcsoltan jelentkezik, számos esetben – és inkább ez a tipikusnak tekinthető – az ipari partner keresi az együttműködést az egyetemi tudástermelőkkel egy új tudás létrehozatala érdekében. Többnyire már a folyamat elején megjelenik az ipari szereplő, akinek részvétele hatékonyabban képes elősegíteni a piac- és versenyképes szellemi tulajdon létrejöttét, s abba az irányba terelni a szellemi alkotófolyamatot, hogy annak kimeneteként hasznosítható szellemi alkotás jelenjék meg. Mindezen okoknál fogva érdemes megvizsgálni, milyen mintázat mentén alakul, milyen motivációs mechanizmus befolyásolja a felsőoktatási intézmények szellemi tulajdonjogi oltalmi/védelmi tárgyak megalkotási aktivitását, s a megalkotott szellemi tulajdonnal való gazdálkodását.

1. A SZABÁLYOZÁSI KERETRENDSZERBEN REJLŐ „MOTIVÁCIÓS” HATÁS

A kormányzat stratégiai céljai közt rögzítést nyert „a hazai vállalatok által előállított hozzáadott érték arányának növelése, amelynek egyik kiemelt eszköze a hazai innovációs ökoszisztéma szereplői által létrehozott gazdasági, társadalmi és intellektuális hatás erősítése az egyetemek és kutatóintézetek, valamint a gazdaság

¹ Tertiary Education for the Knowledge Society Volume 1 and Volume 2, TEMPUS Közalapítvány, Budapest, 2008. 20. p.

összekapcsolásán keresztül.”² Ehhez azonban biztosítani kell az ezen célkitűzés elérését támogató normatív szabályozási keretrendszer. Ez a folyamat különösen az elmúlt években mutatott kiemelkedő intenzitást, ugyanakkor érdemes visszatérnünk, miért és hogyan alakult ki a jelenlegi normakörnyezet.

Az 1960-as, 1970-es években mind az Egyesült Államokban, mind Európában az egyetemi kutatási kapacitás, az ipari szférából érkező kutatási megbízások voltak a mérvadóak,³ a közfinanszírozásból létrejött szellemi tulajdon állami tulajdon tárgyát képezte.⁴ A felfogásbéli fordulatot a Kongresszus által 1980. december 12-én elfogadott, a demokrata párti Birch Bayh Indiana állambeli, és a republikánus Bob Dole kansasi szenátor által támogatott, a szakirodalomban az egyetemi kutatási eredmények szabadalmaztatásának hatékony és dinamikus katalizátorként aposztrofált⁵ *The Patent and Trademark Law Amendments Act*, az ún. *Bayh-Dole Act* jelentette.⁶ A törvény lehetőséget biztosít arra, hogy a közfinanszírozású kutatóhelyek és az egyetemek az állami pénz felhasználásával elért tudományos eredményeket szabadalmaztassák és licenciát adjanak a szabadalmi oltalommal védett találmányokra, maguk határozzák meg, ki számára és milyen feltételekkel biztosítanak kizárólagos jogot az állami támogatással megvalósult találmányaik hasznosítására.⁷

A kutatás-fejlesztési és innovációs eredmények létrejöttét és hasznosítását, valamint a versenyképességet támogató, 2003 és 2005 között lezajlott szabályozási reform eredményeként a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény (a továbbiakban: 2004-es innovációs törvény)⁸ a közfinanszírozású kutatóhelyek szellemi termékeivel kapcsolatos szabályozást a

Bayh-Dole Act modelljét alapul véve alakította át.⁹ A felsőoktatási intézményekben létrejött szellemi alkotásokhoz kapcsolt jogosultságok és kötelezettségek zsinórmértékűül a jogalkotó törvényi kötelezettségként írta elő a kutatóhelyek oldalán szellemi tulajdon-kezelési szabályzat meglétét.¹⁰ Ennek eredményeként az egyetemek, az általuk megfogalmazott innovációs stratégiai célkitűzések mentén kialakították saját belső eljárásrendjüket, a K+F+I jogviszony lényegi tartalmi elemeit. A külföldi minták mentén, azok eredményességétől és hatékonyságától is motiváltan, a(z kutató)egyetemeken az innovációmenedzsmenthez kapcsolt szervezeti struktúra fontos részeként létrejöttek a szellemi tulajdon körébe tartozó oltalmi és védelmi tárgyak, a szellemi tulajdon portfólió kezelését, értékelését, menedzselését szakértő módon végző technológia-transzfer irodák. A *Bayh-Dohle Act* modellen alapuló felfogást az innovációs törvény állami vagyronról szóló 2007. évi CVI. törvény általi módosítása egyértelműsítette, és megerősítette, miszerint a költségvetési kutatóhelyet illetik meg a jogszabály erejénél fogva átszálló, illetve az általa ellenérték fejében vagy ingyenesen szerzett szellemi alkotáson fennálló jogok.

Mintegy tíz évvel később, a 2004-es innovációs törvényt felváltó, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló, az Országgyűlés 2014. november 25-i ülésnapján elfogadott 2014. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: KFI tv.), feladva a Bayh-Dohle modellt, a létrejött szellemi alkotásokhoz fűződő jogok jogosultsi pozíciójába az államot helyezte: „A központi költségvetési szervnek minősülő kutatóhelynél keletkező, továbbá az általa ellenérték fejében vagy ingyenesen megszerzett szellemi alkotásokhoz fűződő jogok az államot illetik meg azzal, hogy az állam nevében és képviselőjében a tulajdonosi jogokat a központi költségvetési szervnek minősülő költségvetési kutatóhely gyakorolja, amely hasznosító vállalkozás alapítására, továbbá hasznosító vállalkozásban történő részesedésszerzésre (...) jogosult.”¹¹ A törvényi rendelkezés a szellemi alkotásokhoz kapcsolódó részjogosultságok közül csupán a hasznosító vállalkozás alapítását, illetve abban való részesedésszerzés jogosultságát biztosította a kutatóhely számára, a többi részjogosultság a saját hasznosításon kívül a nemzeti vagyonnal való gazdálkodás korlátjai alá esett.

A *science to business* jogviszony ezen időszakára esően nem lehető fel nyilvánosan hozzáférhető olyan adat, melyből bármilyen következtetést tudnánk levonni

⁹ jogalkotó a törvény céljaként jelölte meg a) a kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs eredmények létrehozása és hasznosítása feltételeinek javításával segítse a magyar gazdaság fenntartható fejlődését, b) elősegítse a vállalkozások technológiai innováción alapuló versenyképességének növekedését és a régiókban található kutatás-fejlesztési és innovációs lehetőségek minél teljesebb körű hatékony kihasználását, c) ösztönözze a magas hozzáadott értéket előállító munkahelyek létrehozását, d) előmozdítsa a kutatás-fejlesztésben foglalkoztatottak szakmai felkészültségének javulását és társadalmi elismertségük növelését, e) járuljon hozzá az ország védelmi és biztonsági képességeihez szükséges fejlett technológiák alkalmazásához. (1.§ (1.) bek.)

¹⁰ 2004-es innovációs törvény 18.§ (1) bek.

¹¹ 2014. évi LXXVI. törvény 30.§

² Végső előterjesztői indoklás az innovációs és tudományos eredmények gazdasági hasznosításának elősegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi XL. törvényhez - Indoklások Tára 2023/72., Általános indoklás.

³ BUZÁS NORBERT: *A vállalkozói szellem szerepe a spin-off cégek alapításában*. In: Czágány László - Garai L. (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, 2004. 258. p.

⁴ NOVOTNY ÁDÁM: *Az egyetemi kutatási eredmények értékesítésének néhány kérdése és problémája*. PERIODICA ECONOMICA 2011. szeptember. 130. p.; SCHÜLER, Julia: *Die Biotechnologie-Industrie: Ein Einführungs-, Übersichts- und Nachschlagewerk*. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2016. 41. p.

⁵ Vö.: HOEREN, THOMAS: *Zur Patentkultur an Hochschulen – auf neuen Wegen zum Ziel*. In: *Wissenschaftsrecht* Bd. 38., Mohr Siebeck, 2005. 132. p.

⁶ *Patent and Trademark Law Amendments Act (Pub. L. 96-517, December 12, 1980)*. A törvényt az azt támogató Birch Bayh és Bob Dole szenátorok után mind a köznyelv, mind a szakirodalom Bayh-Dole törvényként nevesíti.

⁷ A Bayh-Dole Act hatásához és modell szerepéhez lásd: MOWERY, DAVID C. - SAMPATN BHAVEN N.: *The Bayh-Dole Act of 1980 and University-Industry Technology Transfer: A Model for Other OECD Governments? The Journal of Technology Transfer* December 2004, Volume 30, Issue 1-2, 115-127. pp; MOWERY, DAVID C.: *The Bayh-Dole Act of 1980 and University-Industry Technology Transfer: A Policy Model for Other Governments? https://projects.merid.org/SITCORE_DOCS/David%20Mowery%20Paper.pdf; Tudás-menedzsment szempontú megközelítéssel vizsgált hatáshoz lásd: SAUSSOIS, JEAN-MICHEL: *A tudásmenedzsmentről készült szakértői beszámoló bemutatása*. In: *Tudásmenedzsment a tanuló társadalomban, OECD. 2001. 136. p.**

⁸ 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról

arra nézve, hogy a paradigmaváltás milyen hatásokkal jár(hat) az ipar és az egyetem közötti együttműködés intenzitására és mélységére nézve. A *Bayh-Dohle Act* elfogadását megelőző amerikai K+F+I adatokból azonban vélelmezhetjük a hatást. A paradigmaváltás előtti időszakban az állami tulajdon jelenléte okán csupán néhány piaci szereplő fektetett milliárdokat az ipar és egyetem együttműködésén nyugvó találmány termékké fejlesztésébe, lévén szinte alig tudta a találmányt az állammal való bonyolult eljárás után hasznosítani.¹² Ez azzal az eredménnyel járt, hogy akkor, abból az éves szinten több mint 30 milliárd dollárból, amelyet az amerikai állam a kutatás-fejlesztésre szánt, csupán egy csekély rész áramlott vissza a gazdaságba a kifejlesztett termékek és szolgáltatások formájában.¹³ Az amerikai állam által „tulajdonolt” 28.000 szabadalomnak kevesebb, mint 5%-a került az ipar által hasznosításra.¹⁴ A *Bayh-Dole Act* eredményeként azon modell kizárólagossá tétele, mely szerint a létrejövő szellemi tulajdon az egyetemet illeti, megkönnyítette az ipari hasznosítás folyamatát, az ipari partner számára csökkentette a hosszabb ügyintézésből, illetve az állami szerepvállalásból eredő kockázatokat.¹⁵

Az ipar és az egyetemek K+F+I folyamatai minősége kapcsán mérföldkönek tekinthető a 2018-as év. Ekkor kezdődött meg a gazdaság és felsőoktatás hatékony összekapcsolása, s ennek egyik szeleteként a tudomány- és innovációpolitika megújítása. Ennek egyik támogató eszközeként hatott a jogi környezet reformja. 2019. január 1. napjával hatályosan az egyes kutatás-fejlesztéssel, valamint szakképzéssel összefüggő törvények módosításáról szóló 2018. évi CIV. törvény 19. §-a módosította a KFI tv. 30. §-t az alábbi normatartalomra: „A költségvetési kutatóhelynek minősülő központi költségvetési szervre jogszabály erejénél fogva átszálló, illetve az általa ellenérték fejében vagy ingyenesen szerzett szellemi alkotásokhoz fűződő jogok, valamint a szellemi alkotás hasznosítására létrejövő, a 34. § szerinti hasznosító vállalkozás részesedése – az állami vagyronról szóló 2007. évi CVI. törvény 2. § (2) bekezdésétől eltérően – az adott, kutatóhelynek minősülő központi költségvetési szervet illetik.” A módosítás alapján a költségvetési kutatóhelyen létrejövő, vagy a kutatóhely által megszerzett szellemi alkotásokhoz fűződő jogok és a hasznosító vállalkozásban szerzett részesedése már nem az államot illetik meg, hanem az adott költségvetési kutatóhelyet (központi költségvetési szervet). A jogszabály a KFI tv. 34. § (1) bekezdését érintő módosítással a költségvetési kutatóhely saját szabályozásának (szellemitulajdon-kezelési szabályzat) hatáskörében rendelte rendezni a hasznosítási és értékesítési szabályokat, azzal, hogy a szellemitulajdon-kezelési szabályzatban foglaltakkal összhangban történő hasznosításról az irányító szerv részére a költségvetési kutatóhely évente köteles jelentést

készíteni.¹⁶ Annak érdekében, hogy a KFI tv. hatályos szövegtartalmához kapcsolt 2014-2018-as időablak alatt létrejött szellemi alkotásokhoz fűződő jogosultságokból eredő bizonytalanságok kiküszöbölést nyerjenek, a jogszabály a KFI tv. 30. §-át visszamenőleges hatállyal léptette életbe,¹⁷ így az érintett időszakban létrejött szellemi alkotások is kikerültek az állami vagyon köréből. A 30. § normatartalma 2019. szeptember 9. napjával hatályosan kiegészült, kiterjesztve rendelkezését¹⁸ az állami tulajdonban lévő közhasznú nonprofit gazdasági társasági formában működő kutatóhelyre, 2024. január 1. napjától hatályosan pedig¹⁹ a HUN-REN Központra.

Az innovációs ökoszisztéma eredményességének részletes helyzetelemzése alapján, a tudásalapú gazdaság megerősítése érdekében a parlament 2023 júniusában elfogadta Magyarország új innovációs stratégiáját, a Neumann János Programot, melynek fókuszában az egyetemek, valamint a kutatóintézetek és a gazdaság összekapcsolása áll a meglévő intézmények fejlesztésén, valamint új programok megvalósításán keresztül. Ezen cél megvalósítása érdekében a Program kilenc intézkedéscsoportból álló komplex intézkedéscsomagot rögzít. Ezek:

1. Nemzetközi pályára állítjuk a magyar kutatásokat.
2. Piacra segítjük a kiváló innovációs ötleteket.
3. Fókuszáljuk az innovációs befektetéseinket – fókuszban az egészséges élet, a zöld átállás, a digitális átállás és a biztonság.
4. Kiszámítható életpályát biztosítunk a magyar kutatók számára.
5. Kedvezményt biztosítunk a magyar vállalkozások és feltalálók számára a szabaddalmi eljárásokban.
6. A szabadalom doktorit ér: ösztönözzük az innovációs tevékenységeket a tudományos előremenetelben és a doktori képzésbe lépést.
7. Elősegítjük a kutatási eredmények hasznosítására létrejött vállalkozások forrásbevonását.
8. Létrehozunk az egyetemek és a gazdaság együttműködési tereit, a Tudományos és Innovációs Parkokat.
9. Magyar innovációk az egész Kárpát-medencében.²⁰

¹⁶ 2018. évi CIV. törvény 20. §

¹⁷ 2018. évi CIV. törvény 21. § A KFI tv. 47. §-a következő (3) bekezdéssel egészül ki: „(3) E törvénynek az egyes kutatás-fejlesztéssel, valamint szakképzéssel összefüggő törvények módosításáról szóló 2018. évi CIV. törvénnyel (a továbbiakban Módtv.) megállapított 30. §-át a Módtv. hatálybalépése előtt a költségvetési kutatóhelynek minősülő központi költségvetési szervnél létrehozott, továbbá a rá jogszabály erejénél fogva átszálló, illetve általa ellenérték fejében vagy ingyenesen szerzett szellemi alkotáshoz fűződő jogokra, valamint a hasznosító vállalkozásban szerzett részesedésre is alkalmazni kell.”

¹⁸ 2019. évi LXVIII. tv. 32.§

¹⁹ Az egyetemek és a kutatóintézetek, valamint a gazdaság összekapcsoltságának erősítéséhez szükséges egyes törvények, továbbá egyes felnőttképzési és kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2023. évi LXXXV. törvény 25.§-ában foglalt módosítás eredményeként.

²⁰ Neumann János Program 2023, Programismertető, Kulturális és Innovációs Minisztérium <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/9/9c/9c4/9c456efc6b945893a284dcc8ba2e455f7188a1.pdf> (Letöltés dátuma: 2024. március 17.); Elfogadta a parlament a Neumann János Programot <https://kormany.hu/hirek/elfogadta-a-parlament-a-neumann-janos-programot> (Letöltés dátuma: 2025. március 17.);

¹² Amerika stärkt die Innovationsfreudigkeit In: Der Tagesspiegel, 2003. november 9. Oldalszám nélküli online kiadás

¹³ LEAF, CLINTON: *The Law of Unintended Consequences*. In: CNN Money. Fortune Magazine, Vom 19. September 2005 Oldalszám nélküli internetes megjelenés http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune_archive/2005/09/19/8272884/index.htm; SCHÜLER, 2016. 41. p.

¹⁴ Innovation's golden goose, Economist, 2002. December 12.

¹⁵ Jelenleg több mint 1000 high-tech és IT vállalat működik a Cambridge-i Egyetem körül „Szilícium-fennsík” név alatt. Tertiary Education for the Knowledge Society Volume 1 and Volume 2, TEMPUS Közalapítvány, Budapest, 2008. 107. p.

Ezen egyes intézkedéscsomagok jogszabályi feltételeit az innovációs és tudományos eredmények gazdasági hasznosításának elősegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi XLI. törvény valósította meg. A törvény indokolása szerint: „stratégiai cél a hazai vállalatok által előállított hozzáadott érték arányának növelése, amelynek egyik kiemelt eszköze a hazai innovációs ökoszisztéma szereplői által létrehozott gazdasági, társadalmi és intellektuális hatás erősítése az egyetemek és kutatóintézetek, valamint a gazdaság összekapcsolásán keresztül.”²¹ A Neumann János Program intézkedéscsomagjaiban szereplőket támogatandóan a 2023. évi XLI. törvény 3. §-ban foglalt, a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény módosítását eredményező normatartalma négy kiemelt célcsoport: feltalálók (természetes személyek), kis- és középvállalkozások, a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 1. mellékletében felsorolt államilag elismert felsőoktatási intézmények és a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény szerinti költségvetési kutatóhelyek, vagy nonprofit közhasznú kutatóhelyek esetében a bejelentési és fenntartási díjak hetvenöt százalékos csökkentését eredményezi. Az egyetemi foglalkoztatás körében a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. módosításával pedig megteremti annak lehetőségét, hogy az oktatói és kutatói munkakörben való foglalkoztatás során a tudományos kutatás és annak társadalmi-gazdasági hasznosulása, így különösen annak innovációs jellege is kötelezően értékelésre kerüljön.²²

2. INTÉZMÉNYFINANSZÍROZÁSI „MOTIVÁCIÓS” KÖRNYEZET

A modellváltás²³ eredményeként a közvetlen állami fenntartású felsőoktatási intézmények köréből, az alapítói, fenntartói jogokat gyakorló közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványokhoz²⁴ átkerült felsőoktatási intézmények²⁵ feladatrendszerét, teljesítménycéljait, költségvetését egy, az állam és a közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítvány között létrejött közfeladat-finanszírozási szerződés,²⁶ mint szabályozó keretrendszer határozza meg.²⁷ Az állam és az alapítvány által megkötött, hosszú távú, legalább tizenöt, legfeljebb huszonöt év időtartamra szóló keretmegállapodás hatálya alatt megkötött ezen, három-hat év időtartamra szóló részletes feladatfinanszírozási megállapodásban a felek kötelesek megállapítani a megállapodással érintett tevékenység vállalt volumenét, indikátorrendszerét, a támogatás mindezekhez igazodó mértékét, a közfeladat-ellátás időszakos közös értékelését, felülvizsgálatát és a szükséges részletszabályokat.²⁸ A modellváltó egyetemek kapcsán az új finanszírozási modell négy fő elemre, az oktatásra, kutatásra, infrastruktúrára és a kiemelt ágazati célrendszerre épül.²⁹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Pécsi Tudományegyetem működtető *Universitas Quinqueecclesiensis Alapítvány* (a továbbiakban: UQA) között 2021 szeptemberében létrejött, az interneten közérdekű adatigénylés eredményeként nyilvánosan hozzáférhető közfeladat-finanszírozási szerződésben³⁰ foglaltak szerint a felsőfokú oktatási közfeladat támogatása, mint alaptámogatás bázis alaptámogatásból, kiegészítő alaptámogatásból és teljesítményarányos alaptámogatásból tevődik össze. Az utóbbi alaptámogatás mellett a szerződés rendelkezik az ún. teljesítményarányos minőségi támogatásról, „rangsor-bónuszról”, amely alapvetően a felsőoktatási intézmény nemzetközi rangsorokban elfoglalt pozíciójavulására kíván motivációs hatással lenni.

²³ Mit jelent a modellváltás? <https://modellvaltas.kormany.hu/gy-i-k> (Letöltés dátuma: 2024. március 4.)

²⁴ A közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványokról szóló 2021. évi IX. törvény (Továbbiakban: KEKVA tv.)

²⁵ A KEKVA tv. 1. melléklete alapján: Budapesti Gazdasági Egyetem, Dunaújvárosi Egyetem, Debreceni Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Magyar Táncművészeti Egyetem, Állatorvostudományi Egyetem, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Semmelweis Egyetem, Neumann János Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pannon Egyetem, Óbudai Egyetem, Soproni Egyetem, Széchenyi István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Színház- és Filmművészeti Egyetem, Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Tokaj-Hegyalja Egyetem, Miskolci Egyetem, Pécsi Tudományegyetem

²⁶ KEKVA tv. 18. § (1) bek. e) pont

²⁷ Jelenleg a KEKVA tv. 1. számú melléklete az állam által alapított közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványok körében harminc alapítványt tüntet fel.

²⁸ KEKVA tv. 20. § (1) bek.

²⁹ Az SZTE Szenátusa rendkívüli ülésén tájékozódott a finanszírozási tárgyalásokról <https://u-szeged.hu/sztechirek/2021-szeptember/szte-szenatusa?objectParentFolderId=56560> (Letöltés dátuma: 2024. 03. 04.)

³⁰ https://www.pecsma.hu/wp-content/uploads/2021/11/kozfeladatfinanszirozasiszerzodes_itmuqa_kozerdekuadatigenyles.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 03. 04.)

²¹ Végső előterjesztői indokolás az innovációs és tudományos eredmények gazdasági hasznosításának elősegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi XLI. törvényhez - Indokolások Tára 2023/72., Általános indokolás

²² Végső előterjesztői indokolás az innovációs és tudományos eredmények gazdasági hasznosításának elősegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi XLI. törvényhez - Indokolások Tára 2023/72.; 2023. évi XLI. törvény 30. § Az Nftv. 28. §-a a következő (8) bekezdéssel egészül ki: «(8) Az oktatói és a kutatói munkakörben történő alkalmazás során a tudományos kutatói tevékenységet és annak társadalmi-gazdasági hasznosulását, így különösen annak innovációs jellegét is értékelni kell.»

A teljesítményarányos támogatás publikációkra vonatkozó indikátorai a következők:

- ♦ Az intézmény teljes tudományos publikációinak a száma az MTMT-ben.
- ♦ Az intézmény teljes tudományos publikációinak a száma az MTMT-ben, amelyek WoS/Scopus azonosítóval rendelkeznek.
- ♦ Az intézmény teljes tudományos publikációinak a száma az MTMT-ben, melyek legalább SJR Q2 minősítésű folyóiratban jelentek meg.
- ♦ Az intézmény adott évet megelőző 5 évben megjelent, WoS/Scopus azonosítóval rendelkező közleményeire kapott, legfeljebb az adott évig megjelent WoS/Scopus azonosítóval rendelkező idézők száma az MTMT-ben,
- ♦ valamint 10 %-os súlyozás mellett vállalati megbízásokból, kapacitáshasznosításból, szolgáltatás értékesítésből, vállalkozási tevékenységből, saját tulajdonú gazdasági társaságok tevékenységéből származó, adott évben realizált bevétel.³¹

A felsőoktatást érintő kormányzati célkitűzés, hogy 2030-ra legyen egy olyan egyetem, amely a világ TOP 100, és három olyan intézmény, mely Európa száz legjobb egyeteme között van.³²

A Pécsi Tudományegyetemet érintő közfeladat-finanszírozási szerződés³³ az ún. rangsor bónusz kifizetéséhez a felsőoktatási intézmény szerződésben meghatározott rangsorokban való pozíciójavulását köti. A szerződés 50% rangsor bónuszt ír elő, ha a felsőoktatási intézmény a támogatási időszak alatt – többek között – a QS rangsorban (WUR) bekerül a TOP 650, és 100% rangsor bónuszt, ha a TOP 500 közé. Idén, 2024 januárjában a QS *World University Rankings* több változtatást is végrehajtott annak érdekében, hogy tükrözze a felsőoktatásban bekövetkezett változásokat.³⁴ Ezen változtatások egyikeként a QS Stars értékelésekhez kapcsolódóan a korábbi QS Stars módszertan innováció elnevezésű mutatója innováció és tudásátadás c. mutatóra változott. Ezen mutató az intézmények innovációját értékeli egyedi szabadalmakkal, spin-off cégek számával és ipari kutatások közzétételével.³⁵

A teljesen megváltozott finanszírozási mechanizmus ösztönzi a teljesítménymenedzsment-folyamatok átgondolását (is).³⁶ A közfeladat-finanszírozási

szerződésből leképezhető intézményi teljesítménycélok elérésének motivációs, illetve az elért eredmények monitorozásának minőségbiztosítási eszköze az ESG 2015-ben foglalt minőségbiztosítási célok elérését is támogató teljesítményértékelési rendszer bevezetése, illetve a teljesítménycélokhoz illesztett fejlesztése. Ennek leképeződéseként a modellváltással érintett felsőoktatási intézmények vagy bevezették, vagy pedig fejlesztették intézményi Teljesítmény Értékelési Rendszereiket.³⁷ A Pécsi Tudományegyetem (továbbiakban: PTE) és annak vonatkozásában fenntartói jogokat gyakorló UQA között megkötött megállapodásban megfogalmazott elvek szerint a PTE teljesítménye alapvető befolyással bír annak jövőbeni finanszírozására. Az egyetemmel szemben megfogalmazott teljesítménycélok elérését alapvetően befolyásolják az ezekből származtatott szervezeti egység szintű célok, valamint a szervezeti célok szem előtt tartásával a munkavállalókkal szemben támasztott mérhető teljesítmény elvárások. A hatékonyság és versenyképesség növelése, valamint a PTE-vel szemben a fenntartó által megfogalmazott indikátorok elérése érdekében a PTE elvárásaival összhangban egységes Teljesítményértékelési Rendszert vezet be munkavállalói számára.³⁸ Kádár-Csoboth és Kováts elemzéséből ismertek olyan egyetemek is, ahol a finanszírozási szerződés teljesítménymutatóit az intézményvezetés szervezeti egységekre (pl. tanszékre, intézetre, karra) meghatározott mennyiségi célkitűzésekre bontotta le. Elemzésük alapján dokumentálhatóan ezen modellváltó felsőoktatási intézmények közé tartozik a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, a Pannon Egyetem, a Széchenyi István Egyetem, a Dunaújvárosi Egyetem, valamint a Budapesti Gazdasági Egyetem.³⁹

3. A FOLYAMATRENDSZERT TÁMOGATÓ MENEZSMENT SZISZTÉMA ÉS EGYETEMI BELSŐ „MOTIVÁCIÓS” ESZKÖZÖK MINT JÓ GYAKORLATOK

A K+F+I stratégiai célok elérése megfelelő tervezést és ennek mentén megfelelő menedzselést, professzionális szakembereket szükségeltet. Az ipar és az egyetem közötti együttműködések formális eszközei a létrejövő szellemi alkotás szabadalmazása, titokban tartása, oltalom alá helyezése, annak hasznosítását szolgáló licencszerződés megkötése, valamint hasznosító (*spin-off*), korai fázisú (*start-up*) cégek alapítása. Ezen aktivitásokat támogatandóan jöttek létre

³⁷ A Pécsi Tudományegyetem TÉR modellváltással érintett vezetéséről: Rektori-kancellári tájékoztató, 2021. november 25. <https://pte.hu/hu/modellvaltas/hirlevel> (Letöltés dátuma: 2024. 03. 04.); A PTE jelenleg hatályos TÉR szabályzata: A Pécsi Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzatának 59. számú melléklete, Pécsi Tudományegyetem oktatói-kutatói-tanári Teljesítményértékelési rendszere https://adminisztracio.pte.hu/sites/adminisztracio.pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/PTE_SZMSZ/59mel_ter_szabalyzat_20230701.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 03. 04.)

³⁸ 6/2022. számú rektori és kancellári együttes utasítás az adminisztratív munkakörökben dolgozó munkavállalók teljesítményértékelési rendszerének szabályairól (módosításokkal egységes szerkezetben) https://adminisztracio.pte.hu/sites/adminisztracio.pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/Rektori_Es_Kancellari_utasitasok/2022/6-2022_rku_ter_modositas_20220711.pdf

³⁹ KÁDÁR-CSOBOTH-KOVÁTS 2023, 481. p.

³¹ Pécsi Tudományegyetem közfinanszírozási szerződés 38, 39. pp

³² Hankó Balázs államtitkár nyitóelőadása a Kulturális és Innovációs Minisztérium által a megújult magyar felsőoktatás jelenéről és jövőjéről rendezett konferencián <https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/hivatal-hirei/felsooktatasi-konferencia-2024> (Letöltés dátuma: 2024. március 15.)

³³ https://www.pecsma.hu/wp-content/uploads/2021/11/kozfeladatfinansirozasiszerzodes_itmuqa_kozerdekuadatigenyles.pdf (Letöltés dátuma: 2024. március 4.)

³⁴ <https://britannia-study.co.uk/universities/qs-ranking-methodology/> (Letöltés dátuma: 2024. március 23.)

³⁵ CRAIG OCALLAGHAN: QS Stars: Find your perfect university match. <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology> (Letöltés dátuma: 2024. március 15.)

³⁶ Kádár-Csoboth Péter és Kováts Gergely tanulmányukban azt vizsgálták, hogy a KEKVA finanszírozási rendszer bevezetése miként hat a modellváltással érintett intézmények teljesítménymenedzsment-rendszereinek fejlődésére, és várhatóan milyen kihívásokat, konfliktusokat nyit meg a szervezeti és az egyéni teljesítmények összehangolásában. Az ekként megfogalmazott kutatási kérdés: KÁDÁR-CSOBOTH PÉTER - KOVÁTS GERGELY: A teljesítményfinanszírozás kihívásai a szervezeti és egyéni teljesítménymenedzsment-rendszerek kialakítására a modellváltó egyetemeken. *Educatio*, Volume 32 Issue 3, 2023 December, 471 p. a tanulmány teljes terjedelme: 470-485 pp

a technológia-transzfer / technológia licenc irodák. A TTO-k szerepköre – illeszkedve az egyetemi stratégiai célok, teljesítménycélok eléréséhez – állandó megújulásra kénytelen, olyan dinamikus háttér munkára készíteni őket, amely lehetővé teszi a felsőoktatási intézmények szellemi alkotás létrehozatalát eredményező folyamatának támogatását, az alkotók szellemi tulajdonjogi edukációját, a szellemi tulajdon portfólió kezelését, menedzselését, piaci partnerek felkutatását.

A tudástranszfer és szellemi tulajdon-kezelés komplex feladatát az egyetemeken – külföldi minták mentén – általában technológia- vagy tudástranszfer irodák látják el. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen 2019 tavaszától a Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központ keretében létrejött BRIDGE (*BME Research, Innovation and Development Gateway Entity*) iroda tölti be ezt a szerepet.⁴⁰ A Debreceni Egyetemen a Kutatáshasznosítási és Technológiatranszfer Központ (KTTK) felelős a kutatási eredmények hasznosításának elősegítéséért és az ezzel kapcsolatos tevékenységek ellátásáért. A központ fő céljai az egyetemi tudástranszfer eredményességének növelése, az egyetem és az ipar közötti kapcsolatok erősítése és az innovációs aktivitás fokozása az egyetemi tudásbázis környezetében.⁴¹ A kutatási együttműködések egységes kezelése érdekében a Debreceni Egyetemen a kutatási szerződések előkészítését, véleményezését, illetve a kutatók és a külső partnerek közötti egyeztetések koordinálását a Technológia- és Tudástranszfer Központ végzi.⁴² A Szegedi Tudományegyetemen az Innovációs Igazgatóság és azon belül a Tudás Technológia Transzfer Iroda, Ipari Kapcsolatok Iroda, Üzletfejlesztés és Vállalkozásmenedzsment Iroda látja el ezeket a feladatokat.⁴³

A felsőoktatási intézmények a szellemi alkotások, s különösen a hasznosítható szellemi alkotások létrejöttét a jogszabály által biztosított díjazás mellett belső, intézményi eszközökkel is igyekeznek motiválni. Ezek közé tartozik a számos egyetem által meghirdetett innovációs díj, mely kiemelkedő innovatív tudományos kutatási eredmény, megoldás,⁴⁴ az üzleti szempontú hasznosíthatóság lehetőségét magában hordozó szellemi alkotás,⁴⁵ jelentős és hasznosítható,⁴⁶ az egyetem hazai vagy akár a nemzetközi piacon való eredményes megjelenését biztosító üzleti értékpotenciállal rendelkező szellemi termék,⁴⁷ már alkalmazásba vett, esetleg

értékesített, vagy a hasznosítás előrehaladott állapotában lévő, vagy megkezdett hasznosítású kutatásfejlesztési, ill. innovációs eredmény⁴⁸ pályázati eljárás útján kiválasztott alkotóját illeti.

4. AZ EGYETEMI SZELLEMI TULAJDON KIBOCSÁTÁS SZÁMOKBAN

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 2022-ben Magyarországon a kutatás-fejlesztésre fordított összeg nemzetgazdasági szinten közel 887 milliárd forint volt, amely a bruttó hazai termék (GDP) 1,33%-át tette ki. A K+F-ráfordítások 72%-át, 632 milliárd forintot a vállalkezési kutatóhelyeknél, további 16%-át (138 milliárd forintot) a felsőoktatásban, 13%-át (112 milliárd forintot) pedig az államháztartási szektorba tartozó kutató-fejlesztő intézeteknél és egyéb költségvetési kutatóhelyeknél költötték el. A kutatás-fejlesztéshez kapcsolódó publikációs tevékenység keretében megjelent tudományos cikkek száma meghaladta a 40 ezret, kétharmadát idegen nyelven publikálták.⁴⁹ Tekintettel a 2022-es évben lezajlott modellváltásra, a felsőoktatási kutató-fejlesztő helyek adatszolgáltatói körének változása miatt a nyilvánosan elérhető KSH adatok azonban csak korlátozottan hasonlíthatók össze az előző évek KSH adatsoraival. A kutatóhelyek száma 2022-ben 3252 volt, melyből a felsőoktatási kutató-fejlesztő helyek körülbelül a teljes kutatóhelyek számának egyharmadát adják (1115). 2021-ben ez az adat 1246 volt. 2021-ről 2022-re a legnagyobb visszaesés a vállalkezési kutató-fejlesztő helyeknél tapasztalható (2305-ről 2002) azzal, hogy 2021-től módszertani változás miatt az adatok korlátozottan összehasonlíthatók az előző évi adatokkal.⁵⁰ A kutatás-fejlesztéssel foglalkozók létszáma a 2019-es adatokhoz képest 10 ezer fővel nőtt (94 948 fő), melyből a legtöbben a kutató-fejlesztő intézet és egyéb költségvetési kutatóhely, valamint felsőoktatási kutató-fejlesztő helyen foglalkoztatottak (49 424 fő).⁵¹ A kutató-fejlesztő helyek kutatóinak tényleges, teljes K+F-létszáma 2021-hez képest közel 5000 fővel nőtt (70 096 fő), közülük 37 859 fő kutató-fejlesztő intézet és egyéb költségvetési kutatóhely, valamint felsőoktatási kutató-fejlesztő helyen végzi tevékenységét.⁵²

A magyar egyetemek 2022 év végén 62, Magyarországon hatályos szabadalommal rendelkeztek, ebből a Szegedi Tudományegyetem a legtöbb (16 szabadalom) jogosultja, a képzeletbeli lista második és harmadik helyét egyaránt 8-8 szabadalommal

⁴⁰ <https://bridge.bme.hu/> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴¹ <https://unideb.hu/tudastranszfer> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴² <https://techtransfer.unideb.hu/> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴³ <https://www.inno.u-szeged.hu/technologia-transzfer> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴⁴ Lásd különösen Semmelweis Innovációs Díj <https://semmelweis.hu/innovacio/innovaciomenedzsment/innovacios-dij/> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴⁵ SZTE Innovációs Díj <https://www.inno.u-szeged.hu/kutatas-fejlesztas/kiemelt-hirek/szte-innovacios-dij-2023> (Letöltés dátuma: 2024. március 17.)

⁴⁶ ELTE Innovatív Kutatói Díj. A 2009-ben alapított díj díjazottjai a hazai egyetemekre jellemző alapkutatás túlsúlyát munkájukkal az alkalmazott kutatás, illetve kísérleti fejlesztés irányába viszik, fejlesztéseik figyelembe veszik a hasznosíthatóság szempontjait és a piac elvárásait. <https://www.elte.hu/content/hasznalatba-kerult-fejlesztes-kapta-iden-az-elte-innovacios-dijat.t.29606> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴⁷ PTE Innovációs Díj <https://i3.pte.hu/hu/innovation/news/pte-innovacios-dij-2022> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁴⁸ BME-Pro Progressio Innovációs Díj <https://proprogressio.hu/2022-evi-bme-innovacios-dij-2023-04-28/> (Letöltés dátuma: 2024. március 17.)

⁴⁹ <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2022/#/kiadvany/kutatas-fejlesztas/a-kf-tevekenyseg-legfontosabb-mutatoinak-alakulasa> (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁵⁰ https://www.ksh.hu/stadat_files/tte/hu/tte0003.html (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁵¹ https://www.ksh.hu/stadat_files/tte/hu/tte0004.html (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁵² https://www.ksh.hu/stadat_files/tte/hu/tte0004.html (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

a Pécsi Tudományegyetem és a Pannon Egyetem foglalta el.⁵³ A legtöbb nemzeti úton benyújtott formatervezésiminta-oltalmi bejelentés a Moholy Nagy Egyetemtől (3 bejelentés) származott.⁵⁴ A minőségi (Q1-es) publikációk száma a felsőoktatási intézményekben 78%-kal emelkedett 2018 és 2022 között.⁵⁵ Ha az ún. KEKVA egyetemeket tekintjük, akkor az összehasonlító ábra alapján a 2022. január 1 és 2024. március 15. közötti időszakra esően az látható, hogy elsősorban a védjegybejelentési aktivitás a mérvadó, tekintettel a felsőoktatási intézmények brand építésére.

Az iparjogvédelmi oltalomban részesített oltalmi tárgyak listája és számadata bár nyilvánosan hozzáférhető a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala e-nyilvántartás adatbázisából, ugyanakkor a felsőoktatási intézményekben létrejött szellemi alkotásokhoz kapcsolatosan azok ipari, gazdasági hasznosulása, megkötött hasznosítási, átruházási stb. szerződések, együttműködések számadatára nézve nem elérhető nyilvános adat, a KSH sem végez ez irányú adatgyűjtést. A felsőoktatási intézmények minisztérium részére megküldendő, erre vonatkozóan információval bíró beszámolója sem nyilvános, így a hasznosulásra csakis és kizárólag a nyilvános adatbázisban elérhető oltalomban részesített szellemi alkotások számából tudunk következtetéseket levonni. Az egyetemek szellemi alkotás létrejöttéhez, kutatás-fejlesztési és innovációs folyamat megvalósításához, a szellemi tulajdon hasznosításához, értékesítéséhez, felhasználásához kapcsolódó ipari kapcsolati hálóját nyilvánosan – kevés kivételtől eltekintve⁵⁶ – alapvetően nem hozzáférhető. Az egyetemek az ehhez kapcsolódó tényeket, információkat – általában – üzleti titokként kezelik, mely üzleti titok minőség tipikusan, az ipar és egyetem között megkötött szerződéses jogviszony egyik tartalmi elemét képezi. A szerződések mellett nem érhető el nyilvánosan az ipari együttműködések, a szellemi tulajdon átruházásából, hasznosításából befolyó bevételek számadata sem. Vannak azonban olyan együttműködések, melyek volumene és eredménye egyértelműen láttatja a felsőoktatási intézménnyel való közös gondolkodás hatékonyságát, volumenében ezek közül a legnagyobb a Széchenyi István Egyetem és az Audi Hungária Zrt. együttműködése.⁵⁷

A szabályozási keretrendszer, visszatérve a felsőoktatási intézményekben és kutatóhelyeken kibocsátott szellemi tulajdon feletti jogosultság *Bayh-Dohle* modellen nyugvó értelmezésére, megtámogatva az ipar és egyetem közötti innovációs együttműködés egyéb jogi eszközeivel, biztosította azt, hogy a kutatás-fejlesztési és innovációs folyamatok eljutottak ahhoz a mérföldkőhöz, mely azok „jogi akadálymentes” fejlődését eredményezhetik. A 2018-as szabályozási

paradigmaváltás, valamint az ún. „modellváltás” óta eltelt idő még kevésbé elegendő ahhoz, hogy a tanulmányban foglalt változási irányok szellemi tulajdon kibocsátáshoz kötődő számadatokban is mérhetőek legyenek, ugyanakkor az mindenképp látszik, hogy a magyar felsőoktatási intézményekben elindult mind szervezeti, mind pedig egyéni szinten egy megújulási folyamat. Ez elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az egyetemi tudáspotenciál a piaccal, iparral való együttműködésnek ne csak a faktora, hanem aktora is legyen, s a kooperáció eredményeként hasznosítható szellemi tulajdon kibocsátás növekvő tendenciát mutasson, illetve domináljon.

⁵³ A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2022. évi éves jelentése, I. rész. 18. p. E

⁵⁴ A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2022. évi éves jelentése, I. rész. 22. p. E

⁵⁵ Végső előterjesztői indokolás az innovációs és tudományos eredmények gazdasági hasznosításának elősegítése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi XLII. törvényhez - Indokolások Tára 2023/72., Általános indokolás

⁵⁶ Lásd a Szegedi Tudományegyetem kiemelt partneri hálózatát https://www.inno.u-szeged.hu/ipari-kapcsolatok/kiemelt-partnereink/kiemelt-partnereink#_fenti%20lista (Letöltés dátuma: 2024. március 16.)

⁵⁷ Az együttműködés mérföldkövei és eredményei kapcsán transzparens összefoglaló: https://tka.hu/docs/palyazatok/audi_hungaria_szechenyi_i_egyetem_2023.pdf (Letöltés dátuma: 2024. március 27.)

AZ IPARJOGVÉDELMI OLTALOM ALÁ ESŐ SZELLEMI ALKOTÁSOK VÉDELMEINEK LEHETŐSÉGEI AZ EGYETEMI SZFÉRÁBAN (IPARJOGVÉDELMI OLTALMAK, KNOW-HOW ÉS AZ EZEKHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOFTVER-, ADATBÁZISHASZNOSÍTÁS)

DR. DUDÁS ÁGNES

Iparjogvédelmi vezető

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

1. IPARJOGVÉDELMI OLTALMAK JELENTŐSÉGE

Van számos „tankönyvi” érv az iparjogvédelmi oltalom létrehozása mellett, a védelem „*alapvető indoka az innováció, illetve a kreativitás elősegítése azáltal, hogy a kutatás-fejlesztést és a kreativitást egy időleges monopolhelyzet jutalmazza, amely lehetőséget teremt a befektetett erőfeszítések megtérülésére, és az új, kreatív, adott esetben innovatív szellemi alkotás által biztosított versenyelőny kiaknázására,*”¹ ezzel együtt felsőoktatási szférában felmerül még egy fontos motiváció, ez pedig az egyetemi rangsor.

Minden évben olvashatjuk az egyes, híresebb minősítéseket² (*Quacquarelly Symonds World University Rankings*³, *Times Higher Education World University Rankings*⁴, *Academic Ranking of World Universities*⁵), melyeken egyes magyar egyetemek is besorolásra kerülnek, látható ugyanakkor, hogy a világméretű ranglisták esetében nem – vagy csak elenyésző százalékban – jelenik meg a létrejövő szellemi termékek hasznosítási potenciáljának értékelése.⁶

Ugyanakkor előreutató, hogy a Times 2019 óta külön is értékeli az „*SDG 9 - industry, innovation and infrastructure measures universities*” területet. A 2023-as értékelés 87 országból származó 873 intézményt sorolt be. Az értékelés alapját a következő mérőszámok adták: ipari kutatások, innováció és infrastruktúra (11,6%), egyetemi kutatásokon alapuló (közzétett) szabadalmak (15,4%), legalább 3 éve működő egyetemi *spin-offok* (34,6%), ipari kutatásból származó bevétel (38,4%)⁷

A QS esetében szintén csak egy kiegészítő lista foglalkozik az egyetemek innováció központú besorolásával, négy kiemelt területet nevesítve az értékelés körében, minden esetben egyedi feltételekkel⁸:

szabadalmak - ahhoz, hogy egy egyetem a maximális pontszámot megkaphassa, e körben legalább 50 bejegyzett szabadalommal kell rendelkeznie,

¹ STADLER JOHANNA – JÓKÚTI ANDRÁS: A szellemi tulajdon védelme In: Legeza Dénes (szerk.): Iparjogvédelem (2. bővített kiadás) Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2020. 18. p.

² HASZONITS ANDRÁS: Kutatási eredmények hasznosulásának mérése és tükröződése az egyetemi rangsorokban <https://www.danubia.com/hu/innovacio/kutatasi-eredmenyek-hasznosulasanak-merese-es-tukrozodese-az-egyetemi-rangsorokban-1-resz/>

³ <https://www.qs.com/rankings-performance/>

⁴ <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

⁵ <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2023>

⁶ A THE rangsor esetében az ipari bevételek (melyek lényegesen túlmutatnak az egyetemen létrejövő szellemi termékek hasznosításán) is csak 2,5%-os súllyal szerepelnek. <https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/styles/article785xauto/public/methodology2.jpg>

⁷ <https://www.timeshighereducation.com/impact-rankings-2023-industry-innovation-and-infrastructure-sdg-9-methodology>

⁸ <https://www.topuniversities.com/qs-stars/rating-universities-innovation-qs-stars>

spin-off cégek – a maximális pontszám akkor jár, ha van 5 cég, amely már legalább öt éve megalapításra került és jelenleg az egyetemi támogatástól függetlenül működik,

ipari kutatások – a legmagasabb pontszámhoz elvárt, hogy legalább tíz ipari partnerrel megvalósított kutatási projekt, amely végeredményeként az elmúlt 5 évben minősített publikációk születtek,

egyetemi inkubáció – amennyiben létezik egyetem által finanszírozott, honlappal rendelkező inkubátor, akkor a maximális pontszám megszerzhető.

Az *Academic Ranking of World Universities* (ARWU) értékelési rendszerében szereplő indikátorok sem az iparjogvédelmi oltalmak számát, sem azok hasznosításának mértékét, módjait nem értékelik. Ezzel együtt elmondható, hogy az elmúlt évek során egyre jelentősebbé válik az akadémiai sikerek mellett a piaci eredmények megjelenése, jelentősége, melyekhez elkerülhetetlen, hogy az egyetemek kiemelkedő hangsúlyt fektessenek a kutatási eredmények publikálása mellett azok hasznosítására is.

Létezik ugyanakkor olyan rangsor is, amely az egyes egyetemekről induló *spin-off* cégek útját követi le.⁹ Az Egyesült Királyság területén 2011 óta követik az akadémiai intézményekről induló *spin-offok* (az elemzés terminológiája szerint *spin-outok*). A cégeken alapuló adatbázist több módon elemzik (pl. területi elhelyezkedés, szakterület, élettartam, exit értékek) illetve az egyes egyetemek vonatkozásában külön bemutatásra kerül, az onnan induló *spin-offok* száma és a kapcsolódó befektetések számossága, volumene, valamint az adott egyetem *spin-offokra* vonatkozó szabályzatainak főbb rendelkezései.

2. EGYETEM PROFILJÁHOZ ILLESZKEDŐ DOMINÁNS IPARJOGVÉDELMI ÉS MÁS, SPECIÁLIS OLTALMI FORMÁK

Az egyes egyetemek oktatási tevékenységéhez, profiljához különböző oltalmi formák illeszthetőek, illetve az egyes oltalmi formákon belül más és más területek lehetnek hangsúlyosak. Az alábbiakban egy jellemzően technológiai fókuszú egyetem gyakorlati tapasztalatain alapuló elemzés kerül bemutatásra.

2.1. Szabadalom

Szabadalmazhatónak minősül minden új, feltalálói tevékenységen alapuló, ipariilag alkalmazható találmány a technika bármely területén, feltéve, hogy az nem

⁹ WHORWOOD, HENRY (szerk.): *Spotlight on Spinouts - UK academic spinout trends*. Royal Academy of Engineering, Beahurst, London, 2023.

felfedezés, tudományos elmélet vagy matematikai módszer, nem minősül esztétikai alkotásnak, szellemi tevékenységre, játékra, üzletvitelre vonatkozó tervnek, szabálynak, vagy eljárásnak, vagy számítógépi programnak, további információk megjelenítésének.¹⁰

Találmány lehet tehát adott esetben az egyetem bármely karáról érkező technológiai (tárgyasult formában megjelenő) megoldás (kivéve talán az informatikai fejlesztéseket, melyek inkább a szerzői jog hatálya alá tartoznak), amelyre vonatkozóan az oltalmat a szabadalom fogja biztosítani. Elmondható, hogy a szabadalmak jelentősége az elmúlt években folyamatosan emelkedett. A Szellemi Tulajdon Világszervezete jelentése szerint 2022-ben rekord mennyiségű oltalmi igény került bejelentésre.¹¹

Az e pontban megjelölt jogszabályi kritériumok a gyakorlatban kiegészülnek néhány további részlettel, ami sajnálatos módon az esetek egy részében meglepetésként éri a feltalálókat.

Az egyik ilyen elem, hogy az egyetem – mint munkáltató – válik a szolgálati találmány¹² jogosultjává és a találmány bejelentése az iparjogvédelmi kérdésekkel foglalkozó szervezeti egység (a továbbiakban a *Tech Transfer Office*, a továbbiakban: TTO) irányába a kutatóknak nem csak joga, hanem kötelezettsége is.

A másik a saját publikáció újdonságrontó hatása, amivel sokszor csak a találmány jelentősebb tartalmát ismertető cikk vagy előadás megjelenését követően szembesülnek a kutatók, tekintettel arra, hogy a hasznosítási (piacosítási) igény jellemzően csak a kutatás egy előrehaladottabb fázisában merül fel.

A magyarországi helyzetet elemezve megállapítható, hogy a szabadalmak számosságukat tekintve lényegesen kiemelkednek az iparjogvédelmi oltalmi formák közül az egyetemi szférában.¹³

2.2. Használati minta

A szabadalmakhoz sokban hasonlító használati minta olyan esetekben kerül megadásra, amikor az oltalmi igény a tárgy kialakítására, szerkezetére vagy részeinek elrendezésére vonatkozik és az oltalom megalapozottságához szükséges alkotói szint alacsonyabb (feltalálói lépés elvárt a feltalálói tevékenység helyett), ezzel együtt elvárás az újdonság és az ipariilag alkalmazhatóság is.¹⁴ Az oltalomhoz

¹⁰ A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Sztv.) 1. § (1), (2) bek.

¹¹ Világszerte 3,46 millió bejelentés. A bejelentések 46,8%-a a kínai szabadalmi hivatalnál került benyújtásra. *World Intellectual Property Indicators 2023 (wipo.int)*

¹² Sztv. 10. § (1) bek. E

¹³ 2024. január 24-én az SZTNH által nyilvántartott – egyetemi bejelentőhöz rendelt – szabadalmak száma 1460 darab, melyek közül jelenleg is fennálló oltalom 117 darab.

¹⁴ A használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény 1. §.

szükséges alkotói szint mértékét (feltalálói lépés) – szemben a szabadalommal – itt nem a szakember, hanem a „mesterségében járatos személy” kvalitásaival határozza meg a törvény.¹⁵

A használati minták alkalmazása az egyetemi szférában nem tekinthető gyakornak. Az elmúlt évek során összesen 3-4 darab került benyújtásra jellemzően 2-3 felsőoktatási intézmény részéről.¹⁶

2.3. Formatervezési minta

Valamennyi új és egyéni jellegű formatervezési minta (egy termék illetve díszítés külső jellegzetessége) részesülhet formatervezési mintaoltalomban.¹⁷

Természetesen az egyetemi ipari termék- és formatervező képzés¹⁸ lényegesen meghaladja ezt a szintet (hiszen kitér többek között a funkcionalitásra, ergonómia-ára, arculattervezésre, kapcsolódó gazdasági ismeretekre), az oltalom megítélése során csakis az adott műpéldány jellegzetes külső elemei kerülnek megítélésre. A formatervezési minta mellett előfordulhat más oltalmi területekkel való átfedés.¹⁹

Ezzel együtt a gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy a formatervezési mintaoltalmi igény – bár feltehetőleg oltalomképes termékek, minták előállításra kerülnek a képzés során – nem, vagy nagyon ritkán jut el az iparjogvédelmi bejelentésekkel foglalkozó területhez.²⁰

2.4. Védjegy

A jogszabályi meghatározás szerint „védjegyoltalomban részesülhet minden megjelölés, amely alkalmas arra, hogy valamely árut vagy szolgáltatást megkülönböztessen mások áruitól vagy szolgáltatásaitól; és a védjegylajstromban olyan módon ábrázolható, hogy a jogalkalmazó szervek és a nyilvánosság egyértelműen és pontosan meg tudják határozni a védjegybejelentő által igényelt, illetve a védjegyjogosult javára fennálló oltalom tárgyát.”²¹

¹⁵ A használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény 3. §.

¹⁶ 2024. január 24-én az SZTNH által nyilvántartott – egyetemi bejelentőhöz rendelt – használati mintaoltalmak száma 53 darab, melyek közül jelenleg is fennálló oltalom 25 darab. 2023-ban a Debreceni Egyetem, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, valamint a Semmelweis Egyetem és a Miskolci Egyetem nyújtott be használati mintaoltalmi igényt.

¹⁷ A formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 1. §

¹⁸ <https://felvi.gpk.bme.hu/bsc/termek>

¹⁹ CSIKI PÉTER - SZÖLLŐSI GUSZTÁV – FEJESNÉ LŐRZINCZ ANNA – NÉMETH ZSÓFIA: Formatervezésiminta-oltalmi jog In: Legeza Dénes (szerk.): Iparjogvédelem (2. bővített kiadás) Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2020. 231. p.

²⁰ 2024. 01.24-én az SZTNH nyilvántartásában összesen 23 egyetemi bejelentés listázható, melyek közül 6 darabra áll fenn jelenleg is oltalom.

²¹ A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 1. §

Erre a megkülönböztetési képességre azonban felsőoktatási keretek között²² jellemzően két esetben lehet szükség: egyrészt az adott intézmény, egyetem saját márkáépítésével kapcsolatosan, ahol az intézményhez tartozó logók, elnevezések oltalmát lehet igényelni; másrészt azon innovációs eredmények vonatkozásában, melyek már elég érettek a piacrálépéshez. Utóbbi esetben azonban előfordulhat, hogy a védjegyoltalmi bejelentést már nem közvetlenül az egyetem, hanem a létrejött *spin-off* fogja megtenni.

Az intézményi márkáépítés körébe tartozhatnak természetesen a védjegyeket használó *merchandising* termékek, ahol – megfelelő szerződések megkötését követően – pólókon, pulóvereken, bögréken, tollakon stb.) köszönhetnek vissza az adott egyetem vagy egy kar (oltalom alatt álló) emblémái, szövedjegyei.

Jelenleg az egyetemi hasznosítás körében a védjegyek szerepelnek második helyen, hiszen – a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának nyilvántartása²³ szerint – összesen 413 bejelentésre került sor, melyek közül 223 oltalom áll jelenleg is fenn és további 58 esetben van folyamatban a bejelentés. Más kérdés, hogy a bejelentett védjegyek vonatkozásában vajon az egyes intézmények valóban végeznek-e hasznosítási tevékenységet (védjegyjogosítás harmadik fél számára) vagy csak PR tevékenység körében hasznosítják a védjegyeket.

2.5. Know-how

Értelemszerűen a szabadalmi, használatiminta-oltalmi bejelentések esetében – tekintettel arra, hogy a benyújtásra kerülő anyag teljes mértékében megismerhetővé válik – érdemes törekedni arra, hogy a beadványok csak a szükséges és elégséges mértékben mutassák be az oltalom megadásához szükséges információkat, azokra tehát, amelyek közvetlenül a megvalósításhoz kapcsolódnak és gyakorlati szempontból jelentősek, ne térjenek ki, pl. ne tartalmazzanak pontos értékeket, arányokat.

Ezek azok a részletek, – a szabadalom alapjául szolgáló kutatás kutatási eredményei –, amelyek mint a szabadalomhoz kapcsolódó know-how kerülnek a licencszerződésben értékesítésre. (A BME szerződéses gyakorlata külön soron nevesíti a szabadalmi jogosítás és külön soron a know-how hasznosítási jogának ellenértékét.)

2.5.1. A know-how szerepe egyetemi spinoffokban

Egyetemi *spin-offok* esetében jellemzően a szellemi tulajdont létrehozó egy vagy több feltaláló a létrejövő társaság tulajdonosává válik, ilyen értelemben a know-how átszállása „automatikus”, ugyanakkor érdemes arra figyelemmel lenni, hogy egy későbbi befektetési körben a szellemi termék(ek) felmérése során fel kell

²² A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szellemitulajdon-kezelési szabályzatáról szóló Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Sz-IX/3/2022-2023. (V.22.) számú Szenátusi határozat (a továbbiakban: BME Szabályzat) tér ki erre: Az egyetem arculati elemeinek és védjegyeinek használata c. VIII. fejezetben E

²³ 2025. január 24-én hatályos állapot E

tudni mutatni azokat a kutatási eredményeket, adatbázisokat, háttérszámításokat végző szoftvereket, melyek nem képezik a részét a szabadalomnak, de az abban foglaltak felhasználásával jöttek létre.

A know-how – iparágtól függően – más és más lehet, ideértve egy vegyület pontos összetevői listáját vagy az előállítás egyedi lépéseit, csak úgy, mint egy évtizedes kutatás mérési eredményeit, melyek egymással párhuzamosan használt módszerek összevetésével jöttek létre.

A know-how esetében kiemelten fontos, hogy annak átruházása a társaságra (pl. apportként való felvétele) megtörténjen. Ellenkező esetben előfordulhat ugyanis, hogy a know-how-t ismerő valamely kutató cégből való távozása rendezetlen helyzetet eredményez. Ha a know-how írásba foglalt átadására (átruházás vagy engedélyezés) sor került és az a *spin-off* könyveiben szerepel, akkor a kutató megfelelő titoktartási szerződéseket aláírását követően az általa fejlesztett vagy megismert know-how továbbadására, nyilvánosságra hozatalára nem lesz jogosult. Amennyiben ez a rendelkezés elmarad, a védett ismeret annak ismerőjével együtt távozhat a cégből.

2.6. Szoftverek és adatbázisok hasznosítása

A szoftverek, adatbázisok hasznosítási modelljét érdemes elválasztani a klasszikus iparjogvédelmi hasznosításoktól.

Ennek egyik oka, hogy a szerzői jogi védelem létrejötté jelen esetben csak a megalkotástól függ, nincsen tehát olyan külső tényező (hivatal, hatóság), amely egy szigorú formalitás és rend szerint döntene az oltalmi képességekről, lehetőségekről.

Értelemszerűen szoftverek esetében is elvárt az egyéni, eredeti jelleg,²⁴ amely szükség esetén szakértő bevonásával vitatható vagy igazolható.²⁵

A formalitás hiánya látszólag előnyt jelent az iparjogvédelem körébe tartozó kutatási eredményekkel szemben, hiszen a szerzői jogi védelem gyors, egyszerű és nem igényel közreműködést a TTO részéről, és pontosan ez az, ami egyben a problémát is jelenti: egyetemi oldalon ugyanis az esetek jelentős részében a TTO-hoz az

²⁴ Szjt. 1. § (3) bek.

²⁵ „A számítógépi programok védelméről szóló 91/250/EGK sz. irányelv 1. Cikkének 3. bekezdése így rendelkezik: „A számítógépi program védelemben részesül, ha az eredeti abban az értelemben, hogy az a szerző saját szellemi alkotása. Semmilyen más ismerv nem alkalmazható a védelemre való alkalmasság meghatározásához.” Az adatbázisok védelméről szóló 96/9/EK sz. irányelv 3. Cikkének 1. bekezdése ezzel összhangban mondja ki a következőket: „Ez Irányelv szerint az adatbázisok, amelyek – a tartalmuk kiválasztásánál és elrendezésénél fogva – a szerző szellemi alkotását testesítik meg, szerzői jogi védelemben részesülnek. Semmilyen más ismerv nem alkalmazható a védelemre való alkalmasság meghatározásához. Jóllehet az *acquis communautaire*-ben ezek a meghatározások közvetlenül csak az érintett két kategóriára vonatkoznak, nyilvánvalónak látszik, hogy súlyos koncepcionális zavart eredményezne, ha az EU valamely tagállama ettől eltérő mű- és eredetiségfogalmat alkalmazna más műkategóriák esetében (például, ha nem elegendne meg a szellemi alkotás meglétével, hanem azt is megkívná, hogy az egyéni, eredeti jelleghez a szerző személyiségének valamilyen „misztikus”, hangsúlyosabb kifejeződése is társuljon).” SZJSZT 38/2003.

előállított szoftverről nem jut el információ. Hiába nevesít ezzel kapcsolatos kötelezettségeket az egyetem Szellemtulajdon-kezelési Szabályzata (a továbbiakban: BME Szabályzat)²⁶ a gyakorlatban a szoftverek bejelentésére nem kerül sor.

Hasonlóan alakul az adatbázisok sorsa, a különféle kutatások során előálló, kutatási, mérési eredményeket tartalmazó, strukturált adatbázisokról sem osztanak meg információt a kutatók. A bejelentési lépés hiánya miatt ritkán és véletlenszerűen derül arra fény, hogy a kutatási folyamat során szerzői jog hatálya alá tartozó művek készültek el, melyekre értelemszerűen egy kutató és egy innovációs menedzser más szemmel tekint.

Gyakori például, hogy az egyetemen alkalmazásban álló szakemberek megbízási, vállalkozási szerződés keretében (de nem a kutatás részeként és magát a fejlesztést nem is nevesítve) végeznek szoftverfejlesztést, melynek az eredményét a szerződés lejártával átadják a megrendelőnek. Az ilyen jellegű munkák, feladatok ellátására az egyetem sablonszerződéssel rendelkezik, ami lehetővé teszi, hogy a jogi osztály igénybevétele nélkül kerüljön sor a szerződés megkötésére. Ez a megoldás gyors és egyszerű, de hosszú távon nem szolgálja sem az egyetemet, sem a kutató (fejlesztő) érdekeit.

Azzal együtt, hogy a szoftver létrehozása projektfókuszú, és a megrendelő igényeit szolgálja ki, nem kizárt, hogy az elkészült számítógépi alkotás – kis módosításokkal – más területen is használható lenne. Mindaddig azonban, amíg a kutatási, mérési és a szoftverfejlesztési feladat nem válik el egymástól, és a létrejött eredménytermékek nem kerülnek külön ágon jogosításra – hiszen adott esetben ki sem derül az aláírt szerződés szövegéből, hogy szoftverfejlesztést is magában foglalt –, addig ez a típusú hasznosítás elenyésző marad.

3. AZ IPARJOGVÉDELMI ELJÁRÁS FOLYAMATÁNAK LÉPÉSEI

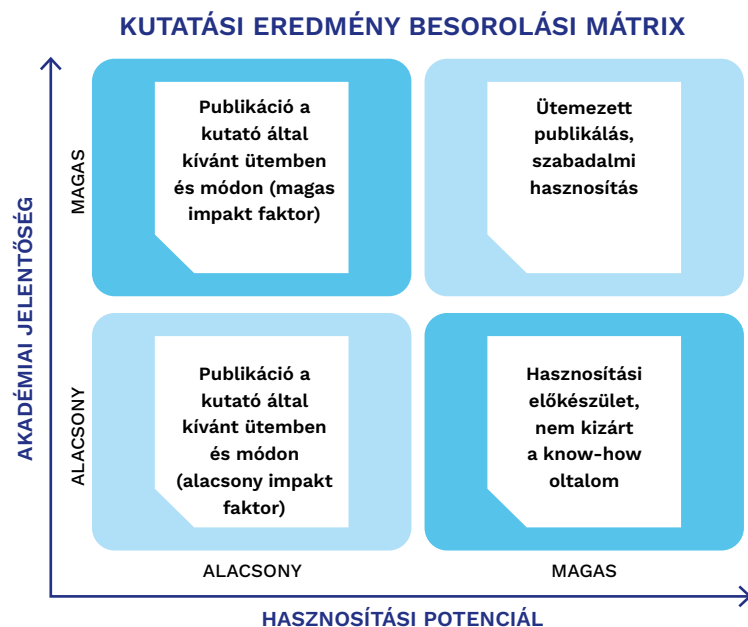
Az iparjogvédelmi oltalmi igény bejelentésének ütemezése szinte minden esetben kritikus jelentőségű, azonban a védjegyek esetében csak a megkülönböztetési képesség egyik részeleme, hogy a piacon más – összetéveszthető – védjegy ne legyen jelen. Azonban amíg a védjegyek esetében az oltalmazni kívánt megjelölés korábbi – jogosult általi – használata nem lehetetleníti el az oltalomszerzést, addig a szabadalmak, használati- és formatervezési mintaoltalmak esetében bármilyen nyilvánosságra jutás derékba törli az oltalomszerzési törekvéseket.

²⁶ BME Szabályzat 23. § Szoftverekre és adatbázisokra vonatkozó különös szabályok

Akadémiai körökben ez különös jelentőséggel bír, hiszen az esetek nagy részében az egyetemen folytatott kutatás eredménye az, amely akár szabadalomként, akár publikáció formájában megjelenve nyilvánosságra kerülhet.

3.1. Besorolási mátrix

Annak érdekében, hogy egy tudományos eredmény esetében eldönthető legyen, hogy melyik irányban érdemes indulni vele, a BME Iparjogvédelmi Bizottsága 2023 óta az alábbi mátrixot alkalmazza:

1. sz. ábra – Kutatási eredmény – Besorolási mátrix²⁷

Az alábbiakban bemutatásra kerülnek a mátrix egyes elemei, mérlegelési szempontjai:

3.1.1. Akadémiai cél

Az Y tengelyen kerül megjelenítésre az adott kutatási eredmény akadémiai jelentősége. Minden esetben értékelendő és kiemelten kezelendő a tudományos eredmény és a kutatók, kollégák előtt álló akadémiai pálya. Tekintettel arra, hogy az előmenetel egyik feltételeként szerepelnek a Magyar Tudományos Művek Tárában²⁸ jegyzett publikációk,²⁹ így azok fontossága megkérdőjelezhetetlen.

²⁷ A Besorolási Mátrix a szerző alkotása

²⁸ <https://www.mtmt.hu/>

²⁹ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Sz-V/2/2017-2018. (XII.18.) számú Szenátusi határozat Humánpolitikai Szabályzat 27. § (6) bek., 31. § (8) bek.

Így mikor a kutatási eredmény hasznosítási potenciált nem hordoz magában, mert vagy az ipari területtől távol álló kutatás vagy a kutató személyisége nem teszi azt lehetővé, megnyílik a publikálási lehetőség.

Az Iparjogvédelmi Bizottság a publikálás helyére, mikéntjére vonatkozóan nem nyilatkozik, az minden esetben a kutató, illetve a tanszék, kar hatáskörébe tartozik.

3.1.2. Hasznosítási cél

Az X tengely mutatja a kutatási eredményben rejlő hasznosítási potenciált. Azokban az esetekben, amikor a kutatási eredménynek elsősorban gyakorlati hasznossága van, de nincs vagy nem jelentős a tudományos értéke, akkor a publikációkat a hasznosításhoz kapcsolódó lépésekhez kell igazítani. Szélsőséges esetben előfordulhatna – bár erre még nem volt példa –, hogy a nyilvánosság teljes kizárása mellett, tisztán know-how oltalmat választva kívánja az egyetem hasznosítani az eredményt.

3.1.3. Vegyes modell

Vegyes modellről akkor beszélhetünk, ha az adott találmány (kutatási eredmény) mind publikáció szempontjából releváns, mind pedig komoly hasznosítási potenciállal bír (ipari partnerek érdeklődnek iránta, valamilyen közös kutatás eredményeként jött létre).

Ezen a ponton van a legfontosabb szerepe a TTO és a kutató együttműködésének, ilyen esetekben ugyanis a publikációkat (sajtóközleményeket, örvendező blogbejegyzéseket stb.) vissza kell tartani legalább a szabadalmi bejelentés napjáig, hogy az elsőbbségi napot ne előzze meg semmilyen – a találmány újdonságát rontó közzététel.

3.2. A nyilvánosságra hozatal jelentősége

A gyakorlati működés azt mutatja, hogy bár a BME Szabályzat több ponton kitér erre³⁰ és a kutatók számára online formában oktatási anyag is elérhető, amely az iparjogvédelmi folyamatokat ismerteti, valamint a nyilvánosságra hozatal feltételeit bemutatja, a nyilvánosságra hozatal jogkövetkezményei mégsem váltak széles körben ismertté. Ennek okán az Iparjogvédelmi Bizottsághoz benyújtott ismertetések ellenőrzésének első lépése a feltalálók publikációinak ellenőrzése, illetve a szóbeli ismertetés során minden alkalommal szükséges rákérdezni arra, hogy nincs-e jelenleg publikálásra benyújtott – de még meg nem jelent – cikke valamilyen kutatónak.

³⁰ BME Szabályzat 12. §. (1) bek., 15. § (1) bek.

3.3. Mérlegelési szempontok, ütemezés

A vegyes modell kapcsán az alábbi szempontok figyelembevételére kerül sor:

Időnyomás: Ennek leggyakoribb oka, hogy valamely feltaláló PhD fokozatszerzéséhez szükséges az adott (már megírt) publikáció megjelenése, a cikk tartalma azonban újdonságrontó hatással bír.

Technology Readiness Level (a továbbiakban: TRL): A BME Szabályzata előírja, hogy csak TRL 5-ös (kivételes esetben TRL4-es) szinten lévő találmányok ismertetése lehetséges³¹. Ennek oka, hogy a szolgálati találmányokra befogadására nyitvaálló 90 napos határidő³² egy nagyon korai fázisú kutatás esetében nem elegendő arra, hogy megfelelően megalapozott döntést lehessen hozni a hasznosításra vonatkozóan.

Kutatói közreműködés: Az IP Bizottság értékelni szokta a kutató hozzáállását: az ismertetésre való felkészültségét, a piacismeretét, potenciális ipari partnerekkel való kapcsolódását.

Potenciális csapat: Rendelkezik-e a kutató (vagy a feltalálók között van-e) olyan személy, aki a találmány gyakorlati hasznosításával kapcsolatos tevékenységekbe is bevonható, vagy az érintettek kutatási fókusszal rendelkeznek kizárólagosan.

Pályázati követelmény: Van-e olyan kapcsolódó pályázat, melyben a szabadalom benyújtása indikátorként szerepel.

Versenytárselemzés, ipari partnerekkel való kapcsolatfelvétel: A találmány befogadásakor még nem, de a szabadalmi bejelentés benyújtását követően - nagyobb költségek (pl. PCT eljárás megindítása) kifizetését megelőzően - sor kerül piackutatásra, amely eredményeként megállapítható, hogy a találmánynak van-e, lehet-e valós hasznosulása.

³¹ BME Szabályzat 12. §.

³² Sztv. 11. § (2) bek.

4. GYAKORLATI TAPASZTALATOK A FELMERÜLŐ KIHÍVÁSOK KAPCSÁN

Az alábbiakban a felmerülő problémák és az azokra adott megoldások (ha vannak ilyenek) kerülnek bemutatásra.

4.1. A bejelentési eljárás során észlelt nehézségek

Hasznosítás fókusszal nézve az egyetemi folyamatokat, több olyan problémával szembesültünk, amik már az bejelentést (ismertetés) megelőzően fennálltak.

4.1.1. Kutatói attitűd

Az eljárás sikerességét befolyásoló tényezők közül az egyik legjelentősebb a kutatói attitűd. Nagyon sok szempont határozza meg azt, hogy megfelelő együttműködésre kerül-e sor a TTO és a kutató(k) között. Optimális esetben a kutató a BME Szabályzatát ismeri, az abban foglalt hivatalos út lépéseit betartja, amennyiben pályázati indikátorként vállal szabadalmi bejelentést, annak feltételeiről a TTO-val a pályázat benyújtását megelőzően egyeztet. Minden más esetben komplikációk és nehézségek adódhatnak: pl. a pályázatban nem kerül elkülönítésre az iparjogvédelmi eljárások költsége, vagy a kutató saját maga nyújt be oltalmi igényt, holott a találmányt munkaviszonyban, kutatási témájához illeszkedően hozta létre és az szolgálati találmánynak minősülne.

A kutatók és a TTO együttműködését folyamatos képzésekkel, online elérhetővé tett tájékoztató anyagokkal, a karokon tartott előadásokkal, beszélgetésekkel lehet segíteni.

4.1.2. Részesedési arányok meghatározása, közreműködés mibenléte

Az ismertetési űrlap egy fontos része a feltalálók megnevezése és a hozzájuk tartozó részarányok meghatározása. Látszólag ez egy egyszerű adatszolgáltatás, ugyanakkor több alkalommal tapasztaltuk, hogy a kutatók „nagyrabecsülésük jeleként” nem csak azt a személyt nevezik meg, aki valóban részt vett a kutatási folyamatokban, hanem pl. a szervezeti hierarchiában felettük álló személyt is.

Fontos kihangsúlyozni itt és minden esetben, hogy aki más szellemi alkotását (ide értve többek között a szerzői jogi védelem alá tartozó alkotásokat, a szabadalmazható találmányt, használati mintát és formatervezési mintát) sajátjaként tünteti fel, és ezzel kapcsolatosan vagyoni hátrányt okoz (pl. a valódi feltaláló helyett

feltalálói díjat kap) az bűncselekményt követ el, amely 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.³³

Ezt a problémát is tájékoztatással, figyelemfelhívással, illetve a feltalálókval való beszélgetésekkel lehet orvosolni.

4.1.3. Bürokratikus útvesztők

Nagyobb intézmények esetében ismert, hogy egy-egy képviselőre jogosult aláírásának megszerzése sokszorosan összetett, többnyire időigényes folyamat. A vezetői aláírást meg kell előznie legalább egy jogi és egy pénzügyi jóváhagyásnak, ezen osztályok pedig számos egyéb feladat ellátása révén túlterheltek.

Emellett az információáramlás nehézségéből kifolyólag előfordul, hogy a jogvesztő határidővel járó kifizetések fedezetének biztosítását a szervezet működési rendjéhez illeszthetetlenül rövid idő alatt kellene megvalósítani.

A folyamatok gördülékenységét nem segíti az sem, hogy a nagy szervezet szükségszerűen nagy fluktuációt jelent, így korábban működő folyamatok egy új ember érkezésével jelentősen le tudnak lassulni.

Ugyancsak ismert probléma, hogy az egyes területek nem (csak) a saját feladataikra fókuszálnak, és olyan felesleges egyeztetési és korrektúra köröket is le kell folytatni, amelyek néhány tisztázó telefonhívással és a másik szervezeti egység munkatársába vetett bizalommal gyorsan és hatékonyan kezelhetőek lennének.

Ezeket a nehézségeket egyrészt az eskaláció, másrészt a hivatali utat felgyorsító személyes ügyintézés segíthet.

4.1.4. Vezetői támogatottság

Egy világszintű kutatás eredményeként megállapítást nyert, hogy amennyiben a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdések nem kapják meg a megfelelő vezetőségi támogatást, az egyrészt a szellemi termékek oltalmazásának, másrészt a hasznosítási lehetőségek kiaknázásának rovására megy.³⁴ Fontos, hogy a felsővezetők (kancellár, rektor) rendelkezzenek az egyetemi hasznosítás alapját képező információkkal (bejelentések száma, tervezett költségvetési keret, hasznosítási megállapodások tartalma), és megfelelő támogatást adjanak ezekhez a jövőbe mutató befektetésekhez.

4.1.5. Finanszírozási kérdések

Azzal együtt, hogy minden évnek van egy tervezett iparjogvédelmi költségvetése, amely az előre látható tételeket tartalmazza, jelenhetnek meg olyan váratlan kifizetések, melyeknek helyet kell szorítani. A szabadalmi bejelentések, illetve a szabadalmak fenntartása különböző prioritási rend szerint történik a BME-n:

Már megadott szabadalmak: fenntartási költségük megfizetését a hasznosítási potenciál vagy az egyetemi rangsorok indokolhatják.

Szabadalmi bejelentések: itt több költségkategória válik szét, egyrészt vannak a szabadalmi bejelentések, melyek az újdonságkutatást követően, ügyvivői közreműködéssel kerülnek benyújtásra (milliósi tételek), vannak, amikhez csak újdonságkutatást (százazeres tételek) rendel az egyetem, és vannak azok, melyek esetében az újdonságkutatást és a benyújtást is az egyetem intézi (tízezres tételek). Ez részben függ a találmányban rejlő hasznosítási potenciáltól, részben pedig a rendelkezésre álló források mértékétől.

4.2. Az oltalomszerzési folyamatok közben felmerülő problémák

A szabadalmi bejelentés benyújtását követően az alaki vizsgálat során többnyire könnyen orvosolható hiánypótlási felhívások érkeznek, azonban az érdemi vizsgálat során egy hiánypótlási vagy nyilatkozattételi felhívás problémát jelenthet, például, ha a feltaláló már nem dolgozik az egyetemen, és a találmány kapcsán más sem rendelkezik kellő ismerettel a válaszadáshoz.

4.3. Hasznosítási folyamat előrehaladása során tapasztalt zökkenők

Első körben nézzük a találmánnyal összefüggő nehézségeket: hiába hisz a feltaláló és a TTO a találmány sikerességében, ha a piac azt nem igazolja vissza. Nehézséget jelent, hogy túl korai fázisban (elsőbbégi napot megelőzően) nem célszerű információt kiadni a technológiai megoldásról, ugyanakkor a jelentősebb anyagi ráfordításokat igénylő döntéseket (pl. nemzetközi kiterjesztés) megelőzően szükség van valós piaci visszajelzésekre, amelyek csak és kizárólag – megfelelő titoktartási megállapodások megkötését követő – valódi hasznosításra irányuló egyeztetéseken érkehetnek meg.

Az, ha a piac nem érdeklődik, majdnem olyan fontos visszajelzés, mint ha igen. Kiderülhet például, hogy a kifejlesztett – és az újdonságkutatás alapján szabadalmazható minősült – megoldás (pl. gázturbinák optimalizálása) valójában az adott ipari szereplő számára ismert és több éve már az alkalmazott technológia, amelynek testreszabása is megvalósult, de publikációk nélkül, belső know-how használatával, hiszen sokszor egy benyújtott szabadalom többet elárulna a versenytársaknak (akár a kutatás irányáról), mint ami az adott gyártó célja.

³³ 384. §. (1) bek. a) valamint b) pontja: „gazdálkodó szervezetnél betöltött munkakörével, tisztségével, tagságával visszaélve más szellemi alkotásának hasznosítását vagy az alkotáshoz fűződő jogok érvényesítését attól teszi függővé, hogy annak díjából, illetve az abból származó haszonból vagy nyereségből részesítsék, illetve jogosultként tüntessék fel”

³⁴ 2022_Patent_Trend_Report.pdf (clarivate.com),

Más esetben azzal lehet szembesülni, hogy a kutatók által meglátott fejlesztési irányok, bár technológiailag jelentős kihívást jelentenek (jelen esetben: teherbíró könyökprotézis), gyakorlati használatára a kapcsolódó (pl. orvostechikai eszköz engedélyezésével járó) költségek illetve a megtérülési mutatók (operációk száma) miatt valójában nem támasztják alá a hasznosításhoz fűzött előzetes terveket.

Amennyiben limitált költségvetés áll az intézmény rendelkezésére, érdemes szem előtt tartania nemcsak a szabadalom létrejöttéhez kapcsolódó költségeket, hanem adott esetben az ipari partner piacralépéséhez szükséges ráfordításait is, hiszen más nagyságrendű anyagi vonzata van egy új szerszám fejlesztésének, mint egy klinikai vizsgálat lefolytatásának.

Másodsorban érdemes kitérni a feltalálókkel összefüggő problémákra. Ahogy az oltalomszerzési fázis kapcsán említésre került, a feltaláló intézménytől való távozása (akár munkahelyváltás, akár pályaelhagyás, külföldre történő költözés vagy épp sérülés, halál okán) egy olyan körülmény, amire a TTO-nak fel kell készülnie. Főleg azért, mert hasznosítási fázisban egy távozó kutató a munka jelentős részét a feltalálótársaira „hagyja”, akik az ipari partner részére a testreszabást, optimalizálást, további kutatási feladatokat látják el. Ez pedig egyfajta részaránybeli eltolódást fog eredményezni a szabadalom benyújtásakor megállapított százalékos arányokhoz képest.

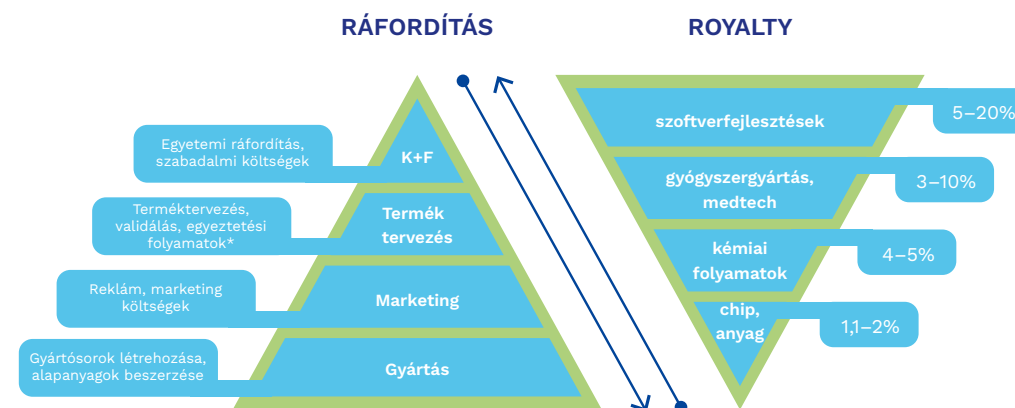
A hasznosítási szerződés a találmányhoz kapcsolódó szabadalomra és know-how-ra vonatkozik elsősorban, azonban az, aki a projektet magára hagyja, értelem-szerűen nem tesz többet hozzá a fejlesztéshez és a hasznosítás sikeréhez,³⁵ pedig annak a termékfejlesztést megelőző ciklusa voltaképpen lényegesen alacsonyabb, mint az azt követő szakaszé (nagyságrendileg a licencdíjakban tükröződő 0,5 -15%). Ezért szükséges, hogy a kieső, távozó kutató helyzete vagy a találmánydíjra vonatkozó szerződésekben vagy a szellemi tulajdon-kezelésével összefüggő szabályozásban rögzítve legyen. Általános szabály a BME-n, hogy a kutató és a találmány kapcsolatának megszakadását követően az alkotói díj mértéke éves szinten csökken, amíg el nem éri az 1%-ot.³⁶

³⁵ „Visszatérve a találmányok világába, elmondhatjuk, hogy egy ilyen szellemi alkotás értékét meghatározni ugyanannyit tesz, mint egy csecsemő - emberi társadalomhoz történő - hozzájárulásának mértékét előrebecsülni. A nehézségeket tovább esetelve rámutathatunk arra is, hogy sok találmány nem rendelkezik olyan gazdasági elő-nyökkel, amelyek könnyen és azonnal számszerűsíthetők. A szóban forgó technológia gyakran még „embrionális” állapotban van, azaz további fejlesztést igényel ahhoz, hogy valódi értéke realizálódhasson.” Dr. Szarka Ernő – Sztáné Dr. Kazai Ágnes: Az ötlettől a megvalósulásig avagy a találmányok útja a felhasználóhoz Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle 1997. június, 102. évfolyam 3. szám <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/jpsz/199706/otlet.html>,

³⁶ BME szabályzat 14. § (4) „Amennyiben az alkotó Egyetemmel fennálló jogviszonya megszűnik, – és az alkotóval megkötésre kerülő találmányi díjszerződés eltérően nem rendelkezik – az alkotót megillető díj a következő módon kerül kiszámításra: a jogviszony megszűnésének naptári évében 100%, az ezt követő naptári évben 80%, majd 60%, 40%, 20% és az ötödik évtől fogva az alkotó az öt megillető alkotói díj 1%-ára jogosult. A megszűnt jogviszonyú alkotó helyett az öt illető díjhányad a többi alkotó között – hozzájárulásuk arányában – oszlik meg.”

5. TALÁLMÁNYHASZNOSÍTÁS

A találmányok hasznosítása többnyire az egyetem és az ipari partnerek együttműködése körében valósul meg. Az alábbiakban bemutatott ábra segíthet megérteni a piac és az egyetem együttműködésének pilléreit. Intézményi szemszögből nézve valamennyi kutatási-fejlesztési ráfordítás jelentősnek minősül, hiszen lehetőségeikhez képest az intézmények erre komoly összegeket áldoznak. Ugyanakkor egy-egy találmány piacosítása a ráfordítások tekintetében nagy mértékben meghaladja a K+F tevékenység értékét. Ezt szemlélteti az első piramis:³⁷

*bizonyos esetekben (pl. medtech, gyógyszeripar) a klinikai vizsgálatok költségei magasabbak lehetnek

Másik oldalról az ipari partnertől a hasznosítás fejében igényelhető – jellemzően az eredményből számított – royalty mértéke³⁸ nagyságrendileg a fordított piramishoz hasonlóan alakul. Minden esetben három tényező mérlegelendő: 1) a piaci partner által tett beruházás mértéke 2) a versenytársak megjelenésének kockázata³⁹ 3) a

³⁷ A ráfordítás és royalty összehasonlító ábra a szerző alkotása.

³⁸ A royalty típusok megkülönböztetése illetve a royalty mértéke kapcsán további értékek: PAKAINÉ KOVÁTS JUDIT – DEDNÁRIK ÉVA: Új termék bevezetés technikai és menedzsmentje. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 2015. 116-117. o., DR. MOLNÁR ISTVÁN: A szellemi tulajdon hasznosításának engedélyezése c. könyvében (2008.) 150.o. hivatkozza a Massachusetts Institute of Technology adatait (2005); az 2023-as amerikai irányadó számok: <https://www.upcounsel.com/patent-licensing-royalty-rates>, Dél-Afrikai royalty értékek: <https://ideanav.co.za/commercialisation/royalty-rates/>

³⁹ A versenytársak szempontjából megfontolandó egyrészt a kizárólagos jog megszerzésének lehetősége, másrészt az adott találmány alternatívájának reprodukálhatósága. Amennyiben egyszerű hasznosítási jog kerül engedélyezésre, a jogdíj lényegesen alacsonyabb százalékot jelent, mint ha teljes jogát ruházás (hasznosítási, vagyoni jogok átengedése) vagy kizárólagos jogosítás merül fel.

termék értékesítéskor realizálható haszon nagysága. Függetlenül attól, hogy az adott találmány az ipar mely szegmensét érinti – és ilyen értelemben mennyire könnyen reprodukálható – általánosságban a licencdíj arányos csökkenését figyelhetjük meg.⁴⁰ Ez nem jelenti azt, hogy a bevételi számok is azonos arányban alakulnak, hiszen a piac nagysága, a termék újdonsága stb. minden esetben egyedi, így valószínűleg 3% gyógyszeripari hasznosítás jelenthet lényegesen nagyobb összeget, mint 20% licencdíj szoftver esetében.

Számos olyan esettel találkozunk, amikor egy nagyvállalat nem érdekelt abban, hogy royaltyként fizessen a hasznosításért, hanem egyszeri megváltási díjat kötnék ki.

A kutatási szerződések jelentős részében ez a díj már a kutatás (vagy valamely doktori program) megkezdésekor ismert, konkrét szám, amely vagy a kutatók számára igazodik, vagy a létrejövő találmány szabadalmazhatóságában rejlő potenciálhoz. Fontos különbség azonban a hasznosítási megállapodások és a kutatási szerződés között, hogy az első esetben egy már létező eredmény további felhasználási lehetőségeit mérlegelik, a másodikban viszont egy jövőben létrehozandó eredményre szerződnek a felek, amely vagy megvalósul vagy nem. A kutatási költségek ettől függetlenül felmerülnek, melyeket a piaci szereplő részben vagy egészben áll. Kutatási szerződések esetében tehát a szellemi termék létrejötte, és ezáltal hasznosítási lehetőségének megváltása önmagában egy bizonytalansági tényező, amely beárazásra kerül.

Ilyen esetekben ez az általános díj az, amit az egyetemnek, intézménynek „lehetősége van elfogadni.” A kutatási eredmény – ha lesz – jellemzően üzleti titok körébe tartozik, és a piaci szereplők jogi apparátusa kis mozgásteret enged egy esetleges díjra vonatkozó alkunál. Jellemzően külföldi székhelyű, sok esetben más jogrendszerben szocializálódott szakértőkről beszélünk, akik számára nem a hasznosítás körülményeinek mindkét fél irányában való optimalizálása, hanem a cég védelme az elsődleges.

Fontos megjegyezni, hogy a fixdíjas „kivásárlások” esetében a hasznosítási kockázat csak úgy, mint az oltalommal kapcsolatos beruházási költség átszáll a piaci partnerre, így az egyetem oldalán az a mérlegelendő, hogy magának a találmánynak – az adott piaci partner nélkül – lenne-e egyáltalán lehetősége hasznosulni, vagy annyira specifikus a téma és az eredmény, hogy ez a kérdés fel sem merül.

5.1. Folyamatban lévő fejlesztések nyilvánosságra hozatala

Az eddigi évek tapasztalata azt mutatja, hogy a találmányok hasznosítása kapcsán „bátornak kell lenni” és az elsőbbségi napot követően – amennyiben már validáló kutatási eredmények léteznek az adott találmány vonatkozásában, el kell kezdeni megszólítani a piacot.

A tökéletességre törekvés egy korai fázisban az egész projekt bukását okozhatja.

Ha van válasz egy ipari területet foglalkoztató kérdésre, akkor minél hamarabb tudatni érdemes ezt a partnerekkel, mert lehet, hogy a létrejött megoldás nem egy az egyben fedi le a piaci szereplő igényeit, de minél hamarabb közelítésre kerül a találmány a piaci szükséglethez, annál valószínűbb, hogy a végén egy piacképes terméként meg tud jelenni. Ellenkező esetben hiába lesz „tökéletes”, ha a piac nem érdeklődik iránta, akkor az valószínűleg nem más, mint egy luxusköltés. Ez persze nem jelenti azt, hogy egy találmány piachoz közelítése során nem futhatunk zsákutcába, vagy nem derülhet ki az, hogy a kutatói elgondolás és a piaci igény egymástól teljesen eltérnek. Viszont ez a visszajelzés is óriási érték, hiszen, ha idejében érkezik, akkor rengeteg pénz és energia spórolható meg, illetve fordítható valami másra.

5.2. Kutatási eredmények testreszabása

A hasznosítási szerződés megkötését megelőzheti – különösen vegyipari szabadalmak esetében – egy testreszabási fázis. Ennek keretében a kutató a megrendelő által szolgáltatott anyagok alapul vételével végzi el a találmány egyediesítését, melynek keretében – sikeres kísérleti fázis végén – a felek által megállapíthatóvá válik, hogy találmány az adott körülmények között milyen mértékben alkalmazható.

A BME gyakorlatában a testreszabási fázisra vonatkozóan egy egyszeri hasznosítási díj megfizetésére valamint a kutató munkájának óradíj alapú ellentételezésére kerülhet sor.

5.3. Partner által jelölt kutatási feladat végrehajtása során keletkezett eredmények helyzete

Kutatóhelyeken – így az egyetemeken is – bevett gyakorlat, hogy egy konkrét kutatási feladat (megrendelés) esetében a polgári jogi kutatási szerződésre vonatkozó szabályai értelmében az eredmény – ha az szerzői jogi védelemben részesül vagy iparjogvédelmi oltalomban részesíthető – vagyoni jogai, vagy ha azok átruházását jogszabály kizárja, a megengedett legszélesebb terjedelmű felhasználási jogai a megrendelőt illetik meg.⁴¹

⁴⁰ A kezdeti fejlesztési költségeken túl jelentkeznek még a szabadalmazási költségek, a prototípus előállításának költségei, a teszteléshez tartozó költségek, a marketing illetve a gyártási költségek (<https://fastercapital.com/content/Make-Your-Invention-or-New-product-Idea-Succeed.html>)

⁴¹ Ptk. 6:253. § (3) bek.

Nehézséget inkább azok a helyzetek jelentenek, ahol a felek feladatai, kötelezettségei összemossódnak. Ilyen helyzetet eredményezhet többek között egy ösztöndíjprogram, ha mind az egyetemi hallgató, mind az egyetemi oktató részt vállal, viszont a kutatás egyes fázisai az ösztöndíjat részben vagy egészben folyósító ipari partnernél kerülnek elvégzésre, a – jövőben esetlegesen létrejövő – szellemi tulajdon helyzete viszont nem tisztázott.

5.4. Sikerorientált működés, mint jövőbeli modell

Jövőbe mutató célként a BME egy szellemi tulajdont bemutató piactér megvalósítását tűzte ki. Ennek keretében lehetőséget biztosít majd úgy a találmányok, mint a *start-upok* bemutatkozására és megjelenésére a piaci szereplők irányában. Cél, hogy az ipari partnerek ne csak akkor értesüljenek egy-egy profiljukhoz illeszkedő szellemi termékről, ha a kutatók révén kapcsolatban állnak az egyetemmel vagy valamely hideghívás véletlenül célt ér, hanem lehetőségük legyen közvetlenül keresni a felületeken. Világszerte nagy múltja van már ennek a „szellemi termék piactér” modellnek, jellemzően közvetítő cégek építenek szabadalmi portfóliókat, melyeket aztán kereshetővé tesznek.⁴²

Fontos kiemelni, hogy az egyetemi hasznosítás nem merül ki pusztán a szellemi tulajdon „értékesítésében”, hiszen az egyetem mint kutatóhely a találmányok egyediesítésében, hosszútávú közös fejlesztésekben, együttműködésben érdekelt.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az egyetemek által létrehozott szellemi alkotások védelmének lehetőségei sokrétűek, elsősorban a szellemi alkotások természetéhez és a piac igényeihez igazodóak. Az iparjogvédelmi oltalmak megszerzése és fenntartása költséges és magyar viszonylatban az esetek jelentős részében – főként az adott piac ismeretének hiányára visszavezethetően – nehezen hasznosítható.

A hasznosítási eredmények növeléséhez egyrészt megfelelő tapasztalat (10 éves távlat) szükséges, másrészt pénzügyi fedezet és szakértői közeg, amely lehetővé teszi, hogy az ismertett nehézségek ellenére vagy éppen azokkal együtt a hasznosítási szerződések méltányos díjakon és feltételek mellett kerüljenek megkötésre.

Ehhez szükséges az egyetemeken belüli és egyetemek közötti információáramlás javítása, az adminisztratív folyamatok leegyszerűsítése csak úgy, mint a bizalmi faktor erősítése.

⁴² Összefoglalva: <https://www.linkedin.com/pulse/biggest-marketplaces-buy-sell-patents-sukhjeet-singh/> Példák piaci megvalósításra: <https://www.patentauction.com/>; <https://inpama.com/>; illetve szabadalmi hivatalok által fenntartott piactér: <https://developer.uspto.gov/ipmarketplace/search/patents>. E helyen érdemes megjegyezni, hogy a dán szabadalmi hivatal által fenntartott hasonló piactér 2022-ben végzett piackutatási eredmények alapján az online piacteret új platformra kívánja helyezni, megállapítást nyert ugyanis, hogy: bár a szellemi tulajdonjogok létfontosságú szerepet játszanak a legtöbb vállalkozás számára, leggyakrabban egy nagyobb szerződés részeként kerül sor ezek értékesítésére, emellett a válaszadók többsége nem tartotta járható útnak a kizárólag a szellemi tulajdonjogok kereskedelmére összpontosító külön platformot. Ezért a teljes dán felület átalakításra kerül. <https://www.dkpto.org/system-status->

A SZELLEMITULAJDON-JOGOK FORGALOMKÉPESSÉGE – A JOGÁTRUHÁZÁS LEHETŐSÉGEI

DR. KESERŐ BARNA ARNOLD PHD

tanszékvezető egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

1. BEVEZETÉS

A szellemitulajdon-jogok eredendő célja, hogy ne csak az alkotás örömét védjék, hanem a megtermelt szellemi javak gazdasági kiaknázását is biztosítsák. Ahogy Abraham Lincoln fogalmazott, a szabadalom a tehetség tüzéhez az érdek olaját adta. Ezt általánosítva elmondható, hogy a jogi védelem célja nem pusztán az alkotó egyén erkölcsi védelme, hanem a vagyoni gyarapodás lehetőségének az ígérete.¹ A szellemitulajdon-jogok ún. kiaknázási jogok, amelyekkel a jogosultságban rejlő természeti és gazdasági lehetőségek kihasználhatóak. Ennek különösen nagy jelentősége van az akadémiai szférában. A szellemi tulajdon előállítása ugyanis sokszor igen költséges, így mind a közfinanszírozású kutatóhelyeken, mind pedig a modellváltáson átesett egyetemeken kulcskérdés a megtermelt szellemi javak értékteremtő képessége.

A szellemitulajdon-jogok forgalomképessége két szempontból fontos. Az első, hogy az alkotó személytől a kutatóhely képes-e egyáltalán megszerezni a szellemi alkotás jogait. Ugyanis ez korántsem magától értetődő, és önmagában attól, hogy például egy egyetemi projekt keretében hoznak létre valamilyen alkotást, még egyáltalán nem biztos, hogy az egyetemnek bármilyen joga keletkezik rajta. Egy jogi személy ugyanis sosem lesz alkotó személy, sem szerző, sem feltaláló nem lehet. Alkotó személy kizárólag természetes személy, azaz ember lehet. Éppen ezért kiemelten fontos annak a kérdésnek a jogi háttere, hogy ettől a személytől hogyan kerülhetnek a jogok a kutatóhelyhez. Ugyanis ez vezet a forgalomképesség jelentőségének második aspektusához, a hasznosításhoz, amellyel a kutatóhely nyereségre tehet szert a szellemi alkotás kiaknázása révén.

A szellemi tulajdon hasznosításának egyik módja a licencia, amellyel külön fejezet foglalkozik. A másik tipikus hasznosítási lehetőség a szellemitulajdon-jogok átruházása, egyszerűbben fogalmazva, eladása. A két hasznosítási mód közötti reláció egy dolog bérbeadása és eladása közötti viszonyhoz hasonlítható. Üzleti döntést igényel, hogy a felek inkább hosszútávú jogviszonyba lépnek egymással, és licencia szerződés révén folyamatosan hasznosítják az adott szellemi alkotást, vagy pedig egyszeri jogüggyellett átruházzák az ahhoz kapcsolódó jogokat. Utóbbira általában akkor kerül sor, amikor a kutatóhely külső partner megbízásából és finanszírozásából állít elő valamilyen szellemi tulajdont. Ilyenkor a feleknek nem célja a tartós piaci együttműködés, ehelyett inkább a kutatási kapacitások felhasználásával a kutatóhely előállítja a megrendelt tudást, majd azt értékesíti a megrendelő számára.

Üzletileg ez egyszerűnek hangzik, jogilag azonban ennél bonyolultabb, és a gyakorlati tapasztalat is azt mutatja, hogy a legtöbb hiba – nem csak akadémiai

¹ JOYCE, CRAIG – PATRY, WILLIAM – LEAFFER, MARSHALL – JÁSZI PÉTER: *Copyright Law*. Matthew Bender, New York, 1994, 18. p.

kutatóhelyeken, hanem másutt is – éppen a jogátruházás körében fordul elő. Nagyon könnyű ugyanis érvénytelen szerződéseket kötni ezen a területen.

Az átruházást szokták a technológia-transzfer kifejezéssel is illetni. E fogalmak ugyan részben átfedésben állnak egymással, de a szellemi tulajdon-jogok nem mindegyike technológiai jellegű (pl. szerzői jogok, védjegyek), ezért a technológia-transzfer inkább a műszaki jellegű oltalmi formákhoz tartozó jogok átruházása körében használatos. Az átruházás történhet közvetlenül a szellemi tulajdont létrehozó és az azt megszerezni kívánó fél között is, azonban főleg egyetemi környezetben gyakori az ún. hídképző intézmények, vagy másképpen fogalmazva multidiszciplináris technológia-transzfer szervezetek közbe ékelődése a folyamatba.² Ezek a szervezetek általában a kutatóhely százszázalékos tulajdonában álló gazdasági társaságok, amelyeknél az üzleti döntéshozatal és a szerződéskötés sokszor gördülékenyebb, valamint ezzel a közvetlen üzleti kockázatot is ezek a társaságok viselik az intézmény helyett.

2. A SZELLEMITULAJDON-JOGOK FORGALOMKÉPESSÉGE

Mind a dologi tulajdon, mind a szellemi vagyon hasznosítása esetén alapvető jelentőségű a forgalomképesség kérdése. A forgalomképesség azt jelenti, hogy az adott jog vagyoni viszonyok tárgya lehet, és lehetséges a jogosult személyének megváltoztatása ügyleti alapon.

A forgalomképesség alapján nagyon fontos különbséget tenni a szerzői jog, az üzleti titok és az iparjogvédelem között, ugyanis e három területre lényegesen eltérő szabályok vonatkoznak.

2.1. A szerzői jogok forgalomképessége

Általánosan elfogadott tézis, hogy míg az angolszász típusú szerzői jog erősen befektetőcentrikus, és emiatt a vagyoni jellegű kiaknázás lehetőségét széles körben hivatott biztosítani, addig a kontinentális európai országokban – így hazánkban is – a szerzői jogok lényegesen személyhez kötöttebbek, a művek az alkotó személy személyiségjegyeinek reprezentációi, emiatt pedig a vagyoni értelemben vett mozgástér is szűkebb, ellenkező esetben az az alkotó személy személyiségének kiárusítását eredményezné.³

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Szjt.) 9. §-a rendelkezik a szerzői jogok vagyoni forgalomban történő részvételéről.⁴ Eszerint a szerzői jogot mint jogosultságok csokrát ketté kell választani. A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok (a mű nyilvánosságra hozatalának és visszavonásának joga, a névjog, és a mű integritásához fűződő jog) át nem ruházhatóak, sem törvény, sem öröklés útján nem szállhatnak át másra, és a szerző sem mondhat le róluk. Mivel a szerzőség egy ténykérdés, ezért hiába állapodna meg a szerző egy másik személlyel, hogy őt kell a mű szerzőjének tekinteni, ennek a megállapodásnak semmilyen jogi jelentősége nem lesz, mivel a szerzőség vagy másképpen névjog nem ruházható át, az kizárólag a művet megalkotó személyt illetheti meg. Éppen ezért célszerű tartózkodni az olyan megállapodásoktól, amelyek a valóságtól eltérő szerzőségi viszonyokat rögzítenek, mert az sosem lesz érvényes, és ha bizonyíthatóak a szerzőségi viszonyok, akkor e szerződés érvénytelensége könnyen felszínre kerülhet.

A szerzői jogok másik, lényegesen nagyobb csoportját a vagyoni jogok összessége képezi. Ezek biztosítják a szerzői művekben rejlő gazdasági potenciál kiaknázását. E jogok esetében a *főszabály*, hogy forgalomképtelenek, azaz nem ruházhatóak át, nem szállhatnak és azokról lemondani sem lehet. De minthogy ez csak főszabály, ami alól a törvény kivételeket is meghatároz. Így

- ♦ a vagyoni jogok örökölhetőek, és róluk halál esetére rendelkezni is lehet,
- ♦ a vagyoni jogokat öröklő személyek a jogokról egymás javára rendelkezhetnek,
- ♦ az Szjt.-ben meghatározott esetekben és feltételekkel pedig ügyleti úton is átruházhatóak, illetve átszállhatnak a vagyoni jogok. A jogszerző pedig e jogokkal a továbbiakban rendelkezhet, kivéve, ha az átruházó szerződés eltérő kikötést tartalmazott.

Az akadémiai szférában az első két pont viszonylag ritkábban, speciális esetekben jut szerephez, míg a harmadik pont alapjaiban érinti az akadémiai hasznosítási lehetőségeket. A törvény hat esetben biztosítja a vagyoni jogok forgalomképességét. Ezekben az esetekben a vagyoni jogok az első átruházást követően is megőrzik a forgalomképességüket, azaz a jogok további átruházása is lehetséges.⁵ A kutatóhelyek tevékenységétől függően nem mindegyik esetkör bír azonos jelentőséggel, de a továbbiakban legalább röviden mindegyik bemutatásra kerül.

2.1.1. Munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott mű

Az akadémiai kutatóhelyek szempontjából ez lehet a legfontosabb kivételes forgalomképességi szabály. Az Szjt. 30. § (1) bekezdés alapján eltérő megállapodás hiányában a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó köteleisége. E vonatkozásban munkaviszonnyal azonos elbírálás alá esik a közszolgálati,

² MOLNÁR ISTVÁN: *Szellemi tulajdon menedzsment és technológia-transzfer*. InnovAID Innovációs és Gazdasági Tanácsadó Kft., 2008, Kecskemét, 14. p.

³ KESERŐ BARNA ARNOLD: *John Locke tulajdonelmélete a szellemi tulajdonjogok nézőpontjából*. In: Keserő Barna Arnold – Köhidi Ákos (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem, Budapest – Győr, 2015, 221. p.

⁴ A szerzői forgalomképességének magyarországi történetére vonatkozóan lásd LEGEZA DÉNES ISTVÁN: *„Egyszer mindenkorra és örökáron” A szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a Reformkortól 1952-ig*, PhD értekezés, Szeged, 2017.

⁵ GRAD-GYENGE ANIKÓ: *Egy modern szerzői jog*. Nemzeti Média-és Hírközlési Hatóság, Budapest, 2022, 52. p.

kormányzati szolgálati, közalkalmazotti, egészségügyi szolgálati, köznevelési foglalkoztatotti, adó-és vámhatósági szolgálati, rendvédelmi igazgatási szolgálati, honvédelmi alkalmazotti vagy honvédelmi szolgálati jogviszony is. Megjegyzendő, hogy ez a szabály csak a szerzőkre vonatkozik, így a szomszédos jogi jogosultakra – például előadóművészekre – nézve nem irányadó.

A munkaviszonyban alkotott művek kapcsán két dolgot szükséges kiemelni. Az egyik, hogy a szerzői mű elkészítésének munkaviszonyból folyó kötelezettségen kell alapulnia. Ez azt jelenti, hogy a munkaköri leírásban kifejezetten meg kell jelennie annak a kötelezettségnek, hogy bizonyos típusú művek előállítására a munkavállaló köteles. Eseti jelleggel pedig a munkáltatói utasítás is eltérhet a munkaköri leírástól, ami akár szerzői mű létrehozására is irányulhat.⁶ Egy kutatási projektbe történő bevonás esetén emiatt indokolt a munkaköri leírás módosítása, vagy írásba foglalt munkáltatói utasítás, amely egészen specifikusan meghatározhatja a projektfeladatokat. A másik lényeges körülmény az ún. opt out rendszer, azaz a munkáltatói jogszerzés automatikusan bekövetkezik e művek vonatkozásában anélkül, hogy a munkaszerződés erről bármilyen rendelkezést is tartalmazna. Ha a felek ezt meg akarják akadályozni, akkor erre irányuló kifejezett kikötést kell beépíteniük a munkaszerződésbe.

A szerzőt – az általában megállapított munkabéren túlmenően – megfelelő díjazásban kell részesíteni, ha a munkáltató a műre licencszerződést köt harmadik személyekkel, vagy a vagyoni jogokat másra átruházza. A díjazás mértékénél általában figyelembe veendő, hogy a mű előállításáért eleve bért kap az alkotó, és sok esetben a kutatóhelyi infrastruktúrát használva van lehetősége az alkotó tevékenység kifejtésére. Ha ezt a többletdíjazást a felek beleértik a munkabérbe, arról kifejezetten rendelkezni kell.

A létrejött művet a szerzőnek át kell adnia a munkáltató számára, ez az aktus keletkezteti a munkáltatói jogszerzést. Ennek hiányában a jogok a munkavállalót illetik meg. A mű át nem adása azonban munkajogi felelősséget vonhat maga után. Az átadás egyúttal a mű nyilvánosságra hozatalához történő hozzájárulásnak is minősül, de a szerző kérheti a neve feltüntetésének mellőzését.⁷ A munkáltató jogosult a művön változtatásokat eszközölni, amit a szerző ugyan nem akadályozhat meg, de ha ezzel nem ért egyet, kérésére mellőzni kell a neve szerzőkénti feltüntetését.

2.1.2. Szoftverek

Az Sztj. 58. § (3) bekezdése rögzíti, hogy a szoftverre vonatkozó vagyoni jogok átruházhatóak. Ez gyakorlati szempontból jelentős lehet az akadémiai szférában,

⁶ LEGEZA DÉNES: *A munkaviszonyban létrehozott művek joggyakorlata napjainkban*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2016/3., 102. p.

⁷ E körben speciális eset a „ghost-writing”, ahol a felhasználás jellege és módja eleve azt diktálja, hogy a más számára írott beszédek és cikkek esetén az írásművet a munkáltató intézkedése szerint fel lehet használni a szerző neve nélkül, illetve más személy neve alatt.

hiszen ma már egyre több kutatás-fejlesztés szoftverorientált, különösen a mesterséges intelligencia alkalmazása miatt.⁸ Ezért abban az esetben, ha az alkotás tárgya szoftver, függetlenül a szerzők foglalkoztatási jogviszonyától, a vagyoni jogok forgalomképesek. Így nem jelent problémát, ha a hallgató, a doktorandusz vagy a külsős partner nem rendelkezik munkaviszonnyal, mert ennek hiányában is lehetséges akár a kutatóhely, akár a megrendelő teljeskörű vagyoni jogszerzése átruházási szerződés útján. (A személyhez fűződő jogok a szoftverek esetében kisebb jelentőséggel bírnak, de egy megfelelően gondos jogátruházási szerződés ezek sorsát is rendezzi.)

2.1.3. Adatbázisok

Az adatbázis önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez – számítástechnikai eszközökkel vagy bármely más módon – egyedileg hozzá lehet férni. Napjainkban nyilvánvalóan az elektronikus adatbázisoknak van jelentősége, különösen azoknak, amelyeket a mesterséges intelligenciák tanításához használnak. Az Sztj. 61. § (2) bekezdése szerint az adatbázisra vonatkozó vagyoni jogok átruházhatóak. Az adatbázis gyakran kapcsolódik valamely szoftverhez. Mivel mindkét mű jogai forgalomképesek, ezért egyszerre lehetséges (és célszerű) a szoftver és a hozzá tartozó adatbázis vagyoni jogainak az átruházása.⁹

2.1.4. Filmalkotások

A filmek speciális szerzői művek, mert több szerzői mű és szomszédos jogi teljesítmény ötvözeteként, rendszerint meglehetősen nagyszámú közreműködő bevonásával jönnek létre. A filmek későbbi piaci hasznosítása gyakorlatilag lehetetlen lenne, ha minden jogosulttal külön-külön kellene szerződést kötni például a filmfesztiválon történő bemutatásról, a mozi vetítésekről, vagy a streaming oldalakon történő elérhetővé tételről. Ezért az Sztj. 66. §-a lehetővé teszi, hogy megfilmesítési szerződés útján a film szerzői a film előállítójára, azaz a producerre ruházzák át a vagyoni jogait. A producer így egyszemélyben megszerzi a film hasznosításához szükséges valamennyi jogot, és hatékonyan lesz képes további szerződéseket kötni.¹⁰ Producer lehet természetes személy és jogi személy is, így adott esetben egy egyetem vagy más kutatóhely is kerülhet filmelőállítói minőségbe, amennyiben saját költségén maga szervezi meg a film létrehozását. Ebben az esetben megfilmesítési szerződés útján szerzheti meg a filmmel kapcsolatos szerzői vagyoni jogokat, továbbá az előadóművészek vagyoni jogait is.¹¹

⁸ A szoftverek szerzői jogi védelméhez lásd HARKAI ISTVÁN: *A szoftver szerzői jogi oltalma*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2023/4., 97-110. p.

⁹ Az adatbázisok szerzői jogi védelméhez lásd MUNKÁCSI PÉTER: *1996 után – aktualitások az adatbázisok nemzetközi szintű sui generis védelméről*. II. rész: *Az európai adatbázis-irányelv értékelése*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2006/1., 58-70. p.

¹⁰ TAKÓ SÁNDOR: *Film és jog a gyakorlatban. A filmalkotás folyamatát övező egyes magánjogi kérdések*. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete, Budapest, 2021, 42. p.

¹¹ A megfilmesítési szerződésről lásd részletesen GRAD-GYENGE ANIKÓ: *Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés*. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016.

2.1.5. Reklámozás céljára megrendelt művek

E kivétel esetén nem a mű típusa, hanem a létrehozásának a célja a meghatározó. A Sztj. 63. § (1) bekezdése alapján a reklámozás céljára megrendelt mű vagyoni jogai a felhasználóra átruházhatóak. Ez azt jelenti, hogy ha a megrendelő olyan művek elkészítését kéri, amelyek reklámozási célt szolgálnak (pl. grafikai reklámelemek tervezése, szórólapok), akkor a szerző ezeknek a jogait a megrendelőre átruházhatja. A szerződésben rögzíteni szükséges a mű reklámfunkcióját, és rendelkezni kell a felhasználás módjáról, mértékéről, földrajzi területéről, időtartamáról, a reklám hordozójáról és a szerző díjazásáról. Amennyiben külső megrendelésre az egyetemmel készítettnek reklámozás céljára művet, akkor fontos azzal tisztában lenni, hogy e szabály alapján az egyetem nem lesz jogszerző, és a tényleges alkotó személy és a megrendelő között kell a jogátruházási szerződést megkötöni. Ez alól a munkaviszonyban történő alkotás lehet kivétel, mert akkor az egyetem mint munkáltató megszerzi a művek szerzői vagyoni jogait a szerzőtől, és ezeket tovább is ruházhatja a megrendelőre. Ebben az esetben a forgalomképességnek kettős jogcíme lesz, mert a munkaviszonyra tekintettel és a reklámcélra tekintettel is forgalomképes a mű. (Ez a kivételes szabályozás azonban nem alkalmazandó olyan esetekben, amikor a mű már korábban, más célra létrejött, és csak újabban kívánják reklámozási célra hasznosítani.)

2.1.6. Együttesen létrehozott művek

E kivételnek a gyakorlati jelentősége csekély, ritkán előforduló esetről van szó. Együttesen létrehozott műről (ami nem azonos a több szerző közös művével) akkor beszélünk, ha a megalkotásában együttműködő szerzők hozzájárulásai olyan módon egyesülnek a létrejövő egységes műben, hogy nem lehetséges az egyes szerzők jogait külön-külön meghatározni (például egy számos programozó által készített szoftvermű, vagy egy térkép is ebbe a kategóriába tartozhat). Ilyen esetben a szerzők jogutódjaként azt a természetes vagy jogi személyt illetik a szerzői jogok, akinek a kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és aki azt a saját nevében nyilvánosságra hozta.

2.2. Az üzleti titok forgalomképessége

2018-ban a jogalkotó az üzleti titok szabályozását teljesen új alapokra helyezte az uniós jognak való megfelelés miatt, és a korábbi, Polgári Törvénykönyvben helyet kapott személyiségvédelmi szabályozás helyett erőteljesen szellemi tulajdon-jogi arculattal került újraszabályozásra, önálló törvényben.¹² Az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény 4. § egyértelművé teszi, hogy az üzleti titokhoz fűződő jog teljes egészében forgalomképes. Így a hasznosítására vonatkozóan köthető licencszerződés, vagy akár részben, akár egészben e jogokat át is lehet ruházni ún. üzleti titok jogátruházási szerződéssel.

Az üzleti titok átruházása kapcsán az egyik legkritikusabb kérdés a titok megfelelő definiálása és azonosítása, azaz az átruházó szerződés tárgyának a pontos rögzítése. Később ugyanis komoly jogviták fakadhatnak abból, ha a jogszerző fél olyan általa megismert titkokat is a sajátjának gondol, amelyeket egyébként a titok jogosultja nem kívánt volna átruházni, és a szerződésből nem is vezethető le egyértelműen a jogok átszállása. Ilyenkor a jogszerző fél olyan titkokat hasznosít jogellenesen, amelyekre nincs szerződéses jogalapja. Természetesen ennek a fordítottja is elképzelhető, amikor a túl távan meghatározott tárgyi hatály miatt olyan titkokat is átruház a jogosult, amiket nem akart volna. Ezt elkerülendő, érdemes a szerződéshez titokleltárt csatolni, amelyben a felek pontosan rögzítik az átruházott titkokat tartalmazó online és offline dokumentumok nevét, verziószámát, oldalszámát, vagy egyéb, az azonosítást megkönnyítő jellemzőjét. Ezekről érdemes lehet digitális másolatot készíteni, és például egy e-aktában időbélyegzővel azt ellátni, amely később pontosan bizonyítja az átadott titkok tartalmát.

2.3. Az iparjogvédelmi jogok forgalomképessége

Az iparjogvédelmi oltalmak a szerzői jogtól eltérő logika szerint működnek. Ezek esetében a személyi jelleg minimális, vagy akár teljesen hiányzik is, éppen ezért nincs is olyan jogpolitikai érv, ami miatt a jogokban bekövetkező alanyváltozást korlátozni kellene. Éppen ezért az iparjogvédelmi jogok, és az abból fakadó igények forgalomképességét főszabály szerint valamennyi jogszabály elismeri.

A műszaki jellegű oltalmak körében az érintett jogszabályok lényegileg azonosan és tömören fogalmazznak a forgalomképességet illetően. A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban Szt.) 25. § (1) bekezdés szerint a találmányból és a szabadalmi oltalomból eredő jogok – a feltaláló személyhez fűződő jogai kivételével – átszállhatnak, átruházhatók és megterhelhetők. A használati minták vonatkozásában a használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban Hmtv.) 17. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a jogutódlásra a szabadalmi törvény rendelkezéseit kell alkalmazni. A formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban Fmtv.) 21. §-a szerint a formatervezési mintához kapcsolódó és a mintaoltalomból eredő jogok – a szerző személyhez fűződő jogai kivételével – átszállhatnak, átruházhatók és megterhelhetők. Bár a magyar piacon semmilyen gyakorlati jelentőséggel nem bír (minthogy 30 év alatt csupán egyetlen ilyen oltalom volt), de a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiaja kapcsán is a fentiekkel teljesen azonos megfogalmazással találkozhatunk.

E jogszabályhelyek közös jellemzője, hogy az oltalomszerzést megelőzően is már biztosítják az átruházás lehetőségét, így a szabadalmi igény, a mintaoltalmi igények és a topográfia oltalmi igény is szabadon átruházható annak érdekében, hogy az oltalomszerzési eljárást már a jogszerző fél indíthassa el. A folyamatban lévő szabadalmi, mintaoltalmi és topográfia bejelentések, valamint az oltalomszerzést követően maguk az oltalmak is hasonlóképpen forgalomképesek és átruházhatóak.

¹² BARTA JUDIT – VÁGNER TAMÁS: *Az üzleti titok védelme a magyar magánjogban*. Miskolci Jogtudó, 2019/1., 11-12. p.

Az Szt. a szabadalmak mellett a növényfajta-oltalmat is szabályozza. A növényfajta-oltalomból és a növényfajta-oltalomból eredő jogok a szabadalomhoz hasonlóan forgalomképesek azzal a megszorítással, hogy olyan személyre nem ruházhatóak át, akik egyébként sem jogosultak a törvény alapján növényfajta-oltalom megszerzésére. Ugyanis az Szt. 108. § (3) bekezdés szerint csak az a nemesítő vagy jogutódja lehet a bejelentő, aki magyar állampolgár, illetve, ha lakóhelye vagy székhelye belföldön van, valamint az UPOV egyezmény hatálya alá tartozó állam vagy nemzetközi szervezet tagállamának állampolgára, illetve lakóhelye vagy székhelye ilyen állam területén van. Ezért fokozottan szükséges arra ügyelni, hogy a növényfajta-oltalmak átruházása során nem magyarországi jogszerző fél esetén annak honossága köthető-e UPOV tagállamhoz.

A A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi X. törvény (a továbbiakban: Vt.) 19. § szabályozza legrészletesebben a jogutódlás kérdését. Egyrészt általános jelleggel rögzíti, hogy a védjegyhez kapcsolódó és a védjegybejelentésből, illetve a védjegyoltalomból eredő jogok forgalomképes vagyoni értékű jogot képeznek. Kitér továbbá arra, hogy jogi személyek jogutódlása esetén a védjegy is jogutódlás tárgya lesz, hacsak ettől eltérően meg nem állapodnak a felek, vagy a körülmények alapján nyilvánvalóan nem erre irányult a felek szándéka. A Vt. külön is kiemeli, hogy a védjegyoltalom szerződéssel átruházható, akár az árujelzők valamely részére vonatkozóan is. Azaz lehetőség van arra, hogy összetettebb árujelzők esetén a védjegyet „feldarabolják”, és eltérő áruk vagy szolgáltatások esetén azt másra ruházzák át. Fontos korlátja azonban az átruházásnak, hogy semmis a szerződés, ha az átruházás a fogyasztó megtévesztését eredményezheti. Ez leggyakrabban akkor fordulhat elő, ha a megjelölés valamilyen földrajzi származásra utal, és a jogszerző fél esetében az biztosan nem teljesülne.¹³

Az együttes védjegyek átruházásával kapcsolatban a törvény korlátként határozza meg azt, hogy nem lehet úgy átruházni az ilyen védjegyeket, ha ezzel nem teljesülnének az együttes védjegyre vonatkozó anyagi jogi rendelkezések, így pl. csak egyesületre, köztestületre vagy egyesülésre lehet átruházni, ezektől eltérő jogalanyokra nem, és az átruházás nem eredményezheti a fogyasztók megtévesztését, vagy a szabályzata nem módosulhat az átruházás során oly módon, hogy az közrendbe, közérdeklődésbe vagy jogszabályba ütközővé váljon. Ugyanezen szabályok alkalmazandóak a tanúsító védjegyekre azzal, hogy ott jogalanyiságát tekintve bárki lehet jogosult, viszont vele szemben a törvény komoly összeférhetlenségi szabályokat határoz meg. Így nem lehetséges egy tanúsító védjegyet olyan személyre átruházni, aki ezen összeférhetlenségi szabályoknak nem felel meg (pl. maga is gyártja a tanúsítással érintett árukat).

Fontos megjegyezni, hogy az iparjogvédelmi lajstromokhoz közhitelesség fűződik, így a jogosult személyében bekövetkezett változásokat a lajstromba be kell jegyeztetni.

3. A JOGÁTRUHÁZÁSI SZERZŐDÉS SZABÁLYAI

A szerződésekre vonatkozó szabályok tekintetében is szükséges különbséget tenni a szerzői jog és az iparjogvédelem mentén. A szerzői művek és a szomszédos jogi teljesítmények jogainak átruházására ugyan az Szt. sem tartalmaz önálló szabályrendszert, azonban törvényi analógiával a szerzői jogi licenc szerződés szabályait rendeli megfelelően alkalmazni az előadóművészek jogai tekintetében.¹⁴ A többi szomszédos jogi és kapcsolódó jogi teljesítmény tekintetében az Szt. nem tartalmaz szerződési szabályokat. Ez persze dogmatikailag egy vitatható eredményre vezet, ugyanis a licenc és a jogátruházás eredendő célját tekintve is markánsan eltér egymástól, így a „megfelelő alkalmazás” nem egészen problémamentes.

Lényeges szempont, hogy ha a licenc szerződés szabályaiból indulunk ki, akkor az lehetővé teszi a szerzői jogok átruházásának területi vagy időbeli szempontból történő korlátozását, vagy egyes felhasználási módokra szűkítését. Mivel a licenc szerződés az átdolgozás jogát csak kifejezett kikötés esetén foglalja magában, a jogátruházási szerződésben is szükséges ilyen tartalmú speciális rendelkezés.¹⁵ Mivel a felhasználási szerződésekre az Szt. főszabály szerint kötelező írásbeliséget ír elő, így – túl a gyakorlati megfontolásokon – az alaki érvénytelenség elkerülése érdekében is írásba kell foglalni a szerzői jogokat átruházó szerződést.

Figyelemmel arra, hogy a szerzői jogok nem lajstromozott jogosultságok, a jogátruházás sem követel meg semmilyen hatósági cselekményt, ahhoz kizárólag a szerződés hatályosulására van szükség.

Habár a szerzői jogi jogátruházásra is csak analógia útján áll rendelkezésre kapaszkodó gyanánt a licenc szerződések szabályanyaga, az iparjogvédelmi oltalmak átruházására még ennyit sem találunk a jogszabályokban. A fent idézett jogszabályhelyek azon túl, hogy rögzítik az egyes oltalmak forgalomképességét, semmilyen szabályt nem tartalmaznak az átruházó ügyelekre. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) 2:55. § teremt meg a kapcsolatot a szellemi tulajdonra vonatkozó külön törvények és a Ptk. között, amely szerint ugyanis azon kérdésekben, amelyekre e törvények nem tartalmaznak szabályt, szubszidiárius jelleggel a Ptk.-t kell alkalmazni, mint mögöttes jogforrást.¹⁶

¹⁴ Lásd részletesen FALUDI GÁBOR: *Az Szt. 55. §-ához fűzött magyarázat*. In: GYERTYÁNFY PÉTER (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2023.

¹⁵ FODOR KLAUDIA FRANCISKA – GUBICZ FLÓRA ANNA: *Szerzői jogi felhasználási szerződés*. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhár Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Szerzői jog és iparjogvédelem rovat, rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett)*

¹⁶ FÉZER TAMÁS: *Személyiségi jogok*. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest, OPTEN, 2014. 352-355. p.

¹³ A védjegyek átruházásához lásd: KESERŰ BARNA ARNOLD: *A magyar védjegyek átruházására vonatkozó szabályok összehasonlítása a közösségi védjegyoltalom átruházásának szabályaival, különös tekintettel a szellemi tulajdon elméleteire*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogí Szemle, 2011/4., 42-73. p., KESERŰ BARNA ARNOLD: *Adalékok a védjegyátruházás jogi megítéléséhez – I. rész*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogí Szemle, 2012/5., 5-22. p., A védjegyek átruházásához lásd: KESERŰ BARNA ARNOLD: *Adalékok a védjegyátruházás jogi megítéléséhez – II. rész*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogí Szemle, 2012/6., 5-27. p.

A Ptk. egyik újítása volt, hogy a XII. Címben foglalt kötetmi jogi alanyváltozási esetek között önállóan szabályozza a jogátruházás intézményét. A 6:202. § szerint a jogosult jogát másra átruházhatja, kivéve, ha jogszabály a jog forgalomképességét kizárja vagy a forgalomképtelenség a jog természetéből egyértelműen következik. Természetesen ezen absztrakt szabály alkalmazási köre nagyon tág, de ahogy a fentiekben bemutatásra került, ebbe a szellemi tulajdon-jogok is beleférnek a rájuk vonatkozó jogszabályi korlátok figyelembevételével.

A Ptk. szerint a jogszerzésre az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és a jogátruházás szükséges. A szerződést az átruházó fél és az új jogosult köti meg egymással, amellyel alanyváltozás következik be az érintett jogosultságban. Az átruházás jogcíme leggyakrabban adásvétel, ajándékozás, vagy esetleg csere lehet. Az új Ptk. egyik újítása volt a 6:215. § (3) bekezdésében rögzített szabály, miszerint a dolog adásvételére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni arra a szerződésre is, amelyből jog vagy követelés visszterhes átruházására vonatkozó kötelezettség fakad. Az ajándékozás körében ugyanilyen rendelkezést találunk a 6:235. § (3) bekezdésben. Ezzel a 2014 előtti jogszabályi környezethez képest egyértelművé vált, hogy dogmatikailag is helytálló a szellemi tulajdon-jogok adásvételéről beszélni.

Természetesen a Ptk. adásvételre vonatkozó normái között számos olyat találhatunk, amelyek nem értelmezhetőek az iparjogvédelem területén. Így például a birtokátruházás szabályai, az ingatlan adásvétel szabályai, a fogyasztói adásvétel szabályai nem alkalmazhatóak, ugyanakkor a tulajdonjog fenntartás, az elővásárlási-, visszavásárlási-, eladási- és vételi jog aggály nélkül alkalmazható.¹⁷

Végezetül azt szükséges kiemelni, hogy az iparjogvédelmi jogok közhiteles nyilvántartásban lajstromozott jogosultságok (leszámítva a lajstromozás nélküli közönségi formatervezésminta-oltalmat), ezért a jogátruházáshoz szükséges a jogosult személyében bekövetkezett változás nyilvántartásba vétele. Ezt magyar iparjogvédelmi jogok esetén az Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalához (a továbbiakban: SZTNH) történő, jogutódlás tudomásul vétele iránti kérelem benyújtásával és ehhez kapcsolódó illeték megfizetésével lehet megtenni.¹⁸ Szorosan ehhez kapcsolódik, hogy habár az iparjogvédelmi jogok átruházására anyagi jogi értelemben nem írnak elő a jogszabályok formakényszert, ugyanakkor az egyes oltalmakra vonatkozó törvények lajstromvezetési szabályai megkövetelik az okirati bizonyítékot ahhoz, hogy az SZTNH a lajstromba bármilyen bejegyzést tehessen. Ebből kifolyólag az alanyváltozás alátámasztásához mindenképpen szükséges írásbeli okirat.

4. A MUNKAVISZONY ÉS HALLGATÓI JOGVISZONY SZEREPE A JOGUTÓDLÁSI LÁNCOLATBAN

A korábbi alfejezetben bemutatásra került, hogy a munkaviszony, vagy ahhoz hasonló, az Szjt.-ben nevesített foglalkoztatásra irányuló jogviszony keretében létrehozott szerzői művek vagyoni jogai a főszabállyal ellentétben forgalomképesek, ezért a szerzői művek hasznosításakor kiemelten fontos kérdés a munkaviszony fennállását vizsgálni.

Ehhez képest az üzleti titok vonatkozásában a munkaviszony megléte vagy hiánya semmilyen mértékben nem befolyásolja a titok forgalomképességét, az attól teljesen független. Mi több, a törvény nem ismeri a szolgálati jellegű üzleti titkot sem. A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 8. §-a pedig csupán arra utal, hogy a munkavállaló köteles a munkája során tudomására jutott üzleti titkot megőrizni.

Az iparjogvédelmi jogok forgalomképességének lehetőségét sem befolyásolja az alkotó személy foglalkoztatási jogviszonya. Az annyiban bír csupán jelentőséggel, hogy ahol munkaviszonyból fakadó kötelezettség a szellemi alkotás létrehozása, és a vonatkozó jogszabályok ezt a szolgálati jelleget elismerik, ott a szellemi alkotáshoz fűződő jogok a törvény erejénél fogva szállnak át a munkáltatóra, és nem szükséges hozzá külön jogátruházási szerződés. Ez alapján beszélhetünk szolgálati találmányról, szolgálati növényfajtaról, szolgálati formatervezési mintáról, szolgálati használati mintáról és szolgálati topográfiairól. Nem létezik viszont szolgálati védjegy és szolgálati földrajzi árujelző, mivel ezen oltalmaknak fogalmilag nem része az alkotó jelleg.¹⁹

A jogutódlási láncolat ezért az üzleti titkok és az iparjogvédelem területén lényegében problémamentesen kezelhető munkaszerződésekkel és/vagy jogátruházási szerződésekkel. A szerzői jogok korlátozott forgalomképessége miatt azonban a szerzői művek vonatkozásában körültekintőbben kell eljárni. Gyakran okoz problémát, hogy egy-egy kutatási projektben egyszerre vesz részt például egy egyetemi alkalmazott, egy graduális hallgató, egy doktorandusz, és egy külső céges partner, akik közösen állítanak elő tanulmányokat, vizsgálati anyagokat, terveket, amelyek szerzői műnek minősülnek. Ha ezeknek a jogait szeretnék a külső partnerre, mint finanszírozóra és megrendelőre átruházni, akkor az jogilag nem lehetséges az összetett személyi kör miatt egy egyszerű jogátruházási szerződéssel. Ilyenkor jogátruházási és licencszerződések párhuzamos alkalmazására van szükség,

¹⁷ FALUDI GÁBOR: *A szerzői jogi és iparjogvédelmi jogátruházás a Ptk. háttere előtt*. Jogtudományi Közlöny, 2013/2., 590. p., FALUDI GÁBOR: *Az új Ptk. hatása a szerzői jogi és iparjogvédelmi jogátruházási szerződésekre*. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Szent István Társulat, Budapest, 2014, 185-186 p.

¹⁸ LUKÁCSI PÉTER: *A védjegy a vagyoni forgalomban*. In: FALUDI GÁBOR - LUKÁCSI PÉTER (szerk.) *A védjegy törvény magyarázata*. HVG ORAC, Budapest, 2014, 255-256 p.

¹⁹ Ehhez képest ún. alkalmazotti találmány az, amikor a feltaláló olyan találmányt dolgoz ki, amelynek hasznosítása a munkáltatója tevékenységi körébe tartozik, de a feltalálónak nem volt munkaviszonyból eredő kötelessége a feltalálói tevékenység folytatása (mivel valamilyen más munkakörben dolgozott). Alkalmazotti találmány esetében nincsen törvényi jogutódlás, a jogok a feltalálót illetik meg, azonban a munkáltatót nem kizárólagos hasznosítási jog illeti meg. Természetesen jogátruházási szerződés konszenzusos megkötésének nincsen akadálya.

amelyekkel a legtöbb jogot tudják biztosítani a megrendelő számára. Az egyetemi alkalmazottra ugyan alkalmazhatóak a munkaviszonyban alkotott művek szabályai, és az ő vonatkozásában a szerzői jogok forgalomképesek lesznek, azonban sem a hallgató, sem a doktorandusz, sem a külső céges partner közreműködése nem munkaviszony keretében történik, hanem jellemzően polgári jogi kutatási szerződés keretei között, az pedig már nem tartozik bele a forgalomképességi kivételek körébe. Így ezen személyek vonatkozásában érvénytelen is lenne jogátruházásra vonatkozó szerződéseket kötni, helyette a lehető legszélesebb körű licencia jogokat kell biztosítani a megrendelő számára, hogy az minél teljesebb körben kiaknázhassa a szerzői műben rejlő lehetőségeket.

Itt érdemes megjegyezni, hogy az egyetemek jogszerzése a hallgatók által előállított szellemi alkotások vonatkozásában az elmúlt két évtizedben jelentős változáson esett át. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 48. § (2) bekezdése még úgy rendelkezett, hogy a hallgató által a hallgatói jogviszonyából vagy kollégiumi jogviszonyából eredő kötelezettségeinek teljesítésével összefüggésben keletkezett szellemi alkotás átadására a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott szellemi alkotások szabályait kell alkalmazni, így lényegében a mű átadásával a felsőoktatási intézmények jogszerzése automatikusan bekövetkezett.

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) 2012. január 1. napján lépett hatályba, és ezt az automatikus jogszerzési mechanizmust már nem tartotta fent. Ehelyett a 44. § (3) bekezdés b) pontja 2018.12.17. napjáig tartalmazott szabályt arra vonatkozóan, hogy ha a hallgató a felsőoktatási intézményben vagy annak részvételével működő gazdálkodó szervezetben – nem a tanulmányaihoz kapcsolódó tevékenység körében – hallgatói munkaszerződés alapján munkát végzett, akkor a szellemi alkotáshoz fűződő vagyoni jogok – ideértve a szerzői jogokat is – a felsőoktatási intézményre vagy a gazdálkodó szervezetre szálltak át a mű átadásával. Ez a megoldás tehát már jelentősebb szűkebb jogszerzési lehetőséget biztosít az egyetemek számára az Nftv. hatálybalépése előtti időszakhoz képest.

Az Nftv. módosítása következtében 2018. december 18. napjától azonban a fenthez hasonló szabályt sem a hallgatók, sem a doktoranduszok esetében nem találunk, mivel a törvény indokolása szerint már hallgatói munkaszerződés nélkül is lehet a képzési programhoz közvetlenül nem kapcsolódó munkát végezni. Munkaviszony, vagy ahhoz hasonló foglalkoztatási jogviszony hiányában pedig csak az egyes műtípusokhoz tartozó további kivételek esetén merülhet fel a szerzői jogok forgalomképessége, minden más esetben jogátruházás helyett a lehető legszélesebb jogokat biztosító licencia szerződést szükséges kötni. Az iparjogvédelmi jogok esetében szintén csak jogátruházó szerződéssel szerezhetik meg az egyetemek a hallgatókat illető jogokat. Ez akkor is igaz, ha a hallgató, a doktorandusz vagy a

külsős partner elfogadja magára nézve kötelezőnek az intézmény szellemi tulajdon-kezelési szabályzatát. Ezzel például a mű bejelentésére, átadására, titokban tartására ugyan vállalhatnak kötelezettséget, de a szabályzat nem írhatja felül a törvényi forgalomképességi szabályokat, és nem minősítheti szolgálati művé azt, ami a törvény alapján nem az. Azaz a hallgató és az egyetem relációjában ma már nem léteznek automatizmusok a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok átszállására.

LICENCIASZERZŐDÉSEK AZ EGYETEMI TUDÁSMENEDZSMENTBEN

DR. MOLNÁR ISTVÁN PHD

egyetemi docens

Neumann János Egyetem

szabadalmi ügyvivő

Dr. Molnár Networked Intellectual Property Solutions

1. A LICENCIASZERZŐDÉSEKRŐL ÁLTALÁBAN

Amint azt az előző fejezetben láthattuk, a technológia átadásnak vagy technológia transzfernek két jellemző formáját különböztetjük meg egymástól: a technológia átruházást, melynek során a szellemi alkotáshoz kapcsolódó vagyoni jog (tulajdoni jellegű rendelkezési jog) átadásra kerül; és a licenciaszerződést, melynek során a technológiához kapcsolódó szellemi tulajdonra vonatkozó vagyoni jogok érintetlenek maradnak, a jogosult bizonyos feltételek mellett hasznosításra vonatkozó engedélyt ad a licenciatvevőnek. Az 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról (továbbiakban: Szt.) 27. § (1) bekezdése értelmében hasznosítási szerződés (szabadalmi licenciaszerződés) alapján a szabadalmas engedélyt ad a találmány hasznosítására, a hasznosító pedig köteles ennek fejében díjat fizetni. A védjegy kivételével a többi oltalmi forma esetében is lényegében az Szt. szabályai az irányadók. Több más jogszabály is megemlékezik a szellemi alkotás hasznosításának engedélyezéséről: a szerzői jogban a licenciaszerződés két, az Szt.-ben (1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról) szabályozott *sui generis* szerződésnek feleltethető meg: a felhasználási szerződésnek, és a kiadói szerződésnek és hasznosítási jog átruházásáról szól a megfilmesítési szerződés is.¹ Az imént említett védjegy-törvény (Vt.; 1997. évi XI. törvény) szerint használati szerződés (védjegy-licencia-szerződés) alapján a védjegyoltalom jogosultja engedélyt ad a védjegy használatára, a használó pedig köteles ennek fejében díjat fizetni. Végül az üzleti titok és védett ismeret tárgyában is kimondja az üzleti titokról szóló 2018. évi LIV. törvény, hogy a jogosult az üzleti titok hasznosítására másnak engedélyt adhat (üzleti titok hasznosítási szerződés). A hasznosítási szerződéseknek alapja az a tény, hogy a jogosult vagy licenciatadó olyan ismeretek birtokában van, amelyek a licenciatvevő számára gazdasági értéket jelentenek, és ezek átadására jogosultsággal rendelkezik.

A licenciaszerződés célja tehát a kérdéses ismeret átadása, illetőleg annak a licenciatvevő tevékenységi körében történő tényleges hasznosítása. A hasznosítás engedélyezését megelőzően a feleknek célszerű mérlegelniük a licenciaszerződéssel járó előnyöket, a szerződéskötés indokoltságát, és a szerződést kísérő esetleges kockázatokat egyaránt. Az a vállalkozás, amely maga kellő kapacitással nem képes, vagy nem kívánja az oltalmazott terméket gyártani, azzal, hogy a technológia hasznosítását engedélyezi nagyobb bevételt szerezhet a leendő partnerei gyártási kapacitására, elosztó rendszerére, helybeli ismeretére és humán erőforrására vagy szakértelmére alapozva, mintha e tevékenységeket maga végezné. Ha a licenciatadó felsőoktatási intézmény vagy kutatóintézet, igen gyakran a saját hasznosítás szóba sem jöhet, és a licencia a hasznosítás egyedüli lehetséges módja.

¹ Speciális felhasználási szerződés a kiadói szerződés, amelynek alapján a szerző köteles a művet a kiadó rendelkezésére bocsátani, a kiadó pedig jogosult azt kiadni, valamint forgalomba hozni és köteles a szerzőnek díjat fizetni. A szerződéstípus alapelve a többszörözésre korlátozott felhasználási jog. E szerződéstípus esetén a többi hasznosítási jogot engedélyező szerződéssel ellentétben főszabályként kizárólagos jogok keletkeznek.

A licenciadó a szellemi alkotáson fennálló jog jogosultja marad, a hasznosításból közvetlenül bevétele származik, jellemzően a licencvevő által fizetett, az értékesítési ár százalékában meghatározott licencdíj formájában. A licencvevő részéről előny, hogy a már kész vagy azonnal hozzáférhető technológia átvételével hamarabb elérheti a célpiacokat, továbbá, ha a vállalkozásnak nincs megfelelő forrása arra, hogy saját kutatási és fejlesztési tevékenységet folytasson, licenc útján hozzáférhet azokhoz a technikai újításokhoz, amelyek új vagy fejlettebb termékek létrehozásához szükségesek.

Miért jó, gazdaságilag miért éri meg, és milyen előnyökkel jár a licencvevő számára a technológiavásárlás? A licencvevő részben vagy egészben megspórolhatja a K+F tevékenység „kihagyásával” legalább a következőket:

- ♦ a K+F tevékenység időigényét (egy új termék piacra vitele előtt jellemzően alkalmazott kutatási és kísérleti fejlesztési tevékenységek végrehajtására van szükség. Ezek közül többnyire az előzőt lehet teljes mértékben megtakarítani a technológiabeszerzés kapcsán, de a kísérleti fejlesztés egy része is adott esetben részben vagy egészben megspórolható.);
- ♦ a K+F tevékenység eszközigényét (ide értve a kutatás-fejlesztéshez szükséges laborokat, ezek speciális eszközeinek és berendezéseinek beszerzési és üzemeltetési költségét, valamint a tevékenységhez felhasznált anyagköltségeket);
- ♦ a K+F tevékenység humán erőforrás igényét (a kutatók és fejlesztők bérköltségét, amely igen tetemes lehet);
- ♦ a K+F tevékenység természetes, a tudományos, műszaki bizonytalanságból eredő kockázatát, hiszen ne feledjük, nem mindegyik K+F projekt generál piacra bevezethető terméket/szolgáltatást;
- ♦ adott esetben a termék piaci kockázatát, hisz amennyiben pl. a licencbe vett technológia igénybevételel létrehozott termékek más országok piacán már bizonyítottak, igazolt piaci penetrációs és bevételadatokkal alátámasztott múlttal rendelkezik, a termék külföldi bevezettségével összefüggésben már nem látens, hanem explicit igény mutatkozhat a saját piacra vonatkozóan is, mely jelentős marketing büdzsé megtakarításhoz vezethet;
- ♦ az iparjogvédelmi oltalom megszerzésével és fenntartásával kapcsolatos költségeket.

Így a licencvevő a saját aktuális technológia-portfóliójához képest az új technológia segítségével új termékeket és szolgáltatásokat hozhat létre, amely számára is új piaci lehetőségeket jelent.

Ha az előnyöket a licenciadó szempontjából vizsgáljuk, kimondhatjuk, hogy a licenciadó a licencvevő révén hatékonyabban és könnyebben terjesztheti ki működési körét új, adott esetben másképp elérhetetlen piacokra. A hasznosítás engedélyezése révén a piaci versenytársi struktúra is jelentősen előnyösebb módon átalakulhat, hisz korábbi versenytársak vagy a bitorló szövetségessé, esetleg üzlettárssá válhatnak, ezzel a bizonytalan kimenetelű, költséges és időigényes peres eljárást ki lehet küszöbölni, mivel a felek saját maguk állapodnak meg a

korábbi vitát okozó helyzet megoldásának feltételeiben, ráadásul a licencszerződés alapján addicionális bevételfolyamok keletkeznek.

Az előnyök speciális olvasatba kerülnek ugyanakkor az egyetemek és közfinanszírozású kutatóintézetek licenciái esetében. A felsőoktatás hagyományos missziója az oktatás és a kutatás-fejlesztés révén a világtudás gyarapítása, új ismeretek létrehozása. Szintén hagyományosan ezeket az ismereteket az egyetemi kutatók publikációk útján hozzák a világ tudomására. Termelő és értékesítő tevékenység e felsőoktatási körökben nem történik. Azaz az egyetem esetében „piacszerzésről”, „bővülésről” nem beszélhetünk, a licencia ilyen célt nem szolgál. A piacokat a licencvevő építi fel a korábban hiányzó tudományos-műszaki ismeret birtokában, és ennek hasznából részesül az egyetem, mint kizárólag immateriális tudás-szolgáltató. A licencszerződés tehát az egyetemeknek is bevételi forrás. Másrészt eszköz az ipari kapcsolatok megalapozására és fenntartására, továbbá olyan teljesítményindikátor, ami egyben építi az intézményi goodwillt is. A fentiekből következik, hogy az egyetemek és kutatóintézetek elsősorban licenciadói oldalon állnak.

Itt érdemes kitérni néhány szóban a licencszerződésnek más tudástranszfer szerződésektől való elhatárolására. A kutatási szerződések esetében a szerződés megkötésekor még nincs megalkotott szellemi termék, és a létrejövő szellemi alkotások megszerzésének kulcsa a rendelkezési jog kikötése, a vállalozási, kivételesen megbízási jellegű díjazás pedig elsősorban kutatómunka elvégzéséért, és nem elsősorban a hasznosítási jogok átengedéséért jár. A találmány-átruházási szerződéssel – szemben a licencszerződéssel – bekövetkezik a szellemi termék feletti mindennemű vagyoni (tulajdon-) jog irreverzibilis transzfere, és a jogutódlás következtében az alkotáshoz fűződő minden jog és kötelezettség átszáll. A szellemi tulajdon apportja, mint speciális átruházás esetében annak tárgya a cégalapítás (vagy eszközállomány bővítés keretében megvalósuló tőkeemelés) során a vállalkozás törzsvagyonába kerül.

2. A LICENCIASZERZŐDÉSEK EGYES RENDELKEZÉSEI

A licencszerződések megkötésével kapcsolatos fontosabb részletszabályokat a magyar jogban a Szt. tartalmazza. A jogszabály azonban igen szükséges a szerződési feltételeket illetően, ráadásul a szabályok többsége ún. diszpozitív szabály, tehát a felek egyező akarattal eltérhetnek tőlük. Célszerű ezért a licencszerződéseket úgy megkötni, hogy azok minél több részletről a felek sajátos igényeit leképezve rendelkezzenek.

2.1. A licencszerződés tárgya

Ami a licencszerződés tárgyát illeti, annak sajátosságai alapján több variánst különböztethetünk meg: a klasszikus iparjogi (szabadalmi vagy más oltalmi formára irányuló) licencszerződés; a védett ismeret (know-how) szolgáltatására irányuló licencszerződés, amelynél az írott információ átadása mellett kiszélesedik a licenciadó betanítási szolgáltatásainak köre; egy licencszerződés gyakran vegyes (hibrid) jellegű, elsősorban az első két változatot (önálló, lajstromozott oltalmi formával védett megoldást és know-how-t) olvasztja össze; és a szerzői művek felhasználásának engedélyezésére irányuló, felhasználási vagy kiadói szerződés. Megjegyezzük, hogy több esetben a szerződésnek jelentős része érinthet nem a szellemi alkotásra közvetlenül vonatkozó kérdéseket, ilyen az előbb említett know-how licenz, de ilyen a szállítással egybekötött licencia is (*license and supply agreement*).

2.2. Kizárólagosság

A licencszerződések kizárólagosság szerinti szokásos felosztása alapján kizárólagos és egyszerű licenciáról beszélhetünk. Egyszerű licencia esetén a szerződés tárgyát képező műszaki megoldást a licencvevő hasznosíthatja, de a licenciadó egyrészt maga is megőrzi a hasznosítási jogát, másrészt mással is köthet azonos tárgyú licencszerződést. Kizárólagos licencia esetén a licenciadó a licencvevőn kívül más részére nem adhat engedélyt, sőt adott esetben a megoldást maga sem hasznosíthatja.² A fél-exkluzív (*semi-exclusive*) licenciák esetében a licenciadó a licencvevőn kívül még egyetlen újabb licencvevőnek adhat hasznosítási engedélyt. Ez utóbbi akkor lehet a legcélszerűbb, ha a jogosult kifejezetten szűk körben kívánja tartani a hasznosítás lehetőségét.

A Szt. 28. § (4) bekezdése alapján „*a hasznosítási szerződés csak kifejezett kikötés esetén ad kizárólagos jogot. Kizárólagos hasznosítási engedély esetén a jogszerező hasznosítón kívül a szabadalmas is hasznosíthatja a találmányt, kivéve, ha azt a szerződésben kifejezetten kizárták. A szabadalmas – a licenrdíj arányos csökkentése mellett – megszüntetheti a hasznosítási engedély kizárólagosságát, ha a hasznosító az adott helyzetben általában elvárható időn belül nem kezdi meg a hasznosítást.*” A kizárólagos hasznosítási engedélyhez gyakorta társul a licencszerződésben egy úgynevezett „*best efforts*” klauzula, mely kiköti, hogy a licencvevő köteles a tőle elvárható legnagyobb erőfeszítést tanúsítani a találmány hasznosítása érdekében. A licencvevő mulasztása esetén a licenciadónak jogában áll a kizárólagosságot megszüntetni. A *best efforts* klauzula alternatívái lehetnek:

a) egy értékesítési minimum követelmény, mely teljesítésének elmaradása esetén a licenciadó jogot kap a szerződés kizárólagosságának megszüntetésére;

² Ismeretes a kizárólagos licenciának egy enyhébb változata is, amikor a licenciadó nem jogosult ugyan mással azonos tárgyú szerződést kötni, de nincs eltöltve a kérdéses megoldásnak saját tevékenységi körében történő további hasznosításától.

b) egy, az értékesítési bevételtől független minimum megfizetendő licenrdíj fizetési kötelelem kikötése.

Egyetemi-kutatóhelyi körökben a kizárólagosság kérdése speciális mérlegelést igényel, ahol számításba kell venni a licencvevő személyét is. Elmondhatjuk, hogy lehetséges általános licenciadási alapelv, hogy az egyetem elsősorban nem kizárólagos licenciát ajánl a partnereinek. Ennek több előnye is lehet: a) az egyetem számára összességében több bevétel érkezik a versengő licencvevők hasznosításából; b) az egyetemről származó tudás gyorsabb terjedésére, disszeminációjára vezet. Ugyanakkor bizonyos licencvevők, így különösen a start-up vállalkozások és egyes iparágak nagyobb cégei (különösen az élettudományok és gyógyszeripar területén) csak kizárólagos licencia megkötésében érdekeltek; ezt a körülményt az ügyletek tervezésekor figyelembe kell venni és a belső szabályzatok kialakításakor is megteremteni ennek a lehetőségét garanciák megléte esetén.

2.3. Allicencia adás lehetősége

A licencvevő a szerződés alapján jogosult lehet a szerződés tárgya tekintetében további licencszerződések kötésére. Ezt hívjuk allicenciának. Azaz a hasznosítási engedélyt a licencvevő továbbadhatja harmadik félnek, amennyiben a szerződés erre vonatkozóan felhatalmazza, hogy ha pl. egyes, szerződésben foglalt piacokat saját erőből vagy gyártási kapacitásból mégsem lenne képes elérni, úgy allicenciát alapíthat egy harmadik fél (pl. helyi vagy az adott iparágban bejáratott gyártó/for-galmazó) részére. Az allicencia alapítás lehetősége a kizárólagos licencia esetén különösen indokolt szerződési feltétel lehet azzal, hogy mindig mérlegelést igényel, hogy nem megfelelőbb-e a licenciadó számára egy nem kizárólagos szerződés megkötése, mint az allicencia engedélyezése, hiszen utóbbi esetben megszűnik a közvetlen kapcsolat a licenciadó és egy tényleges hasznosítást végző szereplő, az allicencvevő között. Mindez történik úgy, hogy egy egyszerű nem kizárólagos licenciával a közvetlen kapcsolat és a licenciadói kontroll könnyen fenntartható lenne. Ezért a tapasztalat azt mutatja, hogy sok helyen az allicencia lehetőségét a licenciadó a vállalatcsoport tagjaira korlátozza.

Egyetemi körökben a több nem kizárólagos licencia megkötése túlzottan munkaigényes lehet, ezért elképzelhető, hogy a licencvevő a további ügyletek megkötését allicencia útján magára vállalja. Igen fontos lehet azonban ilyenkor az elszámolási szabályok rögzítése, valamint az allicencia adására vonatkozó jog ellenszolgáltatásának gondos megállapítása. A Szt. mind a kizárólagos, mind az allicenciát csak a felek erre irányuló kifejezett akarata esetén ismeri el. Az allicencia lehetősége lényegében egy kapacitásnövelő eszköz, melyet a licenciadó a licencvevő rendelkezésére bocsát. A Szt. törvényi szabályozása értelmében allicencia alapítási jogot a licencvevő csak kifejezett megengedő, felhatalmazó értelmű kikötés alapján jogosult. Az allicencia adás lehetősége párosulhat a licencszerződésben a díj fizetési megállapodásban egy speciális kikötéssel, az úgynevezett *reach-through* klauzulával. Ez azt mondja ki, hogy a licenciadó a licencvevő által

alapított allicensiára vonatkozóan is az eredeti licenciamegállapodásban foglaltak szerinti feltételek szerint tart igényt az allicensiából származó hasznosítási díjra.

2.4. Hasznosításra engedélyezett tevékenységi kör

A hasznosításra engedélyezett jog általában igazodik a törvények által nevesített hasznosítási, felhasználási, használati módokhoz. Az engedély a tevékenységi kör bármely elemére egyenként kiterjeszthető, vagy éppen azon belül korlátozható, azaz pl. szabadalmi licencia esetében:

- a) termék hasznosítása esetén: előállítás, használat, forgalomba hozatal (értékesítés), és értékesítésre történő felajánlás, raktáron tartás, behozatal;
- b) eljárás esetén: annak használata, a védett eljárással közvetlenül előállított termék hasznosítása [lásd a) pont]. Azaz a fentiek alapján engedélyezhető a licenciaszerződésben akár egy terméknek csak a forgalomba hozatala, de gyártása, használata nem; vagy akár a hasznosítónak jogot lehet adni a használat-gyártás-értékesítés tevékenységi körre vonatkozóan is.

Értelemszerűen az engedélyezett jogok mértéke a szerzett jog terjedelmét tükröző licenciadíjra is kihatással lehet. Egyetemi szellemi tulajdon hasznosításának engedélyezése esetén a legtöbbször a hasznosítási módozatok tekintetében nem alkalmaznak a felek korlátozást, de ez eseti jelleggel mérlegelendő.

2.5. A hasznosítási engedély földrajzi és iparági terjedelme

A hasznosítási engedély geográfiai terjedelme lehet bármely ország vagy nagyobb régió, ahová az oltalom kiterjed. Értelemszerűen minél nagyobb területet fed le a hasznosítási jog, annál nagyobb az értéke is a szerződésnek, annál több díjbevételezre lehet számítani. A szellemi tulajdon természetéből következik, hogy az iparjogvédelmi jogok területi jellegűek. Azaz hasznosításba adni csak azon földrajzi határok közt lehet, ahol oltalom van. Amennyiben pl. egy használatiminta-oltalom bár hazánkban él, ám Olaszországban nem, úgy a megoldás lényegében Olaszországban engedély nélkül is hasznosítható, hisz a monopoljogot nem terjesztették ki oda.

Ezzel szemben az iparjogvédelmi oltalmak körén kívül álló védelmi lehetőségek – mint amilyen a védett ismeret (know-how), vagy a szerzői jogi védelem alatt álló alkotások – nem korlátozódnak területi értelemben, így lényegében bármely országra vonatkozóan alapítható rájuk hasznosítási jog. A területi lajstrom hiánya ellenére mindkét szellemi alkotás típus tekintetében lehetséges a hasznosítás (felhasználás) területi korlátozása. A szerzői jogi védelem területi alapon univerzális jellegét a Berni Unió Egyezmény tagországainak nagy száma eredményezi a nemzeti elbánás elvének sok helyen történő érvényre jutásával.

Az angol terminológiában „*field of use*”-ként (iparági terjedelem) megjelenő alkalmazási kör tekintetében felállított korlátozás révén, amennyiben egy licencia

tárgyat képező megoldás több iparági felhasználási területen is hasznosítható, úgy a licenciaadó korlátozhatja a licenciatvevő általi hasznosítás körét.

Ha egy bizonyos célra alkalmazható technológia iparági hasznosítás szempontjából több területen is hasznosítható, kérdés, hogy megteheti-e a találmányra vonatkozó szabadalmi oltalommal rendelkező jogtulajdonos, hogy a különféle alkalmazási területekre korlátozott kizárólagos hasznosítási szerződést alapít ugyanarra a technológiára? A válasz: igen. Mivel az iparági korlátozás miatt a licenciával kapcsolatos kizárólagosság értéknövelő hatása az adott korlátos iparági területen érvényesül, mivel konkurens vállalkozás nem hasznosíthatja a technológiát a kizárólagosság miatt, ugyanakkor a más iparági piacok tekintetében nem lesznek versenytársak a licenciatvevők, így nincs akadálya, hogy egy adott technológiára vonatkozóan eltérő iparági hasznosítási területekre vonatkozóan több kizárólagos licenciaszerződést is kössenek. Az alkalmazási cél korlátozható a szabadalmi igénypontok szerkezete és logikája szerint is, pl. egyik alkalmazási célra ad engedélyt a licenciatadó, a másokra nem ad, vagy másnak ad.

2.6. Fizetési feltételek

A licencia fő szabály szerint visszterhes szerződés, azaz a licenciába vevő díjat köteles fizetni. A díj mértéke megállapítására nincs jogszabályi előírás, de mindig érdemes figyelemmel lenni a hasznosítás sajátosságaira, az iparági szokásokra, gyakorlatokra.

Itt azt rögzítik a felek, hogy mi alapján és mikor köteles a licenciatvevő fizetni:

- a) szokásos a forgalom alapú bevétel, melyet lehet a realizált nettó vagy bruttó bevétel, hasznosításba vett szellemi tulajdonra eső részének – fedési hányadának – bizonyos százalékában kikötni (*running royalty*, illetve egyszerűen csak *royalty*).
- b) Ezen felül lehetséges mérföldkő típusú díjfizetési kötelezettségeket is kikötni, például bizonyos összeg fizetendő a szerződés megkötésekor, esetleg a termékfejlesztés készülségi fázisaihoz kapcsolva, vagy az értékesítés megkezdésekor, illetőleg nem ritka az sem, ha bizonyos értékesítési volumen elérésekor egyösszegű kifizetés esedékes. Ez a megoldás különösen indokolt lehet egyetemi szellemi tulajdon hasznosításának engedélyezésekor.
- c) Olyan sávós díjfizetési konstrukcióra is van példa, hogy pl. az első egymillió darab termékértékesítési volumen esetén magasabb százalékban kötik ki az értékesítés után járó hasznosítási díj (*royalty*) mértékét, de az egymilliót meghaladó értékesítés (vagy bármely más rögzített mennyiséget elérő értékesítés) után már csökkentett *royalty* kifizetés jár.
- d) Arra is van példa a gyakorlatban, hogy a terveket meghaladó, a vártnál nagyobb üzleti sikert hozó találmányok esetében a licenciatadó számára is extra bónusz díjfizetés jár a szerződésbe épített úgynevezett „*bestseller*” klauzula alapján.

A *bestseller* klauzulát a szerzői jogi törvény is ismeri,³ de csak a szolgáltatás-ellenszolgáltatásnak a mű nem várt sikerének köszönhetően, utólag beálló feltűnő aránytalanságára vonatkozó szabályból levezethető, bírói szerződésmódosításra okot adó körülményként.⁴

e) Végül megemlítendő az egyösszegű licencdíjfizetési konstrukció. Ennek előnye, hogy – különösen kisebb értékű szellemi alkotások esetén – nem osztozik a licenciadó semmilyen üzleti kockázatban, és egyszerűen, gyorsan, kis adminisztrációs teher mellett jut méltányos díjhoz. Ennek hátránya azonban, hogy a jövőben hasznosítás sikeréhez nem tud rugalmasan igazodni, emiatt egyetemi-kutatóintézeti környezetben olyan esetekben indokolt alkalmazni, amikor ugyan értékesíthető a szellemi alkotás, de annak pályája teljesen kiszámítható.

Találkozhatunk a licencszerződések szövegezésében az úgynevezett „*most favoured licensee*” vagy legkedvezőbb licencdíjban részesített licenciadóra vonatkozó klauzulával, amely kitétel ezúttal a licenciadó érdekeit szolgálja, ugyanis ennek értelmében, nem kizárólagos licenc esetében, ha a licencvevő, amennyiben a licencadó másnak is hasznosítási jogot ad, úgy hogy a korábbi szerződésben foglaltnál kedvezőbb licencdíj tétel szerepel a későbbi hasznosító esetében, a korábbi licencvevő is a legkedvezőbb licencdíjfizetési feltételek alkalmazását kérheti.

Problémát a hasznosítási szerződések összehasonlíthatósága jelenthet ilyenkor, ugyanis mi történik abban az esetben, ha más feltételek szerepelnek a különböző hasznosítási szerződésekben, mi van akkor, ha a különböző országokból, engedélyezett jogokból, netán több oltalomra vonatkozó együttes licencről, vagy a szabadalmat kiegészítő know-how hibrid szerződés helyett csak sima szabadalmi licencről van szó? Ugyancsak bonyolítja a helyzetet az egymással nem feltétlenül összehasonlítható értékesítési minimumfeltételek, amelyeket a licencvevők vállalhatnak. Ilyen esetekben nyilvánvalóan nehezen alkalmazható közvetlenül a *most favoured licensee* klauzula.

Létezik a fentiek mellett egy széleskörben ismert megfigyelés is, amit helytelenül sokan hüvelykujj szabályként használnak vagy hivatkoznak rá, így mára leginkább *Goldscheider szabály*-ként ismert. Nevét onnan kapta, hogy először szerzőtársával együtt Robert Goldscheider foglalkozott részletesen 1971-ben⁵ azzal a megfigyeléssel, miszerint a piaci ügyletekben alkalmazott licencdíjak jellemzően a licenzvevő profitjának 25%-át teszik ki. Ugyanakkor a megfigyelés és a logika már akkor sem volt teljesen újkeletű, mivel már ezt megelőzően is lehet példát találni az alkalmazására, például egy 1938-as amerikai bírósági ítéletben.⁶ A Goldscheider

szabállyal kapcsolatos szakirodalom ma már meglehetősen széles, mivel az egyszerűen alkalmazható szabály ígérete – érthetően – nagyon népszerű témává tette a licenz ügyletek, bitorlási perek és szellemi tulajdon-értékelések bonyolult világában. Első publikálása óta számos további felmérés és szakcikk ismertetett meg erősítő megfigyeléseket (Lu, 2011;⁷ Goldscheider, 2011;⁸ By Russell L. Parr, Gordon V. Smith, 2005⁹), ahogy szintén sok munka árnyalta a helyzetet és próbálta visszaszorítani a félreértelmezésből eredő alkalmazást, köztük nem egy cikk magának Robert Goldscheidernek tollából (Villiger, 2012;¹⁰ Goldscheider, 2012;¹¹ Granstrand and Holgersson, 2012¹²). A Goldscheider szabály hasznos lehet másodlagos, kontroll módszerként alkalmazva, ha ellenőrizni akarjuk az árazás hatását a nyereségesre, vagy olyan esetekben, amikor valamiért a nyereségesség pontosan ismert. Azonban ilyen esetekben is körültekintően kell eljárni, hogy ne vonjunk le olyan következtetéseket, vagy ne alkalmazzunk olyan implicit feltételezéseket a szabály alkalmazása során, amelyet a mögöttes megfigyelések nem erősítenek meg. Valójában a megoldásból talán csak annyi használható általános jelleggel, hogy a licencdíjat a polgári jog haszonbérleti szerződéses konstrukciójával való rokonsága miatt a hasznot hajtó jószág (a jelen esetben szellemi alkotás) jövedelemtermelő képessége (azaz a profit) tükrében állapítják meg a szerződő felek, és a licenciadó osztozik a licencvevő üzleti kockázatában. A modern díjkulcs megállapítások elsősorban a historikusan megkötött szerződéseket tartalmazó, professzionális adatbázisok megfelelő adatainak elemzésével állapítják meg a díjat.

2.7. Ingyenes licencia

Az ingyenes licencia díjfizetési kötelezettség nélküli ingyenes, az angol terminológiában „*royalty-free*” licencszerződést alapvetően az alábbi esetekben kötnek az érintett felek:

- egyetemek részéről piaci szereplő által szponzorált kutatás esetén a szponzor részére jellemzően belső, nem üzleti jellegű kutatási célú hasznosítására;
- antitröszt (monopóliumellenes) jogi helyzetekben, amennyiben a szabadalmas aránytalanul erősebb pozíciójú, mint a versenytársak;
- keresztlicencia esetében kölcsönös függő helyzetben lévő szabadalmak esetén.

Külföldi megoldások is említhetők a tárgyban. A *Bayh-Dole Act* és az 1986. évi Szövetségi Technológiatranszfer törvény rendelkezései alapján az Egyesült Államokban

⁷ JIAQING “JACK” LU: *The 25% Rule Still Rules*. LES Nouvelles, 2011.

⁸ ROBERT GOLDSCHIEDER: *The Classic 25% Rule and the Art of Intellectual Property Licensing*. 10 Duke Law & Technology Review 1-23, 2011.

⁹ By Russell L. Parr, Gordon V. Smith, *Intellectual Property, Valuation, Exploitation and Infringement Damages*. Wiley, 2005.

¹⁰ RALPH VILLIGER: *How To Determine Fair License Terms: No Need For Rules Of Thumb Anymore*. LES Nouvelles, 2012.

¹¹ ROBERT GOLDSCHIEDER: *The Current Realities Of The Classic 25% Rule: An Attempt To Put The House In Order*. LES Nouvelles, 2012.

¹² OVE GRANSTRAND, MARCUS HOLGERSSON: *The 25% Rule Revisited and a New Investment-Based Method For Determining FRAND Licensing Royalties*. LES Nouvelles, 2012.

³ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 48. §

⁴ Vö. a Pf. 20122/2014/7. sz. ítélettel, ahol a bírói szerződésmódosítás nem a szerzői jogi törvényből következik, hanem az általános szabályok alapján történhet. Ha a feltűnő különbség már a szerződéskötéskor is fennállt, a polgári jogi szabályok alapján lehet az egyensúlyt visszaállítani.

⁵ MASHALL Goldscheider: *The Art of Licensing – From the consultant’s point of view. The law and business of licensing*, 1980.

⁶ Horvath v. McCord Radiator and Mfg. Co. Et al. 100 F.2d 326. 335 (6th Cir. 1938)

a közfinanszírozású kutatóhelyek (egyetemek) által létrehozott találmányok esetében, amennyiben központi támogatásban részesültek a K+F+I tevékenység finanszírozására vonatkozóan, úgy a szövetségi kormányt megilleti egy úgynevezett „*march in right*”, azaz a belépés joga, melynek értelmében nem-kizárólagos, nem továbbadható, ingyenes hasznosítási jogot szereznek. Ezen felül a „*march in*” jog alapján a szövetségi kormányzat bizonyos esetekben kötelezheti az egyetemet harmadik fél részére történő licencadásra. Továbbá az Egyesült Államok szabadalmi törvénye értelmében – a munkaszerződés más irányú rendelkezésének hiányában – a magyar alkalmazotti találmánynak megfelelő találmányra vonatkozóan (melynek megalkotására a munkaviszonyban álló feltaláló, aki a találmány megalkotásához a munkaadó infrastruktúráját, illetve erőforrásait használta fel, de nem volt munkaviszonyból folyó kötelezettség az alkotás), a munkaadót ingyenes, nem transzferálható hasznosítási jog illeti meg az úgynevezett „*shop right*” alapján.

2.8. A szavatosság és felelősség

A szavatosság és felelősség rendszerint külön fejezetet kap a licencszerződésekben – általában a felek szerint megbontva. A Szt. diszpozitív 28. § (1) bekezdésének értelmében: a szabadalmasnak a hasznosítási szerződés egész tartama alatt szavatolnia kell azért, hogy harmadik személynek nincs a szabadalomra vonatkozó olyan joga, amely a hasznosítást akadályozza vagy korlátozza. A jogszavatosság egyéb kérdései tekintetében a Ptk. szavatosságra irányadó szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a hasznosító elállás helyett a szerződést azonnali hatállyal felmondhatja. A licencszerződésben célszerű rendelkezést beiktatni a kellékszavatosság, a jogszavatosság és a termékfelelősség témakörére vonatkozóan egyaránt.

2.9. A felhasználási szerződésekről

Érdemesnek tartunk szót ejteni a felhasználási szerződésekről. A szerzői jogban a licencszerződés két, az Szt.-ben szabályozott *sui generis* szerződésnek feleltethető meg: a felhasználási szerződésnek, és a kiadói szerződésnek.¹³ A Szt. egyrészt általános jellegű előírásokkal, másrészt az egyes műfaji sajátosságok szerint meghatározott felhasználási formákra adott specifikus szabályozással adja meg a szerződéses felhasználás kereteit, amelyek együttes alkalmazásával lehet egy-egy kérdéses szellemi alkotás vonatkozásában a megfelelő megállapodást létrehozni. Amennyiben e két forrás nem elegendő a kívánt szerződés megkötéséhez, a Ptk. mint háttérszabály irányadó.

2.9.1. A felhasználási szerződés tárgya

A szerződés közvetett tárgya maga a szerzői jogi védelem alá tartozó alkotás,¹⁴ közvetlen tárgya pedig a felhasználási cselekményre vonatkozó közvetlen engedély.¹⁵ Elképzelhető azonban az is, hogy a felhasználási mellett más szerződés (megbízás, vállalkozás) elemei is belekerülnek a megállapodásba és vegyes jellegű szerződés jön létre. Különbséget lehet tenni a felhasználási szerződések között azon az alapon is, hogy az már kész, befejezett műre vonatkozik, vagy a cél létrehozandó mű megalkotása. Ha nem szerzői mű az, amire a felek a szerződést megkötik, azt nem lehet felhasználási szerződésnek tekinteni. A felhasználási szerződés tárgya a mű felhasználása, és a Szt. részletezi a felhasználás megvalósulási formáit: a) a többszörözés (18-19. §), b) a terjesztés (23. §), c) a nyilvános előadás (24-25. §), d) a nyilvánosság-hoz közvetítés sugárzással vagy másként (26-27. §), e) a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánosság-hoz történő továbbközvetítése (28. §), f) az átdolgozás (29. §), g) a kiállítás (69. §). A felhasználási szerződés tartalmazhat a szerző személyhez fűződő jogai gyakorlására vonatkozó rendelkezéseket is (pl. a névfeltüntetést, a nyilvánosságra hozatal módja tekintetében).

2.9.2. A felhasználási szerződés alanya

A felhasználási szerződés alanya egyik oldalról a szerző, illetőleg az, aki a mű vagyoni jogai tekintetében a szerzőtől származó rendelkezési joggal bír, másik oldalról pedig a felhasználó. A felhasználási szerződés a fent ismertetettek fényében tehát olyan szerződés, amely alapján a szerző vagy jogutódja védett szerzői mű érzékelhetővé tételére (jellemzően többszörözésre, terjesztésre, nyilvános előadásra, nyilvánosság-hoz közvetítésre) vonatkozóan ad engedélyt, és a jövőben létrehozandó művek esetén azok létrehozását és rendelkezésre bocsátását is vállalja. A felhasználó ezzel szemben díjfizetésre köteles, a mű felhasználására pedig jogosult. A szerződés lehet ingyenes is abban az esetben, ha a szerző a díjazásra nem tart igényt, arról kifejezett, a felhasználási szerződésekre előírt alakban tett nyilatkozatában lemond.¹⁶ A felhasználási szerződés akkor jön létre, ha a felek megállapodnak az alapvető feltételekben, ide tartozik maga a szerzői mű vagy művek, a felek személye, az engedély a felhasználásra és az ellenérték. Az alapvető elemeket azonban célszerű egészíteni a szerzői engedély terjedelmével és felhasználás módjával, illetve mértékével.¹⁷

2.9.3. A felhasználási jog terjedelme

A felhasználási jog terjedelmét annak időtartama (határozott vagy határozatlan), az engedély szerinti földrajzi terület, a felhasználási jog kizárólagossága vagy nem kizárólagossága, illetőleg harmadik fél részére való átengedhetősége vagy

¹⁴ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 1. § (2) bek. E

¹⁵ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 17. § E

¹⁶ Polgári Jog Fórum, A polgári jog forrásai. A polgári jogi norma szerkezete, érvénye hatálya és értelmezése. Elérhető: <http://polgarijog.uw.hu/A%20hosszu.doc> (Letöltés: 2020. december 15.)

¹⁷ Jegyzetportál, Polgárjog, A szellemi alkotások jogának fő területei, és elméleti alapjai. Elérhető: <http://www.jegyzetportal.hu/download/polgarjog/szellemialk.doc> (Letöltés: 2020. december 15.)

¹³ Speciális felhasználási szerződés a kiadói szerződés, amelynek alapján a szerző köteles a művet a kiadó rendelkezésére bocsátani, a kiadó pedig jogosult azt kiadni, valamint forgalomba hozni és köteles a szerzőnek díjat fizetni. A szerződéstípus alapelve a többszörözésre korlátozott felhasználási jog. E szerződéstípus esetén a többi hasznosítási jogot engedélyező szerződéssel ellentétben főszabályként kizárólagos jogok keletkeznek.

személyhez kötöttsége határozza meg. Amennyiben a felek a felhasználó jogszerezését illetően nem állapodnak meg, a törvény alapján a szerződést úgy kell értelmezni, hogy a felhasználó csak a lehető legszűkebb körű jogot, mindössze a hasonló művek felhasználására kötött szerződések szokásos időtartamához igazodó, csak a Magyarország területére vonatkozó, nem kizárólagos, harmadik személynek át nem engedhető engedélyt kap.¹⁸

2.9.4. Fizetési feltételek

A fizetési feltételekre a szerzői művek esetében a fentebb ismertetettek irányadók lehetnek. A felhasználási szerződésre jellemző, speciális fizetési feltétel ugyanakkor az ún. „bestseller-klauzula”, amely azt jelenti, hogy bármely fél kérheti a bíróságtól a felhasználási szerződés módosítását abban az esetben, ha a szerződés megkötését követően olyan körülmény áll be – nevezetesen a mű felhasználása iránti igény jelentősen megnő –, amely miatt a felek szolgáltatásainak kezdeti egyenértékűsége már nem áll fenn, és jelentős értékkülönbség keletkezik, azaz a szerző nem részesül akkora megfelelő mértékű jogdíjban, amelyet a kereslet nagysága indokolna.¹⁹

¹⁸ Jegyzetportál, Polgárjog, A szellemi alkotások jogának fő területei, és elméleti alapjai. Elérhető: <http://www.jegyzetportal.hu/download/polgarjog/szellemialk.doc> (Letöltés: 2020. december 15.)

¹⁹ Jegyzetportál, Polgárjog, A szellemi alkotások jogának fő területei, és elméleti alapjai. Elérhető: <http://www.jegyzetportal.hu/download/polgarjog/szellemialk.doc> (Letöltés: 2020. december 15.)

ÜZLETI TITOK AZ EGYETEMI TUDÁSMENEDZSMENTBEN

DR. MOLNÁR ISTVÁN PHD

egyetemi docens

Neumann János Egyetem

szabadalmi ügyvivő

Dr. Molnár Networked Intellectual Property Solutions

1. BEVEZETÉS

Az üzleti titok és a védett ismeret viszonylag ritkán jelenik meg témaként a felsőoktatási és kutatóhelyi szellemi tulajdon tárgyában. Pedig nagyon fontos, különleges és nagy körültekintést igénylő szellemialkotás-fajtáról van szó. Indokoltnak tűnik emlékeztetni rá, hogy az üzleti titok és védett ismeret (know-how) a szellemi alkotások összejtje: még válhat belőle szabadalmazott találmány, leközölt publikáció (szerzői mű), vagy épp egyszerre mindkettő, és maradhat titokban is. Az üzleti titok egyetemi környezetben véleményünk szerint azért kap kisebb figyelmet, mert a közvélekedés szerint jelentős üzleti titok és védett ismeret csak ipari gyártástechnológiákban és üzleti környezetben keletkezhet. Nem tagadva az ipari titkok jelentőségét, megjegyezzük, hogy az egyetemi tudástranszferben és kutatási kollaborációkban ismert ún. háttértudás jelentős része is védett ismeret, az anyagátadási megállapodások tartalma is igen gyakran az, és a piaci alapú laboratóriumi szolgáltatások és bérmerések versenyképessége is nehezen képzelhető el védett ismeretek nélkül. Mindezeket tekintve, együtt az előbb említett, korai fázisú, frissen keletkezett szellemi alkotások státusával, nem túlzás állítani, hogy az egyetemi környezetben is szükséges az üzleti titok és know-how megfelelő kezelése. A következőkben röviden áttekintjük az üzleti titokkal kapcsolatos jogszabályi környezetet.

2. AZ ÜZLETI TITOK VÉDELME

Amint azt a bevezetőben elmondtuk, az üzleti titok óriási értéket képviselhet, amelynek megfelelő védelmet sok esetben a közzétételen alapuló, önálló iparjogvédelmi oltalmi formák sem képesek nyújtani. Az üzleti titkot 2018 óta külön törvény¹ szabályozza, az üzleti titkot rendező EU-s irányelvhez (Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/943 irányelve) kapcsolódó jogátültetési kötelezettség eredményeképpen.² (Korábban az üzleti titok, amelyről már egyébként 1930-as évekbeli tankönyvében Szladits is megemlékezett „fortély” néven,³ az 1959. évi, majd az új Polgári Törvénykönyvekben kapott – nagyon szűkszavú – szabályozást a személyiségi jogok között.) Az új törvény – üzleti értékével valódi összhangban – vagyoni jogként kezeli a korábbi személyiségi jogi jelleg helyett. Ezt az is erősíti, hogy az üzleti titok védelméről szóló törvény a védelem szempontjából szellemi tulajdonjogokat szabályozó törvények koncepcióját követi.⁴ Ugyanakkor a hatályos Ptk. kiegészítő szabálya alapján a Ptk-t kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan

¹ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/943 irányelve (2016. június 8.) a nem nyilvános know-how és üzleti információk (üzleti titkok) jogosulatlan megszerzésével, hasznosításával és felfedésével szembeni védelemről

³ SZLADITS KÁROLY: A magyar magánjog vázlatja, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933.

⁴ SZAKÁCS ESZTER: The Trade Secrets Directive–Hungary. LES Nouvelles - Journal of the Licensing Executives Society, Volume LIV No. 3, September 2019.

kérdésekben, amelyeket az üzleti titok védelméről rendelkező törvények nem szabályoznak. Megjegyezzük, hogy a személyiségi jogoktól való eltávolodást kissé túlzónak találjuk, ugyanis hiába várjuk a törvénytől az alkotó természetes személyt megillető speciális elismerési jogokat, mind az alkotó tevékenység munkajogi következményeinek ismertetését, és – akár ezekkel összekapcsolva – a nem dokumentált, személyhez kötött know-how szabályozását. E vonatkozások szabályozása, bár ez a jogi konstrukció továbbra is a személyiségi jogokhoz közel esik, kimaradt az 2018. évi törvényből. Megemlítjük, hogy az üzleti titok védelmére irányuló szabályozás nemzetközi „ernyő” egyezménye a TRIPS egyezmény, amelynek 29. cikke emlékezik meg az üzleti titok és know-how jogi tárgyáról.

A definíciók előtt érdemesnek tartjuk, hogy megemlékezzünk az EU 2016/943 irányelvnek egy fontos vívmányáról és egy hiányosságáról. Az üzleti titok és know-how mint jogintézmény teljes fejlődéstörténetét végigkíséri a dilemma, hogy az érzékeny és értékes tudás mely része tartozik elválaszthatatlanul az értéktermelő folyamatban részt vevő természetes személyhez (a leggyakrabban: alkotó munkavállalóhoz), és mely része gyarapítja az értékteremtésbe befektető, és azt saját kockázatára végző vállalkozást (gyakran: munkáltató, jog személy). Az irányelv leszögezi a munkavállaló személyéhez között know-how létjogosultságát, amikor 1. cikkének (3) bekezdésében kimondja: „Ezen irányelv egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az alapul szolgáljon a munkavállalók mobilitásának korlátozásához. Az említett mobilitás gyakorlásával összefüggésben ez az irányelv különösen nem szolgálhat alapul az alábbiakhoz: ... b) a munkavállalók korlátozása abban, hogy a rendes munkavégzésük során tisztességes módon megszerzett tapasztalatokat és készségeket felhasználják;”. Azaz az irányelv elismeri a leegyszerűsítve „személyhez kötöttnek” nevezhető know-how, azaz készségek létjogosultságát, és a munkavállalóknak ehhez fűződő jogát. Megjegyezzük, hogy mindezt az irányelv is a munka világára értelmezi; a munkaviszonyon túli üzleti kapcsolatokban részt vevő természetes személyek (szakértők) ezirányú készségeinek a szabadságát nem ismeri el. Hiányosságként értékeljük azonban, hogy – valószínűleg a „céges” üzleti titok fókusza miatt – az irányelv a know-how mint tudásfajta történeti személyiségi jogi fejlődését figyelmen kívül hagyva az alkotó személyiségi jogai tekintetében teljességgel hallgat, pedig – legalább a munkavállaló alkotók kapcsán – Behetséges lett volna védelembe venni bizonyos személyiségi jogokat, továbbmenve, megemlíteni a munkaviszonyban létrehozott ilyen jellegű tudás jutalmazási, kompenzációs mechanizmusait. Ezek után a jogátültetés eredményeképpen a hazai szabályozás is hallgat a tárgyban, mind a személyiségi jogokat, mind a kompenzációs sémákat átterelve kizárólag a védett/oltalmazott szellemi alkotások szabályozására, és végleg szakítva az szellemi alkotások „hézagmentességének” elvével és azok egyenlő elbírálásával. Mindeközben a vállalati gyakorlat igenis elismeri a know-how alkotójának jutalmazási lehetőségét.

A törvényi definíció szerint az „üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos – egészben, vagy elemeinek összességéként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető –,

ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja”.⁵ Azaz az üzleti titok feltétele, hogy:

- a) gazdasági tevékenységhez kapcsolódjon,
- b) titkos legyen,
- c) vagyoni értéke legyen,
- d) és a jogosult tartsa titokban.

Amennyiben valamelyik feltétel nem teljesül, akkor az adott ismeret nem minősül üzleti titoknak, és nem alkalmazható rá az üzleti titok védelméről szóló törvény. Az üzleti titok mellett a törvény a know-how-t is oltalmazza: „védett ismeret (know-how) az üzleti titoknak minősülő, azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása.”⁶ A spin-off, start-up vállalkozások számára fontos lehet, hogy a védett ismeret maga is apportálható, vagyoni értékű jog lehet. Fontos kiemelni, hogy az üzleti titok védelméről szóló törvény alapján a know-how is üzleti titoknak minősül, tehát az üzleti titok feltételeinek is meg kell felelnie, továbbá azonosításra alkalmas módon kell rögzíteni (tehát például leírni), de a rögzítettségén túlmenően is mindent meg kell tenni a titkosság fenntartása érdekében.

Az üzleti titok mint vagyoni jog jogosultja a törvény védelme alatt áll. E titokfajta személyiségi jogi karakterét a 2018. évi törvényben és a háttér szabályként szolgáló Ptk-ban szövegszerűleg már nem érjük tetten. A személyiségi jogi vonás akkor „éled fel”, ha a titok mint tudás szellemi alkotásként a védelmi vagy oltalmi formák egyikébe belép, és az alkotói jogok nevesítve megjelennek. Egyebekben a titok védelmére vonatkozó gyakorlati intézkedéseket magánjogi megállapodásokban találjuk meg. Ezek közül megemlítendő pl. a munkaszerződések, és kiemlendők a titoktartásra irányuló, ekként nevesített szerződések. Utóbbiak tartalma általában nemcsak a titoktartási kötelezettséget, de az átadott információ üzleti hasznosításának a tilalmát is magukban foglalják („non-disclosure, non-use” szerződések) mindaddig, amíg a felek kapcsolata az üzleti hasznosítás szükségességét is jelentő fázisba lép. Megemlítjük, hogy a jogszabályi változások nem érintették a korábban megkötött és tovább élő titoktartási megállapodások érvényességét és tartalmát.

A jogosult az üzleti titok felett jogszerű ellenőrzést gyakorló személy, akinek a jogszerű gazdasági, pénzügyi, üzleti érdekeit az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése sértené.⁷ Fontos, hogy csak akkor beszélhetünk az üzleti titok megsértéséről, ha a jogosultnak jogszerű érdekei állnak fenn. Tehát előfordulhat, hogy az üzleti titok megsértése a jogosult érdekeit sérti, de azok nem jogszerűek, ezért nem valósul

⁵ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 1. § (1) bek.

⁶ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 1. § (2) bek.

⁷ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 2. § (2) bek.

meg a jogsértés. Ilyen lehet például a pénzmosás elleni küzdelem jegyében működött bejelentési rendszerben tett bejelentés, ahol elképzelhető, hogy üzleti titkot is meg kell osztani, hogy megismerhető legyen a tevékenység háttere. A jogosultnak joga van az üzleti titkot:

- a) hasznosítani,
- b) mással közölni és
- c) nyilvánosságra hozni (az előző kettő együtt: felfedni), továbbá
- d) az üzleti titokhoz fűződő jogot átruházni és
- e) az üzleti titok hasznosítására másnak engedélyt adni.⁸

Az üzleti titokhoz fűződő jog tehát forgalomképes, átruházható, hasznosításba adható, és bár nem rendelkezik a klasszikus tulajdonjog és a szellemi tulajdon *sui generis* formái, valamint a szerzői jog esetében megismert abszolút jelleggel (kizárólagosság, monopoljog)⁹, mindezek ellenére e jog vagyoni jogi, tulajdonjogi karakterű. Átruházás esetén üzleti titok jogátruházási szerződésről beszélünk, míg hasznosítási engedély esetén üzleti titok hasznosítási szerződésről (üzleti titok vagy know-how licencszerződés). Az üzleti titok jogátruházási szerződés jogátruházási szerződés¹⁰ egyik típusa. A hasznosítási szerződés külön nincs szabályozva, hanem a következő fejezetben részletesen ismertetendő licencszerződés egyik altípusa.¹¹

Az üzleti titok védelméről szóló törvény a személyiségi jogok szabályozástechnikájából „örökölt” módon e jogok megsértésével szembeni védelemre koncentrál, egyben meghatározza azokat a kivételeket is, amelyek nem minősülnek az üzleti titok megsértésének. Ezek azok a magatartások, amelyeket akár az üzleti titok sérelmére is lehet tanúsítani. Ezek az alábbiak:

- a) jogosulttól független fejlesztés, felfedezés vagy alkotás;
- b) jogszerűen megszerzett termék, vagy szolgáltatás vizsgálata, feltéve, hogy az üzleti titok megszerzőjét nem terhelte az üzleti titok megszerzésére vagy megőrzésére irányuló korlátozás, különösen titoktartási kötelezettség (ún. mérnöki visszafejtés);
- c) egyes ismereket kivételével a munkavállalóknak vagy a munkavállalók képviselőinek a tájékozódáshoz és a konzultációhoz való jogának gyakorlása; vagy
- d) egyéb, a jóhiszeműség és tisztesség követelményével összeegyeztethető, az adott helyzetben általában elvárható magatartás (pl. harmadik személytől, kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen és ellenérték fejében történő megszerzés).

⁸ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 3-4. §

⁹ Hadd szolgáljunk rövid magyarázattal e helyütt: a szabadalom licenc hiányában egyetlen személyt illet meg a szabadalmat. Ugyanez a helyzet a testi tárgyak tulajdonosával is, az illető egyedül birtokol, használ, hasznosít és rendelkezik a vagyontárggyal. A know-how jogosultja valószínűleg nincs egyedül: számos gyártástechnológiával – egymás tudta nélkül – egymással versengő piaci szereplők egyszerre rendelkeznek. Ezért klasszikus tulajdonosi pozíciót nem tudunk megállapítani adott paramétersorral rendelkező szellemi alkotás tekintetében.

¹⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:202. §

¹¹ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről Indokolás, Wolters Kluwer Hungary Zrt., Jogtár program (Letöltés: 2020. december 5.)

Továbbá, nem minősül az üzleti titok megsértésének:

- a) a jogszerűen megszerzett üzleti titok munkavállaló által a munkavállalók képviselője számára történő felfedése a tájékoztatáshoz és konzultációhoz való jogának gyakorlása céljából;
- b) ha az üzleti titok megszerzése, illetve a hivatalos szerv számára történő felfedése jogszabálysértés vagy az üzleti tisztesség általános követelményeibe ütköző magatartás megelőzése, a közérdek védelmében, a cél által indokolt terjedelemben történik; vagy
- c) ha az üzleti titok megszerzését, hasznosítását vagy felfedését közvetlenül alkalmazandó uniós jogi aktus vagy törvény írja elő, vagy teszi lehetővé.¹²

Az üzleti titokhoz fűződő jog tehát nem korlátlan, ezért rögzíteni kell a kivételeket, melyekre a jogosult joga nem terjed ki. A Ptk. korábban külön határozott meg kivételeket az üzleti titok és a know-how alól, most az üzleti titok védelméről szóló törvény egységes kivételrendszert állít fel. A felsorolás nem zárt, ugyanis az üzleti titok védelméről szóló törvény 5. § (1) d) pontja nem egy konkrét magatartást határoz meg, hiszen gyakorlatilag bármilyen eset kivételt képezhet, ha megfelel az üzleti titok védelméről szóló törvény 5. § (1) d) szerinti feltételeknek (jóhiszeműség és tisztesség és adott helyzetben elvárhatóság). Az üzleti titok védelméről szóló törvény csak azt mondja ki, hogy az is kivétel, ha jogszabály teszi lehetővé a hasznosítást, de nem sorolja fel ezeket a jogszabályokat.¹³

3. AZ ÜZLETI TITOK MEGSÉRTÉSE

Az üzleti titokhoz fűződő jogot főszabály szerint három módon lehet megsérteni:

- a) jogosulatlan megszerzéssel,
- b) jogosulatlan hasznosítással és
- c) jogosulatlan felfedéssel.

Az üzleti titokhoz fűződő jog jogosulatlan megszerzését jelenti egyfelől, ha az üzleti titkot az adathordozóhoz való engedély nélküli hozzáféréssel, annak engedély nélküli eltulajdonításával vagy engedély nélküli lemásolásával szerzik meg, másfelől bármely egyéb, az üzleti titoknak a jogosult hozzájárulása nélkül történő, a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütköző megszerzésével.

Az üzleti titok jogosulatlan hasznosítását és felfedését jelenti az üzleti titoknak a jogosult hozzájárulása nélkül történő hasznosítása vagy felfedése, ha ezt olyan személy valósítja meg, aki

- a) jogosulatlanul szerezte meg az üzleti titkot,
- b) titoktartási kötelezettségét sérti vagy

¹² 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 5. §

¹³ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről Indokolás, Wolters Kluwer Hungary Zrt., Jogtár program (Letöltés: 2020. december 5.)

c) az üzleti titok hasznosításának korlátozására vonatkozó szerződéses kötelezettséget vagy más kötelezettséget szeg meg.

Az üzleti titokhoz fűződő jog megsértését jelenti az is, ha az üzleti titkot megszerző, hasznosító vagy felfedő személy a magatartása tanúsításakor tudott, vagy tudnia kellett arról, hogy az üzleti titokhoz közvetlenül vagy közvetetten olyan másik személytől jutott hozzá, aki az üzleti titkot jogosulatlanul hasznosította vagy fedte fel. Az üzleti titok jogosulatlan hasznosítását jelenti a jogsértő áru előállítása, kínálása, nyújtása vagy forgalomba hozatala, illetve jogsértő áru ilyen célból történő behozatala, kivitele vagy raktáron tartása, ha az ezt megvalósító személy tudott vagy tudnia kellett arról, hogy az üzleti titok hasznosítása jogellenes.¹⁴

Az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése esetén alkalmazandó szabályok rendszere a szellemi tulajdonjogok vagyoni jogok esetében alkalmazandó szankciórendszerét vette át (azzal, hogy ott sérelemdíjat nem lehet kérni). Ebből következik, hogy a jogsértés tényének megállapítása és egyéb jogkövetkezmények kérhetők a bíróságtól. Ezek a jogkövetkezmények az alábbiak:

- a) a jogsértés abbahagyása és a jogsértő eltávolítása a további jogsértéstől;
- b) a jogsértő áru előállításának, kínálásának, nyújtásának, forgalomba hozatalának vagy hasznosításának, illetve ilyen célból történő behozatalának, kivitelének vagy raktáron tartásának megtiltása;
- c) a jogsértő áru megsemmisítése vagy kivonása a kereskedelmi forgalomból, feltéve, hogy a kereskedelmi forgalomból történő kivonás nem csökkenti az üzleti titok védelmét;
- d) a jogsértő áru visszahívása a kereskedelmi forgalomból vagy jogsértő mivoltától való megfosztása;
- e) a jogsértő általi adatszolgáltatás a jogsértő áru előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevőkről, a jogsértő hasznosításra kialakított üzleti kapcsolatokról;
- f) a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző állapot helyreállítása;
- g) a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése;
- h) az üzleti titkot tartalmazó vagy az üzleti titkot megtestesítő dokumentumok, tárgyak, anyagok vagy elektronikus adatállományok összességének vagy egy részének megsemmisítése, vagy a jogosult részére történő átadása; és
- i) az ügyben hozott határozat közzététele.¹⁵

A jogsértés abbahagyására és a jogsértéstől való eltávolításra kötelezés azzal szemben is követelhető, akinek szolgáltatásait például a jogsértő áru előállítására vagy forgalomba hozatalára használták. Adatszolgáltatásra az is kötelezhető, aki kereskedelmi mértékben¹⁶ nyújtott – az előállítás, kínálás, nyújtás, forgalomba hozatal,

hasznosítás, behozatal, kivitel, raktáron tartás fogalmába nem tartozó – szolgáltatást a jogsértés elkövetéséhez.¹⁷

A közzététel elrendelésekor a bíróság megőrzi az üzleti titkot, és ügyel arra, hogy természetes személy közvetve se legyen megismerhető a nyilvános határozatból. A közzététel során a bíróság különösen figyelembe veszi:

- a) az üzleti titok értékét,
- b) a jogsértő magatartását,
- c) a jogosulatlan felfedés vagy hasznosítás hatásait,
- d) az üzleti titok jogsértő által megvalósuló további jogosulatlan hasznosításának vagy felfedésének valószínűségét.

A közzétételt különösen országos napilapban vagy az interneten kell megvalósítani, de nem lehet olyan módon, amely ellen mindkét fél tiltakozik. Amennyiben a jogosult keresete nyilvánvalóan megalapozatlan és nyilvánvaló, hogy az eljárást rosszhiszeműen kezdeményezte, a bíróság az ellenérdekű fél kérelmére elrendelheti a közzétételt.¹⁸

A jogsértő áru a kereskedelmi forgalomból történő kivonásának elrendelésekor az a jogosult vagy az általa megjelölt jótékony szervezet részére átadható. A kereskedelmi forgalomból való visszahívás, az onnan való végleges kivonás, illetve a megsemmisítés elrendelése tárgyában a bíróság a harmadik személyek érdekeinek figyelembevételével úgy dönt, hogy az elrendelt intézkedés arányos legyen. A jogkövetkezmények költségei a jogsértőt terhelik. Ha az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése miatt indított perben az egyik fél tényállításait már elvárható mértékben valószínűsítette, a bíróság a bizonyító fél kérelmére az ellenérdekű felet kötelezheti szemlére és iratok bemutatására.¹⁹

A jogkövetkezmények alkalmazása során a bíróság figyelembe veszi az ügy körülményeit, amelyek különösen következnek:

- a) az üzleti titok értéke és egyéb sajátossága,
- b) a védelmi intézkedések,
- c) a jogsértő magatartása,
- d) harmadik személyek érdekei és
- e) közérdek.²⁰

Az alternatív pénzbeli ellentételezés a magyar jogban újdonságnak számít. A célja az, hogy megfelelően legyen rendezve az a helyzet, amikor valaki csak később tudja meg, hogy az általa megszerzett üzleti titkot olyan forrásból szerezte, ahol jogosulatlanul hasznosították vagy fedték fel. Ebben az esetben is szükséges

¹⁴ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 6. §

¹⁵ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (1) bek.

¹⁶ Kereskedelmi mértékű: az érintett jogsértő áru, illetve a teljesített szolgáltatások jellegéből és mennyiségéből nyilvánvaló, hogy a szolgáltatás - közvetlenül vagy közvetetten - gazdasági előny szerzését szolgálja. (2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (4) bek.)

¹⁷ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (2)-(3) bek.

¹⁸ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (5)-(8) bek.

¹⁹ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (9), (11)-(13) bek.

²⁰ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 7. § (14) bek.

valamilyen kompenzáció a sértettnek. A kompenzáció mértéke legfeljebb az elmaradt hasznosítási díj mértékéig terjedhet, természetében így hasonlít pl. a szabadalmi jogban ismert kényszerengedélyekhez.²¹ A konstrukció lényege a jogosulatlan hasznosító jóhiszeműsége, és ez – ellentétben a lajstromozott jogokkal – lehetséges is a közhiteles forrásból nem elérhető üzleti titok esetében.

A bíróság a felróhatóságtól független jogkövetkezmények alkalmazása helyett a jogsértés megállapítása mellett pénzbeli ellentételezés megfizetését rendelheti el a jogosult javára, ha:

- a) a jogsértő a hasznosítás vagy a felfedés időpontjában nem tudott és nem is tudhatott arról, hogy az üzleti titokhoz olyan másik személytől jutott hozzá, aki azt jogosulatlanul hasznosította vagy fedte fel;
- b) a felróhatóságtól független szankciók alkalmazása aránytalan hátrányt okozna a jogsértőnek; és
- c) az ellentételezés ésszerűen ellensúlyozza a jogsértést.

A pénzbeli ellentételezés alkalmazása a jogosult egyéb igényeit (pl.: kártérítés) nem érinti. Ha a jogsértő eltiltása vagy a jogsértő áruval kapcsolatos tevékenységek megtiltása szankciók helyett alkalmazza az ellentételezést, akkor az ellentételezés összege nem haladhatja meg az elmaradt hasznosítási díj összegét.²²

Továbbá az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése esetén a jogosult a polgári jogi felelősség szabályai szerint kártérítést is követelhet. Ha a bíróság a jogsértőt általános kártérítés megfizetésére kötelezi, a kártérítés összege nem lehet kevesebb, mint az elmaradt hasznosítási díj összege.²³

Egyetemi viszonyok között a bevezetőben említettek szerint az üzleti titkot leggyakrabban az alábbi helyzetekben szükséges kezelni:

- a) találmányismertetések, publikálást megelőző állapotú kéziratok;
- b) kutatási kollaborációk tervezésekor a munkatervek és a konzorciumi megállapodások háttértudásai;
- c) anyagátadási megállapodások tartalma;
- d) piacon értékesített laboratóriumi szolgáltatások know-how-ja.

Az a) eset szerinti megoldásoknál különös figyelmet igényel a titkosság fenntartása a belső és külső kommunikációk során. Célszerű ennek szabályait az intézményi szellemi tulajdonkezelési szabályzatban rögzíteni és betartásukat rendszeresen ellenőrizni. A szabadalmi ügyvivőkkel való kommunikáció – törvényi titoktartási kötelezettségük miatt – külön intézkedés hiányában is kockázatmentes, feltéve, hogy a tudástranszfer technológiai kockázatait képesek vagyunk minimalizálni. A belső kommunikációban a „*need to know*” alapú közlés alapelvét célszerű betartani,

és mellőzni a kényelmi tájékoztatás céljából a levelezésbe bevont személyek körének indokolatlan bővítését. A b) pontban és korábban is említett „háttértudás” definíció szerint olyan tudás, ami a projekt, együttműködés megkezdését megelőzően, vagy azt követően, de a közös projekttől függetlenül keletkezett, de az együttműködés céljának eléréséhez szükségesnek bizonyul. A háttértudás vagyoni jogai annál maradnak, akinél azok keletkeztek, szemben a projekt során létrejövő kutatási eredménnyel, ahol a vagyoni jogok pl. a Ptk. szerinti kutatási szerződés (Ptk. 6:253. §) fő szabálya szerint a megrendelőre szállnak át, vagy a konzorciumi kutatás eredményeivel, ahol gyakori a közös szellemi tulajdon. A háttértudásra ugyanakkor – jellegétől függően – (legtöbbször ingyenes) hasznosítási vagy felhasználási engedélyt kell adni olyan mértékig, hogy a másik fél legalább a projekt célját képes legyen elérni vele. Az üzleti célú hasznosításra ugyanakkor a klaszterikus, visszatérő licencszerződés szabályai az irányadók. A háttértudás közlése során szigorú, írott titoktartási rendelkezéseket kell alkalmazni, és a közlés technológiai megoldásánál indokolt a szükséges mértékig korlátozott, ellenőrizhető adatszobák használata. A c) pont szerinti anyagátadási megállapodás olyan szerződés, amely tárgyasult kutatási anyagok átadását szabályozza két fél között, ahol az átvevő ezeket saját kutatási célra használja. A kutatókat intézmények vagy cégek is alkalmazhatják, de akár lehetnek független magánszemélyek is. A kutatási anyagok általában a biológia, kémia területéről származnak: reagensek, vektorok, plazmidok, cDNS-ek, sejtvonalak, antitestek, fehérjék stb. Az anyagok biztosítása jellemzően együttműködési céllal valósul meg. Mivel az anyagok tehát rendszerint nagy szellemi hozzáadott értékkel rendelkező, iparjogvédelmi oltalomban azonban nem mindig részesített (gyakran nem is részesíthető) ismeretek és az azokhoz fűződő kutatási információk, ráadásul szerzői jog sem védi őket, ezért gondoskodni kell arról, hogy az átadott anyagok felhasználása csak az anyagátadási megállapodásban rögzített körben, szigorú korlátok között, célhoz kötötten és szükség esetén harmadik személyek kizárásával valósuljon meg. Végül a d) pontban említett klasszikus laborotechnológiák titkosságához fűződő egyetemi érdek véleményünk szerint nem kíván további részletezést.

Láthatjuk, hogy, bár a szellemi alkotások körében a védett ismeret általában kisebb figyelmet kap egyetemi közegben, annak kifejezetten fontos szerepe van, nem utolsósorban azért, mert akár eredeti formájában, akár más védelmi vagy oltalmi formákká alakulva igen gyakran megjelenik az egyetemi alkotó közösség tudományos és gazdasági tevékenységei között.

²¹ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről Indokolás, Wolters Kluwer Hungary Zrt., Jogtár program (Letöltés: 2020. december 5.)

²² 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 8. §

²³ 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről 9. §

A SZELLEMI VAGYON ÉRTÉKÉNEK SZÁMVITELE A VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS E TÜKRÉBEN

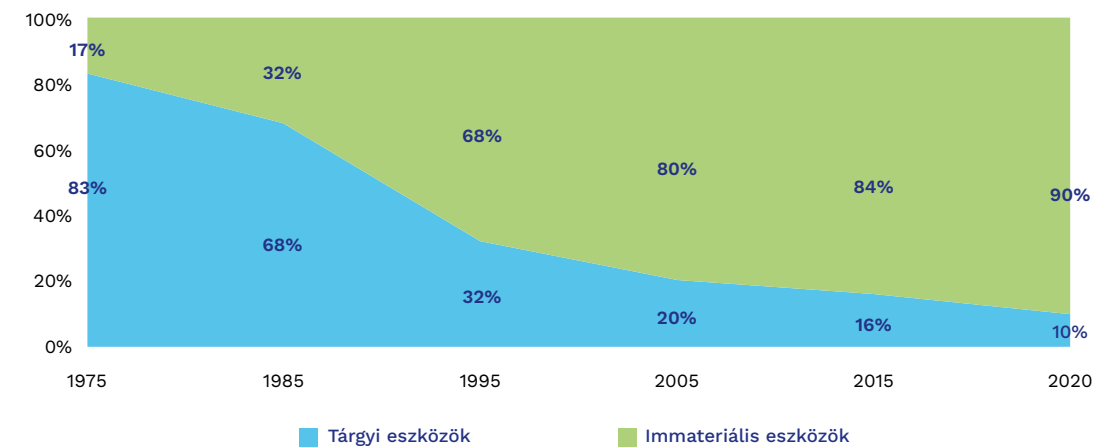
HASZONITS ANDRÁS
innovációs menedzser

1. A SZELLEMI VAGYON GAZDASÁGI JELENTŐSÉGE¹

A legsikeresebb gazdálkodó szervezet értékének csak egy részét teszik ki a tárgyi eszközök (*brick and mortar* – ahogy az angolszász országokban mondják), mint az ingatlanok (gyártelep, iroda, székhely, logisztikai telep, stb.), a gépkocsi flotta, a gyártóberendezések, és felszerelések. A hasonló vállalkozások értékének meglepően nagy részét ugyanis éppen azok a kevésbé anyagiassal, a vállalkozás számára forgalomképes dolgok vagy jogok – azaz immateriális javak – teszik ki, melyek egy tekintélyes része éppen a szellemi tulajdonban ölt testet.

Egy nagyhírű elemzőcég az elmúlt 50 év folyamán követte figyelemmel a tárgyi és immateriális eszközök arányának alakulását a legsikeresebb 500 amerikai cég körében.² Megdöbbentő, hogy míg a „vas, téglá és beton” vállalati vagyonban képviselt részaránya az 1970-es években még 80% felett járt, ma már nem tesz ki többet, mint a vállalat összvagyonának 10%-a, a fennmaradó 90% pedig immateriális vagyonelemek testesítik meg, melyek egy jelentős részét a szellemi tulajdonelemek teszik ki!

500 LEGSIKERESEBB AMERIKAI VÁLLALAT
ESZKÖZÉRTÉK-ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA

1. ábra: az immateriális javak részaránya a vállalatok piaci értékében

¹ A fejezetben leírtak a szerző álláspontját tükrözik, mely nem feltétlen esik egybe valamennyi fentemlített szakértő véleményével.

² Ocean Tomo: <https://www.oceantomo.com/>

(adatok forrása: Ocean Tomo 3, ábra: saját szerkesztés)

Hasonló jelentőségű átalakulás az ipari forradalom, vagy a személyi számítógépek és az internet elterjedése lehetett. Ugyanakkor ezekről mindenki tud, azok jelentőségét senki sem kérdőjelezi meg. Ezzel szemben az immateriális javak forradalmáról senki sem beszél. Ha álmunkból felébredtünk is tudjuk, hogy a 18-19. századot az ipari forradalom határozta meg, átalakítva a termelési viszonyokat, a társadalmi és vagyoni rendszert. Azt azonban nagyon kevesen realizálják, hogy napjainkban ugyanilyen jelentőségű immateriális forradalom zajlik, melynek során az ilyen jellegű javak veszik át az ipari forradalom tárgyi eszközeinek – a vas, a téglá és beton – szerepét az üzleti életben, a termelési rendszerekben, a társadalmi rendszerekben, és következésképpen szép lassan a munka világában is.

A szellemi vagyon értékének nyilvántartásba vétele, melyhez nélkülözhetetlen a vagyonelem pénzügyi érték meghatározása is, továbbá a szellemi vagyon tudatos kezelése a fentiek miatt nélkülözhetetlen a versenyképesség megőrzése, fokozása szempontjából. Ezek a vagyonelemek jellemzően az innovációs eredmények (találmányok és szabadalmak, használatiminta-oltalmak, know-how, ezek kombinációinak értékelése), a szerzői jogi és kapcsolódó jogi teljesítmények (ide sorolhatóan a szoftverek kódok, adatbázisok, tervrajzok, filmjogok, és egyéb szerzői alkotáshoz kapcsolódó teljesítmények köre), és brand-érték (védjegyértékelések) meghatározása kategóriáiban összpontosulnak. Fentiekén kívül, bár a hazai gyakorlatban még jóval ritkábban jelentkeznek, ide tartoznak a kreatív design területek alkotásai, a formatervezési minták is.

2. IMMATERIÁLIS ESZKÖZÖK SZÁMVITELI KELETKEZTETÉSÉNEK MÓDOZATAI

Ha az „immateriális javak” megjelennek eszközként a vállalkozás mérlegében, annak alapvetően négy forrása lehet:

2.1. Akvizíció

Az első esetben, az eszközt harmadik féltől szerezték be (akvizíció). Ez esetben számlával ellenőrizhető pénzügyi tranzakcióval ellentételezett az eszköz beszerzési költsége, mely szerepel az eszközérték soron feltüntetett szám mögött. Ez az adat a beszerzés költségét tükrözi – mely nem feltétlenül azonos az eszköz valódi értékével. Ez esetben az alkalmazandó immateriális eszközökre vonatkozó nemzetközi számviteli szabványok kifejezetten elismerik az eszköz beszerzési költségtől eltérő vagyoni értékét, és az érték helyesbítéssel érvényre is juttatandó

³ Ocean Tomo: Intangible Asset Market Value Study., Digitálisan elérhető: <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/>, letöltés dátuma: 2021. 04. 08.

a számviteli könyvekben, kimutatásokban, mely esetben eszközértékelésnek kell annak értékét meghatározni.

2.2. M&A

A második ok lehet az az eset, amikor az eszközöket vállaltfelvásárlás vagy -egyesülés során szerzik meg (merger & acquisition; M&A). Ilyenkor szükség lehet egy speciálisabb szellemi vagyonértékelési tevékenységre, amelyet általában a felvásárlás utáni allokációnak (Post-purchase Price Allocation - PPA) neveznek.

2.3. Aktiválás

Az immateriális javak harmadik mérlegbe kerülési módozata a saját előállítású szellemi termékek esete, amikor a társaság bizonyos azonosítható fejlesztési költségek aktiválása mellett dönt.

A magyar számviteli törvény a kutatás-fejlesztési költségek felmerüléskor történő elszámolását írja elő. Ennek alapvetően két megvalósítási lehetősége van. Hogy melyik mellett döntünk, jelentős következménye lehet hosszú távon is a számviteli adminisztrációs teherre és a vállalkozás pénzügyi mutatóira is.

1. Az első lehetőség az azonnali költségelszámolás, avagy közismert nevén az „elköltségelés”. Ilyen esetben nem kerül elkülönítésre a fejlesztés költsége és annak eredménye, hanem úgy tekintenek a költségekre, mint a normál üzletmenet része, és így annak eredménye sem kerül be a könyvekbe eszközként. Ebben az esetben a költségeket felmerülésük adóévében állítjuk szembe a vállalati működés eredményével, mely a vállalati adóalapot csökkenti. Nyilván költséget szembefordítani csak adott évben realizált eredménnyel lehet. Azaz egy kezdő vállalkozásnál az esetek többségében nem ez a célravezető lehetőség. Ráadásul mivel a költségek egyik évről a másikra nem görgethetők ezzel a módszerrel, így hosszabb fejlesztési projektek esetében, mikor az több üzleti évre terjed ki, nem ideális. Ilyen esetben, még akkor is, ha szabályszerűen könyveltünk, a projekt időszaka alatt elosztva megjelenik az adott évek költsége az eredménnyel szemben, majd a projekt végén, sikeres folyamat esetében feltűnik a fejlesztés eredményeként létrejövő prototípus, szellemi alkotás (számviteli zsargonban szellemi termék). Ilyenkor eleve problémás, hogy milyen értéket is jelenítsünk meg a prototípusnál, másrészt nyilvánvaló, hogy évekig elszámolt költségek kapcsolódnak a projekthez, és a végén jelenik hirtelen meg valamilyen prototípus értéke a könyvelésben, mely nem feltétlen következetes pénzügyi gondolatmenetet tükröz, másrészt pedig igen jelentős fluktuációt generálhat a pénzügyi mutatókban. Arról nem is beszélve, hogy megfelelő könyveléstechnika alkalmazásával el kell kerülnünk, hogy egy bizonyos költségelemeket kétszer akarjunk adóalapcsökkentő tényezőként figyelembe venni – egyszer az éves elköltségelések, egyszer pedig az eszköz értékcsökkenési leírása során. Az már csak hab a tortán, hogy vajon megfelel-e a projekt a törvényi K+F fogalmának, és nota bene megfelelő lehet-e a vonatkozó adókedvezmények igénybevitelére.

2. A második opció a fejlesztés közvetlen költségeinek adott esetben éveken át húzódó gyűjtése, és eszközként való aktiválása. Ez a módszer sokkalta megfelelőbben szimulálja a valós fejlesztés és innováció üzleti és számviteli folyamatait, így pl. rögtön megoldja az előbbieken ismertetett módszernek azt a problematikáját, hogy milyen értéken is aktiváljuk az adott szellemi terméket. Különösen ajánlott a költségek gyűjtése több éven áthúzódó fejlesztések esetében, illetve olyankor, amikor a fejlesztés várható eredményének piaci értéke jelentősen meg fogja haladni az előállítás közvetlen költségeit. Ugyanis az eszközre aktivált akkumulált költségekből adódó kezdeti értékét megfelelő körülmények közt piaci értékre lehet helyesbíteni⁴, másrészt megfelelő hasznos élettartamot (értékcsökkenési, amortizációs időszakot) rendelve az eszközhöz, nem rövid idő alatt, hanem évekre elosztva kell kimutatni az eszköz avulásával arányos értékcsökkenést. Azaz az értékcsökkenéssel ki tudjuk tolni az eszköz által megtermelt adóköteles bevételek időszakára, több évre elosztva, az eszköz előállításával kapcsolatos költségek, sőt jó esetben a piaci alapon vett eredményre gyakorolt hatását. Ezen jellemzője teszi ideálissá a költségek gyűjtésének és eszköz-aktiválásának lehetőségét a kezdő vállalkozások számára, akiknek a működés kezdeti szakaszában még nem merül fel jelentősebb bevétel. Igaz, a módszernek vannak hátrányai, hiszen ez többlet adminisztrációt feltételez, mivel a fejlesztés pozitív végkimenetele nem borítékolható, bizonytalan, így a felhalmozott fejlesztési költségek sem a befejezetlen beruházások soron gyűjtendők, hanem a kísérleti fejlesztés aktivált értéke számlán, és vele szemben lekötött eredménytartalékot is kell képezni, mely egyben osztalékfizetési korlátot jelent. Továbbá, amennyiben a fejlesztés, melynek költségeit éveken át gyűjtöttük, sikertelennek bizonyul, úgy azt végül egyösszegben terven felüli értékcsökkenési leírással kell kivezetni, mely az adott adóévben jelentős költségként (adóalapcsökkentő hatással) fog jelentkezni. Amennyiben a fejlesztés végeredményben sikeres volt, csak menet közben voltak téves zsákutcák okozta költségek is, úgy azok is a fejlesztés gyűjtögetett közvetlen költségeivel egyetemben aktiválásra kerülnek, és max. 5 év alatt amortizáció révén „elkoptatjuk” ezeket a könyvelésből, mellyel párhuzamosan a lekötött eredménytartalékot is fokozatosan feloldhatjuk.

Nem mindegy azonban, hogy a kutatási fejlesztési folyamat mely szakaszainak költségei aktiválhatók. A hazai és nemzetközi számviteli szabályozás kizárólag a kísérleti fejlesztési szakasz során keletkezett költségeket engedi aktiválni, az alap kutatás vagy az alkalmazott kutatási kiadásokat nem. Ennek okára még vizsgatérünk később.

2.4. Apportálás

A fenti három eszköz mérlegbekerülési módozatán felül alapításkor vagy tőkeemeléshez kapcsolódóan átadott *nem pénzbeli hozzájárulás (apport)* a negyedik forgatókönyv, melynek során eszköz keletkezik a könyvelésben.

A társaság induló vagyonát az alapítók bocsátják a társaság rendelkezésére. A vagyoni betétek létesítő okiratban megjelölt módon és időben történő szolgáltatása alapkövetelmény, mivel a gazdasági társaság a tevékenységét ebből a vagyonból kezdi meg, másrészt a vagyon a hitelezők irányában fedezetként is szolgál. A tagok vagyoni hozzájárulása lehet készpénzbetét, illetve nem készpénzbetét, mely utóbbit közismertebb nevén apportnak is neveznek.

Az apport bármilyen vagyoni értékkel rendelkező és forgalomképes dolog (ingó-ingatlan) tulajdonjoga, illetve vagyoni értékű jog (bérleti jog, az üdülőhasználati jog, üzletrész, know-how stb.) lehet. A definícióból következően a dolog, illetve a vagyoni értékű jog csak akkor lehet apport tárgya, ha forgalomképes, és egyben vagyoni értékkel is bír.

Start-up és spin-off vállalkozások esetében találkozhatunk gyakorta a szellemi tulajdon apportjával, azzal a forgatókönyvvel, amikor pl. a korábbi feltalálók és projekt team tagok, avagy szolgálati találmányok – munkaviszony keretében létrejött megoldások – esetén munkáltatóik úgy döntenek, hogy a találmány további fejlesztési és hasznosítási céljaira vállalkozást, projektcéget alapítanak, és az alapítók a találmányra vonatkozó tulajdonjogukat ruházzák át a vállalkozásra, melynek fejében a cégben tulajdonrészt szereznek. Ebben az esetben gyakorlatilag a cégvagyon jelentős része a szellemi tulajdonból képzett eszközben ölt testet.

A gazdasági társaságok vagyona pénzbeli vagyoni hozzájárulásból, illetve nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásból, azaz apportból tevődik össze. Ezek arányára vonatkozó előírást a polgári törvénykönyv csak az Rt. működési formára vonatkozó speciális rendelkezések között határoz meg, mely szerint Rt. alapításakor a pénzbeli hozzájárulás összege nem lehet kevesebb az alaptőke 30%-ánál, a többi társasági forma esetén azonban nincs hasonló megszorítás így elméletben azok akár kizárólag nem pénzbeli vagyoni hozzájárulások rendelkezésre bocsátásával is megalapíthatóak.

A másik lehetőség az apportra, amikor meglévő vállalkozás tőkeemeléshez kapcsolódóan változtatja meg eszközállományának összetételét.

Ez a mérleg bekerülési változat lényegében átfedést mutat a beszerzés, a felvásárlás és a saját fejlesztésű eszköz aktiválásával, ám mégis eltér azoktól közgazdasági és jogi szempontból is. Ebben az esetben ugyanis nem lehet szó a historikus költségek kapitalizációjáról, hiszen azok nem is a kérdéses szervezeten belül keletkeztek. Ezért a vállalkozásba apportált eszköz értékét valós piaci értéken becsülve vagy apportértéken kell számontartani. (Megjegyzendő, hogy a

⁴ Sztv. 57.§ bis 59.§

nemzetközi szabályozás - IFRS - lehetőséget biztosít mindkettőre, sőt kapcsolt vállalkozások esetében csak az előbbit engedi meg, míg a magyar szabályozás az apportértéken történő kimutatást favorizálja.)

Mivel ezen a területen igen sokszor tapasztalható általános tanácstalanság, és igen jelentős számú jogszabály és szabvány vesz részt a helyzet szabályozásában, így nem tartjuk megkerülhetőnek a magyar szabályozás hozzáállását sem a kérdéshez.

Az apport értékének a meghatározása általában az apportot szolgáltató tag feladata, melyet a többi tag elfogad. Teljesen elfogadható ez a rendelkezés, hiszen az apportot szolgáltató tag ismeri az apport tárgyát, annak tulajdonságait, alapvető jellemzőit. Az értékelés azonban átgondolt, felelősségteljes magatartást kell, hogy jelentsen, hiszen az apportot szolgáltató tag az apport szolgáltatásától számított öt évig felelősséggel tartozik a társasággal szemben azért, hogy az általa megjelölt érték nem haladja meg az apport szolgáltatáskori értékét.⁵ Ez utóbbi esetben ugyanis a szolgáltató tag az apport tényleges szolgáltatáskori értékéhez képest magasabb értékben jelöli meg a nem készpénzbetét értékét, azaz az apportot felülértékeli. A fenti visszaéléseket is elkerülendő, az apport értékének megállapításához *könyvvizsgáló vagy szakértő is igénybe vehető*, ebben az esetben az általa készített véleményt is csatolni kell a cégiratokhoz.⁶ Azonban mint azt később látni is fogjuk, és amint arra egy másik összefoglaló mű is rámutat: az apport tagok által megállapított (elfogadott) értékét szakértővel vagy könyvvizsgálóval ellenjegyeztetni (az rt. cégforma kivételével) nem szükséges.⁷

Részvénytársaság esetén az alapszabályhoz mellékelni kell a könyvvizsgáló vagy a szakértő jelentését, „*amely tartalmazza a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás leírását értékét, értékelését, az alkalmazott értékelési módszer ismertetését és azt, hogy az értékelést érintő új befolyásoló körülmény nem merült fel*”.⁸ Részvénytársaság bejegyzése esetén is kötelező melléklet az alapítók nyilatkozata az apport rendelkezésre bocsátásáról.⁹

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy könyvvizsgáló vagy szakértő igénybevétele az apport értékének meghatározásánál csak részvénytársaságok esetén kötelező, azonban a többi gazdasági társasági forma esetén csak lehetőségként fogalmazódik meg.

Nézzük meg, hogyan támasztják alá a nemzetközi számviteli szabályozások a fentieket.

⁵ Ptk. 3:10. § (3)

⁶ 2006. évi V. a cégnylvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló törvény 2. számú melléklet II. 1. b)

⁷ MOLNÁR I.: Szellemitulajdon-jog mint vagyontárgy: apportálás vállalkozásba., in ed: LEGEZA D, POSTEINERNE TOLDI M: Iparjogvédelem., 10.4.5.5. fejezet, p.:340-1., SztNH, 2020.

⁸ 2013. évi V. a Polgári törvénykönyvről szóló törvény 3:251. § (1) bek.

⁹ 2006. évi V. a cégnylvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló törvény 1. számú melléklet II. 2. cb)

3. LEGFŐBB NEMZETKÖZI SZÁMVITELI SZABÁLYOZÓK

Az IFRS 3¹⁰ a nagyvállalatokra vonatkozó szabályrendszert foglalja magába, azzal a forgatókönyvvel foglalkozva, amikor vállalatok egyesülnek vagy felvásárlásra kerülnek. Még egy fontos, a mindennapi életben is gyakran előforduló tranzakciós élethelyzet, melyet adózási szempontból minden esetben az IFRS szabályzata alapján szükséges vizsgálni, a kapcsolt felek közt létrejött tranzakciók (transzfer árazás).

Az IAS 38¹¹, mely minden vállalkozásra érvényes szabályokat fogalmaz meg, a fejlesztési költségek kapitalizációjának feltételeivel foglalkozik; míg az IAS 36 az eszközök értékcsökkenésével (amortizációjával) és *érték helyesbítésével* foglalkozik (utóbbi esetben a mérlegben már bemutatott eszköz értékét felül kell vizsgálni).

Lényegében az IAS-ek tekinthetők az IFRS-ek elődeinek. Az IAS-eket (*International Accounting Standards*) 2001-ig jelentette meg az IASC (*International Accounting Standards Committee*), ezt követően a szervezet saját magát átnevezte IASB-re (*International Accounting Standards Board*) és az ez után kibocsájtott számviteli szabályozásokat átcímkezte IFRS-eknek (*International Financial Reporting Standards*). Azonban jelen pillanatig hatályosak, érvényesek és naprakészek azon IAS-ek, melyek helyébe IFRS-t még nem jelentetett meg az IFRS.

A Sztv. is megemlíti és beemeli az IASB szabályrendszert a magyar számviteli körökbe.¹²

De a „tele-családragényt” követően nézzük a szellemi alkotásokra, szellemi tulajdonra, és ezek számviteli leképeződését jelentő szellemi termékekre vonatkozó alapvető szabályokat!

¹⁰ Az IFRS az International Financial Reporting Standards azaz a nemzetközi pénzügyi jelentésekre vonatkozó szabályozási keretrendszer rövidítése

¹¹ Az IAS az International Accounting Standards, azaz a nemzetközi számviteli szabályozással foglalkozó keretrendszer rövidítése

¹² Sztv. 3.§ (10).

3.1. Immateriális eszköz fogalma

Az IAS 38 meghatározza, hogy mit nevezhetünk eszköznek¹³:

„Az eszköz egy olyan erőforrás, amely (a) múltbeli események eredményeképpen a gazdálkodó egység ellenőrzése alatt áll; valamint (b) amelyből a gazdálkodó egységnek várhatóan jövőbeli gazdasági hasznai származnak.”¹⁴

„Az immateriális eszköz egy azonosítható, fizikai megjelenéssel nem rendelkező, nem monetáris eszköz.”¹⁵ „Az immateriális javak nem mindegyike felel meg feltétlenül az immateriális eszköz definíciójának, azaz az azonosíthatóság, az erőforrás feletti ellenőrzés és a jövőbeni gazdasági hasznok megléte feltételeinek”. (Azaz a hagyományos eszközkategóriákkal szemben megfogalmazott két kritérium mellett az immateriális eszközökkel szemben még az azonosíthatóság kritériumát támasztjuk.)

3.1.1. Azonosíthatóság¹⁶:

Egy eszköz akkor azonosítható, ha:

- c. az elválasztható, azaz el lehet választani vagy ki lehet vonni a gazdálkodó egységből, és el lehet adni, át lehet adni, arra engedélyt lehet biztosítani, bérbe lehet adni vagy el lehet cserélni egyedileg vagy valamely kapcsolódó szerződéssel, azonosítható eszközzel vagy kötelezettséggel együtt, tekintet nélkül arra, hogy ez a gazdálkodó egységnek szándékában áll-e vagy sem; vagy
- d. szerződéses vagy egyéb törvényes jogokból keletkezik, tekintet nélkül arra, hogy a jogok átruházhatóak-e vagy elválaszthatóak-e a gazdálkodó egységtől vagy más jogoktól és kötelektől.

V.ö: a magyar 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről szólva is 1. §-ában is kifejti:

(2) Védett ismeret (know-how) az üzleti titoknak minősülő, azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása.”

A know-how beazonosíthatóságát, és gazdálkodó szervezettől való elválaszthatóságát az „azonosításra alkalmas módon való rögzítettség” keletkezteti.

3.1.2. Ellenőrzés¹⁷:

A gazdálkodó egység akkor tart ellenőrzése alatt egy eszközt, ha képes az adott erőforrásból származó jövőbeni gazdasági hasznokat megszerezni, továbbá másoknak az ezen hasznokhoz való hozzáférést korlátozni. Ellenőrzésére való képessége általában a bíróság előtt érvényesíthető törvényes jogokból származik. Törvényes jogok hiányában nehezebb az ellenőrzést bizonyítani. Ugyanakkor egy jog jogi érvényesíthetősége nem szükséges feltétele az ellenőrzésnek, mivel a gazdálkodó egység más módon is képes lehet ellenőrizni a jövőbeni gazdasági hasznokat.”

Piaci és műszaki ismeretek is keletkeztethetnek jövőbeni gazdasági hasznokat. Egy egység például akkor tartja ellenőrzése alatt ezeket a hasznokat, ha az adott ismereteket olyan jog védi, mint például szerzői jog, kereskedelmi szerződésből adódó korlátozás (ahol ez megengedett), vagy ha a munkavállalóknak jogi kötelezettsége van a titoktartásra. A fentiekhez hasonló okból a konkrét vezetési vagy műszaki szaktudás sem valószínű, hogy megfelel az immateriális eszköz definíciójának, amennyiben az az afeletti ellenőrzés joga nem biztosított.

V.ö: a magyar 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről szólva is 1. §-ában is kifejti:

„(1) Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos - egészben, vagy elemeinek összességüként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető -, ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja”- azaz a felette gyakorolt kontroll biztosított.

Hasonló okokból kifolyólag az összeszokott munkavállalói csapat, és az ügyfélkapcsolatok, ügyfélhűség vonatkozásában is egy gazdálkodó szervezet bár megítélheti úgy, hogy pénzben is kifejezhető versenyelőnyt jelentenek ezek számára, ám a felettük való ellenőrzés hiányában ezek nem jeleníthetők meg a vállalati vagyont tükröző mérlegben immateriális eszközként, csak a goodwillnek képezhetik részét. (Ilyen ellenőrzési jogot alapozhatnak meg pl. a szolgáltatói hűségsszerződések, beszállítói szerződések, tanácsadói keretszerződések, stb.).

Üzleti kombináció részeként vállalat összeolvadáskor és felvásárláskor, amennyiben az eredeti gazdasági tevékenység folytatásra kerül a felvásárló által, abban az esetben biztosítottnak tekinthető, hogy a gazdálkodó egység képes az adott ügyfélkapcsolatból származó várható jövőbeni gazdasági hasznok ellenőrzésére. Mivel az adásvételi ügyletek önmagukban bizonyítékai az elválaszthatóság kritériumának teljesüléséről, így az ügyfélkapcsolatok elválaszthatók, azok megfelelnek az immateriális eszköz definíciójának.

¹⁷ IAS 38. 13-16.

¹³ IAS 38. 8.: Fogalom meghatározás

¹⁴ Megjegyezzük, ugyanezt az általános eszközkritériumot alkalmazza az immateriális javakra vonatkozóan az IFRS 3 B függelékének 31. bekezdése is.

¹⁵ IAS 38. 8.: Fogalom meghatározás

¹⁶ IAS 38. 11-12.

3.1.3. Jövőbeni gazdasági hasznok:

„Az immateriális eszközökből keletkező jövőbeni gazdasági hasznok közé tartozhatnak a termékek vagy szolgáltatások értékesítéséből származó bevételek, a költségmegtakarítások vagy az eszköz gazdálkodó egység általi felhasználása által keletkező egyéb hasznok. Például lehetséges, hogy a szellemi termékek felhasználása egy gyártási folyamatban a jövőbeni termelési költségeket csökkenti, nem pedig a jövőbeni bevételeket növeli.”¹⁸

3.2. Immateriális eszközök értékének meghatározása

Az IAS 38 szabvány értelmében¹⁹: „Egy immateriális eszközt akkor, és csak akkor kell megjeleníteni, ha:

- valószínű, hogy az eszköznek tulajdonítható várható jövőbeni gazdasági hasznok be fognak folyni a gazdálkodó egységhez; valamint (és)
- az eszköz bekerülési értéke megbízhatóan mérhető.

A gazdálkodó egységnek a várható jövőbeni gazdasági hasznok valószínűségét olyan ésszerű és indokolható feltételezések alkalmazásával kell felmérnie, amelyek a vezetés legjobb becslését képviselik az eszköz várható hasznos élettartama alatt érvényesülő gazdasági feltételrendszerre vonatkozóan.

A gazdálkodó egység az eszköznek tulajdonítható jövőbeni gazdasági hasznok befolyása valószínűségének meghatározásakor a kezdeti megjelenítés időpontjában meglévő feltételezések alapján mérlegel, nagyobb súlyt adva a külső bizonyítékoknak.

Az immateriális eszközt kezdetben bekerülési értéken kell értékelni. Ennek értéke az eszköz megjelenési módjától függ.

3.2.1. Egyedi beszerzés:

Az IAS 38: 21.(a) bekezdésben meghatározott „valószínűségi” megjelenítési kritérium mindig teljesülnie tekintendő az elkülönítve megszerzett immateriális javak esetében, és bekerülési értéke is többnyire megbízhatóan meghatározható, különösen ha a vételár pénzeszköz vagy más monetáris eszköz.

Az egyedileg megszerzett immateriális eszköz bekerülési értéke tartalmazza:

(i.) annak vételárát, beleértve az importvámokat és vissza nem igényelhető forgalmi adókat, levonva a kapott árengedményeket (kereskedelmi kedvezmény és rabatt); valamint

(ii.) a közvetlenül az eszköz rendeltetésszerű használatra való előkészítésének tulajdonítható költségeket.

3.2.2. Saját előállítású immateriális javak

Az IVS értelmében egyes költségeknek az immateriális eszköz könyv szerinti értékében történő megjelenítése addig tart, amíg az eszköz az ahhoz szükséges állapotba nem kerül, hogy képes legyen a vezetés szándékainak megfelelő működésre.

Egyes tevékenységek kapcsolódhatnak az immateriális eszköz kifejlesztéséhez, de nem szükségesek ahhoz, hogy az eszköz a vezetés szándékainak megfelelő működésre alkalmas állapotba kerüljön. Ilyen melléktevékenység történhet a fejlesztési tevékenységek előtt vagy alatt. Mivel az ilyen melléktevékenységek nem ahhoz szükségesek, hogy az eszköz a vezetés szándékainak megfelelő működésre alkalmas állapotba kerüljön, a melléktevékenységek bevételeit és a kapcsolódó ráfordításokat azonnal az eredményben számolják el, a megfelelő bevétel- és költségbesorolás szerint.

Annak megítéléséhez, hogy egy saját előállítású immateriális eszköz megfelel-e a megjelenítés kritériumainak, a gazdálkodó egységnek az eszköz előállításának folyamatát fel kell osztania kutatási valamint fejlesztési szakaszra.

i) Kutatási szakasz

A kutatásból (vagy egy belső projekt kutatási szakaszából) származó költségeket az immateriális eszközben nem lehet megjeleníteni. A kutatáshoz felhasznált felmerülő költségeket annak felmerülése időpontjában ráfordításként kell megjeleníteni, azaz ezen összegek nem különíthetők el a kísérleti fejlesztés aktivált értéke számlán, hogy később egy eszköz aktiválásakor ezt az értéket is az eszközbe forgassuk.

Egy belső projekt kutatási szakaszában a gazdálkodó egység ugyanis nem tudja még bizonyítani, hogy egy olyan immateriális eszköz létezik, amely valószínű jövőbeni gazdasági hasznokat fog termelni. (V.ö. Frascati kézikönyv fogalom meghatározása.)

Az IAS példákat is felsorol – összhangban a Frascati kézikönyvvel – a kutatási tevékenységre vonatkozóan:

- ♦ új ismeret megszerzésére irányuló tevékenységek;
- ♦ kutatási eredmények vagy más ismeretek keresése, azok kiértékelése és végleges kiválasztása, és alkalmazásai;
- ♦ anyagok, eszközök, termékek, folyamatok, rendszerek vagy szolgáltatások alternatíváinak keresése; valamint

¹⁸ IAS 18. 17. E

¹⁹ IAS 38: 21. E

- ♦ új vagy jobb lehetséges alternatív anyagok, eszközök, termékek, folyamatok, rendszerek vagy szolgáltatások megalkotása, megtervezése, kiértékelése és végleges kiválasztása.

ii) Fejlesztési szakasz

A fejlesztésből (vagy egy belső projekt fejlesztési szakaszából) származó immateriális eszközt akkor, és csakis akkor kell megjeleníteni, ha a gazdálkodó egység az alábbiak mindegyikét bizonyítani tudja:

- a. az immateriális eszköz előállításának olyan műszaki kivitelezhetőségét, hogy az felhasználásra vagy értékesítésre alkalmas lesz;
- b. a gazdálkodó egység szándékát és képességét az immateriális eszköz befejezésére és felhasználására vagy értékesítésére;
- c. azt, hogy hogyan fog az immateriális eszköz jövőbeni gazdasági hasznokat keletkeztetni. (Egyebek mellett, a gazdálkodó egységnek bizonyítania kell az immateriális eszközökből származó termék piacának, vagy magának az immateriális eszköz piacának a létezését, vagy amennyiben az belsőleg kerül felhasználásra, az immateriális eszköz hasznosságát);
- d. megfelelő Eműszaki, pénzügyi és egyéb források elérhetőségét a fejlesztés befejezéséhez, és az immateriális eszköz felhasználásához vagy értékesítéséhez;
- e. a gazdálkodó egység képességét az immateriális eszköz fejlesztése során az eszköznek tulajdonítható ráfordítás megbízható mérésére.

Egy belső projekt fejlesztési szakaszában a gazdálkodó egység egyes esetekben képes lehet arra, hogy azonosítson egy immateriális eszközt, és bizonyítsa, hogy az valószínű jövőbeni gazdasági hasznokat fog keletkeztetni. Ennek az az oka, hogy a projekt fejlesztési szakasza a kutatási szakasznál előrehaladottabb (v.ö. Frascati kézikönyv fogalom meghatározása).

Az IAS példákat is felsorol – összhangban a Frascati kézikönyvvel – a fejlesztési tevékenységre vonatkozóan:

- ♦ a gyártást megelőző vagy a használatbavételt megelőző prototípusok vagy modellek tervezése, létrehozása és tesztelése;
- ♦ eszközök, öntőformák, présformák és tokmányok tervezése új technológia alkalmazásával;
- ♦ az üzemszerű gyártásra még nem gazdaságos méretű kísérleti üzem megtervezése, létrehozása és működtetése; valamint
- ♦ új vagy jobb anyagok, eszközök, termékek, folyamatok, rendszerek vagy szolgáltatások kiválasztott alternatív megoldásainak tervezése, létrehozása és tesztelése.

Fontos szabály, hogy amennyiben az immateriális eszköz saját előállítására irányuló projekten belül a gazdálkodó egység nem tudja a kutatási szakaszt megkülönböztetni a fejlesztési szakasztól, a gazdálkodó egység a projekthez kapcsolódó

ráfordítást úgy kell kezelje, mintha az kizárólag a kutatási szakaszban keletkezett volna (azaz a költség felmerülésének számviteli időszakában ráfordításként el kell számolni, és nem gyűjthető/aktiválható rá a majdan létrehozandó eszközre).

Fentiek alapján kijelenthető, hogy egybevágnak a Frascati kézikönyv, az IAS és a magyar jogszabályok a K+F tevékenység számvitelére vonatkozó rendelkezései, miszerint az alap- és alkalmazott kutatás költségei nem jeleníthetők meg a szellemi termékben, szemben a kísérleti fejlesztés költségeivel.

A saját előállítású immateriális eszköz bekerülési értéke

A saját előállítású immateriális eszköz bekerülési értéke az attól az időponttól felmerülő ráfordítások összessége, amikor az immateriális eszköz először megfelel a 21., 22. (valószínűsíthetően realizálódó bevételek és bekerülési érték pontosan meghatározható), és az 57. (fejlesztési szakasznál korábbi költségek nem aktiválható) bekezdésben meghatározott megjelenítési kritériumoknak.

Annak bemutatására, hogy az immateriális eszköz hogyan fog valószínű jövőbeni gazdasági hasznokat eredményezni, a gazdálkodó egységnek az IAS 36 Eszközök értékvesztése standard alapelveinek felhasználásával meg kell becsülnie az eszközökből keletkező jövőbeni gazdasági hasznokat. Amennyiben az eszköz csak más eszközökkel együtt keletkeztet gazdasági hasznokat, a gazdálkodó egység az IAS 36-ban meghatározott pénztermelő egységek koncepcióját alkalmazza, azaz megosztja, allokálja a hasznot.

Értékelés a megjelenítés után (*rendkívüli értékcorrekció lehetősége*)

A gazdálkodó egységnek számviteli politikájában választani kell a 74. bekezdésben foglalt bekerülésiérték-modell, vagy a 75. bekezdésben bemutatott átértékelési modell alkalmazása között.

Bekerülésiérték-modell (74): A kezdeti megjelenítést követően az immateriális eszközt a bármely halmozott amortizációval és bármely halmozott értékvesztés miatti veszteséggel csökkentett bekerülési értéken kell nyilvántartani.

Átértékelési modell (75): A kezdeti megjelenítést követően az immateriális eszközt az átértékelés időpontjában érvényes valós értékkel egyenlő átértékelt értéken kell nyilvántartani, csökkentve bármely későbbi halmozott amortizációval és bármely későbbi halmozott értékvesztés miatti veszteséggel. Az átértékelést olyan rendszerességgel kell elvégezni, hogy a beszámolási időszak végén az eszköz könyv szerinti értéke ne térjen el lényegesen annak valós értékétől.

Az átértékelési modell nem engedi meg:

- ♦ az olyan immateriális javak átértékelését, amelyeket korábban eszközként nem jelenítettek meg; vagy
- ♦ az immateriális javak bekerülési értéktől eltérő értéken történő kezdeti megjelenítését.

Az átértékelési modell az eszköz bekerülési értékének megjelenítése után alkalmazandó.

Szellemi tulajdonjogok esetében az átértékelési modell alkalmazhatóságát nehezíti, hogy aktív piac megléte nem gyakori az immateriális javak esetében, bár előfordulhat. Még ha van is aktív piacuk a márkanévnek, az újságcímeknek, a zenével és a filmmel kapcsolatos kiadói jogoknak, a szabadalmaknak és logóknak, ám mivel minden egyes ilyen eszköz egyedi, így a konkrét esetben a könyvekben feltüntetendő érték meghatározása nehézségekbe ütközhet. Továbbá az ilyen tranzakciók viszonylag ritkák is. Ezenfelül az árak gyakran nem nyilvánosak. Ezen okok miatt egy bizonyos eszközért megfizetett vételár nem feltétlenül nyújt elegendő bizonyítékot egy másik eszköz valós értékét illetően. Ugyanakkor az innováció jellemzőjéből adódóan az átértékelésre bizony okkal lehet akár többször is az eszköz hasznos élettartama alatt szükség.

Az átértékelések gyakorisága az átértékelendő immateriális eszköz valós értékének volatilitásától függ. Ha az átértékelt eszköz valós értéke lényegesen eltér az eszköz könyv szerinti értékétől, további átértékelésre van szükség. Egyes immateriális javak valós értéke jelentős és volatilis mozgásoknak lehet kitéve, amely szükségessé teszi az évenkénti átértékelést.

Amennyiben valamely immateriális eszközt az átértékelési modell alapján számolnak el, az azonos csoportba tartozó valamennyi eszközt ugyanezen módszer szerint kell elszámolni (kivéve, ha az adott eszköznek nem létezik aktív piaca).

Egy immateriális eszközcsoport a gazdálkodó egység tevékenysége szempontjából hasonló jellegű és rendeltetésű immateriális javak csoportja. Az azonos immateriális eszközcsoportba tartozó egyes tételeket egyidejűleg kell átértékelni.

A fentiek okán kimondható, hogy az átértékelési modellt nem a PRO-knak (azaz közfinanszírozású kutatóhelyeknek, mint pl. az egyetemek is) találták ki, ahol nagyszámú K+F folyamat, számos eredménytermék keletkezik, azonban a szervezet főtevékenysége nem ezen eredmények hasznosítására fókuszál. Ellenben kifejezetten számbaveendő opció az átértékelési modell az egyes találmányok, szellemi termékek hasznosítására létrejövő diszkrét projektcégek esetében.

3.3. Hasznos élettartam megállapítása

A gazdálkodó egységnek fel kell mérnie, hogy egy adott immateriális eszköz hasznos élettartama határozott vagy határozatlan, és amennyiben határozott, annak hosszát.

Egy immateriális eszköz akkor tekintendő határozatlan hasznos élettartamúnak, ha valamennyi releváns tényező figyelembevételét követően nincs olyan előre látható

korlátozás, amely az adott eszközből a gazdálkodó egység számára várhatóan megtermelt pénzbevételeket időben korlátozná.

Az immateriális javak megjelenítése azok hasznos élettartama alapján történik. A határozott hasznos élettartamú immateriális eszközt amortizálják, míg a határozatlan hasznos élettartamú immateriális eszközt nem. Felhívjuk a figyelmet, hogy a „határozatlan” kifejezés nem azt jelenti feltétlenül, hogy „végtelen”. Egy immateriális eszköz hasznos élettartama csupán arra az időszakra vonatkozik, mialatt az értékelés időpillanatában úgy becsülhető meg, hogy az eszköz szokásos teljesítménye fenntartható, valamint a gazdálkodó egység képessége és szándékai e szint fenntartására biztosítottak vehető.

Míg egyes eszközök hasznos élettartama igen rövid is lehet (pl. szoftvereké a gyors technológiai változások miatt különösen érzékeny a technológiai avulásra), addig más immateriális javaké lehet nagyon hosszú, akár határozatlan is. A bizonytalanság igazolja az immateriális eszköz hasznos élettartamának óvatossági alapon történő becslését, de nem igazolja, hogy olyan élettartamot válasszanak, amely irreálisan rövid.

Különösen szoftverfejlesztés esetén fordul elő, hogy a saját fejlesztésű eszközt üzembe helyezik, a felhalmozott közvetlen költségeket aktiválják, és megkezdik az eszköz tervszerinti értékcsökkenési leírását. Ugyanakkor számos esetben a szoftverfejlesztés nem ér véget az első verzió kibocsájtásával, használatba vételével. A használat során felismert látens igényeknek, funkcionális továbbfejlesztési igényeknek köszönhetően, 1-3 éven belül sok esetben egy verziófrissítés lát napvilágot. Nyilvánvaló ezt a „release”-t is egy fejlesztési folyamat előzi meg, melynek, az alapverzió fejlesztéséhez hasonlóan, vannak közvetlen költségei. Ezeket a fejlesztési költségeket, a továbbfejlesztett funkcionalitású verzió üzembe helyezésekor, használatba vételekor ráaktiválják a szoftver amortizációval csökkentett értékére. És ez a folyamat tetszőleges számban ismétlődhet, egy állandó fluktuációt eredményezve az eszköz értékének amortizációjának értékcsökkentő és a ráfejlesztés ráaktiválásának értéknövelő hatása eredményként. Ezen folyamatnak ugyancsak fontos következménye, hogy ahogy adódnak hozzá a termékhez a különböző verziófejlesztések, az eredeti verzió értéke lassan kimosódik a szoftverből.

Egy immateriális eszköz hasznos élettartamának megállapításakor számos tényezőt figyelembe kell venni. Az IAS 38 számos tényezőt nevesít, mely segíthet a tájékozódásban.

A szerződéses vagy más törvényes jogokból származó immateriális eszköz (pl. szabadalmak) hasznos élettartama nem haladhatja meg a szerződéses vagy más törvényes jogok időtartamát, de lehet annál rövidebb, attól függően, hogy a gazdálkodó egység a várakozásai szerint milyen hosszú időtartamon keresztül kívánja

az adott eszközt használni, vagy amennyiben pl. a technológiai fejlődés, vagy a piaci kereslet ezt várhatóan indokoltá teszi.

Amennyiben a szerződéses vagy más *törvényes jogok* egy meghatározott időtartamra szólnak, amely megújítható (pl. védjegyek), az immateriális eszköz hasznos élettartama csak akkor tartalmazhatja a megújítási időszak(ka)t, ha bizonyíték támasztja alá, a gazdálkodó egység általi, jelentős költség nélküli megújítást.

Egy immateriális eszközként megjelenített, újra megszerzett jog hasznos élettartama annak a szerződésnek a hátralévő szerződéses időtartamával egyezik meg, amelyben a jogot megadták, és nem tartalmazhat megújítási időszakokat.

4. GYAKORLATI MEGFONTOLÁSOK

Fentiek alapján elmondható, hogy számviteli szempontból áramvonalas szellemi alkotás nyilvántartási, kezelési és könyvelési rendszer az alábbi jellemzőkkel rendelkezik:

- ♦ Projektleltár és nyilvántartás: lehetőség szerint a K+F projektek és azok előrehaladását dokumentáló nyilvántartás. Célszerű, ha a szellemitulajdon-menedzsment/innováció-menedzsment/technológia transzfer csapat képviselői már a 0. pillanattól, sőt inkább a -1. pillanattól jelen vannak. Gondolok itt arra, hogy a szabadalmi adatbáziskutatásban járatos szakértők már a kutatási terv támogatási kérelmének benyújtása előtt a kutatási témára vonatkozóan a kutatók által irodalomkutatás kiegészítéseként technika állás kutatást, újdonságkutatást végeznek, és a finanszírozási döntés is csak ennek pozitív megállapításai esetén születik meg.
- ♦ A projektleltárban fellelhető projektek nyomon követése nem csak kutatási, hasznosítási, de számviteli szempontból is jelentőséggel bír. Az iparjogvédelmi ismeretekkel bíró szakemberek műszaki megakadások esetén is tudnak például segíteni egy gyors témakutatással, mely feltárja azon megoldások lehetőségét, miszerint mások hasonló jellegű problémákat hogyan hidalnak át. Az innovációval kapcsolatos szakemberek a hasznosítási formának és lehetőségeknek megfelelő irányba is képesek terelgetni a projekteket, mely egyes esetekben nem következik adekvát módon a műszaki kutatás logikájából. De számviteli szempontból legrelevánsabb segítség a K+F módszertani támogató szakember munkája kapcsán az, hogy felügyelve a projekt fejlettségét, meghatározza a K+F folyamat fejlettségi szintjét, és hogy az adott tevékenységek (és ezek közvetlen költségei) a K+F életciklus mely fázisához tartoznak. Nevezetesen alap- vagy alkalmazott kutatásba, azaz kötelező jelleggel az adott adóévben „elköltségelendők”, avagy kísérleti fejlesztés fázisáról van már szó, mely esetben - amennyiben él a törvény adta lehetőséggel a szervezet -, úgy annak közvetlen költségei a jövőbeni aktiválás reményében a „kísérleti fejlesztés aktivált értéke” számlán gyűjthetők.
- ♦ A projektleltárban szereplő K+F tevékenységek monitorozása azt is elősegíti, hogy felismerjük, mely időpillanatban érdemes a szellemi tulajdonvédelmi/

iparjogvédelmi oltalmi lehetőségekkel élni, illetve ehhez a szükséges előkészítő lépéseket megtenni. Ahhoz, hogy egy szervezet a szakmai kapacitását az ügy mellé állíthassa, megfelelő időben szükséges a szellemi alkotásokat az alkotóknak a szervezettel ismertetni (bejelenteni). A megfelelő időpont meghatározását ugyancsak nem kutatói, hanem iparjogvédelmi szempontból érdemes vizsgálni.

- ♦ Ugyancsak végtelenül fontos szerep jut az iparjogvédelmi támogató szakembernek vagy csapatnak az intézményi TTO-ban, annak ellenére, hogy ez nem kapcsolódik szorosan a szellemi termékek számviteléhez, hogy a publikációs tevékenységet szükség szerint publikációs előszűréssel támogassa. Hiszen egy idő előtti nyilvánosságra hozatala akár egy részeredménynek is befolyásolhatja később egy K+F projekt eredményének oltalmazhatóságát. Márpedig, ha nem oltalmazunk, csak publikálunk, úgy az erkölcsi dicsőségen túl más nem igen jut. Monopoljog gyakorlási lehetőség híján – melyet pedig az oltalom képes biztosítani – a kutatási eredmény hasznosításából származó bevételből való részesevésnek búcsút inthetünk.
- ♦ Az ismertetett megoldásokat – amennyiben azok tényleg érettek az ismertetésre, azaz valóban olyan fejlettségi szinten állnak, hogy eldönthető, hogy az intézmény igényt tartson-e az alkotás vagyoni jogaira, illetőleg megfelelő oltalmi, további fejlesztési és hasznosítási stratégia alapítható rá. Amennyiben ezek a feltételek még nem adottak, úgy a szervezet kifejezheti igényét a megoldás iránt, azonban az ismertetés befogadottságának dátumát időlegesen elhalaszthatja addig, amíg a fenti feltételek előállnak.
- ♦ Az ismertetés elfogadását követően 90 napon belül kell a jogszabály értelmében nyilatkozni a szervezetnek az alkotás befogadásáról.
- ♦ A befogadás eredményeként érdemes az alkotást szellemi alkotás leltárba venni. Ugyanakkor ez még csak egy a hasznosítás irányába tett úton egy mérföldkő, hisz egyáltalán nem biztos, hogy a megoldás már akárcsak a hasznosíthatóságot megközelítő érettséggel/fejlettséggel rendelkezne.

A NASA az 1970-es évek elején dolgozta ki a Technológiai érettség (*Technology Readiness Level – TRL*) szintjeit. A koncepció segít eldönteni, hogy az adott technológia milyen fejlettségi szinten áll, és hol tart az üzleti hasznosításig vezető műszaki úton. A TRL1 – TRL9-ig terjedő skálán az 1. szint a jelenségek felismerésétől, a technológiai koncepcióalkotáson át jutunk el a TRL3 szintre, mely a *Proof of Concept (PoC)* fázisa. Ezt követik a különféle labor-validációs, és üzemi demonstrációs fázisok, melynek eredményeként, jó esetben a TRL9 szintre eljut a megoldás a tényleges piaci „bevezetőségig”.

Iparjogvédelmi szempontból a TRL rendszernek relevanciáját az adja, hogy a szabadalmi ügyvivői szakma nemzetközi konszenzusa a TRL3 – TRL5 (azaz a PoC-t követő fázist) tartja a szabadalmi bejelentés ideális időpontjának.

Abban az esetben, ha az iparjogvédelmi kompetenciával felvértezett munkatársak a hasznosítással, technológia transzferrel foglalkozó teamben foglalnak helyet, úgy ebben a fázisban már feltétlen be kell kapcsolódnia a csapatnak az alkotás

életútjába. Ennek előnye, hogy a megfelelő hasznosítási stratégiák és az iparjogvédelmi oltalmi döntések harmonizáltak születnek, és nem elszigetelten. Ugyanakkor tisztán látszik, hogy egy TRL3-as szintű megoldás bár már lehet, hogy alkalmas az oltalmi stratégia megindítására, kizárt, hogy az IAS számviteli kimutathatósági szabályainak megfelelően (1) a megoldás már a vezetés szándékának és céljainak megfelelő működésre alkalmas legyen, illetőleg (2) hogy az eszköznek tulajdonítható várható jövőbeni gazdasági hasznok valószínűsíthetők legyenek ebben a korai fázisban arra, hogy be fognak folyni a gazdálkodó egységhez. Ne feledjük ugyanakkor, hogy a szabályozás szerint, a szellemi termékeket (azaz az iparjogvédelemben részesülő alkotásokat (különösen: szabadalom, használati minta, formatervezési minta, védjegy, földrajzi árujelző, kereskedelmi név), a szerzői jogvédelemben részesülő szerzői műveket és szomszédos jogi teljesítményeket (különösen: szoftvertermékek, műszaki tervek), és a jogvédelemben nem részesülő, de titkosságuk révén monopolizált szellemi javakat (különösen: know-how), függetlenül attól, hogy használatba vették-e azokat vagy sem, az immateriális javak között vagyoni értékű jogként kell kimutatni.²⁰

- ♦ Innovációs számviteli és vállalatgazdasági szempontból előnyös, ha a kísérleti fejlesztés ráfordításait nem évente elköltéselik, hanem élnek a törvény adta lehetőséggel, és azokat tudatosan gyűjtik, majd „beforgatják” aktiváláskor az eszközértékbe.
- ♦ Amikor ténylegesen eljut a megoldás olyan magas TRL szintre, hogy a piaci hasznosíthatósághoz szükséges fejlesztések is befejeződtek, és a piaci bevételek már alappal feltételezhetőek, akkor jön el a mérőföldkő az aktiválásra. Ekkor javasolt a szellemi alkotás leltárból a szellemi termék leltárba – az eszközleltár analitikájában - megjelentetni a megoldást és az eszközt aktiválni. Ennek során megállapításra kerül a számviteli politika szerinti eszköz hasznos élettartam, a szellemi alkotás bekerül az eszközleltárba, és hozzárendelhető az eszközérték is. És ezzel párhuzamosan az eszköz megkezdheti hasznos élettartamát, és az értékcsökkenési életszakaszát.

Természetesen egy a K+F+I életciklus „korai időpontjától” induló szellemi tulajdon menedzsment gyakorlat bár sok előnnyel kecsegtet, biztos, hogy nagyobb adminisztrációs terhet jelent, elsősorban a szellemi tulajdonnal/hasznosítással foglalkozó/technológia transzfer csapatra, a kutatókra, és a pénzügyi területre nézve is. Nem beszélve arról, hogy a megfelelő nyilvántartási rendszerek kidolgozása, folyamatok megalkotása, leszabályozása, informatikai támogatásának megvalósítása, és a számviteli rendszerek felkészítése, hogy kezelni, leképezni legyen képes a folyamatokat, erőforrásigényes. Éppen ezért, minden egyes szervezetnek a maga sajátosságait figyelembe véve kell a rendelkezésre álló lehetséges alternatívákat feltérképezve, választásokat kiválasztva felállítani azt a rendszert, ami a saját igényeit, kapacitásait, szervezeti sajátosságait a legmegfelelőbbben szolgálja úgy, hogy nem melleleg, a vonatkozó számviteli előírásoknak is megfeleljen.

²⁰ Sztv. 25.§ (6)

Az előbbieket fényében kérem, hogy a cikkben megfogalmazottakat ne „szentírásnak” vegye a Nyájas Olvasó, hanem inkább mintegy alkalmazási eszköztár palettára tekintsen, azaz a döntési helyzetek meghozatalakor képesek legyenek számba venni az előttünk álló lehetőségeket és azok következményhatásait, majd ezek alapján felelős és megalapozott döntést hozni.²¹

²¹ Köszönettel tartozom az alábbi szakértőknek, hogy betekintést nyerhettem az Általuk működtetett egyetemi szellemi tulajdon-nyilvántartási és számviteli gyakorlatba, illetőleg megosztották velem tapasztalataikat, szakértelmüket a témában:

Dr. Dankó Tamás - Csóváry Legal Ügyvédi Iroda ügyvédje és számviteli szakértője;
Dr. Dudás Ágnes - Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) Felsőoktatási és Innovációmenedzsment Együttműködési Központ iparjogvédelmi vezetője;
Kottászné Dr. Vass Orsolya - Pécsi Tudományegyetem (PTE) Innovációmenedzsment és Gazdaságkapcsolati Igazgatóság Kutatáshasznosítási és Technológiatranszfer Főosztály főosztályvezetője;
Dr. Gungl Klára - Pécsi Tudományegyetem (PTE) Innovációmenedzsment és Gazdaságkapcsolati Igazgatóság Kutatáshasznosítási és Technológiatranszfer Főosztály IP menedzsere;
Füri József - Pécsi Tudományegyetem (PTE) Közgazdasági és Kontrolling Igazgatóság Számviteli Osztályának osztályvezetője;
Rudnay-Virág Veronika - Pécsi Tudományegyetem (PTE) Közgazdasági és Kontrolling Igazgatóság Számviteli Osztályának tárgyi eszköz analitikai csoportvezetője;
Király Attiláné - Soproni Egyetem (SoE) - gazdasági főigazgató;
Varga-Illyés Virág - Soproni Egyetem (SoE) - pénzügyi és gazdasági osztályvezető;
Horváthné Bors Hajnalka - Soproni Egyetem (SoE) - számviteli osztályvezető;
Dr. Alpár Erzsébet - Soproni Egyetem (SoE) - jogi szakértő.

AZ OPEN ACCESS PUBLIKÁLÁS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI A FELSŐOKTATÁSI – KUTATÓI PÁLYÁN

PROF. DR. BARTA JUDIT

egyetemi tanár
Miskolci Egyetem
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

DR. SÁPI EDIT PHD

egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem

1. BEVEZETŐ

A nyílt hozzáférésű tudomány, ezen belül a nyílt hozzáférésű publikálás (open access - OA)¹ elnevezésű eszmei áramlat egyre elterjedtebbé válik. Ez több okra is visszavezethető, le kell azonban szögezni, hogy technikai előfeltétele a digitalizáció fejlődése és az internet általános elérhetősége volt. Ennek következtében tehát, „Valójában az Open Access paradigma csak a digitális világban létezik.”²

Jelen tanulmány hangsúlyosan a nyílt hozzáférésű publikálás szerzői jogi kérdéseivel kíván foglalkozni, azonban nem hagyhatja figyelmen kívül az azt determináló tényezőket sem, így az OA megjelenésének és megerősödésének okait, az OA modelljeit, valamint a nyílt publikálás finanszírozási kérdéseit.

2. AZ OA ESZMÉJE ÉS ANNAK MEGERŐSÖDÉSE

2.1. A tudományos kutatás szabadsága, megosztása és a szabad hozzáférés igénye

A tudományos kutatás szabadsága elsőként az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikkében jelent meg 1948-ban, majd később deklarálták az Emberi Jogok Európai Egyezményében (1950) és annak Első Kiegészítő Jegyzőkönyvében (1952), a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (1966), valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (1966).³

Magyarország Alaptörvénye is rögzíti, hogy „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.”⁴

Az Alaptörvény X. cikkében deklarált tudományos élet szabadsága, amely – a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadságával – a véleménynyilvánítás szabadságából eredeztethető,⁵ egy kettős megítélésű

¹ Lásd erről <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/>

² MOLNÁR ISTVÁN – NÉMET GÁBOR: *Egyetemi szellemi tulajdon-védelem és ipari kapcsolatok a nyílt innovációs közegben: Open Access vagy monopoljogok?*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2009/5, 13. p.

³ Részletesen lásd: LAKATOS PÉTER LEVENTE: *A tudományos kutatás szabadsága és a kutatók jogi státusza*. Jogtudományi Közlöny, 2020/7-8., 336–338. p.

⁴ Magyarország Alaptörvénye, X. cikk

⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat

alapjog, a kommunikációs alapjogok egyike.⁶ Ennek megfelelően, mivel klasszikus szerkezetű alapjog, egyrészt magában foglalja azt, hogy az állam nem korlátozhatja a tudományos kutatások szabadságát és nem dönthet tudományos igazságok kérdésében, másrészt pedig azt is, hogy nem korlátozhatja, hogy a tudományos eredményeket megismerjék.⁷

A tudományos kutatás jogszabályi keretrendszere tekintetében a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.), valamint a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Innovációs tv.) is tartalmaz releváns rendelkezéseket. A tudományos kutatás szabadságának, mint alapjognak a visszacsatolásául az Nftv. is rögzíti, hogy a felsőoktatási intézmény az e törvényben meghatározottak szerint – az oktatás, a tudományos kutatás, a művészeti alkotótevékenység, mint alaptevékenység folytatására – létesített szervezet.⁸

Az említett nemzetközi dokumentumok és hazai jogszabályok által biztosított kutatási szabadságnak azonban határt szab az, ha a kutatási eredményeket olyan lapokban publikálják, amelyekhez magas árak miatt, csak kevesen férhetnek hozzá. Az OA megjelenésének egyik nyomós oka az volt, hogy a legnagyobb és elismert kiadók tudományos kiadványaikhoz való hozzáférésért több és több pénzt kértek. Az egyetemek, kutatóintézetek, könyvtárak pedig ezt egyre kevésbé tudták finanszírozni, mindez elnehezítette a tudományos eredményekhez való hozzájutást⁹ és átalakította a kiadványfinanszírozást. Emellett, a szerzőknek és lektoroknak járó honoráriumok sokszor nem kerültek kifizetésre, vagy jellemzően jelképesek maradtak. Ezt a tendenciát a kiadók azzal magyarázták, hogy a kutatóknak egyébként is az a munkaköri feladata, hogy kutassanak és publikáljanak, így a finanszírozást nem nekik kell nyújtaniuk, hanem a munkaviszonyban alkotott művek – egyébként gyakorlatban kisebb nehézségekkel alkalmazható – szabályai¹⁰ alapján a munkáltatónak kell rendeznie ezt a kérdést.

A tudományos kutatások folytatásának ugyanakkor egyik legfontosabb feltétele a korábbi kutatási eredményekhez való hozzáférés, hiszen a tudomány működése és

fejlődése az eredmények megosztásán alapul.¹¹ Az természetes, hogy a tudományos élet műveléséhez és a tudományos eredmények megismeréséhez, megvitatásához is kommunikáció szükséges, hiszen a jelenlegi tudományos és akadémiai közeg elsődlegesen a széles körben látható és terjeszthető eredményeket favorizálja.

Az OA megerősödéséhez adalékul szolgált az is, hogy az internet, az információs társadalom megjelenésével¹² a hozzáféréshez való attitűd megváltozott, jelentősen felerősödött a minél több információhoz, minél több tartalomhoz való azonnali és lehetőleg ingyenes hozzájutás igénye.

2.2. Az OA tartalmi jelentése és hatása a szerzői jogokra

Az OA fogalma – mint a művekhez való szabad hozzáférés módozatai is – folyamatosan változó, bővülő kategória, ugyanakkor a jelenség központi magja adott és viszonylag állandó.¹³ A *Budapest Open Access Initiative* szerint az Open Access az interneten keresztül, a szócikkekhez történő ingyenes és nyílt hozzáférést jelenti.¹⁴ Az OA alapvető jellemzői között szerepel tehát a tudományos információk, szerzői alkotások online, alapvetően földrajzi korlátozás nélküli, a nagyközönség számára történő ingyenes hozzáférhetővé tétele.¹⁵ A nyílt hozzáférés következtében a publikáció ingyenesen és nyilvánosan elérhető az interneten, lehetővé téve bárki számára (felhasználó), hogy elolvassa, letöltse, többszörözze, terjessze, kinyomtassa, linkelje, adatként használja azt, stb. pénzügyi, jogi vagy technikai akadályok nélkül. A szerzők kaphatnak a munkájuk felhasználásáért a kiadótól jogdíjat, azonban a műhöz, (tipikusan publikációhoz) való harmadik személyek általi szabad hozzáférést biztosítaniuk kell.

Az OA esetében a szerzői jog szerepe leginkább arra szorítkozik, hogy a szerzők ellenőrzést gyakoroljanak műveik integritása felett, valamint biztosítsák számukra a szerzőként való elismerést és a megfelelő hivatkozást. Az OA hatására tehát a szerzőt illető kizárólagos jogként biztosított vagyoni jogok¹⁶ többnyire nem a szerző, hanem a köz javát szolgálják és kizárólag az erkölcsi elismerést biztosító személyhez fűződő jogok, így a nyilvánosságra hozatal joga és a névfeltüntetés (szerzői elismerés) joga garantált. A harmadik személyhez fűződő jog, a mű egységének védelme is érintett lesz ugyanakkor a nyílt hozzáférés körében, méghozzá a harmadik személy felhasználók által.

⁶ ÁRVA ZSUZSANNA: *A tudományos élet szabadsága*. In: Nagykomentár Magyarország Alaptörvényéhez, 2023. január 1. időállapotú, 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás; SZILÁGYI EMESE: *A kommunikációs alapjogok általános értelmezése és alkalmazása a rendes bírósági és az alkotmánybírósági gyakorlatban – a bírói kezdeményezések és az alkotmányjogi panaszos ügyek tapasztalatai*. MTA Law Working Papers, 2018/16.; LÁNCOS PETRA LEA: *A tudományos kutatás jogi szabályozása*. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 2022., 123–140. p.

⁷ ÁRVA 2023.

⁸ Nftv. 2. § (2) bek.

⁹ Erről bővebben: TOMASZ GÁBOR: *Átalakulóban a tudományos folyóiratok kiadási modellje*. *Educatio*, 2013/3. szám, 350–359. p. https://epa.oszk.hu/01500/01551/00065/pdf/EPA01551_educatio_13_03_348-362.pdf

¹⁰ Sztj. 30. § A munkaviszonyban való alkotással kapcsolatban lásd: LEGEZA DÉNES: *A munkaviszonyban létrehozott művek joggyakorlata napjainkban*. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/3., 100–128. p. PETKÓ MIHÁLY: *Szolgálati jogviszonyban megalkotott szoftverek jogi helyzete a hazai gyakorlatban*. *Jogtudományi Közlöny*, 2004/11., 384–397. p.

¹¹ HOLL ANDRÁS: *A nyílt hozzáférés nemzetközi és hazai áttekintése*. *Könyv és Nevelés*, 2013/2., 24. p.

¹² Lásd bővebben: POKOL BÉLA: *Gondolatok a digitális technológián alapuló társadalom tizenegy változási tendenciájáról*. *Scientia et Securitas*, 2020/1., 64–68. p.

¹³ MOLNÁR – NÉMET 2009, 12. p.

¹⁴ SASVÁRI PÉTER: *Open Access hozzáférés fogalma, típusai és vizsgálata a felsőfokú intézményeknél*. 2021, 1. https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Open_Access.pdf

¹⁵ MOLNÁR – NÉMET 2009, 12. p.

¹⁶ Sztj. 15. §

A mű egységének védelméhez kapcsolódó magyar bírói gyakorlatban a tudományos, szakirodalmi művek esetében – azok jellege, célja és a tipikus felhasználások jellege folytán – kevésbé találunk példát olyan módosításokra, amelyek a mű egységét sértik,¹⁷ hiszen nem minden megváltoztatás lesz jogsértő, csupán azok a torzító, csonkító, visszaélészerű módosítások, amelyek a szerző becsületére és jóhírnevére sérelmesek.¹⁸ Igaz, a magyar szerzői jogi szabályozásra is figyelemmel, ezek a magatartások – nem kizárólagosan, de a – legtöbb esetben a kéziratban kapcsolatban merülhetnek fel, így a publikálási folyamat egyes fázisaiban kapnak szerepet (lektorálás, szerkesztés, kiadói igények), nem pedig a közzétételt követően, a külső felhasználók által.

Az OA alapvető célja tehát, hogy szerzői jogi és pénzügyi akadályok nélkül lehessen hozzáférni a közzétett publikációkhoz, hogy azok minél szélesebb körben hasznosulhassanak. A cél eléréséhez szükség volt arra, hogy legyenek olyan folyóirat kiadók, akik vállalják az Open Access kiadást,¹⁹ amelynek sikere oda vezetett, hogy a legnagyobb kiadók is csatlakoztak a kezdeményezéshez.²⁰ A publikációs gyakorlatban, ha egy folyóirat az Open Access célkitűzéseivel összhangban működik, azt általában a honlapjukon, vagy a folyóirat impresszumában megjelenítik.²¹

Finanszírozási oldalról látni kell azonban, hogy a „hagyományos kiadói” finanszírozási modellek az OA esetében másként mutatkoznak meg. Azért ugyanis, hogy a kiadók számára is fenntartható legyen az OA modell, a kiadással járó költségek megtérülését biztosítani kell, hiszen ilyenkor az OA kiadók nem jutnak bevételhez a műveket tartalmazó kiadványok eladásából. A kieső bevétel „pótlására” jellemzően a megjelentetésért fizetett díj szolgál fedezetül, amelyet jellemzően a kiadóval szerződő egyetem(ek), kutatóintézetek, esetleg szerző finanszíroznak. A finanszírozási modell sajátosságairól a tanulmány 3. fejezetében részletesen írunk.

¹⁷ Például nem tartotta a bíróság integritás sértőnek azt, amikor a mű korábbi verziójú kéziratát a lektor a szerzővel egyetértésben megsemmisítette (Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.940/2014/5.) vagy amikor a szerző engedélye nélkül szűrték be lábjegyzetet a műbe, hiszen az nem érintette a mű lényegi vonásait és a szerző becsületét, hírnevét sem sértette (Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.167/2011/4.).

¹⁸ Sztj. 13. §

¹⁹ A DOAJ a nyílt hozzáférésű folyóiratok címtára. Jelen pillanatban 13.609 folyóiratot tart nyilván. <https://doaj.org/>

²⁰ Pl. Springer, Taylor and Francis, Elsevier, Wiley, Frontiers, Emerald, stb. Lásd a világ 20 legnagyobb kiadójának felsorolását a Frontiers weboldalán https://progressreport.frontiersin.org/?utm_source=fweb&utm_medium=frep&utm_campaign=pr20 továbbá itt <https://progressreport.frontiersin.org/impact>

²¹ KRIZSÁN IVETT – LOVÁSZ DÁVID: *Folyóiratok láthatóságának növelése a tudományos világban*. In: Ambrus Attila József (szerk.): *A tudományos eredmények láthatóságának növelése: Megoldások a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont kutatás- és oktatástámogatási eszköztárából*. Pécsi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Pécs, 2021, 168. p.

2.3. Az OA és a tudományos karrier

Az Open Access folyamatot erősítette, hogy egyrészt az oktatói és akadémiai előmenetelnek is egyre inkább feltétele a megfelelő számú idézettség és a minőségi nemzetközi publikálás²², másrészt a felsőoktatási intézmények is igyekeznek bekapcsolódni a nemzetközi versenybe, bekerülni az egyetemek nemzetközi ranglistájára. Emiatt elindult egy „publikációs kényszer”²³ – mégpedig lehetőleg nyílt elérés mellett –, a felsőoktatási intézmények által foglalkoztatott, vagy valamilyen formában finanszírozott kutatókra, oktatókra, tanároknak nézve, hiszen a minősített publikációk²⁴ száma és idézettsége egyik hangsúlyos indexe a helyezésnek,²⁵ a teljesítmény értékelésének és így az előmenetelnek.

Az idézettség növelése nem csak a közzétett cikkek témájától, minőségétől függ, hanem attól is, milyen mértékben férhetnek ahhoz hozzá más kutatók, publikálók. E vonatkozásban is jelentősége van annak, hogy egy kiadó milyen módon, zárt hozzáféréssel, vagy nyíltan, bárki számára hozzáférhető módon jelenti meg a tudományos munkákat, illetve engedi-e azoknak a szerző általi közzétételét, hiszen az OA tanulmányok hivatkozási száma általában magasabb – helyenként másfélszerese, vagy duplája – a zárt publikációké. Ez az ún. idézettségi előny, melyet sok esetben az OA-nak tulajdonítanak.²⁶ Ezzel párhuzamosan azonban az is megfigyelhető, hogy – mivel az előfizető egyetemek kutatói leggyakrabban a csomagokba tartozó OA folyóiratokban publikálnak – így egy zártabb kör jön létre az (oda-viszsa) hivatkozások tekintetében és ebből kifolyólag ezeknek a folyóiratoknak az impact faktora²⁷ is folyamatosan nő.²⁸

²² Lásd erről részletesen GULYÁS ADRIENN – DEMETER MÁRTON (szerk.): *Tudománystratégia. Gyakorlati útmutató kutatóknak*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023.

²³ FEKETE RITA: *Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban. A tudományos folyóirat-kiadás tendenciái*. In: Ambrus Attila József (szerk.): *A publikációs kultúra alakváltozatai: Kutatástámogatási dimenziók a PTE ETKK gyakorlatában*. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Pécs, 2021, 27. p., DOI 10.15170/EKTK-PA-2021 <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23992/ambros-a-j-a-publikacios-kultura-alakvaltozatai-pte-ektkp-pecs-2021-01fr.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

²⁴ Hangsúlyozni szükséges, hogy a több ezer OA folyóiratból csak azokban érdemes publikálni, amelyek a Scopus, vagy a Web of Science által indexáltak, továbbá a hazai akadémiai körök által is elismertek. Lásd ehhez részletesen TÓTH JÁNOS JÓZSEF: *Mit érdemes tudnunk szerzőként az open accessről?* In: Gulyás Adrienn – Demeter Márton (szerk.): *Tudománystratégia. Gyakorlati útmutató kutatóknak*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023., 117–129. p.

²⁵ SASVÁRI PÉTER – KAPTAY GYÖRGY – VÁRFÖLDI KRISZTIÁN: *A magyar egyetemek QS2022 rangsorának elemzése*. Polgári Szemle, 2022/4–6., 221. p.

²⁶ Lásd bővebben: SOÓS SÁNDOR – KISS ANNA: *Az „Open Access-előnyök” megnyilvánulása a hazai tudásprodukciónban: bibliometriai hatásvizsgálat*. In: Gaálné Kalydy Dóra (szerk.): *Open Science. Nyílt tudomány magyar szemmel*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2021, 61–84. p. SASVÁRI 2021, 1. p.; MEG HUNT – ALMA SWAN: *Tájékoztató: Open Access*, https://openaccess.mtak.hu/wp-content/uploads/Open_Access-basic_briefing_hu.pdf; MOLNÁR – NÉMETH 2009, 19–21. p.; CHUN-KAI HUANG – CAMERON NEJLON – LUCY MONTGOMERY – RICHARD HOSKING – JAMES P. DIPROSE – REBECCA N. HANDCOCK – KATIE WILSON: *Open access research outputs receive more diverse citations*. *Scientometrics*, 2024/1, 825–845 p. <https://doi.org/10.1007/s11192-023-04894-0>

²⁷ Az impact factor a tudományos folyóiratok átlagos idézettsége alapján létrehozott mutatószám.

²⁸ VONCSINA LAURA: *Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés - Új paradigma a tudományos kommunikációban*. Budapest, 2007, <https://mek.oszk.hu/05100/05190/html/>

3. A NYÍLT HOZZÁFÉRÉSŰ PUBLIKÁCIÓK FINANSZÍROZÁSA: A SZERZŐ NEM KAP DÍJAT, HELYETTE Ő FIZET?

A tudományos közlemények közreadásának klasszikus megoldása, hogy a kiadók csak az előfizetők számára teszik lehetővé a publikációk olvasását, és ezekből az előfizetői díjakból fedezik a kiadás költségeit, esetleg a szerzői jogdíjat. Ez a megoldás egyfajta korlátozást jelent az ismeretekhez való hozzáféréshez, hiszen, ha valaki nem rendelkezik elég forrással az előfizetéshez, vagy nem tartozik olyan intézményhez, amely ki tudná fizetni az előfizetést, nem jut hozzá ezekhez a közleményekhez, ami korlátozza a tudáshoz, tudományos eredményekhez való hozzáférést és a tudományos felhasználást, hivatkozást is. Így végső soron az adott szerző kimarad a tudományos kommunikáció vérkeringéséből, amely hosszú távon negatívan tükröződhet a karrierjében is.

Bár, alapvető szerzői jogi előírás mind a magyar szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényben (Sztj.)²⁹, mind a külföldi szerzői jogi jogszabályokban, hogy a kiadói szerződések alapján a kiadó a mű felhasználásáért, kiadásáért és valamilyen további felhasználásáért (a mai viszonyok között tipikusan: a mű interneten történő közzététele, vagyis nyilvánosságához való közvetítése például repozitívumokban, vagy honlapon történő közzétel) cserébe a szerzőnek díjat fizet, ez a gyakorlatban kevéssé érvényesül. A legtöbb esetben a szerző ingyenesen járul hozzá a műve felhasználásához, kiadásához és a szerző hosszabb távon, a publikációk révén közvetetten elérhető, magasabb pozíció, előremenetel útján profitálhat saját eredményeiből. Megjegyzendő továbbá, hogy az Sztj. 16. § (4) bekezdése értelmében a díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le, amelyet a publikációs gyakorlat szintén nem követ teljes mértékben. A törvény által megkövetelt *kifejezett nyilatkozat* a felhasználási szerződések esetében *írásbeliséget* követelne meg az alaki szinkronszabály értelmében.³⁰ Kérdéses ezért, hogy a díjazásról való lemondás megjelenítése a folyóirat általános szerződési feltételeiben, megfelel-e a jogi szabályozásnak?

Már a szerzői jogi szabályozás kezdetétől – sőt azt megelőzően is – állandó kérdésként merült fel a szerzői jogi jogalkotás egyensúlyra törekvése³¹ a szerző – felhasználó – társadalom viszonyrendszerében. Számos esetben tapasztalhatjuk a társadalmi közvélemény szerzői jogot támadó felhangjait, sokkal inkább akadálynak,

nehézítő körülménynek tekintik a szerzői jogot, semmint alkotói garanciának. Aho-gyan Pogácsás Anett fogalmaz, „Eljutottunk arra a pontra, hogy a társadalom nagy hányada szerint a szerzői jog nem érték, pontosabban nem értékteremtő intézmény, hanem felesleges, lebontandó korlát, a szabadság akadálya, a kreativitás gátja, a cenzúra és a monopólium káros eszköze.”³²

A nyílt hozzáférésű publikálás egyfajta reflexió erre is. Ennek esetében az alapvető, díjazásra vonatkozó elv teljesen eltűnik, sőt akár a helyzet meg is fordul. Maguk a szerzők, jobb esetben intézményeik, szponzorok, illetve más források (közösségi finanszírozás, reklámozás, meghatározott termékek közvetítése) fedezik a kiadás, ezen belül a lektorálás, a szerkesztés és publikálás költségeit, más néven a cikkfeldolgozási díjat (*Article Processing Charge - APC*), vagy a könyvkiadási díjat. Ezek a díjak lehetnek meghatározott összegek, átalánydíjak, vagy oldalszámtól, a közölt ábrák számától, egyéb tényezőktől függő összegek.³³ A szerzők nem kapnak a felhasználásért szerzői jogdíjat, sőt, akár ők fizetnek a publikálásért.

Az OA megvalósításához nem csak új finanszírozási, hanem új intézményi megoldások is kellettek. Az intézményi infrastruktúra tekintetében kell megemlíteni az egyetemi könyvtárakat, akik sok esetben a folyóiratokkal, kiadókkal való OA együttműködések keretrendszerének kialakításában és a kutatók, oktatók folyamatos információkkal való ellátásában is komoly szerepet játszanak.³⁴

A felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek, könyvtárak az OA miatt elkezdtek finanszírozási stratégiájukat átalakítani, és elmozdultak az előfizetési rendszertől a cikkfeldolgozási díjak megfizetésének modellje felé.³⁵ Meg kell jegyezni, a kísérletek azt mutatják, hogy a publikáláshoz való nyílt hozzáférés biztosításának összköltsége jóval alacsonyabb, mint az előfizetői díjak, folyóiratdíjak, azaz a kiadás és terjesztés hagyományos formáinak költségei.³⁶

Különösen az elmúlt kb. 10 év gyakorlatának fényében elmondható, hogy jellemzően nem maga a szerző kell, hogy megfizesse a publikálással összefüggő költségeket, hanem az az intézményét terheli.

³² POGÁCSÁS ANETT: *Érték és szabadság - Felelősségünk a szerzői jog dinamikus egyensúlyának alakításában.* *Iustum Aequum Salutare*, 2016/1, 70. p.

³³ Forrás: https://oad.simmons.edu/oadwiki/OA_journal_business_models

³⁴ HOCZOPÁN SZABOLCS - MOLNÁR TAMÁS: *Az egyetemi könyvtárak szerepe a nyílt tudomány mozgalom elterjesztésében.* In: Gaálné Kalydy Dóra (szerk.): *Open Science: Nyílt tudomány magyar szemmel.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2021, 145–160. p.; HOLL ANDRÁS: *A tudományos szakkönyvtárak és a nyílt tudomány (Open Science).* In: Gaálné Kalydy Dóra (szerk.): *Open Science: Nyílt tudomány magyar szemmel.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2021, 11–51. p.

³⁵ A nyílt hozzáférésre való átállás felgyorsításához különféle stratégiákra és finanszírozási megközelítésekre van szükség. De összességében a szerzők kulcsfontosságúak. Blogbejegyzés, 2028. 07. 23. <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2018/07/23/a-variety-of-strategies-and-funding-approaches-are-required-to-accelerate-the-transition-to-open-access-but-in-all-authors-are-key/>

³⁶ Lásd erről <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/>

²⁹ Sztj. 16. § (4) bek. és 56. § (1) bek.

³⁰ Ptk. 6:70. § Vö. Szegedi Ítéltábla Pf. 20.592/2018/8.

³¹ Erre utal az Sztj. preambulumban a jogalkotó is, miszerint „A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megővésében; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.”

Az OA publikálásban való részvétel lehetőségére pl. a hazai viszonylatban kialakult egy konzorcium, amelynek alapján a felsőoktatási intézmények együtt kapnak hozzáférést azokhoz az adatbázisokhoz, amelyeket a „piacon” jelentős nemzetközi kiadók működtetnek. Ezek a szerződések azonban nem csak arra szolgálnak, hogy a kiadók adatbázisaihoz hozzáférjenek az intézmények, hanem másik eleme az OA publikálás kereteinek meghatározása is. Ezen szerződések³⁷ szabadon megtekinthetők, amelyből látható, előfizetőként a Magyar Tudományos Akadémia szerepel, majd a jogosulti körnél (az adatbázisokhoz való hozzáférés és OA publikálás) jelennek meg tipikusan a felsőoktatási intézmények, könyvtárak, valamint például kórházak, a Társadalomtudományi Kutatóközpont, az Országgyűlés Hivatala, vagy például az Országos Bírósági Hivatal is. Alapvetően tehát egyre bővül azoknak az intézményeknek a köre, akik ebben a konzorciumban részt vesznek. Ezzel egyrészt biztosítják a kutatók, oktatók számára az OA adatbázisok és OA publikálás előnyeit, másrészt pedig gyakorlatilag pénzügyileg támogatják az OA kiadókat. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy ezek a szerződések adják a jogi keretet annak, hogy az OA modell tudományos életre való jótékony hatásaiból mindegyik fél részesüljön: fenntartják a kiadókat és megadják a lehetőséget a publikálásra a kutatóknak.

A gyakorlatban háromféle alapvető nyílt hozzáférésű publikációs modell alakult ki a tudományos művek cikként, nyílt hozzáférésű monográfiaként, nyílt hozzáférésű szerkesztett kötetként vagy konferencia-kiadványként való közzététele és annak finanszírozása érdekében. Ezekben belül pedig további, alternatív megoldások különíthetők el:

Az *arany nyílt hozzáférésű modellben (Gold OA)* a publikációk olyan nyílt hozzáférésű folyóiratokban jelennek meg, amelyek a tartalmat a megjelenést követően azonnal szabadon hozzáférhetővé teszik az olvasók számára. Ezek a folyóiratok jellemzően a szerzők vagy intézményeik által fizetett cikkfeldolgozási díjából finanszírozzák működésüket.³⁸ Az arany változathoz képest továbblépést jelentenek a cikkfeldolgozási díjat fel nem számító ún. *platina open access* folyóiratok, amelyek a kiadást – rendszeren kívüli – támogatásokból, reklámokból, stb. fedezik.

A *zöld nyílt hozzáférésű (Green OA)* modellben a szerzők kéziratuk egy bizonyos változatát preprint vagy postprint közzétehetik (archiválás) egy ún.

*repozitóriumban*³⁹, illetve saját, vagy intézményi honlapon, míg a végleges, lektorált változat az előfizetési folyóiratban jelenik meg, és csak az előfizetők férhetnek hozzá.

A *hibrid nyílt hozzáférés* olyan modellre utal, amelyben a folyóiratok nyílt hozzáférést és előfizetésen alapuló lehetőségeket is kínálnak. Ebben a modellben a szerzők – a kiadó által biztosított keretben – választhatnak, hogy cikkfeldolgozási díjat fizetnek azért, hogy publikációjuk az előfizetési folyóiratban nyílt hozzáférésűként jelenjen meg, vagy nem fizetnek, és az csak az előfizetők számára lesz olvasható, így egyértelműen szűkebb körhöz jut el és vélhetően kevesebb idézetet jelentenek számukra. Másik megoldás, hogy a publikációt csak egy ún. embargóidőszak (rendszerint 6 hónap, vagy 1 év) után teszik szabadon hozzáférhetővé. Ez alatt az időszak alatt a publikációk csak előfizetők, vagy az adott cikkhez való hozzáférésért fizetők számára érhető el. Az embargóidőszak lejártá után a cikkek szabadon hozzáférhetővé válnak a nyilvánosság számára. Ugyanakkor az embargó-időszak általában az adott tudományterületi „szokásjogtól” függ, hiszen míg a bölcsészettudományokban jellemzően hosszabb, az élettudományokban tipikusan rövidebb embargóidőszak után teszik elérhetővé. Az embargó kapcsán meg kell említeni annak összetett érdekrendszerét. Ugyanis az embargóidőszak hiánya érzékenyen érintené a kiadókat (tipikusan pénzügyi téren), ezért népszerű megoldás, ugyanakkor két alanyi kört is korlátoz. Az olvasókat, az adott tudományterület művelőit késlelteti a legfrissebb eredmények nyílt hozzáféréseben, a szerzőt pedig azért érintheti hátrányosabban, mert eleshet „azoktól a lehetőségektől, amelyeket az biztosítana, hogy az ő munkája az adott témában a nyíltan elérhető legfrissebbek közé tartozik”,⁴⁰ azzal együtt, hogy embargó lejártá után a feltöltött írások letöltése tipikusan növekszik.⁴¹

Léteznek olyan, nem hivatalos adatbázisok, ahol a szerzők előzetesen információhoz juthatnak arról, hogy az általuk kiválasztandó kiadó engedi-e a publikációjuk

³⁹ A repositóriumok többnyire egyetemek, főként ezek könyvtárai, illetve (kutatói) intézmények által létrehozott és működtetett interdiszciplináris adatbázisok, amelyek az ezekben archivált műveket díjmentesen hozzáférhetővé teszik. Az önarchiválást tagjaik, alkalmazottaik, kutatóik számára teszik lehetővé. Léteznek bárki számára elérhető diszciplináris repositóriumok is, amelyek adott tudományterületet érintő publikációkat teszik közzé. Ilyen például a Research Square, amelyet 2018-ban indítottak, a platform saját magáról azt írja, hogy a világ legnagyobb tematikus multidiszciplináris pre-print szervere. <https://company.researchsquare.com/> <https://www.researchsquare.com/>
Vannak adatbázisok, amelyek segítségével kereshetők azon tudományterületi gyűjtemények, ahol a publikációk archiválhatók. pl. OpenDOAR https://v2-sherpa-ac-uk.translate.google.com/pendoar/about.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc

A repositóriumokról lásd még AMBERG ESZTER: *A repositóriumok üzemeltetésének jogi kérdései*. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.): *Hagyományok és kihívások*. IV. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2015. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2016., 89–94. p.; HOLL 2021, 40. p.

⁴⁰ TÓTH JÁNOS: *Az open access publikálás előnyei és hátrányai bölcsészettudományos területen*. Médiakutató, 2016/1, 108. p.

⁴¹ BILICSI ERIKA – DÉR ÁDÁM – LENCSES ÁKOS: *Az Open Access támogatásának közép-európai gyakorlata Nemzetközi konferencia az MTA Könyvtár és Információs Központban*. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2016/2, 24. p.

³⁷ A vonatkozó szerződések nyíltan elérhetőek: <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/adatbazisok/dokumentumok.html>

³⁸ A Frontiers Kiadó, valamint az Osztrák Tudományos Alap (FWF) és a Bécsi Egyetem között aláírt, teljesen átlátható Open Access Publishing Keretmegállapodás értelmében az ezen intézményekhez kapcsolódó vagy általuk finanszírozott osztrák kutatók publikálhatják cikkeiket a Frontiers nyílt hozzáférésű folyóirataiban, a cikkfeldolgozás díját az intézmények és nem a szerzők fizetik. <https://www.frontiersin.org/news/2017/12/20/open-access-publishing-deal-university-vienna-austrian-science-fund>

Hasonló konzorciumi megállapodás született a Svéd Nemzeti Könyvtár és több svéd egyetem közreműködésével a Frontiers Kiadóval. <https://www.frontiersin.org/news/2018/06/01/sweden-open-access-publishing-deal>

repozitóriumban, vagy máshol történő nyilvános közzétételét.⁴² A tudományos kutatásban, kutatóhelyek vonatkozásában egyre elterjedtebbé és fontosabbá válnak az intézményi repozitóriumok.

4. AZ OPEN ACCESS PUBLIKÁLÁS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI

Ahogy azt fentebb láthattuk, az OA publikálás és maga az OA jelenség is a szerzői jog több alapvető szabályát, elvét írja át. A következőkben ezek – a szerzőség, a szerzői mű eredetisége, személyhez fűződő jogok, felhasználási jogok – mentén haladva mutatjuk be, hogy az általános szerzői jogi szabályoktól hogyan tér el az OA gyakorlat.

4.1. A szerzőség kérdése

A szerzői jog alanya a szerző, vagyis aki a művet megalkotta.⁴³ A szerzőség, társszerzőség, lektori tevékenység és munkaviszonyban alkotás kérdéskörére ehelyütt nem térünk ki, a kötet más fejezetei részletesen szólnak e témákról.

A szerzőség koncepciójának meghatározására vonatkozóan több folyóiratkiadó egy szabványt használ a közreműködői szerepkörök felsorolásáról, amelyet a CRediT (Contributor Roles Taxonomy)⁴⁴ dolgozott ki. A CRediT tizennégy közreműködői szerepkört⁴⁵ nevesít, amelyek leírják az egyes közreműködők konkrét hozzájárulását a tudományos kiadványhoz. Látni kell ugyanakkor, hogy ezek közül a szerepkörök közül szerzői jogi értelemben vett alkotómunkát nem mindegyik szerepkörhöz lehet fenntartás nélkül társítani.⁴⁶ Sajátosan érvényesül például a támogatók névfeltüntetése a tudományos publikációk között, hiszen bár az anyagi finanszírozással, támogatással segítik a kutatót (a későbbi szerzőt) és a majdani publikáció létrejöttéhez kapcsolódóan fel kell őket tüntetni, de ezt nem tekinthetjük szerzői státusz keletkeztetésének. Mindenesetre a CRediT által nevesített „Writing

⁴² SHERPA/RoMEO lista egy kutatási eredmény alapján készült és folyamatosan frissülő, nem hivatalos adatbázis, amelyben bizonyos nagyobb kiadókra és folyóiratokra lehet keresni, és informálódni arról, hogy a kiadó a felhasználási szerződésben hogyan áll az archiváláshoz. <https://openscience.hu/sherpa-romeo-lista/>

⁴³ Sztj. 4. § (1) bek.

⁴⁴ <https://credit.niso.org/>

⁴⁵ Conceptualization, Data curation, Formal Analysis, Funding acquisition, Investigation, Methodology, Project administration, Resources, Software, Supervision, Validation, Visualization, Writing – original draft, Writing – review & editing.

⁴⁶ A koncepcióalkotás például, amely a magyarázat szerint „Ötletek, átfogó kutatási célok és célkitűzések megfogalmazása vagy fejlesztése.” könnyedén kihullhat a szerzőség státuszából, lévén, hogy az ötlet nem védett, a kutatási célok megfogalmazása, fejlesztése pedig nem feltétlenül jelent egyéni, eredeti jellegű, szerzői jogi értelemben vett alkotómunkát.

– original draft⁴⁷ és „Writing – review & editing⁴⁸ már érezhetően magában foglalja a szerzői jogi értelemben vett alkotást.

A szerzőség kérdése kapcsán mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a mesterséges intelligencia (jelen téma szempontjából különösen a GPT szoftverek) óriási kihívás elé állítják nem csak a szerzői jogot, de a teljes felsőoktatást és kutatói pályát, mégpedig globális szinten. Bár a jelenlegi, magyar és nemzetközi többségi álláspont szerint a mesterséges intelligencia útján létrehozott, gépi gondolatki-fejtések nem lehetnek szerzői alkotások, így szerzői jogi oltalom tárgyai sem,⁴⁹ látnunk kell, hogy ennek gyakorlatbeli „ellenőrzése” jelenleg még nem problémamentes. A jövőben ugyanakkor érdemes lesz a folyóiratoknak – különösen a nívós, Q-s besorolású, Scopusos, WOS-os minősítésű lapoknak – és nagy kiadóknak kialakítaniuk egy egyező álláspontot a mesterséges intelligencia által létrehozott, de a tanulmányt beküldő saját neve alatt publikálni kívánt munkákkal kapcsolatban. Mindehhez azonban az a technikai háttér lesz szükséges, hogy minden kétséget kizárólag lehessen megállapítani egy szövegről, hogy az emberi munka, vagy pedig valamilyen (GPT) szoftver generálta.⁵⁰

4.2. A szerzői mű eredetisége

A kiadók jellemzően kikötik, hogy csak eredeti és még nem közölt műveket fogadnak be publikálásra, így biztosítva azt, hogy egyrészt olyan tanulmányok jelenjenek meg, amelyek megfelelnek a szerzői jogi oltalom feltételeinek, másrészt pedig, hogy elkerüljék a folyóiratba, könyvbe kerülő plagizáló írásokat. A mechanizmus többnyire az ún. Publikációs Etikai Bizottság (COPE) iránymutatásait követi.⁵¹ A kiadók a kéziratokat különböző – jellemzően plágiumkereső – szoftverek⁵² segítségével ellenőrzik annak érdekében, hogy kiszűrjék a szerzői jogot sértő munkákat, így a plagizálást (szolgai másolás)⁵³, illetve a kettős publikálást⁵⁴, vagy az ún. redundáns publikációkat (ez utóbbiak alapvetően nem a szerzői anyagi jog szabályait sértik,

⁴⁷ A publikált mű előkészítése, létrehozása és/vagy bemutatása, különösen az első tervezet megírása (beleértve az érdemi fordítást is) - <https://credit.niso.org/contributor-roles/writing-original-draft/>

⁴⁸ A közzétett munka előkészítése, létrehozása és/vagy bemutatása az eredeti kutatók által, különösen a lektori véleményezés, módosítás vagy átdolgozás után. <https://credit.niso.org/contributor-roles/writing-review-editing/>

⁴⁹ GYERTYÁNFY PÉTER: *Bevezető rendelkezések*. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2023., 99. p.

⁵⁰ Például a jelenleg elérhető AI detektorok még nem tökéletesen megbízhatóak.

⁵¹ <https://publicationethics.org/>

⁵² Az egyik legelterjedtebb az iThenticate. Ez nem csak az OA modellben közzétett művekhez, hanem számos, a fizető falak mögé zárt publikációkhoz is hozzáfér, és összehasonlítást végez. https://www-ithenticate-com.translate.google/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc

⁵³ Egy másik szerző művének sajátkénti felhasználása megfelelő hivatkozás nélkül. Ez lehet egy más által publikált műben megjelenő eredmények, adatok, gondolatok, mondatok, mű részek, stb. saját, eredeti munkaként történő megjelenítése. Alapvetően a plágium a névfeltüntetési személyhez fűződő jogának megsértése, annak teljes kiiktatásaként valósul meg, a plagizáló munka tekintetében nem keletkezik szerzői jogi oltalom, tekintettel az eredetiség követelményének hiányára.

⁵⁴ Kettős publikálásról van szó, amikor egy művet a szerző korábban (időbeli korlát nélkül) már publikált nyilvánosan és újból benyújtja azt, mint eredeti és első művet kiadásra.

hanem sokkal inkább az etikus publikálás irányelveit).⁵⁵ Ez utóbbi két esetben az ún. szubjektív eredetiség, vagyis a szerző korábbi munkáihoz képesti eredetiség követelménye sérül. Mindennek az az eredménye, hogy a kéziratokat, amelyeknek magas a hasonlósági index-százaléka más, már megjelent publikációkkal (kivéve a megengedett archiválást) nem fogadják be közzétételre. Hasonló a helyzet, ha a tartalom létrehozásához jelentős mértékben használtak fel mesterséges intelligenciát, amely az eredetiség követelményével is ütközik. Ugyanakkor az eredetiséghez kapcsolódóan meg kell jegyezni, hogy itt azokról az esetekről van szó, amikor a mesterséges intelligenciát nem a kutatás technikai eszközeként használják (AI által támogatott eredmény), hanem arra, hogy a promptok parancsok alapján készítsen el egy publikációt (AI által generált eredmény⁵⁶). E tekintetben vízvázalstónak és helyesnek tartjuk azt a gondolatot (mind az oktatás, mind a tudományos élet vonatkozásában), hogy „Az MI nem cél, csak segédeszköz, és nem emberpótlék, hanem kiegészítő az ember számára, a hatékonyság növelése érdekében.”⁵⁷ Mindez azt is jelenti, hogy a különböző MI rendszerek segítségül hívása nem mehet el odáig, hogy akár szerzői jogilag, akár publikáció-etikailag elfogadható legyen a nagymértékben AI által generált szöveg saját tanulmányként való közzélése.

4.3. A szerző és kiadó felhasználási joga

A szerzői jogi szabályok szerint a felhasználási szerződés csak kifejezett kikötés esetén ad kizárólagos jogot, amelynek eredményeként csak a jogszerző használhatja fel a művet, a szerző további felhasználási engedélyt nem adhat, és maga is csak akkor marad jogosult a mű felhasználására, ha ezt a szerződésben kikötötték. Ugyanakkor a kiadói szerződések szabályai alapján⁵⁸ a kiadók rendszerint kizárólagos jogot kapnak a mű kiadására és terjesztésére, azaz a szerző e felhasználási módokat saját maga már nem gyakorolhatja és harmadik személynek sem biztosíthatja e felhasználási módokat. A szabályok alapvetően diszpozitív jellege alapján⁵⁹ azonban van arra lehetőség, hogy a szerző a kiadóval eltérő megállapodást kössön.

Az OA-kiadókkal kötött felhasználási szerződések, a finanszírozási modelltől függetlenül (Green OA, hibrid OA) engedik, hogy a szerző művét saját maga is hozzáférhetővé tegye a már említett ún. önarchiválás útján. Ez azt jelenti, hogy a szerző

a felhasználási szerződési feltételekben megjelölt állapotú⁶⁰ és formátumú művet nyilvánosan is közzéteheti (más kifejezéssel élve letétbe helyezheti) egy repozitóriumban,⁶¹ vagy saját, illetve intézményi honlapon. Vannak kiadók, amelyek előírják, hogy a repozitóriumban, vagy egyéb honlapon, saját weboldalon közzétett művek (vagy adott esetben nem a végleges, szerkesztett változat, hanem a *preprint*) esetében, a szerző adjon meg egy linket a letétbe helyezett változathoz a kiadó webhelyének URL-jére. A kiadó honlapjára mutató hivatkozás követelményének célja minden esetben a tudományos feljegyzés integritásának és hitelességének védelme, és a kiadó honlapján online közzétett változatot egyértelműen a nyilvántartás végleges változataként kell azonosítani.⁶²

Az önarchiválás célja növelni a tudományos közlemény hozzáférhetőségének lehetőségét és idézettségét. Ez leginkább a repozitóriumban történő közzététel, mert ezek az adatbázisok össze vannak kötve egymással és nem csak az általános keresőmotorokkal (pl. Google, Google Scholar), hanem kifejezetten a repozitóriumban történő keresésre létrehozott keresőfelületekkel⁶³ is indexelésre kerülnek. A repozitóriumban történő közzététel lehetőséget ad arra is, hogy biztosítsa a tudományos elsőbbséget (különösen azokon a tudományterületeken, ahol ennek kiemelt jelentősége van, mint biológia, orvostudomány, fizika, kémia, stb.) illetve annak a lehetőségét, hogy az azonos területeken kutatók megismerjék egymás munkáit, akár hasznos visszajelzéseket adjanak egymásnak. Van már arra is példa, hogy egy kiadó saját szolgáltatásként biztosítja a *preprint* változat valamely repozitóriumban történő közzétételét.⁶⁴

A tudományos művek más (üzemeltető) általi repozitóriumban történő archiválása és nyilvánosságához közvetítése is szerzői jogi felhasználásnak minősül, a repozitóriumban történő elhelyezés a mű digitális többszörözését⁶⁵, a közzététel pedig az ún.

⁶⁰ A pre-print a kézirat benyújtott, nem lektorált változata, a kiadó még nem szerkesztette, így nincs oldalszáma sem. Ezen kéziratokon a „for peer review” kifejezés szokott megjelenni.

A post-print változat a lektorálás utáni, illetve a szerkesztői kérések alapján megváltoztatott és közzéadásra elfogadott kézirat, amely tartalmilag már nem változik, de nyomdai szerkesztése még nem történt meg. A kiadói változata a szerkesztett, oldalszámmal és egyéb információkkal ellátott nyomdakész változat.

⁶¹ <https://opscience.hu/repozitoriumok/>

⁶² <https://www.springernature.com/gp/open-research/policies/journal-policies>

⁶³ Közös keresőfelületek repozitóriumban: OALster; Scientific Commons; SPIRES HEP Literature Database; BASE; MeIND, OAI

⁶⁴ A Springer Nature kiadó in review szolgáltatása a benyújtott kéziratot egy minőségellenőrzést követően továbbítja a Research Square platformnak, amely átalakítja a kéziratot HTML formátumba, és hozzárendel egy DOI-t, majd közzéteszi. Természetesen, ehhez is szükség van a megfelelő szerzői jogi felhasználási megállapodásra. <https://www.springernature.com/gp/authors/campaigns/in-review>

⁶⁵ Az Szt. 18. § (2) bekezdés alapján a szerző kizárólagos joga, hogy művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Többszörözés:

a) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint

b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.

(2) A mű többszörözésének minősül különösen pl. a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítás.

⁵⁵ Ez az ún. önplágium esete, amikor a publikáció nem tartalmaz újdonságot, nincs eredeti jellege. Erről van szó, ha pl. egy témát több részre osztanak, és egy-egy részt, vagy részeredményeket már publikáltak, majd egységként is benyújtják publikálásra. Az is ide tartozik, amikor a szerző saját, korábban közzétett műveit részben újrahasonosítja, vagy korábbi munkáiból kölcsönöz, idézet nélkül.

⁵⁶ A generatív mesterséges intelligenciával kapcsolatos kérdésekről lásd: Csósz Gergely: *Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2023/2, 64–87. p.; GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A Mesterséges Intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján*. MTA Law Working Papers, 2023/2, AI and Law Series.

⁵⁷ DIETZ FERENC: *A mesterséges intelligencia az oktatásban: kihívások és lehetőségek*. Scientia et Securitas, 2020/1, 56. p.

⁵⁸ Szt. 42. § (2) bek. Szt. 56. § (2) bekezdés szerint, a kiadói szerződés alapján gyakorolható kiadási jog – a gyűjtemények, valamint a napilapok és folyóiratok számára készült művek kivételével – kizárólagos.

⁵⁹ Szt. 42. § (2) bek.

nyilvánossághoz közvetítést⁶⁶ valósítja meg.⁶⁷ A felhasználáshoz a szerzői jog alapvető szabályai szerint a szerző engedélye szükséges, ugyanakkor az egyensúlyra törekvés miatt az Szjt. a kulturális örökségvédelmi intézmények (a nyilvánosan hozzáférhető könyvtár vagy muzeális intézmény, illetve levéltár, vagy közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum⁶⁸), valamint oktatási intézmények (köznevelési-, szakképző- és felsőoktatási intézmény, amely iskolai oktatás célját szolgáló felhasználást végez⁶⁹) számára speciális szabad felhasználási módokat biztosít.⁷⁰ E szabad felhasználás körében a kulturális örökségvédelmi intézmény az általa tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz előállított másolatot kutatóhely és más kulturális örökségvédelmi intézmény részére, továbbá az iskolai oktatás céljából előállított másolatot az oktatási intézmény részére jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgáló módon szabadon terjesztheti.⁷¹ Az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a művek a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében szabadon közvetíthetők számukra. Természetesen, az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálhatja.⁷² Ugyanakkor látható a gyakorlatban, hogy a repozitóriumban való elhelyezés nem azonos a nyilvános hozzáféréssel. Számos intézményi repozitórium nem biztosít nyilvános hozzáférést magához a publikációhoz, de a kutatást elősegíti, hiszen metaadatot szolgáltat róla. Ennek oka, hogy ezekben az esetekben a könyvtár, kutatóintézet vagy az egyetem (a repozitóriumot működtető intézmény) nem szerezte meg, nem tudta megszerezni a kiadótól, vagy szerzőtől a nyilvánossághoz közvetítési jogot. Ezekben az esetekben a repozitórium a megőrzési célt szolgálja.

⁶⁶ Az Szjt. 26. § (1) bekezdés szerint, a szerző kizárólagos joga, hogy a művét sugárzással a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Sugárzás a mű érzékelhetővé tétele távollévők számára hangoknak, képeknek és hangoknak, vagy technikai megjelenítésüknek vezeték vagy más hasonló eszköz nélkül megvalósuló átvitelével.

A (8) bekezdés alapján, a szerzőnek az is kizárólagos joga, hogy művét – másként, mint sugárzással vagy a (7) bekezdésben szabályozott módon – a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

⁶⁷ Lásd erről AMBERG ESZTER: *A nyílt hozzáférésű dokumentumok és a repozitóriumok üzemeltetésének jogi kérdései*. Könyvtári Figyelő, 2016/1. <http://ki2.oszk.hu/kf/2016/04/a-nyilt-hozzaferesu-dokumentumok-es-a-repozitoriumok-uzemeltetesenek-jogi-kerdesei/>

⁶⁸ Szjt. 33/A. § (1) bek. 2. E

⁶⁹ Szjt. 33/A. § (1) bek. 3.

⁷⁰ Az Szjt. 35. § (4) bekezdés szerint, kulturális örökségvédelmi intézmény, valamint oktatási intézmény a műről E másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges, b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül, c) megjelent mű kisebb részéről, továbbá újság- vagy folyóiratcikkről belső intézményi célra készül, vagy d) iskolai oktatás célját szolgáló felhasználáshoz szükséges.

⁷¹ Szjt. 35. § (4a) bek.

⁷² GRAD-GYENGE ANIKÓ: *Szerzői jogi kivételek és korlátozások*. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Szerzői jog és iparjogvédelem rovat, rovat szerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett)* <http://ijoten.hu/szocikk/szerzoj-jogi-kivetelek-es-korlatozasok>, 2023, [56]-[59]

4.4. A mű harmadik személyek általi felhasználása

A legtöbb nagy OA kiadó valamely szervezet, vagy intézmény által előre egyoldalúan kidolgozott és szabványosított szerzői jogi feltételeket (licence) fogadtat el a publikálni szándékozóval, annak érdekében, hogy tanulmányához való hozzáférés lehetősége a legteljesebb legyen, azaz a nyílt hozzáférés a legszélesebb körben megvalósuljon.⁷³

Az egyik legelterjedtebb a Creative Commons licenc (CC licenc). A Creative Commons egy amerikai közhasznú szervezet, amely többféle, széles skálán mozgó felhasználási feltételcsomagot dolgozott ki arra vonatkozóan, hogy harmadik személyek milyen módokon, feltételekkel és mértékben használhatják fel az OA körében publikált műveket.⁷⁴ Ezek az ún. szabad felhasználás jogintézménye által biztosított szűk körű felhasználási jogokon túl⁷⁵ (melyekről részletesen a kötet egy másik fejezete szól) biztosítanak díjmentes felhasználási jogokat másoknak és – az alkalmazandó nemzeti jog megengedő szabálya alapján – akár a közkincsbe adásig terjedhetnek, mely utóbbi a legszélesebb körű felhasználást engedi. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy – ahogyan az OA előírások esetében is, úgy a szabad felhasználásoknál is alapvetően tiszteletben tartandók a szerző személyhez fűződő jogai.⁷⁶ A Creative Commons weboldalán található meg az irányadó eredeti licence leírások, amelyeket több nyelvre is „honosítottak”, így pl. van magyar változat is. Ezek az ún. honosítások különböznek az „egyszerű fordítástól”, hiszen a fordítást hozzá kell igazítani az adott nemzeti joghoz (így biztosítva azt, hogy illeszkedni fog az adott nemzeti jog keretrendszerébe) amelyet aztán újra vissza kell fordítani angol nyelvre.

E feltételek elfogadásával és közzétételével a szerző csomagoként választhat, hogy mihez járul hozzá, pl. publikációját mások ingyenesen, külön engedély nélkül letöltsék, többszörözék fizikailag, illetve digitálisan megosszák, más tudományos

⁷³ Digital Peer Publishing licenck

https://www-hbz--nrw-de.translate.goog/produkte/open-access/lizenzen/dppl?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc

https://www-hbz--nrw-de.translate.goog/produkte/open-access/lizenzen/dppl/dppl/DPPL_v3_en_11-2008?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc

Creative Commons licenc

<https://creativecommons.org/share-your-work/cclicenses/>

⁷⁴ <https://creativecommons.org/share-your-work/cclicenses/>

⁷⁵ Az Szjt. 33. § (1) bekezdése értelmében a szabad felhasználás körében a felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző engedélye nem szükséges. A (2) bekezdés szerint, a szabad felhasználás csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

Az Szjt. által megengedett szabad felhasználási módok pl. idézés, átvétel, ismertetés.

Az Szjt. 35. § (1) bekezdése alapján, természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, feltéve, hogy a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fért hozzá.

Az Szjt. 35/A. § (1)-(2) bekezdése szerint, szabad felhasználás a műveken végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés is, a törvényben meghatározott feltételekkel.

⁷⁶ Elsősorban a névfeltüntetési és szerzői minőség elismerése. Jelen esetben azért nem kell megemlíteni a nyilvánosságra hozatal jogát, mert a szabad felhasználás jogszerűségéhez (és az OA-hez is) előfeltétel, hogy nyilvánosságra hozott műről legyen szó.

munkák elkészítéséhez felhasználják, átdolgozzák, adaptálják, akár kereskedelmi célból is felhasználják, megváltoztassák, remixeljük (CC BY licence), amennyiben a szerzőt hivatkozzák, nevét feltüntetik és a felhasznált művet is pontosan megjelölik. A CC BY-NC licence az előzőnek az a változata, amely nem engedi a kereskedelmi felhasználást.

A CC BY-SA licence magába foglalja a CC BY licence által biztosított széleskörű felhasználást azzal a megkötéssel, hogy a harmadik személyek által a mű felhasználásával (átdolgozás, továbbdolgozás, feldolgozás, stb.) létrehozott más műveket ugyanilyen licence-szel kell a nyilvánossággal megosztani. CC BY-NC-SA licence az előzőnek az a változata, amely nem engedi a kereskedelmi felhasználást. A CC BY-ND licence a CC BY licence szűkebb változata, nem engedi az eredeti mű megváltoztatását, átdolgozását, feldolgozását. A CC BY-NC-ND licence pedig egy még szűkebb változat, amely nem engedi a kereskedelmi hasznosítást sem.

A CC0 (vagy CC Zero) a legszélesebb körű felhasználást biztosítja, ténylegesen a közkincsbeadásként jelenti.

Összesen tehát hétféle licence lehetőség közül választhatnak a szerzők. A licencek nem csak a szerző vagyoni jogait, azaz a mű felhasználásának jogát érintik, hanem az integritáshoz, mint személyhez fűződő jogot is. Egyes licencek megengedik a mű bármilyen megváltoztatását, remixelését. Meg kell jegyezni, hogy a szabvány licencek nem kifejezetten csak a tudományos publikációkra készültek, hanem bármely, digitálisan előállítható, vagy megjeleníthető szerzői alkotásra vonatkoznak. A tudományos publikációk esetében ajánlott a legszűkebb terjedelmű CC BY-NC-ND licence választása.

A harmadik személyek általi felhasználásra vonatkozó feltételeket a kiadó jeleníti meg a publikációval együtt, archiváláskor viszont a szerzőnek kell erről gondoskodnia. Ez történhet a szerző részéről szöveges tartalmi leírással, vagy a szabványosított licencek alkalmazása esetén, a megfelelő rövidítés feltüntetésével és egy, a licence-re vonatkozó hivatkozási link megadásával.⁷⁷

5. ÖSSZEGLÉS

A tudományos élet szempontjából az OA számos előnnyel jár, hiszen a kutatási eredmények szinte korlátlan hozzáféréseinek biztosítása jelentős gazdasági, társadalmi, oktatási és kutatási pozitívumot eredményez. Új tudományos, kutatási együttműködések, partnerségek globális kialakítását kínálja az OA.⁷⁸

Az OA szellemi áramlata számtalan hatást fejt ki, és nyomást gyakorol a szerzői jogokra, alapvető elvárásként fogalmazódik meg, hogy a szerzők a lehető legszélesebb körben engedjék műveik felhasználását, az egyébként a közösség érdekeit szolgáló szabad felhasználás (pl. szabad az idézés, átvétel, adatbányászat, szöveg-bányászat, magáncélú másolás, arra feljogosított intézmények általi többszörözés, terjesztés, stb.) kereteit meghaladó mértékben. Vannak, akik még a szabványosított licencek által biztosított korlátokat is feloldanák, pl. a kereskedelmi felhasználás szabadsága mellett érvelnek.⁷⁹ Az OA jelenség nem csak a szerzők vagyoni jogait védő falakat bontotta le, de a személyhez fűződő jogokat is elérte, a mű egységéhez, integritásához fűződő jog pillérét is ledöntötte.

A szerzői jogi feltételeket pedig az OA kiadók szabják, a már hivatkozott szabványosított licencek alkalmazásával, amelyek nem a tudományos publikációkra lettek profilozva. A szerzőknek elsősorban abban lehet választásuk - ha nem kötik őket a kutatási támogatási feltételek -, hogy eldönthetik, OA kiadványban jelentetik meg műveiket, vagy sem, illetve melyik kiadót, kiadványt választják, és ezzel együtt, melyik szerzői jogi licence csomagot fogadják el.

A szerzői jogok vonatkozásában azért kiemelést érdemel, hogy a nyílt publikálás nem szünteti meg a szerzői jogokat, hanem a szerző választásától függően, nagyobb szabadságot biztosít a felhasználáshoz, amelyből együttesen profitálhat a szerző (hivatkozások útján és tudományos előmenetel, akár tudományos kapcsolatok révén) és a felhasználó is. Ugyanakkor a profitálás nem egy időben történik: míg a felhasználó azonnal hozzájut a nyílt hozzáférésű műhöz, vagyis azonnal és biztosan élvezzi az OA előnyeit, addig a szerző jellemzően csak később és valószínűleg bizonytalanul.

A szerző oldaláról tehát az OA publikálásban való részvételt egy sajátos szerencseszerződésnek is tekinthetjük (különösen, ha neki kell fizetnie az OA publikálással felmerülő költségeket), hiszen nem garantálható az OA cikk által a biztos és

⁷⁸ VIRÁGOS MÁRTA: *A nyílt tudomány (Open Science) műveléséhez szükséges kutatói és könyvtárosi készségek*. Debreceni Szemle, 2020/4, 389. p.

⁷⁹ ERIC MÖLLER: *The Case for Free Use: Reasons Not to Use a Creative Commons-NC License*. Oper Source Jahrbuch, 2006, http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2006/chapter_06/osjb2006-06-02-en-moeller.pdf This article has originally been published in German as part of the Open Source Jahrbuch 2006.

ERIC MÖLLER: *Freiheit mit Fallstricken: Creative-Commons-NC-Lizenzen und ihre Folgen*. In: Open Source Jahrbuch, 2006, 271–283. p. http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2006/OpenSourceJahrbuch2006_online.pdf

⁷⁷ Pl. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

nagyszámú idézet, vagy szakmai előmenetel, vagy legalábbis az, hogy a „befizetett összeg” és a közvetett módon szerzett anyagi előnyök egymással arányban állnak. Kétségtelen azonban, hogy ezeket az esélyeket az OA publikálás növeli, így tehát a tudományos-kutatói pályán a szerzők számára hasznos lehetőség.

A SZOLGÁLATI MŰVEK ÉS AZ EGYETEMEKEN

DR. LEGEZA DÉNES PHD

munkatárs

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

BEVEZETÉS

A magyar szerzői jog 1970 óta tartalmaz rendelkezéseket a munkaviszonyban létrehozott művekre. A jelenlegi szabályozás lényege, hogy a munkáltató (egyetem) a munkavállaló-szerzőtől jogutódként megszerzi a munkaköri kötelesség körében alkotott művek vagyoni jogait. A tanulmány az alapfogalmakat követően ismerteti az Sztj. szolgálati művek rendelkezéseit és bírói gyakorlatát, ideértve a munkajogi joggyakorlatot is, valamint a szellemi tulajdonkezelési szabályzatok intézményét.¹

1. A MAGYAR SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁS ÉS JOGGYAKORLATA

Az Sztj. 30. § (1)-(2) bekezdései szerint, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége, akkor eltérő megállapodás hiányában a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódként a munkáltató szerzi meg; e vagyoni jogok a munkáltató személyében bekövetkezett jogutódlás esetén átszállnak a munkáltató jogutódjára, azaz tovább ruházhatók. E rendelkezések azt jelentik, hogy ha a munkavállaló szerző a művet készre jelenti és átadja, akkor a személyhez fűződő jogok kivételével minden vagyoni jog átszáll a munkáltatóra. A munkáltató azzal a kötelezettséggel szerzi meg a vagyoni jogokat, hogy a szerzőnek fennmarad a díjazásra való igénye egyrészt akkor, ha a munkáltató a felhasználásra másnak engedélyt ad vagy a művel kapcsolatos vagyoni jogokat másra átruházza, másrészt egyes közös jogkezelésben érvényesített vagyoni jogok vagy díjigények esetében. A részleges jogutódlás másik sajátossága a személyhez fűződő jogok látszólagos fennmaradása. Az Sztj. 30. § (5) bekezdése alapján a szolgálati mű átadása a nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulásnak minősül, ezért egy a mű visszavonására irányuló szerzői nyilatkozat esetén a munkáltató köteles mellőzni a szerző nevének feltüntetését. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a mű nyilvánosan elérhetővé válhat, de már elveszíti a kapcsolatát az eredeti szerzővel. A mű nyilvánosságra hozatalának joga és a névfeltüntetés joga mellett a harmadik személyhez fűződő jog, azaz a mű egységének védelme sem marad érintetlen, ugyanis a munkáltató a munkaviszonyból eredő jogaival élve jogosult a művön változtatni, legfeljebb, ha e változtatással a szerző nem ért egyet, – a szerző kérése esetén – ugyancsak mellőzik a szerző nevének feltüntetését.

A tanulmány általánosságban a munkaviszonnyal foglalkozik, de az Sztj. 30. § (7) bekezdése a 30. §-át rendeli megfelelően alkalmazni nagyon sok további

¹ * A szerző a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala munkatársa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. Az írás a szerző saját szakmai véleményét tükrözi, amely nem feltétlenül egyezik meg az SZTNH álláspontjával. Jelen tanulmány a szerző „A többes jogviszonyban létrehozott szerzői művek sorsa az élettudományok területén” című publikációjának átdolgozásával és aktualizálásával készült. (Megjelent: Jogelméleti Szemle, 2021/2. sz., 153–164. o.)

jogviszony esetében is: közszolgálati, kormányzati szolgálati vagy közalkalmazotti jogviszonyban, egészségügyi szolgálati jogviszonyban, köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban, adó- és vámhatósági szolgálati jogviszonyban, rendvédelmi igazgatási szolgálati jogviszonyban vagy honvédelmi alkalmazotti jogviszonyban álló vagy szolgálati viszonyban foglalkoztatott személy, vagy munkaviszony jellegű jogviszony keretében foglalkoztatott szövetkezeti tag esetében is.

Természetesen ezek a rendelkezések az egyetemi gyakorlatban sajátosan alakulhatnak, hiszen egyrészt az állami fenntartású egyetemeken a munkatársak továbbra is elsősorban közalkalmazotti státuszban vannak, addig az alapítványi fenntartású egyetemeken a munkaviszony jellemző. Másrészt az egyetemi polgárok nem egy esetben többes jogviszonyban dolgozhatnak.

1.1. A „munkaviszonyból folyó kötelesség” bírói értelmezése

Az Sztj. 30. § (1) bekezdése szerinti „munkaviszonyból folyó kötelesség” értelmezése túlmutat a szerzői jogi rendelkezéseken, azt a Munka Törvénykönyve és a korábban felsorolt szolgálati jogviszonyokat szabályozó jogszabályok rendelkezéseivel együtt kell vizsgálni. A törvénytörvények mellett a fogalom értelmezését segítheti a konkrét munkaszerződés (kinevezési okmány), a munkaköri leírás (ellátandó feladatok meghatározása), esetlegesen fennálló kollektív szerződés, munkáltatói utasítás, belső szabályzatok vizsgálata (foglalkoztatási követelményrendszer, vagy lásd később a szellemi tulajdon-kezelési szabályzatról szóló részt) és a (munkaügyi) bírói gyakorlat elemzése.

A mindössze egy paragrafus rendelkezéseit a jogtudomány részletesen vizsgálta az elmúlt évtizedben. A tanulmány a munkakörrel és a munkáltatói utasítási jogkör terjedelmével kapcsolatos ítéleteket vizsgálja.²

Az első esetben eredetileg nem tartozott a volt munkavállaló (felperes) munkakörébe szerzői művek létrehozása. A munkáltató később felperest saját eszközzel fényképek készítésére kérte fel, amiért külön díjazást kapott. A munkaviszony megszűnését követően a felperes munkavállaló vitatta a fényképek szolgálati jellegét. Az elsőfokú bíróság munkaköri leírás hiányában nem tudta kétséget kizáróan megállapítani, hogy a felperes munkakörébe tartozott-e a fényképezés, a munkaviszonyból folyó kötelesség vizsgálata során kizárólag a munkakör elnevezéséből indult ki. A másodfokú bíróság a fényképeket munkaviszonyban létrehozott műveknek tekintette. A bíróság egyetértett az alperes széles munkáltatói utasításra hivatkozó érvelésével, hiszen a munkaszerződés kimondta, hogy a munkavállaló feladatait a belső szabályzatok, valamint a közvetlen felettese utasításai szerint köteles teljesíteni. A felek és a tanúk meghallgatása során kiderült, hogy a munkavállaló rendszeresen látott el hasonló jellegű feladatokat és korábban nem

vitatta azok szolgálati jellegét. Az Ítéletábrá iránymutatása szerint „az olyan esetben, ha a munkáltató a munkaköri kötelességen kívül külön megbízást ad saját munkavállalójának, az összes körülmények alapos megítélésével kell eldönteni azt, hogy a mű létrehozása munkaviszonyból folyó kötelezettség keretében történt-e.”³ A munkaköri kötelezettség ténykérdés, a kifizetés módját nem lehet jogátszállást kizáró megállapodásnak tekinteni;⁴ az ilyen vitatható helyzetek elkerülését szolgálja az Sztj. 30. § (6) bekezdés szerinti írásbeliség követelménye.⁵

Egy szegedi egyetemi esetben hozott jogerős ítéletből megismerhetjük azokat a szempontokat, amelyet a bíróság elfogadhatónak tart az elmaradt munkaköri leírás munkáltatói utasítással történő pótlására.⁶ A peres felek között 2009. szeptember 1-jén közalkalmazotti jogviszony jött létre, amely a felperes munkakörét ügyvivő-szakértőként jelölte meg. A határozott idejű kinevezése „A kollégium történetének feldolgozása, megírása idejére”, illetve egy évre szólt. Külön munkaköri leírás vagy írásbeli utasítás nem készült. A vita a jogviszony fennállta alatt készült mű szolgálati jellege volt. Alperes állítása szerint megszerezte a felperes által létrehozott művek szerzői vagyoni jogait. Ennek bizonyítékául előadta, hogy a biztosította a munkavégzéshez szükséges speciális eszközöket (diktafon) és a kötetlen munkaidőt. Utalt arra is, hogy intézménye saját szellemi tulajdon-kezelési szabályzattal rendelkezik, amelynek értelmében „*valamennyi – az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban álló személy által folytatott tevékenység során létrehozott szerzői mű, amely a törvény erejénél fogva szerzői jogi védelem alatt áll, és amely az egyetemi kutatómunka eredménye – az egyetemet illeti.*”⁷

A Szegedi Ítéletábrá az elsőfokú bíróság felperes keresetét elutasító ítéletét helyben hagyta, továbbá a fellebbezés kapcsán kiemelte – lévén a felperes közalkalmazotti jogviszonyból folyó kötelessége a kollégium történetének megírása volt –, hogy írásbeli dokumentum és szóbeli utasítás hiányában „*a munkáltató alkotói szabadságot biztosított a felperes számára, hogy milyen módon tesz eleget a kinevezési okiratban foglaltaknak.*”⁸ Az Ítéletábrá bizonyítékként értékelte a felperes által írt e-maileket, melyben az alperes maga említi feladati közt az interjúk készítését, valamint perdöntő jelentőséget tulajdonított a „Tartalomjegyzék” megnevezésű iratnak. A tanúvallomásból kitűnt, hogy „*a tartalomjegyzék átadására azt követően került sor, hogy a tanú többször sürgette a felperest a kollégium történetéről szóló mű átadására. Mindezt az Ítéletábrá úgy értékelte, a tartalomjegyzék átadásával a felperes azt kívánta jelezni munkáltatójának, elképzelése szerint miként fogja felépíteni a megírni vállalt művet, s miután a tartalomjegyzéket, mint*

³ Fővárosi Ítéletábrá 8.Pf.20.479/2008/6. 9. oldal

⁴ GYERTYÁNFY PÉTER: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a jogok keletkezése, forgalmuk; a személyhez fűződő jogok. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 2013. (3) 80

⁵ Sztj. 30. (6) A szerző munkaviszonyból folyó kötelessége teljesítéseként megalkotott művel kapcsolatos jognyilatkozatokat írásba kell foglalni.

⁶ Szegedi Ítéletábrá Pf.II.20.277/2015/6.

⁷ Szegedi Ítéletábrá Pf.II.20.277/2015/6. 2. oldal

⁸ Szegedi Ítéletábrá Pf.II.20.277/2015/6. szám 5. oldal

² Részletesebben lásd: Legeza Dénes: A munkaviszonyban létrehozott művek joggyakorlata napjainkban. IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE 11 (121): 3 p. 100-128. (2016) <http://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2016-03/05-legezadenes.pdf>;

a mű egyfajta vázlatát az alperes nem kifogásolta, azt elfogadta, a felek lényegében ily módon konkretizálták a felperes közalkalmazotti jogviszony keretében elvégzendő feladatát.⁹ Mindezek alapján a Szegedi Ítéltábla megállapította, hogy az interjúk mint szerzői művek közalkalmazotti jogviszonyból folyó kötelesség teljesítéseként jöttek létre és azok átadásával a vagyoni jogokat az alperes egyetem megszerezte.

Egyes kutatások során számtalan olyan élethelyzettel találkozni, amikor a kutatók folyamatosan adatokat állítanak elő, azokat valamilyen módszer szerint adatbázisba rendezik, és csak idővel áll elő akkora mennyiségű adat, amelyből már lehet érdemi eredményeket, következtetéseket levonni vagy mintázatokat megfigyelni. Az adatbázis építésén különböző jogviszonyban álló személyek vehetnek részt, és az adatbázishoz való hozzájárulásuk mértéke is eltérő lehet. Az egyes adatoknak önmagukban nincs jelentősebb értéke, szerzői jogilag nem is védhetők, de egy nagyobb tömeg esetében már értelmezhető eredmények nyerhetők ki az adatbázisból és mint egész jelentős vagyoni értékkel bírhat. Ehhez hasonló helyzettel foglalkozott a Szerzői Jogi Szakértő Testület az egyik szakvéleményében.¹⁰ Közszolgálati jogviszonyban foglalkoztatott köztisztviselő munkaidőben és a munkáltató eszközeivel, de munkaköri feladatkörén kívül, illetve a munkáltató erre vonatkozó utasítása nélkül, önkéntesen vezetett nyilvántartást (adatbázist) hozott létre. Az adott megbízónál különböző célból vezetnek nyilvántartásokat. Vannak munkáltatói utasítás nélkül vezetett nyilvántartások, jogszabályban rögzített feladaton alapuló nyilvántartások, belső szabályzatban rögzített feladaton alapuló nyilvántartások és (részben) munkaköri leírásban rögzített feladaton alapuló adatbázisok. Az SZJSZT-hez intézett kérdés ez utóbbi adatbázisokkal összefüggésben érkezett és arra irányult, hogy állhat-e egy ilyen nyilvántartás szerzői jogi védelem alatt, és amennyiben igen, ki tekinthető szerzőnek, illetve a vagyoni jogok jogosultjának. Az SZJSZT eljáró tanácsa egyrészt megállapította, hogy az ilyen típusú nyilvántartás/adatbázis állhat szerzői jogi védelem alatt, másrészt meghatározta, hogy mely esetekben kit illet a szerzőség és a vagyoni jogok. Ha a gyűjteményes mű szerkesztői meghatározhatók, akkor ők tekinthetők szerzőknek; amennyiben egyenként nem határozhatók meg a szerkesztők, akkor a nyilvántartás együttesen létrehozott műnek minősülhet, és így a vagyoni jogok jogosultja a megbízó lesz. Az eljáró tanács úgy találta, hogy a nem együttesen létrehozott gyűjteményes művek esetén van relevanciája a munkáltatói utasítás létének, a munkáltató ugyanis csak az utasítást követően – tehát amikortól a munkaköri feladat részévé válik – szerkezeti meg a mű vagyoni jogait. A szerzői jogok mellett fennálló *sui generis* adatbázis védelem eredeti jogosultja mindenképp a megbízó.¹¹

Végezetül egy negyedik szerzői jogi tárgyú esetben is vizsgálta a bíróság a munkakör, illetve a munkáltatói utasítási jogának lehetséges terjedelmét. Ebben az

esetben a felek között többször módosult a munkaszerződés, a felperes beosztása és az azzal járó feladatok köre is, és a felperes munkaszerződése nem tartalmazta a szoftver fejlesztésével kapcsolatos feladatot. A perben eljáró Ítéltábla megállapította, hogy „a munkaköri kötelezettség nem szűkíthető kizárólag a felperes beosztásának a megváltozásakor készült munkaköri leírásra és helyesen vonta a munkaköri feladatok körébe a felperesnek a projekt keretében végzett tevékenységét, kiterjesztve azt a céggel történő egyeztetésekre is. A munkavállaló ugyanis köteles a munkáltatónak, ezen belül a felettesének a munka végzésével kapcsolatos minden utasítását végrehajtani. A felettes a munka végzésével kapcsolatos utasításait, illetve elvárásait a munkavállaló tudomására hozhatja írásban, szóban, sőt ráutaló magatartással; kifejezett munkaköri leírástól függetlenül, az utasítás alapján végzett tevékenység a munkavállaló munkaköri kötelezettségébe tartozó tevékenységnek minősül. Az Szjt. alkalmazása körében akkor is szolgálati műnek minősül a szerzői mű, ha a munkaviszonyban álló szerzőt a felettese szóban utasította a szerzői mű kidolgozására.”¹²

1.2. A munkakör terjedelme a magyar munkajogi joggyakorlatban

A korábban elemzett szerzői jogi esetek mindegyike alapvető munkajogi kérdésekre hívták fel a figyelmet. Egy mű szolgálativá minősítésénél mennyiben irányadó a munkakör megnevezése, a munkaköri leírás léte, tartalma vagy éppen hiánya. Felelős-e a munkavállaló a munkaköri leírás hiányáért; a munkáltatói utasítás módosíthatja-e a munkakört és ezáltal a munkaszerződést; befolyásolja-e a mindenre kiterjedő munkaköri leírás és munkáltatói utasítás a szerzői alkotás létrejöttét, vagy ellenkezőleg, az alkotói szabadság biztosítása kétségbe vonja a mű szolgálati jellegét?

A munkajogi ítélkezési gyakorlat szerint a munkakör lényegében egy gyűjtőfogalom, amely mindazon tevékenységeket magába foglalja, amelyeket a munkavállaló végezni köteles, és a munkáltató jogosult ezen belül a konkrét feladatok meghatározására.¹³ A munkakör megnevezése történhet foglalkozásra utalással, amely további jellemző munkakörré bontható, de lehet jogszabályban meghatározott vagy a munkáltatónál szokásos mód is. Azonban az elnevezés nem lehet túl általános.

A Kúria álláspontja szerint a munkaköri elnevezésből ki kell tűnnie a munkavállaló által elvégzendő munkák körének és jellegének. Ez különösen igaz akkor, ha nincs munkaköri leírás.¹⁴ A munkavállaló munkakörének meghatározása nem jogszerű, ha olyan mértékben általános, hogy abból az elvégzendő munkák köre és jellege nem állapítható meg.¹⁵ A munkavállaló feladatait gyakran a szerződés mellékletét képező munkaköri leírás tartalmazza részletesen, a munkakörrel szóló

⁹ Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.277/2015/6. szám 5. oldal

¹⁰ SZJSZT – 18/2013 Köztisztviselő által vezetett nyilvántartások/adatbázisok jogi védelme http://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2013_18.pdf

¹¹ SZJSZT – 18/2013 19. oldal

¹² Kúria Pfv. 20.998/2020/4. ítélet 30. pontja E

¹³ BH1998. 52 E

¹⁴ BH2015. 78 [42.] E

¹⁵ BH2015. 78 I. E

tájékoztató írásba foglalása a munkáltató feladata. A munkaköri leírás a munkakör keretei között határozhatja meg a munkavállaló tényleges feladatkörét, amelyet a munkaszerződés sérelme nélkül egyoldalúan módosíthat a munkáltató.¹⁶

Mivel a munkakör a munkaszerződés lényegi eleme,¹⁷ ezért elsősorban a munkáltató köteles a munkaszerződés írásba foglalására, de az együttműködési kötelezettsége révén a munkavállaló is kezdeményezheti a munkakörének pontosítását. Az írásba foglalás elmulasztása miatt a munkaszerződés érvénytelenségére csak a munkavállaló – a munkába lépést követő harminc napon belül – hivatkozhat.¹⁸

Problémaként merülhet fel az is, hogy a lényegében korlátlan munkáltatói utasítási jogkör kiterjedhet-e a munkakör, s ezáltal a munkaviszony egyoldalú módosítására.¹⁹ Egy adott esetben az elsőfokú bíróság megállapította, hogy mivel a felperes a kiegészítő feladatkört közel egy éven keresztül és lényegében a munkaidejének 20-40%-ban végezte, a felek szóbeli megállapodása alapján a felperes munkaköre módosult. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során megállapította, hogy ha a munkavállaló szóbeli beleegyezés alapján a munkakörbe tartozó feladatokon kívül jelentékeny mértékben és huzamos időn keresztül más munkaköri feladatot is ellát, nem munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás, hanem munkaszerződés-módosítás történik. Ennek ellenkezőjét a munkáltatónak kell bizonyítania. Mivel a felmondás a felperes kiegészítő munkakörére nem terjedt ki, és ezáltal a felperessel közölt rendes felmondás nem volt okszerű, a bíróság az alperest jogellenes felmondás miatt marasztalta.

Az ügy egyik tanulsága a munkavállaló-szerzők számára az, hogy ha az eredeti nem alkotói munkakör mellett a munkáltató más, alkotói munkakörbe tartozó feladat végzésére utasítja (fényképezés), amely nem minősül sem helyettesítésnek, sem munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatásnak, és ezt a munkavállaló nem vitatja, akkor megállapítható a munkaszerződés módosítása, s az így létrejövő alkotások a jövőben (időkorlát nélkül) munkaviszonyban létrehozott műveknek tekinthetők. A másik tanulság az, hogy ha a munkaszerződés szerinti munkakörre hivatkozva a munkáltató felmond, eredményesen perelhető jogellenes felmondás miatt, ha a felmondás indokolásában nem tér ki valamennyi ellátott munkakörre.

A hivatkozott szerzői jogi esetekben a bíróságok a munkakörbe tartozó feladatok konkretizálására, értelmezésére vagy éppen kiszélesítésére többfajta bizonyítékot elfogadtak. Ilyennek tekinthető a munkavállaló szóbeli vagy írásbeli közlése a munkatársakkal, illetve a munkáltatói jogkör gyakorlójával (e-mail, levelezés); „büszkélkedés” a feladattal harmadik személyeknek; részvétel a közös alkotói E folyamatban (anyagok munkatársak által történő lektorálása és szerkesztése); a E

feladathoz kapcsolódó tárgyi feltételek biztosítása (diktafon vásárlása, interjúkészítés a munkáltató székhelyén, határozatok tárgyszavas rendelkezésre bocsátása, vizuális és kutatási anyag tárolása a dolgozószobában); az elkészítendő mű vázlatának, tartalomjegyzékének bemutatása. Mindezen körülmények alapos megítélésével lehet eldönteni az alkotás szolgálati jellegét.

2. AZ EGYETEMI OKTATÓK, TUDOMÁNYOS KUTATÓK ÉS AZ EGYETEMI HALLGATÓK HELYZETE

Az egyetemen oktatási és kutatási tevékenységet – ami leginkább eredményezhet szerzői műveket – elsősorban oktatók (tanárok) és tudományos kutatók végezhetnek.²⁰ Az Ftv. szerint az egyetemi oktatók a hallgatók felkészítését szolgáló előadás, szeminárium, gyakorlat, konzultáció megtartása mellett munkaidejük legalább 20 %-ában tudományos kutatást folytatnak.²¹ Ezzel szemben a tudományos kutatói (kooperatív kutatói) munkakörben foglalkoztatottak főtevékenysége a kutatás (a teljes munkaidejének legalább 80%-át a felsőoktatási intézmény tudományos tevékenységének ellátására fordítja) és csak kiegészítő jelleggel vesz részt az egyetem oktatással összefüggő tevékenységében.²² E törvényi meghatározás viszonylag tág mozgásteret enged az oktatók és kutatók részére, és lényegében nem is következik a munkaköri megnevezésből az, hogy a kutatás valamilyen szerzői műben (előadás, prezentáció, publikáció) öltözzön testet.²³

Ugyancsak e pont alatt szükséges tárgyalni a hallgatókat is, hiszen a 2012. szeptember 1-jétől hatályos Ftv. a hallgatói *munkavégzés* keretében szabályozza a szellemi alkotásokhoz fűződő vagyoni jogok helyzetét.²⁴ Ennek értelmében a hallgatót illeti az általa az egyetemi tanulmányai során létrehozott valamennyi szerzői mű (lényegében bármely szellemi alkotás) személyhez fűződő és vagyoni joga. Az egyetem csak akkor szerzi meg a oktatókhoz hasonló mértékben a szerzői jogokat, ha köztük munkaszerződés áll fenn. A hallgatók esetében általánosságban nem elegendő, hogy az IP szabályzatok személyi hatálya kiterjedjen rájuk (erről lásd később), az intézmény legfeljebb csak felhasználási engedélyt szerezhet.

²⁰ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Ftv.) 24. § (1) A felsőoktatási intézményben az oktatással összefüggő feladatokat oktatói és tanári munkakörökben foglalkoztatottak látják el. Az önálló kutatói feladatok ellátására tudományos kutatói munkakör létesíthető.

²¹ Ftv. 26. § (1) bekezdés.

²² Ftv. 33. § (1) bekezdés.

²³ A Szegedi Tudományegyetem belső szabályzatban, a foglalkoztatási követelményrendszerben ír elő az egyetemi oktatók és tudományos kutatók számára konferenciaelőadási és publikációs kötelezettséget (kutatási eredményeit folyamatosan vagy rendszeresen publikálja. Valamennyi tudományos kutatói munkakörben történő folyamatos alkalmazásnak a követelménye. SZTE SZMSZ – FOGLALKOZTATÁSI KÖVETELMÉNYRENDSZER. Szeged, 2024. március 25. SZ-7/2023/2024.

²⁴ Ftv. 44. §

¹⁶ BH2001. 196 E

¹⁷ Mt. 45.§ (1) bekezdés E

¹⁸ Mt. 44. § E

¹⁹ BH2009. 306 E

Ha az Ftv.-t és a foglalkoztatási követelményrendszert összeolvassuk, még mindig bizonytalanságban lehetünk, hiszen konkrét tanulmány megírása, adatbázis szerkesztése, gyűjteményes mű (konferenciakötet) elkészítése vagy szoftverfejlesztés nem olvasható ki belőlük, csak annyi, hogy az oktató kutatónak kell szerzői műveket létrehoznia. Ezért, ha a kutatónak kétségei vannak és nem egyértelmű számára, hogy mire terjed ki az „oktatói munkaköre”²⁵, illetve a jogviszonyából folyó kötelessége, a munkavállalói együttműködési kötelezettség alapján kezdeményezheti annak tisztázását.

A felsőoktatási intézményekben elfogadott módja a munkatársak (olykor a kutatásban résztvevő hallgatók/doktoranduszok) díjazásának az úgynevezett keresetkiegészítési szerződések.²⁶ Ezek esetében a munkáltató megbízza az amúgy vele munkaviszonyban (közalkalmazotti viszonyban) álló személyt azzal, hogy a munkakörébe nem tartozó többletfeladatokat lásson el. A többletmunka lehet oktatás, oktatásszervezés, kutatás, tanulmányírás stb. Ha a többletfeladat eredménye szerzői mű, akkor a felek ezzel az írásbeli szerződéssel ismerik el az amúgy munkaviszonyból folyó kötelesség körébe nem tartozó mű szolgálati jellegét. Ezek a keresetkiegészítési szerződések azonban alkalmasak lehetnek arra is, hogy tovább árnyalják az oktató-kutató tényleges munkakörét, hiszen minden olyan típusú kutatási-publikálási tevékenység, amelyet jellemzően külön szerződéssel emelnek be a foglalkoztatási jogviszonyba, általános jelleggel nem tartozik a munkavállaló munkakörébe (pl. tankönyv írása stb.). Az Ftv. egyedül a tudományos kutatók esetében korlátozza, hogy az egyetem további, munkaköri feladati körébe nem eső kutatási feladattal csak akkor bízhatja meg, ha a kutatás külső megbízás, megrendelés keretében valósul meg.²⁷

Természetesen állományon kívüli magánszemély kutatói, kutatási tevékenység végzésére kötött megbízási szerződésekre nem alkalmazhatók a szolgálati művekre irányadó jogutódlás, az egyetem szerzői művekre jogot csak felhasználási szerződés útján formálhat.

3. A SZELLEMITULAJDON-KEZELÉSI SZABÁLYZAT

Magyarországon először a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény (a továbbiakban: régi Itv.) írta elő, hogy a kutatóhelynek minősülő költségvetési szervnek és közalapítványnak, valamint az államháztartás alrendszeréhez kapcsolódó vagyonból létrehozott, kutatóhelynek minősülő

²⁵ Ftv. 25. § (1) Az oktatói feladat - a (3) bekezdésben meghatározott kivétellel - oktatói munkakörben látható el, költségvetési szervként működő felsőoktatási intézményben az oktatói munkakörre létesített közalkalmazotti jogviszonyban, más felsőoktatási intézményben pedig az oktatói munkakörre létesített munkaviszonyban. Az oktatói munkakörben való foglalkoztatáshoz legalább mesterfokozat szükséges.

²⁶ Példának lásd: 15.8. KERESET – KIEGÉSZÍTÉS KERETMEGÁLLAPODÁS MUNKAKÖRBE NEM TARTOZÓ OKTATÁSI FELADAT ELVÉGZÉSÉRE. Elérhető <https://www.u-szeged.hu/munkatarsaknak/nyomtatványok/hr-kezikonyv-mellekletei>

²⁷ Ftv. 33. § (3) utolsó mondat

közhasznú társaságoknak szellemi tulajdon-kezelési szabályzattal kell rendelkezniük.²⁸ A jogalkotó célja az volt, hogy az intézmények rögzítsék az adott kutatóhelyen létrehozott szellemi alkotások kezelésére és hasznosítására irányadó szabályokat, illetve a szellemi alkotások létrehozásában közreműködő kutatók jogait és kötelezettségeit. A szabályozás elsődlegesen az iparjogvédelmi oltalmak körébe eső találmányok vagy más technikai megoldások bejelentését és hasznosítását kívánta ösztönözni, hogy mindez a közfinanszírozású intézményeknél szabályozottan történjék, figyelembe véve a feltaláló-alkotó és az intézmény érdekeit is. A szabályzatok azonban tartalmazzanak rendelkezéseket a szerzői művekre is, és ebben a vonatkozásban e dokumentumokat az Sztj. 30. § (1) bekezdésében hivatkozott eltérő megállapodásnak kell tekinteni.

Az Sztj. tömör megfogalmazását és gyakorlati alkalmazását az egyetemeken és kutatóhelyeken esetében e szabályzatok váltják aprópénzre. Ideális esetben a szerzőknek valamilyen formanyomtatványon be kell jelenteniük a munkáltatójuknak (munkáltatói jogkört gyakorló vezetőnek, tanszékvezetőnek, intézetvezetőnek vagy a felelős dékánhelyettesnek), hogy munkaviszonyból folyó kötelezettségből kifolyólag jött létre valamilyen szerzői alkotás. Ennek, valamint a munkában közreműködő szerzőtársaknak a megnevezésére, a szerzőségi arányra, a külső forrásokra, vagy más felhasznált anyagok meghatározására egyedül a szerző képes, tehát a munkatárs kutatótól egy proaktív magatartást kell feltételezni és elvárni. A kutatás eredményeként létrejövő szerzői mű esetében elvárható, hogy a szerző tájékoztassa a munkáltatót egy esetlegesen fennálló szerződéses vagy pályázati támogatási jogviszonyról, van-e publikációs kötelezettség, illetve van-e a szerzőnek más hasznosítási javaslata.

Az egyetem jogszerzése tehát a jogszabály erejénél fogva a mű átadásával és elfogadásával létrejön, azonban érdemes döntést hozni arról, hogy az intézmény valóban tudja-e, akarja-e és képes-e a megszerzett jogokat (műveket) hasznosítani. A hasznosításról való döntéskor műtípusonként eltérő szempontokat érdemes szem előtt tartani. Szakirodalmi művek esetében vizsgálni kell, hogy az írás nem tartalmaz-e szabadalmaztatható megoldást, mert akkor mindent meg kell tenni azért, hogy az írás ne kerüljön nyilvánosságra és a publikáció csak a szabadalmi bejelentést követően jelenjen meg. Elsősorban szoftverek esetében a kifejlesztésnek és a hasznosításnak is jelentős költségvonzata lehet, ezért külön érdemes rendelkezni arról, milyen további díjazás illetheti a szerzőket egy esetleges sikeres hasznosítás esetén. Szoftvereknél is meg kell vizsgálni a kapcsolódó iparjogvédelmi oltalmazási lehetőségeket, különösen a védjegybejelentést (szoftver elnevezése, logója, vagy más megkülönböztető képességgel rendelkező megjelölés), a formatervezésiminta-oltalmat (grafikus felhasználói felület), vagy valamilyen hardvereszközzel való kombinálhatóság esetén a szabadalmi oltalmat. Amennyiben tehát az Egyetem

²⁸ Régi Itv. 18. §-ának (1) bekezdése. A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Innovációs törvény) 33. §-a a szellemi tulajdon-kezelési szabályzatokra vonatkozó rendelkezések szó szerint átvette a korábbi törvényből.

nem kívánja a szerzői művet hasznosítani, akkor érdemes a szerzői vagyoni jogokat a szerzőre visszaruházni, éljen velük, ha szeretne.

Érdemes jó gyakorlatként kitérni a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem vonatkozó szabályzatára, amely a személyi hatály egyes pontjainál, értékes lábjegyzetekben értelmezi a jogviszonyok terjedelmét, illetve a követendő egyetemi gyakorlatot. Így a BME IP szabályzat személyi hatálya kiterjed az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban álló személyekre, akik esetében „a szellemi tulajdon-kezelési szabályzatra való utalásnak, az alapvető kötelezettségeknek (különösen az ismertetési és bejelentési kötelezettségeknek) és a szolgálati/munkaviszonyban alkotott szellemi alkotásokra vonatkozó alapvető szabályoknak (ideértve az alkotói díjazást is) célszerű szerepelniük a kinevezési okiratban vagy a jogviszonyt létrehozó szerződésben. A munkaköri leírás a kutatási és a szerzőimű-alkotási kötelezettséget kell, hogy tartalmazza ahhoz, hogy a létrejövő szellemi alkotások szolgálati/munkaviszonyban létrehozott jellege aggálytalanul megállapítható legyen. A mindkét fél által aláírt munkaköri leírásban célszerű biztosítani az eltérést a munkaviszonyban létrehozott művekre vonatkozó törvényi szabályoktól a tudományos és tervezőmérnöki művek vonatkozásában, valamint az eltérés előírása esetén ebben az iratban kell utalni az Egyetem felhasználási jogaira.”²⁹

A szabályzat külön pontként említi az egyetemmel hallgatói jogviszonyban álló személyeket és a doktorandusz hallgatókat is, akik esetében „a hallgatói jogviszonyt keletkeztető okiratban az Egyetem 25. § (6) bekezdés szerinti hasznosítási jogaira is ki kell térni, illetve bizonyos esetekben (különösen doktorandusz hallgatók esetén) célszerű kifejezetten nyilatkozni a szellemi tulajdon-kezelési szabályzat kötelező hatályának elismeréséről, ha a hallgató egyetemi erőforrások felhasználásával kutatási projektben vesz részt.”

A harmadik körbe tartoznak az Egyetemmel munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személyek. Az ő esetükben a munkaszerződésnek vagy kinevezési okiratnak célszerű tartalmaznia – a szellemi tulajdon-kezelési szabályzat kötelező hatályának elismerésén túl – az általuk létrehozott szellemi tulajdonnal kapcsolatos rendelkezéseket.

Az utolsó személyi körbe tartoznak azok, akik a szabályzatot külön nyilatkozattal magukra nézve kötelezőnek ismerték el, például vendéghallgatók és vendégkutatók. Velük érdemes egy olyan megállapodást kötni, amely tisztázza, hogy a küldő vagy a fogadó egyetem szabályzata alkalmazandó rájuk, vagy más rezsim alatt fejtik ki tevékenységüket (pl. hazai vagy nemzetközi pályázati forrásból, vállalati együttműködés keretében finanszírozzák tevékenységüket).

A Szegei Tudományegyetem szellemi tulajdon-kezelési szabályzata szintén tesz említést a hallgatókról, és a hallgatói szerzői jogok megszerzését külön nyilatkozat beszerzésével oldja meg. A szabályzat személyi hatálya ugyanis kiterjed „az Egyetemmel hallgatói jogviszonyban álló azon személyek, különösen demonstrátor, TDK tag, kutatócsoport tagja, akik a kutatóhely, szervezeti egység megítélése szerint hallgatói jogviszonyuk keretében innovációs szempontból is számottevő szellemi alkotást (pl.: diplomamunka, TDK dolgozat, vizsgadolgozat) hoznak létre”³⁰ és a hallgatói jogviszonyban álló nappali tagozatos PhD hallgatókra.” Az innovációs szempontból számottevő szellemi alkotást létrehozó hallgatók nyilatkozatban vállalják magukra nézve kötelezőnek a szellemi tulajdon-kezelési szabályzatot. Mivel a hallgatói kutatási tevékenység fontosságának megítélését a hallgató közvetlen oktatói, témavezetői tudják megítélni, ezért a nyilatkozat beszerzéséért az intézet, tanszék, vagy kutatócsoport vezetője a felelős.

4. ÖSSZEGLÉS

Az egyetemek szerepe kulcsfontosságú a szellemi alkotások jogainak megszerzésében és hasznosításában, valamint a szabályozási keretek betartásában. A tanulmány rávilágít a jogi és gyakorlati kihívásokra, és javaslatokat tesz azok kezelésére, ezáltal hozzájárulva a szellemi tulajdon hatékonyabb védelméhez és hasznosításához az akadémiai szférában.

A tanulmányban elemzett jogesetek arra is rávilágítanak, hogy a szerzői jogokat célszerű a fennálló jogviszony alatt rendezni, amíg a felek együttműködési hajlandósága erősebb. Sem az oktatóknak, sem az egyetemnek nem elegendő a szokásra hagyatkozni, különösen egy dinamikusan változó szabályozási környezetben. Érdemes egyetemenként tájékozódni a hatályos szabályozásról, a tanszéki gyakorlatról, szükség esetén a tanárok vagy munkatársak támogatását kérni egy-egy összetettebb kérdésben. Ha a felek között a viszony megromlik, és a végén a jogviszony megszüntetésére kerül sor, a jogsérelmet érző fél hosszas jogvitával akadályozhatja egy sikeres kutatás hasznosítását.

²⁹ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 8/2020. (VI. 23.) számú Rektori és Kancellári közös Utasítás A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szellemi tulajdon-kezelési Szabályzata.

³⁰ SZTE IP Szabályzat 1. §

A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK LÉTREHOZATALÁBAN VALÓ E RÉSZVÉTEL EGYES SZERZŐI E JOGI KÉRDÉSEI

DR. HABIL. POGÁCSÁS ANETT

habilitált egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog és Államtudományi Kar

„A tudomány építkező jellegű, még aki Nobel-díjat kap, arról sem állíthatjuk, hogy az száz százalékban az ő érdeme. Felfedezését, elméletét bizonyosan mások munkájára is építette.”

Vizi E. Szilveszter

1. A TUDOMÁNYOS EREDMÉNY HELYE A SZERZŐI JOGBAN

A tudományos eredmények születésének folyamatára alapvetően jellemző az egymásra építkezés: az emberiség meglévő közös tudásanyaga állandó kiindulópontja minden újabb teljesítménynek. A szellemi alkotás bizonyos eredményei, a fejlődés egyes lépcsőfokai azonban nagyon is komolyan kötődhetnek meghatározott gondolkodókhoz, kutatókhoz. A szerzői jog éppen erre a kötődésre tekintettel biztosít kizárólagos jogokat az egyéni, eredeti jellegű tudományos művek alkotóinak. Rendkívül fontos kiindulópont, hogy a szerzői jog nem nyújt monopóliumot magára a tudományos eredményre nézve, és még csak nem is a szellemi munka folyamatát, hanem a szellemi alkotás kifejeződését, magát a művet jelöli meg a védelem (közvetett) tárgyaként.¹

Ez azt jelenti, hogy sem egy meghatározott kutatási témára, a kutatás tárgyára, az ötletre, elvre, elgondolásra, eljárásra, működési módszerre vagy matematikai műveletre, de még a kutatás során rögzített tényekre sem terjed ki a szerzői jogi törvény védelme.² Azaz lényegében ennek a jogterületnek a középpontjában nem maguk a tudományos eredmények állnak, hanem az azokat magukban foglaló alkotások, jellemzően szakirodalmi, tudományos művek, szoftverek, adatbázisok, illetve az ezekhez kapcsolódó vizuális művek. Az ennek alapfeltételét jelentő egyéni, eredeti jelleg megnyilvánulhat tehát az érvelés és a tudományos elméletek tartalmában, a tények, adatok összeválogatásában és szemléltetésében, és legfőképp a mű szövegének megformálásában.³

Már ez az egyszerűnek tűnő kiindulópont is tartogat érdekes határterületi dilemmákat. Ahogyan a Szerzői Jogi Szakértő Testület hangsúlyozza, bármennyire is különleges, egy eljárás alapvetően nem tartozik szerzői jogi védelem alá. Egyéni, eredeti jelleg esetleg szerkesztettségében, az egyes elemek elhelyezésében nyilvánulhatna meg, valamint az eljárás elemei önmagukban, vagy összehatásukban, szerkesztés után hordozhatnak egyéni, eredeti jelleget.⁴ Ennek az az indoka, hogy

¹ GYERTYÁNFY PÉTER: *Bevezető rendelkezések*. In: Gyertyánfy P., Legeza D. (szerk.), *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2023. 30. p.

² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) 1. § (5)-(6) bekezdés.

³ MACIEJ BARCZEWSKI: *Author's Rights to Scientific Publications in International Agreements*. Polish Yearbook of International Law 2004-2005/27. 172. p.

⁴ SZJSZT-03/2009. Reklámötlet és kreatív koncepció szerzői jogi védelme.

egy mű témája, a gondolati tartalom egyik szerző által sem sajátítható ki, minden alkotónak joga van egy adott témában művet alkotni. Így egy eljárásnak a más által való hasznosítása sem valósíthat meg szerzői jogsértést.⁵ Ugyancsak körültekintést igényel a különféle adattáblák, vizuális szemléltetők megítélése is, hiszen nem csak maguk a tények, információk,⁶ de az azok pusztán megjelenítésére szolgáló, a tartalom vizualizációjára nézve az egyéni, eredeti jelleget nélkülöző egyszerű infografikák sem állnak védelem alatt.⁷

Ez az elv következetesen alkalmazandó egyéb illusztrációk, grafikák, fotók esetében is. Ezen vizuális művekre nézve is fontos előkérdés, hogy volt-e legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak, hiszen ilyen, megkülönböztetésre alkalmas variációs lehetőségek esetében mutatkozhat meg a mű egyéni, eredeti jellege. „*De önmagában pl. a képek szemléltetése érdekében azokra beszűrt nyilak nem merítik ki ezt a követelményt.*”⁸ Az is érzékelhető tehát, hogy nem annak van jelentősége a szerzői jogi védelem szempontjából, hogy jó minőségű, illetve szakértelmet igénylő munka eredménye-e az adott illusztráció.

A tudományos eredmények tehát sajátos helyet foglalnak el a szerzői jogban. A jogalkotónak ugyanis egyszerre kell két fontos feladatnak eleget tennie. Egyrészt egy egyéni, eredeti jellegű alkotás létrehozója számára ösztönzést kell biztosítani annak érdekében, hogy a jövőben ő és más alkotók is motiváltak legyenek hasonló alkotások létrehozásában, amit kizárólagos jogok biztosításával tűnik a legegyszerűbbnek elérni. Másrészt viszont a tudomány előrehaladását, az emberiség fejlődését is biztosítani kell, ami alapvetően feltételezi az egymásra épülést, és nem csak a megszületett ötletek, de az elért tudományos eredmények továbbgondolását, de az adott vívmány pozitív hozadékainak élvezetét is.⁹

Ebből fakadóan a szerzői jog a tudományos eredményt magát csak erősen áttételesen védi, hiszen témánk szempontjából releváns tárgya az – ideális esetben tudományos eredményt is kifejező, hordozó – egyéni, eredeti jellegű alkotás, a tudomány területére eső mű lehet, amellyel szemben tehát valójában az sem követelmény, hogy értékes vagy értékelhető tudományos eredményt foglaljon magába.¹⁰ Egyes szerzők ebből arra a következtetésre is jutnak, hogy miután a tudományos „üzenetek” értéke inkább azok jelentésében, mint az üzenet

formájában rejlik, a szerzői jogi védelem ezen a területen igen gyenge eszköz.¹¹ De ismeretes olyan álláspont is, amely szerint a tudományos művekre nézve a szerzői jog kontraproduktív, így el kell törölni.¹²

A fent vázolt kettős cél alapján viszont világos, hogy a szerzői jog szándékolatlan nem „telepszik rá” a tudományos eredményekre, léte viszont egyáltalán nem mutatkozik feleslegesnek, hiszen az egyéni, eredeti jellegű tudományos művek alkotói számára vagyoni, és talán még ennél is fontosabb, a szerzői minőség elismerését lehetővé tevő szerzői személyhez fűződő jogokat biztosít.

2. AZ ALKOTÁS FOLYAMATÁBAN RÉSZTVEVŐK

Egy mű szerzőjének az minősül, aki azt megalkotta.¹³ Ez azt jelenti, hogy szerzőnek kizárólag a tényleges alkotó személye minősülhet, éppen arra tekintettel, hogy a mű „tükrözi az ő személyiségét”,¹⁴ az egyéni, eredeti jelleget éppen az ő alkotótevékenysége kölcsönözte a műnek. Ahogyan azonban a mottóul választott mondatban Vizi E. Szilveszter utal rá, ez nem azt jelenti, hogy egy adott mű létrehozatala száz százalékban egy ember érdeme lenne. Még ha tisztában is vagyunk azzal, hogy a tudomány építkező jellegű, és a tudományos munkában résztvevők – különféle értelemben – egymás munkájára is építenek, az azonban már sokkal trükkösebb kérdés, hogy ezek a résztvevők hogyan viszonyulnak egymáshoz, és kik, milyen pozícióval kerülnek bele a szerzői jog látókörébe.

2.1. A múzsa csókja – ihlet, gondolatok, ötletek

A szerzői jog nem csak hogy nem vonja be az alkotók körébe az ihletadó, a mű alapgondolatát, ötletét nyújtó személyt vagy személyeket, hanem kifejezetten rögzíti, hogy az ötlet önmagában – bár vagyoni értékkel bírhat – a szerzői jog szempontjából nem bír jelentőséggel. Akár más művekből is meríthető egy tudományos mű alapgondolata, de az ihlet *de novo* jelleggel is érkezhethet. Az is előfordulhat, hogy ugyanazt az ötletet több alkotó is megvalósítja, és amennyiben ezek egymástól függetlenül megszülető egyéni, eredeti jellegű művek, párhuzamos alkotásokként még akkor is önálló védelemben részesülnek, ha nem csak az ihlet, a bennük rejlő alapgondolat azonos, hanem a mű maga, azaz a kifejeződés is azonosan jelenik meg.¹⁵ Ennek előfordulására azonban bizonyos műtípusok esetén rendkívül kevés esély van, azaz két, szolgai másolás nélkül teljesen azonos tudományos mű megszületésének csekély a valószínűsége.

⁵ SZJSZT-07/15. Módszer szerzői jogi védelme.

⁶ RICHARD H. JONES: *Is There a Property Interest in Scientific Research Data?* High Technology Law Journal 1986/2. 447-482. p.

⁷ „... a tartalom vizualizációjának egyéni, eredeti jellegét a színvilág, a jelkulcsok, a formák, a tipográfiai megoldások, a méretarány, a kivágat, a kitérés, a piktogramok és szimbólumok kiválasztása és kombinálása alapozza meg.” SZJSZT-34/20. Infografika átdolgozása.

⁸ SZJSZT-36/22. A szabályszerű idézés feltételei teljesülésének megítélése.

⁹ THOMAS M. BYRON: *On Copyright and Scientific Theory.* Santa Clara High Technology Law Journal 2017/1. 1-43. p.

¹⁰ MARK L. MEYER: *To Promote the Progress of Science and Useful Arts: The Protection of and Rights in Scientific Research.* IDEA: The Journal of Law and Technology 1998/1. 1-34. p.

¹¹ LAURENCE B. HEILPRIN: *First Annual Report of the Committee to Investigate Problems Affecting Communication in Science and Education: Foreword.* Bulletin of the Copyright Society of the U.S.A. 1962/1. 1-17. p.

¹² RICHARD WATT: *Copyright and the Publishing of Scientific Works.* Review of Economic Research on Copyright Issues 2010/7. 1-6. p.

¹³ Szjt. 4. § (1) bekezdés.

¹⁴ C-145/10. Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai. ECLI:EU:C:2011:798.

¹⁵ SZJSZT-10/19. Pályázati anyagok és azok struktúrájának szerzői jogi védelme.

Az viszont természetesen nem kizárt, sőt, igen gyakori, hogy két egymástól független szerző a művében azonos tudományos eredményre jut, sőt, a szerzői jog szempontjából annak sincs akadály, hogy erre ne egymástól függetlenül kerüljön sor. Ha például egy „... eljárás felhasználásával más alkotó ugyanolyan következtetésre” jut, ez önmagában még nem jelent szerzői jogi jogsértést. „[N]em lehet a szerzői minőség elismerését igényelni (azaz jogosulatlan átvételt megállapítani) hasonló témájú műben pusztán azon az alapon, hogy az ugyanazon gondolati rendszeren, illetve ugyanazon ismeretek közlésén alapul.”¹⁶ A korábban elmondottak alapján ugyanis a műben rejlő gondolatra, tényre, adatra nem terjed ki magának a műnek a szerzői jogi védelme. Éppen ebből fakadóan kerül egyre nagyobb hangsúly a különféle adatrepozitóriumokra, amelyek – különösen a természettudományok esetében – óriási jelentőséggel bírnak a tudományos kutatások támogatása, előrehaladása kapcsán.¹⁷

A szerzői jogi védelem hiánya ellenére sokan értelmezik tágan, a szerzői jogi jogsértésen túlmutatóan a plágium fogalmát, tudományetikai szempontból elítélendőnek tartva a szerzői jog „ingerküszöbét” el nem érő eseteket is. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe szerint a plágium fogalmi körébe beletartozik mások ötleteinek, tudományos eredményeinek, szavainak, szövegeinek átvétele és sajátként való feltüntetése is.¹⁸ Ugyan utal rá, hogy a tudományos közleményeket, az azokban előforduló új gondolatokat, szemléltető anyagokat teljes körűen nem védi szerzői jog, az etikai szabályok ilyenkor is „nyújthatnak támpontot az eligazodásra, illetve védelmet a szerzőnek.”¹⁹ Erről a tág értelemben vett plágiumról írja az etikai kódex, hogy az „elsősorban az érintett tudományos kutató számára és nem annyira magára a tudományra nézve sérelmes. A nyitottság azonban egyike a tudományos kutatás erkölcsi alapelveinek, amely szerint a tudomány fejlődése a tudósok közötti nyílt kommunikáción és vitán nyugszik. Ha a tudósok ettől a kommunikációtól elzárkóznának, tartva attól, hogy nem ismerik el őket mint ötletgazdákat, akkor ennek maga a tudomány is kárát látja.”²⁰ A jogkövetkezmények ilyen esetben a cselekmény súlyosságától függenek, az etikai vétség megállapításán túl a legsúlyosabb következmény annak nyilvánosságra hozatala, és akár a vétséget elkövető intézményének, szervezetének értesítése.²¹

Ehhez hasonlóan a kutatási integritás európai magatartási kódexe is a plágium fogalma alá sorolja mások munkájának és ötleteinek felhasználását az eredeti forrás megfelelő feltüntetésének elmulasztásával, sőt, azt a kiegészítést is hozzáteszi,

hogy „megtérve ezzel az eredeti szerző(k) jogát a szellemi termékei(k)hez.”²² Egyes szakirodalmi források a parafrázist, azaz egy tudományos mű tartalmának, értelmének más szavakkal való körülírását, ‘szabad átdolgozását’²³ tudományos plágiumnak nevezik.²⁴ Bár mind az ötlet, mind a mű tartalmának az ‘átvétele’ elítélendő tehát tudományetikai szempontból, a határvonal meglehetősen kényes atekintetben, hogy történik-e szerzői jogi értelemben vett felhasználás is ezek során. Ahogyan korábban kifejtésre került, az ötlet, egy adott gondolat vagy eljárás nem áll szerzői jogi védelem alatt, azaz semmiképpen nem jelent szerzői jogi jogsértést pusztán mások ötleteinek felhasználása. Hozzá kell tennünk, hogy egyes tudományos művekben azonos stílus alkalmazása (például egy tudományos eredmény humoros hangnemben történő bemutatása) ugyancsak nem vet fel szerzői jogi értelemben vett ‘másolást’, hiszen a szerzői stílus maga szintén nem tartozik a védelem tárgyai közé.²⁵ Azonban az ötlet átvételén túl a más művéből való ‘merítkezés’ egy következő szintet is elérhet, amikor már a mű egyéni, eredeti elemei (pl. egyéni, eredeti módon megfogalmazott mondatok, bekezdések, grafikák stb.) is átvételre kerülnek, ezzel a többszörözés, vagy akár az átdolgozás mint szerzői jogi felhasználás fogalmi elemeit megvalósítva. Ez utóbbi egyik sajátos esetét képezi a tudományos művek kivonata, amikor is „nemcsak a szerző adatai, a forrás, a téma, tárgy, a tudományos eredmény rögzítéséről van szó, hanem olyan rövidítésről, amely az olvasó számára az eredeti helyébe léphet.”²⁶ Egy tudományos előadás egyszerű lejegyzetelése, vagy egy mű egyszerű átszerkesztése, rövid, csaknem szó szerinti átírata (mintegy ‘rövidített jegyzetként’) nem meríti ki az átdolgozás fogalmát, amennyiben egyéni, eredeti jelleget nem ad hozzá az átírat készítője.²⁷ Ilyen esetben, amikor – ahogyan Jókai fogalmazott – a „spanyolcsizmát” „turista cipővé alakítja” a plagizátor,²⁸ engedélyköteles többszörözésről van szó (hozzátéve, hogy magáncélra a szabad felhasználás körébe tartozó esete is megvalósulhat az egyéb feltételek teljesülése esetén).²⁹ Attól viszont, hogy az eredeti mű felhasználása úgy történik, hogy az újabb mű készítője maga is egyéni, eredeti jellegű elemekkel gazdagítja azt (ami megnyilvánulhat akár a kiválasztás, elrendezés, összeállítás egyéni, eredeti jellegében is)³⁰, vagy akár a saját egyéni, eredeti művébe csak viszonylag kis részben használ fel más művéből egyéni, eredeti elemeket, még az eredeti mű szerzőjének engedélye szükséges, átdolgozásról lévén szó.³¹

²² ALLEA: A kutatási integritás európai magatartási kódexe. ALL European Academis 9. p. E

²³ BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ (szerk.): A magyar nyelv értelmező kéziszótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959-1962., parafrázis szócikk.

²⁴ S. I. PRYSUKHIN: *Legal Principles in the Organization of Scientific Research*. Juridical Science 2012/12. 109. p.

²⁵ SZJSZT-21/19. Szakirodalmi mű szerzősége és felhasználása.

²⁶ GYERTYÁNFY PÉTER: *Vagyoni jogok*. In: Gyertyánfy, Legeza (szerk.) 2023, 251. p.

²⁷ SZJSZT 35/2004. Szakirodalmi művek jogosulatlan felhasználása; az okozott vagyoni hátrány, illetve kár megállapítása.

²⁸ LEGEZA DÉNES: *A szerzői jog fejlődése és gazdasági jelentősége*. In: Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. SZTNH, Budapest, 2023. 41. p.

²⁹ Sztj. 35. § (1) bekezdés.

³⁰ SZJSZT 20/2011. Balettprodukció egyéni, eredeti jellege.

³¹ Sztj. 29. §

¹⁶ SZJSZT-07/15. Módszer szerzői jogi védelme.

¹⁷ L. például az Open Science által összegyűjtött adatrepozitóriumokat és célkitűzéseiket: <https://openscience.hu/nyilt-hozzaferesu-adatrepozitoriumok/>

¹⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Közgyűlése által a 25/2010. (V. 4.) számú határozattal elfogadott Tudományetikai Kódex (a továbbiakban: MTA Tudományetikai Kódex), 5.1.3. alpont.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. 6.2.8. alpont.

Összességében elmondható, hogy a tudományos plágium fogalma tág értelemben használatos az akadémiai szférában és tudományetikai szempontból elítélendő – és szankcionálható – magatartásként magába foglalja nem csak a szerzői jogi értelemben vett plágiumot, hanem lényegében „a tudományos munka eredményeinek elsajátítását” is.³² Ezek jelentős része azonban a fent leírtak szerint szerzői jogi jogkövetkezményekkel is járhatnak.

2.2. Tény-e a tény?

A művet ténylegesen megalkotó személy minősül szerzőnek, ám ennek a ténynek a megismerése nem feltétlenül egyszerű. A szerzői jog szükségszerűen vélelmekkel dolgozik, elsősorban abból kiindulva, hogy a művön – a szokásos módon – kinek a nevét tüntették fel szerzőként.³³ Amennyiben ez alapján nem állapítható meg (akár amiatt, mert az adott műtípus esetében a névfeltüntetés magán a művön nem jellemző, vagy nem szembetűnő, mint például egy szoftver esetében), azt tekintjük alkotónak, aki a művet sajátjaként a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalánál (a továbbiakban: SZTNH) vezetett – közhitelesnek minősülő – önkéntes műnyilván-tartásba vetette és ezt közokirattal igazolja.³⁴ A közös jogkezelő szervezet által a közös jogkezelés alá tartozó művek esetében az érintett jogosultakról vezetett adatbázis³⁵ alapján kiállított teljes bizonyító erejű magánokirat lehet a harmadik lehetőség a szerzőség bizonyítására, és ha ez sem alkalmazható, az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művet először hozta nyilvánosságra.³⁶

A tudományos művek esetében jellemzően nem az okoz ezzel kapcsolatosan gondot, hogy a szerző név nélkül (esetleg álnéven) hozza nyilvánosságra művét – amelyhez az Szjt. alapján persze joga van³⁷ –, hanem hogy nem feltétlenül az (vagy csak az) kerül szerzőként megjelölésre a művön, aki valóban alkotó jelleggel hozzájárult. Ennek számos oka lehet, az egyik hazai kutatóknak szóló kézikönyv egyenesen úgy fogalmaz: „[a]zt, hogy adott cikknek ki, vagy kik legyenek a szerzői, nyilván az dönti el, aki a cikket írja és benyújtja. Általában azok kerülnek rá, akik annak az elkészítésében valamilyen módon (pl. a kutatásban, a cikk megírásában, vagy éppen témavezetőként) közreműködtek. Aki érdemben hozzájárult a cikk megszületéséhez, azt illik a szerzők közé felvenni, azonban gondolni kell arra is, hogy a cikkért járó elismerés is megoszlik a szerzők száma szerint (pl. egy akadémiai eljárásban is így számolnak, azaz a publikációk számát és az impakt faktort is osztják a szerzők számával).”³⁸ Ez a megközelítés szerzői jogi szempontból számos problémát hoz magával. Mint említésre került, a szerző személye ténykérdés,

és semmiképp nem múlhat azon további szerzőtársak feltüntetése, hogy az alkotó ki felé szeretné még ezen a módon a tiszteletét kimutatni. Kizárólag az minősülhet szerzőnek, aki az adott mű létrehozásában – nem bármilyen, hanem – alkotó jelleggel közreműködött, azaz az alkotás egyéni, eredeti jellegének kialakításában része volt. Azok, akik a műben foglalt tudományos eredmény elérésében, a kutatáshoz adatok szolgáltatásával, a szerző szakmai mentorálásával, vagy épp kutatási eszközök, források biztosításával támogatták az alkotás létrejöttét, bármennyire is fontos – akár nélkülözhetetlen – szerepük lehetett abban, hogy a mű (és leginkább az abban megjelenő tudományos eredmény) megszülethessen, nem minősülnek (társ)szerzőnek. Egy közösen folytatott kutatás sem pótolja a kutatás során keletkezett művek felhasználáshoz szükséges engedélyt a kutatásban a szerzőkön kívül részt vett szereplők számára, és – tudományterülettől függetlenül – szerzőtársra sem teszi a kutatási együttműködés tagjait, hiszen az alkotás szerzője az, aki a művet megalkotta.³⁹ Fontos szerepét nem elvitatva ugyancsak nincs helye a szerzők sorában egy adott művet megrendelőnek, amennyiben a kérdéses alkotások részvételében alkotó jelleggel nem vettek részt. A munkaviszonyban alkotott művek speciális helyzetével a jelen kötet önálló tanulmánya foglalkozik.⁴⁰

Ezzel összhangban a kutatási integritás – már hivatkozott – európai magatartási kódexe az elfogadhatatlan gyakorlatok közé sorolja a szerzőség manipulálását, ideértve természetesen nem csak azt az esetet, ha a szerzők körén kívül más személyek is alkotóként kerülnek feltüntetésre, hanem azt is, ha valaki éppen csökkenti egy kutató adott publikációban játszott alkotói szerepét.⁴¹ Ez nem minden esetben történik szerzői jogot sértő módon: előfordul például, hogy egy társszerző neve hangsúlyosabban kerül feltüntetésre a többiekénél, nem azért, mert az adott mű egyéni, eredeti jellegének létrehozásából nagyobb arányban vette ki a részét,⁴² vagy a mű nagy részét ő alkotta, hanem egyéb szempontok – akár a tudományos előmenetel – alapján. Erre láthatunk példát, amikor a címlapon szereplő húzónév mellett a belső címlapon, mintegy mellékesen további társszerzők szerepelnek. A név feltüntetése jogának gyakorlásáról azonban az egyes szerzők maguk döntenek, így amennyiben valamelyik társszerző hozzájárul saját nevének – indokolatlan – háttérbe szorításához, szerzői jogi jogsértés nem (feltétlenül) történik,⁴³ mégis elfogadhatatlan gyakorlatnak minősülhet tudományetikai szempontból. Azt is látni kell, hogy „az etikai alapelvek érvényesülése – kutatási területtől, a kutató alanyoktól és jelenségektől függetlenül – mindamellet, hogy megerősítik a tudományba, illetve a tudományos kutatásokba vetett társadalmi bizalmat, megóvnak

³² KOVÁCS KÁRMEN: *Kutatási és publikációs kézikönyv nem csak közgazdászoknak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017. 4. p.

³³ Szjt. 94/B. § (1) bekezdés.

³⁴ Szjt. 94/B. § (2) bekezdés.

³⁵ Kjkt. 48. § (1) bekezdés.

³⁶ Szjt. 94/B. § (3)-(4) bekezdés.

³⁷ Szjt. 12. § (3) bekezdés.

³⁸ BEJÓ LÁSZLÓ: *Tudományos publikációk készítése*. University of West Hungary Press, Sopron, Berlin, 2013. 35. p.

³⁹ SZJSZT-36/22. A szabályszerű idézés feltételei teljesülésének megítélése. E

⁴⁰ L. a jelen kötetben LEGEZA DÉNES: A szolgálati művek az egyetemeken című írását a részletekről. E

⁴¹ ALLEA: A kutatási integritás európai magatartási kódexe. ALL European Academis 9. p. E

⁴² Szjt. 5. § (1) bekezdés. Több szerző közös művére, ha annak részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat.

⁴³ L. az inkább irodalmi művek esetében jellemző *ghostwriting* jelenségét. PATRICK K. HOVET: *Di Angelo v. Kelley: From Contract to Copyright, an Authorship Dispute for the Not-So-Easily Offended*. Tulane Law Review 2022/5. 1026. p.

attól, hogy a kutató írott jogi normákat sértsen, közvetve tehát kárt okozzon a tudomány nevében.”⁴⁴

A Fővárosi Ítéltábla egyik 2022-es ítéletében azt is kiemeli, hogy az Szjt. nem pusztán a szerző nevének feltüntetését írja elő, hanem azt, hogy a szerzőt szerzőként tüntessék fel, azaz a szerző nevének úgy kell megjelennie a művön és a műre vonatkozó közleményben, hogy abból egyértelműen kiderüljön, a megnevezett személy az, akinek szellemi tevékenysége a műnek egyéni, eredeti jelleget biztosított. A feltüntetett névnek ezért olyan kontextusban kell megjelennie, „amelyből a szerzői szerep a mű szemlélője, illetve a közlemény olvasója számára kiderül. Ennek szokásos módja a név mellett a műfajra jellemző szerzői minőség jelzésének feltüntetése, melynek szóhasználatát és a szerzőtársak sorrendjét a műfajra jellemző szakmai szokások, gyakorlatok is befolyásolhatják.”⁴⁵ Ezeknek a szokásoknak és gyakorlatoknak tehát ugyan lehet szerepük a névfeltüntetés jogának gyakorlásában, azonban semmiképp nem befolyásolhatják a szerzőség tényét. Az ún. „első szerző” feltüntetése sem jelentheti a szerzőség manipulálását – például az Elsevier szerzői útmutatója alapján jellemzően az válhat első szerzővé, aki a „legjelentősebb szellemi hozzájárulást” adta a műhöz. Ebből a szellemi hozzájárulásból nem hiányozhat a kézirat tényleges megírásában való részvétel, de magában foglalhatja a tanulmány megtervezését, a kísérletekből származó adatok beszerzését és elemzését is az útmutató szerint.⁴⁶ A Wiley szerzői útmutatója külön felhívja arra a figyelmet, hogy a szerzőség kritériumainak nem megfelelő személyek hozzájárulásait (például a technikai segítséget, az adatok összegyűjtését, az írói segítséget, a finanszírozás megszerzését vagy az általános támogatást nyújtó tanzékvezető hozzájárulásának elismerését) a köszönetnyilvánítás részben lehet felsorolni.⁴⁷ Világosan látszik tehát, hogy bár nem feltétlenül szerzői jogi értelemben vett – meghatározó szerzőségi arányt feltételező – „elsőbbséget” ért az első szerző státuszon a tudományos közösség, ám az alkotó jellegű hozzájárulás nem hiányozhat a kritériumai közül. Ez alapvető etikai elvárás,⁴⁸ és a szerzői jog rendszerének alapköve is.

Nem csak a digitális és telekommunikációs technológiák, de a társadalmi, együttműködési szokásaink és képességeink változása is alapvetően megkönnyítették a közös alkotást.⁴⁹ Arra tekintettel, hogy a társszerzős művek számának növekedését tapasztalhatjuk mind a tudományos publikációk, mind az oktatási anyagok esetében, Giulia Priora a társszerzőség szabályainak uniós szintű harmonizációját

sűrgeti.⁵⁰ A jelenleg hatályos magyar szerzői jogi szabályok alapján világos, hogy bár a társszerzőség számos előnyt hordozhat egy tudományos mű esetében, az alkotótársak számára kockázatot is rejt, illetve komoly együttműködést kíván meg. Az egyes alkotóknak nem csak a szerzői vagyoni, hanem a szerzői személyhez fűződő jogaik kapcsán is lehetnek ellentétes érdekeik, törekvéseik. Ez megmutatkozhat több kényes kérdés kapcsán, például az integritáshoz fűződő jog megsértése esetén az egyik szerzőtárs szeretné érvényesíteni a jogait, míg a másik szemt hunyna afelett a mű további felhasználása érdekében.⁵¹ A Nagykomentár arra is felhívja a figyelmet, hogy „[a] kétség esetén egyenlő arány szabálya bár szükséges, mégis világos eligazítást ad. Eszerint a szerzőség arányáról az ilyen közös mű szerzői egymás között szabadon megállapodhatnak. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a szerzők ilyen esetben – további kivételként az élők közötti jogátruházást tiltó Szjt. 9. § (3) bekezdése szerinti általános szabály alól – a vagyoni jogokról egymás javára le is mondhatnak. Elméletileg persze itt sem jogátruházásról, joglemondásról van szó, hanem arról, hogy a saját alkotói hozzájárulást oly csekélynek értékelik, hogy az vagyoni érdekeltségben ki sem fejezhető (Például X. Y. szerző vagyoni részesedése 0 százalék). A személyhez fűződő jogok meglétét, arányát az ilyen megállapodás nem érintheti. Más, gyakorlati kérdés, hogy a társszerző is gyakorolhatja például az anonimitáshoz való jogát.”⁵² Mint említésre került korábban, ez tudományetikai aggályokat még felvethet, mint ahogyan azt sem szabad elfelejteni, hogy a tudományos minősítés céljára készült művek esetében az adott minősítési eljárásban rendszerint nem az a kívánalom, hogy a jelölt olyan művet nyújtson be, amelyre nézve megszerezte a mű felhasználásának a jogát, vagy amelyen neve egyedülként került feltüntetésre, hanem amelyet ő maga alkotott.

Újkeletű, de szinte pillanatok alatt óriási jelentőségre szert tett vonatkozása a kérdésnek a mesterséges intelligencia (MI) alkalmazása tudományos művek létrehozása során. A szerző az alkotói folyamat számos pontján támaszkodhat a generatív MI által nyújtott lehetőségekre, mind a kutatás folyamata, mind a tudományos kommunikáció terén. A tudománytervezés kezdeti szakaszától a meglévő tudományos művek összefoglalásán, absztraktok készítésén át magának a szövegnek az elkészítéséig, felülvizsgálatáig használható eszközként, sőt, az is elképzelhető, hogy az MI segítségével létrehozott tudományos (mű látszatát keltő) produktum mögött/mellett nem azonosítható egyéni, eredeti alkotói teljesítmény az azt használó ember részéről. Ez utóbbi esetben is készülhet egy tudományos(nak ható) szöveg, amelynek a tudományos fejlődésre gyakorolt hatásával már behatóan foglalkozik a szakirodalom, felhívva a figyelmet olyan veszélyekre is, mint a produktivitás mennyiségi megugrásának a minőségre és az emberi megértésre gyakorolt hatása.⁵³ Mások azt hangsúlyozzák, hogy az MI nem az igazság megtalálásának

⁴⁴ ERDŐS ÁKOS: *Objektivitás, nyitottság és tisztesség: az előítéletesség kutatásának legfőbb tudományetikai dilemmáiról*. Magyar Tudomány 2019/6. 862. p. DOI: 10.1556/2065.180.2019.6.8.

⁴⁵ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.049/2022/6.

⁴⁶ ELSEVIER Author Services: *Who is the first author of a scientific paper?* <https://scientific-publishing.webshop.elsevier.com/publication-recognition/what-corresponding-author/>

⁴⁷ WILEY Author Guidelines. <https://onlinelibrary.wiley.com/page/journal/14631326/homepage/forauthors.html>

⁴⁸ „Etikai elvárások: Az szerepeljen benne szerzőként és társszerzőként, aki azt valóban írta.” HORNACSEK JÚLIA: *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*. NKE, Budapest, 2014. 229. p.

⁴⁹ DAVID ANGWENYI: *Copyright and Collective Authorship: Locating the Authors of Collaborative Work*. Queen Mary Journal of Intellectual Property 2020/1. 140–142. p.

⁵⁰ GIULIA PRIORA: *Copyright Law and the Promotion of Scientific Networks: Some Reflections on the Rules on Co-Authorship in the EU*. Queen Mary Journal of Intellectual Property 2019/2. 230. p.

⁵¹ Szjt. 5. § (1) bekezdés.

⁵² GYERTYÁNFY PÉTER: *Bevezető rendelkezések*. In: Gyertyánfy, Legeza (szerk.) 2023, 108. p.

⁵³ LISA MESSERI – M. J. CROCKETT: *Artificial intelligence and illusions of understanding in scientific research*. Nature 2024/627. 49–58. p.

eszköze: tudományos „mondanivalója” a látszat ellenére nincs.⁵⁴ Bár a tudományos kommunikációban óriási lehetőségeket rejt magában, segítve vonzó, az egyes közönségekre szabott tartalmak létrehozását, aggodalmak ezen a téren is megfogalmazódnak, úgy mint a tudományos kommunikáció sokszínűségének visszaesése, a kisebb – kulturális vagy regionális – célközönség elhanyagolása, vagy az angol nyelvű, főként nyugati gyökerű diskurzusok monokultúrájának kialakulása.⁵⁵

A kiindulópont továbbra is az, hogy szerző csakis ember lehet, azaz tudjuk, hogy mikor nem keletkezett szerzői jogot a generatív MI használata.⁵⁶ Rövid idő alatt világossá vált azonban, hogy a helyzet egyáltalán nem fekete-fehér. A kérdést színesítő tényezők közül – a témánk szempontjából leginkább releváns – kettőt érdemes kiemelni. Az egyik, hogy bár a generatív MI eszközként történő használatával is keletkezhet egyéni, eredeti jellegű mű a 'promptoló' számára szerzői jogot keletkeztetve, ilyen esetben azonban, amikor az MI-re mintegy 'társ szerzőként' tekint a tudományos mű alkotója, a 'szerzőség arányának' meghatározása nem tisztázott. A másik, ugyancsak nem elhanyagolható gyakorlati probléma annak a kérdése, hogy az MI használata egyáltalán hogyan ellenőrizhető: hogyan bizonyítható és értékelendő egy tudományos szerzői alkotásnak tűnő produktum esetén az, hogy az – vagy annak bizonyos részei – nem emberi alkotómunka eredményei.

A szerzői jog szempontjából tehát az MI használatának igen összetett és számos ponton bizonytalan a megítélése, a 'társ szerzőség' értékelése és bizonyítása olyan kérdések, amelyekre egyelőre nincs megnyugtató válasz,⁵⁷ ugyanakkor a plágium egy újfajta jelentésrétegét termelte ki. A bizonytalanságok ellenére jól látható, hogy az MI használata jelentős befolyással lehet a tudományos szerzőség megállapítására, jövőjére.

2.3. Néhány nélkülözhetetlen résztvevőről

A témavezetők, konzulensek kétségkívül szellemi teljesítménnyel járulnak hozzá számos tudományos mű elkészítéséhez – nem csak ihletet, ötleteket adhatnak, forrásokat javasolnak, segítenek a megfogalmazás pontosabbá, stilisztikailag helyesebbé tételében, javaslatokat tesznek a helyes szakkifejezés-használatra, a szerkezetre nézve stb. Mindez azonban a hallgatók, konzultáltak olyan irányításának és segítségének minősülő tevékenység, amelynek kifejtése egyrészt rendszerint jogszabályi és munkaköri kötelezettségéből fakad, másrészt a folyamatból hiányzik a közös mű létrehozására vonatkozó együttes szándék. Kétségtelen, hogy – ideális esetben – szakmai szempontból ez a szellemi hozzájárulás mindenképpen

többletet ad egy tudományos műhöz, azonban szerzői jogi szempontból nem tekinthető alkotó jellegű hozzájárulásnak.⁵⁸ Továbbmenve, a Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe a plágium minősített eseteként foglalkozik egy kiadvány eredményeinek a bíráló, vagy a szerkesztő általi kisajátításával – mégpedig rendkívül szigorúan, a szerzői jogi kereteken is túllépve az új gondolatokra és kísérleti eredményekre is vonatkoztatva.⁵⁹ A szakirodalom ugyancsak kifejezetten ide sorolja a konzulensek, az opponensek, és általában véve a bírálás folyamatában résztvevők hasonló magatartását is.⁶⁰

A témavezető/konzulens hallgatókkal való közös munkája kapcsán ismét utalni kell arra, hogy ugyan egy „oktató szakmai irányítása alatt zajló műhelymunka”⁶¹ a szerzői vagyoni jogokra lényegi hatással lehet – a jogszabályi rendelkezések, az adott intézmény szellemi tulajdonkezelési szabályzata, valamint a felek között létrejött megállapodások alapján ilyenkor akár át is szállhatnak a műre nézve fennálló vagyoni jogok az intézményre (és nem az oktatóra), ez viszont semmiképpen nem teszi szerzőtárssá az együttműködés tagjait.⁶²

Igen hasonló a helyzet a felbecsülhetetlen értékű munkát végző lektorok, olvasószerkesztők, korrektorok, szerkesztők esetében. Makai Mihály úgy fogalmaz: „a lektorálást a kutatók döntő többsége kiemelten fontosnak tartja. David Goodstein (2000) elismeri, hogy 'a lektorálás a tudományos művek kiadásának egyik szent tartópillére'.⁶³ A lektorálás – annak szerzői jogi megítélésére is nyilvánvalóan kiható – természete és jellegadó sajátossága különösen markánsan megmutatkozik a (szak)nyelvi lektorok munkájában.⁶⁴ Horváth Iván Péter úgy véli, a lektorálás eredménye – bár vizsgálható – lényegében még mindig csak egy lehetőség arra, hogy a félkész szövegből egy újabb szövegváltozat, a véglegesített mű megszülethessen, így inkább valamiféle folyamatként, mint műként lehet rá tekinteni.⁶⁵ A kézirat szerzője akkor is eldöntheti, hogy elfogadja-e a lektor szakmai javaslatát,⁶⁶ ha a lektori véleménytől függ a mű megjelenése. Legalább ennyire lényeges sajátosság, hogy a lektornak a szöveghez fűzött módosításai nem valósítanak meg „semmilyen közlésszándékot, ... nem tudnak értelmes egészévé rendeződni (bár nem is az a

⁵⁸ SzJSZT-20/11. Balettprodukció egyéni eredeti jellege.

⁵⁹ MTA Tudományetikai Kódex, 5.1.3. alpont: „A plágium minősített esete, amikor kiadvány szerkesztője vagy bírálója a publikálásra benyújtott dolgozat új gondolatait vagy kísérleti eredményeit kisajátítja, akár csak közvetetten is, egyebek között annak harmadik fél részére történő átadásával.”

⁶⁰ LEGEZA DÉNES: *A plágium kérdéséhez: az utánnomástól az etikai eljárásig*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2015/4. 107. p.

⁶¹ 664/B/2009. AB határozat a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 48. § (2) bekezdése alkotmányellenességének vizsgálatáról.

⁶² SZJSZT-36/22. A szabályszerű idézés feltételei teljesülésének megítélése.

⁶³ MAKAI MIHÁLY: *A tudomány oszlopai*. Magyar Tudomány 2010/10.

⁶⁴ LÁNCOS PETRA LEA: *A jogi szaknyelvi lektorálás funkciói és kihívásai az Ákr. példáján*. Orac Kiadó, Budapest, 2017. 28. p.

⁶⁵ HORVÁTH PÉTER IVÁN: *A lektori kompetencia*. ELTE BTK, Budapest, 2009. 134. p.

⁶⁶ Uo. 109. p.

⁵⁴ Editorial: *AI is no substitute for having something to say*. Nature Reviews Physics 2024/6. 151. p. E

⁵⁵ AMANDA ALVAREZ – AYLIN CALISKAN – M.J. CROCKETT, SHIRLEY S. HO. – LISA MESSERI – JEVIN WEST: *Science communication with generative AI*. Nature Human Behaviour 2024.

⁵⁶ CSÓSZ GERGELY: *Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/2. 64. p.

⁵⁷ GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján*. Magyar Jog 2023/6. 345. p.

feladatuk).⁶⁷ A 'lector' tehát – a szó jelentésével ellentétben – messze nem pusztán olvasója a műnek: „a szakmai lektorálás az egyes szakterületekre jellemző speciális terminológiára, szókincsre, szakszavakra irányul, és a tudomány jelenlegi állása szerint vizsgálja a szöveg hitelességét, a szakma szabályainak, követelményeinek való megfelelését, az evidenciákon alapuló tények, fogalmak helytállóságát.”⁶⁸ Ráadásul ez nem csak lektori vélemény, hanem korrektúra, konkrét szövegszerű javaslat formájában is megtörténhet. Mégis, bármilyen komoly szellemi hozzájárulásról van is szó, – a témavezetők kapcsán elmondottakhoz hasonlóan – itt is hiányzik a közös mű megalkotására irányuló együttes szándék, sőt, a lektor alkotó jellegű hozzájárulása is márcsak munkája jellegéből és a szerző megmaradó mozgásteréből is fakadóan. A szöveget gondozó olvasószerkesztők, korrektorok értékes munkájára ugyancsak igazak a fent elmondottak.⁶⁹

3. „MEGY-É ELŐBBRE MAJDAN FAJZATOM...”⁷⁰

A tudományos művek – mint a szellemi munka olyan eredményei, amelyek a világ bizonyos vonatkozásait képezik le vagy vetítik előre⁷¹ – sok tekintetben különböznek más alkotásoktól, ideértve a szerzőik motivációját, ösztönzőit és felhasználásuk sajátos rendszerét és célját is.⁷² Olyannyira, hogy számos alternatív megoldásra, reformra vonatkozó elképzelés született az elmúlt évtizedek alatt (főként) a hozzáférésre és a hasznosításra nézve. Ezek közül néhány már széles körben ismertté és alkalmazottá vált, mint a különféle open access modellek,⁷³ de több elméleti szinten maradt. Az elképzelések széles skálán mozognak – egyes kutatók azt vizsgálják, miképpen tarthatók a szerzők kontrollja alatt a szerzői jogi védelem alatt nem álló kutatási adatok,⁷⁴ vagy épp maguk a tudományos elméletek, ötletek is.⁷⁵ Mások éppen amellet érvelnek, hogy magának a szerzői jognak a léte az akadémiai szférában nem kívánatos,⁷⁶ vagy legalábbis a szerzői vagyoni jogok háttérbe szorításával a személyhez fűződő jogokra való támaszkodást tartanak hatékony megoldásnak.⁷⁷

⁶⁷ Uo. 134. p. E

⁶⁸ CSÓKA MÁRIA: *Ki is az a lektor, avagy mennyit ér a szellemi munka?* *Növény* 2023/2., 34. p. DOI: <https://doi.org/10.55608/nover.36.0009>

⁶⁹ GYURGYÁK JÁNOS: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*. Osiris, Budapest 2018. 305-311. p.

⁷⁰ MADÁCH IMRE: *Az ember tragédiája*. 15. szín

⁷¹ MACIEJ BARCZEWSKI: *Author's Rights to Scientific Publications in International Agreements*. *Polish Yearbook of International Law* 27, 2004-2005. 170. p.

⁷² RICHARD WATT: *Copyright and the Publishing of Scientific Works*. *Review of Economic Research on Copyright Issues* 2010/1. 5. p.

⁷³ JORGE L. CONTRERAS: *Confronting the Crisis in Scientific Publishing: Latency, Licensing, and Access*. *Santa Clara Law Review* 2013/2. 525. p.

⁷⁴ RICHARD H. JONES: *Is There a Property Interest in Scientific Research Data?* *High Technology Law Journal* 1986/1. 482. p.

⁷⁵ THOMAS M. BYRON: *On Copyright and Scientific Theory*. *Santa Clara High Technology Law Journal* 2017/1. 7. p.

⁷⁶ STEVEN SHAVELL: *Should Copyright of Academic Works be Abolished?* *Journal of Legal Analysis* 2010/1. 302. p.

⁷⁷ KLAUS D. BEITER: *Reforming Copyright or Toward another Science? A More Human Rights-Oriented Approach under the REBSPA in Constructing a „Right to Research” for Scholarly Publishing*. *Brooklyn Journal of International Law* 2022/1. 209-210. p.

Amiben talán egyetértés mutatkozik, hogy a tudományos eredmények születését támogatni, ösztönözni, segíteni érdemes.⁷⁸ Ennek hatékony eszközrendszere, az etikus magatartások biztosítása, illetve az esetenként rendkívül összetett folyamat szereplői egymáshoz való viszonyának rendezése azonban már számos kérdést vet fel. A szerzői jog ebben a folyamatban az egyéni, eredeti jellegű szerzői művet ténylegesen létrehozó alkotót helyezi a középpontba, és jól látható, hogy rajtuk kívül több olyan értékes szereplője van a tudományos eredmények létrehozása folyamatának, akik nélkülözhetetlen „kísérők és támogatók”⁷⁹ ezen az úton, ám nem minősülnek (társ)szerzőnek, így munkájuk nem (vagy legfeljebb közvetve) kerül a szerzői jog látómezőjébe. A szerzői jogi védelem tárgyának pontos meghatározása is legalább ennyire fontos és egyben kényes kérdés – és egyben maga is szükségszerűen meghatározza a tudományos eredmények létrehozatalában résztvevők szerzői jogi státuszát is. Az, hogy az egyes ötletek, meglátások továbbgondolhatók, az elért eredmények pedig nem csak vitathatók vagy elfogadhatók, hanem továbbfejleszthetők is legyenek, az emberiség elemi érdekének tekinthető. A szerzői jog alig háromszáz éve kapcsolódott be ebbe a folyamatba – tudomány és tudományos művek nyilvánvalóan addig is voltak, az emberiség nagy gondolkodói addig is újabb és újabb vonatkozásait bontották ki világunknak. A (tudományos) művek létrehozása és felhasználása folyamatának komplexitása azonban már stabil kiindulópontok rögzítését tette szükségessé, nap mint nap egyensúlyozva a különféle érdekek mentén.⁸⁰ Ebben a mátrixban a szerzői jog lényegében eddig is folyamatosan 'mozgó célpont'ra lőtt, de az alkotói folyamatok szemünk előtt zajló robbanásszerű átalakulása, a mesterséges intelligencia bőrünk alá szüremkedése és a digitális tudásanyagok a kutatásra és ismeretszerzésre gyakorolt erőteljes hatása azt az érzetet kelti bennünk, hogy a célpont nemhogy mozog, de már a távolba suhant előlünk.⁸¹

Mégis, talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a tudományos eredmények létrehozásának továbbra is egyik legfontosabb alapelve kell legyen a hozzáférés és a továbbgondolás biztosítása mellett a résztvevők alkotó jellegű hozzájárulásainak elismerése. A vagyoni érdekek kapcsán újabb modellek bizonyulhatnak hatékonyak, akár bizonyos – hagyományosan előtérbe helyezett – kizárólagos jogok háttérbe szorulásával, vagy legalábbis eltérő módon kezelésével, de ez nem vezethet a személyhez fűződő jogok elhalványulásához. Ha a hangsúly az alkotó személyre kerül, kiemelten fontos, hogy a szerzőség bármilyen irányú manipulálásának – mind szerzői jogi, mind etikai – tilalmát komolyan vegyük.

⁷⁸ KLAUS D. BEITER: *Reforming Copyright or Toward another Science? A More Human Rights-Oriented Approach under the REBSPA in Constructing a „Right to Research” for Scholarly Publishing*. *Brooklyn Journal of International Law* 2022/1. 82. p.

⁷⁹ MARK L. MEYER: *To Promote the Progress of Science and Useful Arts: The Protection of and Rights in Scientific Research*. *IDEA: The Journal of Law and Technology* 1998/1. 33. p.

⁸⁰ Erről részleteiben már lásd a jelen kötetben UJHELYI DÁVID: *Egyensúly az óriások vállán – Szerzői jogi szabadság felhasználások az akadémiai szférában* című írását.

⁸¹ JEROME H. REICHMAN – RUTH L. OKEDIJI: *When Copyright Law and Science Collide: Empowering Digitally Integrated Research Methods on a Global Scale*. *Minnesota Law Review* 2012/4. 1479. p.

EGYENSÚLY AZ ÓRIÁSOK VÁLLÁN – SZERZŐI JOGI SZABAD FELHASZNÁLÁSOK AZ AKADÉMIAI SZFÉRÁBAN

DR. UJHELYI DÁVID PHD, LL.M.

egyetemi adjunktus

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog és Államtudományi Kar

főosztályvezető

Igazságügyi Minisztérium

Versenyjogi és Szellemi Tulajdonjogi Főosztály

„We demand attribution, the coin of the scholarly realm. We fill our purse with citations, and dole them out liberally, in the hope they are fruitful and multiply, and return tenfold.”¹

1. BEVEZETÉS²

A szabad felhasználások – mint a szerzői kizárólagos jogok korlátai – elemi és alapvető szerepet töltenek be a szerzői jogi – klasszikus értelemben a szerzők és felhasználók közötti – egyensúly megteremtésében és folyamatos újraértelmezésében, újralibrálásában egyaránt. Bár nem minden szabad felhasználás terjed ki minden műtípusra, de jellemzően a művek mindegyikét érinti, vagy potenciálisan érintheti egy vagy több szabad felhasználási esetkör.

Nincs ez máshogyan az akadémiai szférában, a tudományos kutatás és kapcsolódó publikációk területén sem: a szerzői jog korlátai és így a szabad felhasználások e körben is komoly relevanciával bírnak. Emellett szükséges leszögezni, hogy – mint minden, sajátosnak tekinthető felhasználói kör, felhasználási mód esetében – a szerzői jogi szempontból releváns, akadémiai felhasználásokat és szabad felhasználásokat az adott diszciplína sajátosságainak tükrében szükséges és célravezető megítélni. Márpedig az akadémiai területen egyáltalán nem nehéz sajátosságokat azonosítani. A tudományos publikációkat jellemzően a szerzők egy különleges köre, a tudományos kutatók alkotják. Az alkotás folyamata hangsúlyosan támaszkodik a megelőzően létrejött művekben megtalálható gondolatok, eredmények, megállapítások átemelésére, amely – különösen a forrás megjelölésének szükségessége körében, a plágium³ elkerülése érdekében – a szerzői jogban kiemelt figyelmet érdemel. A művek közzététele, a nyilvánossághoz (még hozzá tudományos nyilvánosságához) való eljutása jellemzően kiemelten fontos a szerzőnek, gyakran fontosabb, mint a mű felhasználásáért járó, pénzben kifejezett ellenérték (vagy szabatosabban jogdíj).

Az akadémiai szféra tekintetében igen komoly alapjogi megfontolások is felmerülnek: a véleményszabadságból fakadó kutatói szabadság megőrzése vagy az információhoz, művekhez való hozzáférés igénye, mely utóbbi könnyen összetűzésbe kerülhet a szerzői kizárólagos jogokkal,⁴ a mű feletti kontroll megőrzésének igényével. A tudományos eredmények kiaknázhatósága, egyúttal ösztönzése, az alapjogi szempontok ütközése komoly külső (alapjogi) és belső (szerzői jogi) mérlegelést igényel mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó részéről.

¹ BRIAN L. FRYE: Plagiarize This Paper. IDEA: The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property, Vol. 60, No. 2, 2020. 295. p.

² A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem azonosak a fenti intézmények álláspontjával.

³ ADITYA KUMAR TOMAR: *The Abhorrent Act of Plagiarism in Higher Education*. International Journal of Law Management & Humanities, No. 5, 2022. 1046. p.

⁴ KEVIN TAYLOR: *Copyright and Research: An Academic Publisher's Perspective*. SCRIPTed: A Journal of Law, Technology and Society, Vol. 4, No. 2, 2007. 235. p.

Részben mivel komoly hagyománnyal rendelkező alkotási módról és kapcsolódó felhasználásokról van szó, a szerzői jogi szabályozás – ahogyan azt látni fogjuk – sok esetben már kész válaszokkal rendelkezik az akadémiai szabad felhasználások és az azokat övező kérdések tekintetében; számos, a legnagyobb hagyományokkal rendelkező szabad felhasználás – mint az idézés vagy az átvétel – e körben is relevánsnak tekinthető.

Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az akadémiai szférában, illetve az azt érintő szabad felhasználások tekintetében ne lennének aktuális kérdések és kihívások. Ilyennek tekinthető az idézés körében 2021-ben, a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény (a továbbiakban: Módtv.) hatálybalépése útján megvalósult hazai módosítás, a szöveg- és adatbányászattal kapcsolatos új szabad felhasználási eset bevezetése, az open access súlyának növekedése⁵ vagy akár a mesterséges intelligencia (*artificial intelligence*, a továbbiakban: AI) közreműködése⁶ a tudományos publikációk megalkotása során.⁷

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a tudományos kutatási tevékenység és publikációk szerzői jogi szempontból releváns sajátosságait, a kapcsolódó szabad felhasználási szabályozás nemzetközi, uniós és hazai jogi hátterét, és megvilágítsa a területet érintő, aktuális kihívásokat.

2. AZ AKADÉMIAI ALKOTÁS SAJÁTÓSÁGAI ÉS ALAPJOGI VETÜLETE

Van olyan felmérés, amely szerint a tanulmányok 90%-át soha nem hivatkozzák, 50%-ukat pedig senki sem olvassa el.⁸ Bár pusztán ebből hiba lenne messzemenő következtetéseket levonni, azt ugyanakkor kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy az akadémiai alkotások számos szempontból sajátosnak tekinthetőek⁹ a szerzői művek körében.

⁵ ELISHEVA PATTERSON: *Academic Author Copyright Loss - Impacts and Remedies*. Arizona Law Review, Vol. 61, No. 3, 2019. 718. p.

⁶ Ld. még: MARTA DUQUE LIZARRALDE – CHRISTOFER MEINECKE: *Authorless AI-Assisted Productions: Recent Developments Impacting Their Protection in the European Union*. Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law, Vol. 14, No. 1, 2023. p. 84-94.

⁷ A kérdésről bővebben ld. az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2024. évi 5. számát. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szerzoi-jogi-szemle/szemle-2024-5>.

⁸ EBERHARD FEES – MARC SCHEUFEN: *Academic copyright in the publishing game: a contest perspective*. European Journal of Law and Economics, Vol. 42, No. 2, 2016. 264. p.

⁹ MAUREEN RYAN: *Fair Use and Academic Expression: Rhetoric, Reality, and Restriction on Academic Freedom*. Cornell Journal of Law and Public Policy, Vol. 8, No. 3, 1999. 573. p.

Az akadémiai alkotások szerzői jellemzően tudományos kutatók, akik vagy önállóan, vagy – egyes tudományterületeken egyáltalán nem ritkán – társszerzőkkel közreműködve, közös vagy összekapcsolt művek formájában hozzák létre alkotásaikat, amelyekre jellemzően, összefoglalóan publikációkként hivatkozunk.¹⁰ Az alkotás folyamata hangsúlyosan támaszkodik a korábbi, megelőző művekre: egyes egyéni, eredeti formába öntött részek, gondolatok átvétele ugyanis akkor nem eredményez plágiumot, ha az idézés vagy átvétel¹¹ a szerzői jogi jogszabályokkal, de elsősorban a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) releváns rendelkezéseivel összhangban történik. Ennek ugyanakkor értelemszerűen és pragmatikus (de nem jogi) szempontból előfeltétele a tanulmányokhoz való, minél szélesebb körű hozzáférés,¹² a publikációk ugyanis akkor rendelkeznek igazi értékkel, ha a szerzőjük a témában megfogalmazott álláspontját a kapcsolódó források legszélesebb körére alapítja, a releváns szakirodalom feltárását nem mulasztja el. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tanulmánynak nem kell hozzáadott értékkel rendelkeznie, sőt, Sinco szavaival élve: „*Senki sem lehet hiteles tudós, akadémikus vagy gondolkodó, ha csak annyit tud vagy akar tenni, hogy szó szerint megismétli, amit mások mondtak, hű másolatát adja annak, amit mások elértek, szolgai úton lemásol valamely elmés formulát, vagy más látó tanulságait hirdeti. A valódi tudósnak megvan a saját hozzájárulása a tudományhoz.*”¹³

A források elérhetőségének inverz oldala, hogy bár a művek – és így a tudományos publikációk is – a megalkotásuk pillanatától szerzői jogi védelmet élveznek, céljukat, rendeltetésüket csak akkor töltik be megfelelően, ha a tudományos közönség számára is elérhetővé válnak. A mű nyilvánosságra hozatala tehát önmagában jellemzően nem elegendő, a kutató olyan médiumot, platformot keres tanulmányának, amely méltó az alkotás színvonalához, tudományos előmenetele szempontjából beszámítható, minősített,¹⁴ egyúttal megfelelő presztízsértéket hordoz.¹⁵ A tanulmányok megjelenésére, közzétételére, publikációjára jellemzően tudományos folyóiratokban kerül sor. E körben megfigyelhető a nyomtatott folyóiratok

¹⁰ Bár a tudományos művek nem csak publikációk lehetnek (szoftver, adatbázis, vizuális művek is szóba jöhetnek például), jelen tanulmány a legnagyobb jelentőségű publikációkra koncentrál. Az egyéb formákról ld. POGÁCSÁS e kötetben megjelent tanulmányát.

¹¹ Bővebben ld.: KOHOD KORNÉL: *Az idézés szerzői jogi (újra)értelmezése*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2023/4. p. 41–96. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2023-4/02-kohodkornel.pdf>.

¹² LÁNCOS PETRA LEA: *A tudományos kutatás jogi szabályozása*. In: KLAUDY Kinga – ROBIN Edina – SEIDL-PÉCH Olívia (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. ELTE FTT-MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 2022. 125. p. Elérhető: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85560/Bevezetes_a_forditas_1_Lancos.pdf?sequence=1.

¹³ VICENTE G. SINCO: *Free Use of Knowledge in the Context of Our Law*. Philippine Law Journal, Vol. 30, No. 1, 1955. 121. p. „No one can be an authentic scientist, or scholar, or thinker, if all that he could do or will do is to repeat verbatim what others have said, to produce a faithful replica of what others have produced, or to copy the exact formula of some sage, or to proclaim the conclusions of some seer. The genuine scholar has his own contribution to knowledge.”

¹⁴ KISZL PÉTER – WINKLER BEA: *A tudományos jelenlét tudományometriai megközelítései*. In: KLAUDY Kinga – ROBIN Edina – SEIDL-PÉCH Olívia (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. ELTE FTT-MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 2022. p. 142–153.

¹⁵ NICOLAS SUZOR: *Free-Riding, Cooperation, and Peaceful Revolutions in Copyright*. Harvard Journal of Law & Technology, Vol. 28, No. 1, 2014. 145. p.

mellett a digitális kiadványok számának elterjedése, amelyek vagy teljesen kiváltják a korábbi, analóg verziót, vagy pedig amellel biztosítanak lehetőséget a publikációk közzétételére. Az első ilyen folyóirat, a *Philosophical Transactions* 1665-ben jelent meg;¹⁶ a kiadási tevékenység mára viszont komoly üzletággá nőtte ki magát,¹⁷ a 21. században pedig az akadémiai jellegű alkotások száma minden ötödik évben megduplázódott.¹⁸ Az érintett piacon komoly koncentráció figyelhető meg; a (közel) oligopolisztikus jelleget jól mutatja, hogy az Egyesült Államokban egy 2022-ben közzétett tanulmány szerint a piac 53%-át mindösszesen öt kiadó fedi le.¹⁹ A kutatási tevékenységhez a fentiekben kifejtettek szerint szükséges folyóiratokhoz való hozzáférés mind a könyvtárak, mind pedig az egyetemek költségvetésének komoly részét emésztí fel.²⁰

Szintén sajátosság e területen, hogy a tudományos diskurzus elemi alapfeltétele a kutatói vagy más néven akadémiai vagy tudományos szabadság biztosítása. Szintén Sinco gondolatát felidézve, „[a] tudományos szabadság ugyanis a tudós és az akadémikus, a gondolkodó és az oktató joga, hogy szabadon és nyíltan kifejtthesse saját nézeteit és elméleteit mindazoknak, akik kapcsolatba kerülnek vele vagy műveivel.”²¹

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának²² (a továbbiakban: Charta) 13. cikke szerint „[a] művészet és a tudományos kutatás szabad. A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.” Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) a C-66/18. sz. ügyben bontotta ki a Charta fenti rendelkezését, amely során a tudományos szabadság két dimenzióját nevesíti, az intézmény szabadságát, és az intézmény személyi állományának szabadságát – utóbbit a vélemény szabadságból levezetve –, amelyeknek mind a kutatás, mind az oktatás területén érvényesülnie kell.²³

Magyarországon a tudományos kutatás szabadságát az Alaptörvény X. cikk (1) és (2) bekezdése fekteti le, miszerint: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek

között a tanítás szabadságát. Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” Az Alkotmánybíróság ezt a jogot – pontosabban az akkori Alkotmány 70/G. §-át – a 34/1994. (VI. 24.) AB határozat keretein belül elemzi, amelynek megállapításait több későbbi ABH is megerősítette.²⁴ A 34/1994. (VI. 24.) AB határozat rendkívül értékes és maradandó gondolatokat fogalmazott meg a tudományos kutatás szabadsága tekintetében, amelyek teljességében megragadják e jog lényegét: „Az Alkotmány 70/G. §-a a tudományos élet szabadságának tiszteletben tartása és támogatása kimondásával [...] nemcsak alapvető jogállami és alkotmányos értéket nyilvánít ki, hanem szubjektív jogként fogalmazza meg a tudományos alkotás szabadságát, továbbá a tudományos ismeretek megszerzésének – magának a kutatásnak – és tanításának szabadságát [...]. A tudományos élet szabadsága tehát magába foglalja a tudományos kutatáshoz és a tudományos igazságok és ismeretek terjesztéséhez való szabadságjogot, amely tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik, egyúttal tartalmazza az államnak azt a kötelezettségét, hogy tartsa tiszteletben és biztosítsa a tudományos élet teljes függetlenségét, a tudomány tisztaságát, elfogulatlanságát és pártatlanságát. [...] Minden tudomány alapvető célja az igazság keresése, a megismerés, a tudomány épülése. [...] Ezért az állam a tudományos alkotás és ismeretszerzés, továbbá a tudományos tanítás szabadságát csak olyan korlátozásoknak vetheti alá, amely kommunikációs szabadságjogok korlátozásával szemben támasztott alkotmányos követelményeknek megfelel. Mivel tágabb értelemben a tudomány szabadsága általánosságban is a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik, az a véleménynyilvánítás szabadságából eredő külön nevesített alanyi jogokkal azonos alkotmányos védelemben részesül az állami beavatkozások és korlátozások ellen. [...] Mindannyiszor, amikor a történelem során az állam a tudomány szabadságát politikai, ideológiai, vallási vagy egyéb korlátozásnak vetette alá, az az egész társadalom fejlődésének béklyójává vált. Történelmi tapasztalaton nyugvó igazság, hogy a tudomány szabadsága a haladás alapvető biztosítója, és az az egyéni autonómiával is szorosan összefügg. A tudományos tételek, megállapítások és igazságok szabad keresése, továbbá a tudományos eszmék és nézetek szabad áramlása, így az egész társadalom, az emberiség, fejlődésének alapfeltétele és az individuum szabad kibontakozásának is egyik biztosítója.”²⁵

A fenti gondolatok közül e fejezet tekintetében kiemelendő, hogy az Alkotmánybíróság – akárcsak más szerzők²⁶ vagy a fent említettek szerint az EUB is – komoly kapcsolatot lát az akadémiai szabadság és a vélemény szabadság között, utóbbi az előbbi anyajogának tekinthető. Ez azért fontos, mivel a szerzői jogi szabad felhasználások közül több is fontos szerepet játszik ezen alapjog érvényre juttatásában,²⁷

²⁴ LÁNCOS 2022, 124. p. E

²⁵ 34/1994. (VI. 24.) AB határozat III.1. pont. E

²⁶ AFORI – FELDMAN 2022, 60. p. E

²⁷ POGÁCSÁS ANETT: Az internetfolklor szerzői jogi megítélése és annak hatása a szólásszabadságra. In *Medias Res*, 2023/1. 14. p. Elérhető: <https://inmediasresfolyoirat.hu/imr/article/view/262/525>.

¹⁶ TOMASZ GÁBOR: *Átalakulóban a tudományos folyóiratok kiadási modellje*. *Educatio*, 2012/3. 351. p. Elérhető: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/2013-3-tan5.pdf.

¹⁷ DAKSHATA BAJPAI: *Open Access Academic Publishing: Access to Science*. *Supremo Amicus*, Vol. 21, 2020. 560. p.

¹⁸ ORIT FISCHMAN AFORI – DALIT KEN-DROR FELDMAN: *Reconceptualizing Open Access to Theses and Dissertations*. *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, Vol. 33, No. 1, 2022. 57. p.

¹⁹ M. P. RAM MOHAN – ADITYA GUPTA: *Right to Research and Copyright Law: From Photocopying to Shadow Libraries*. *New York University Journal of Intellectual Property & Entertainment Law*, Vol. 11, No. 3, 2022. 188. p.

²⁰ FONYÓ ISTVÁNNÉ: *A szerzői jog érvényesítése a könyvtári és tájékoztatói szolgáltatások gyakorlatában*. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1999/11–12. 440. p.

²¹ SINCO 1955, 121. p. „For academic freedom is the right of the scientist and the scholar, the thinker and the professor, to express his own views and theories freely and openly to all men who come in contact with him or his works.”

²² A Charta vizsgálat tárgyává tett szövege elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

²³ C-66/18. Európai Bizottság kontra Magyarország. 225, 227. Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-66/18>.

egy, konkrét szabad felhasználások így az akadémiai szabadság zálogaként játszanak kiemelt szerepet.²⁸

3. NEMZETKÖZI ÉS UNIÓS KÖRNYEZET

3.1. Nemzetközi jogforrások

Berni Unió Egyezmény. A szerzői jogi szabályozás alapkövét jelentő Berni Unió Egyezmény²⁹ a tudományról és kutatásról a szabad felhasználások körében csupán szűkszavúan rendelkezik, ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a releváns cikkeknek ne lenne elemi jelentősége.

A BUE 10. cikk (1) bekezdése a BUE egyetlen kötelező jelleggel szabályozott szabad felhasználásaként³⁰ a brüsszeli, 1948-as felülvizsgálat során került kodifikációra, ugyanakkor az 1928-as római felülvizsgálat során tett javaslatból is kiderül, hogy az idézést korábban sem tekintették olyan felhasználásnak, amely a szerző kizárólagos jogai által fedett.³¹ A rendelkezés a már jogszerűen nyilvánosságra hozott művek tekintetében teszi lehetővé az idézést,³² a cél által indokolt terjedelemben, a „bevett szokásoknak” (*fair practice*) megfelelően, ugyanakkor a 10. cikk (3) bekezdése elvárja a forrás és a szerző nevének feltüntetését e körben. Az idézés terjedelmét az alátámasztási cél fogja meghatározni, amelyet az önálló, idéző mű megkíván,³³ így tehát elsősorban arányossági és nem terjedelmi szempontból kell a rendelkezést és kapcsolódó felhasználásokat értelmezni. Az 1976. évi stockholmi revízió során beépített³⁴ „bevett szokások” fordulat tekintetében a BUE 9. cikk (2) bekezdésében – ehelyütt még csak a többszörözés joga tekintetében –³⁵ szabályozott háromlépcsős-teszt feltételei (különleges eset, nem sérelmes a mű rendes felhasználására, indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit) sem adnak

releváns iránymutatást,³⁶ megítélése végső soron a bíróságokra tartozik. A BUE 10. cikk (2) bekezdése az oktatási illusztrációs célú átvétellel foglalkozik, amely a tanulmány körében csak közvetett relevanciával bír, különös tekintettel arra, hogy a tudományos kutatás nem szerepel a rendelkezés által támogatott célok között.³⁷

*WIPO Copyright Treaty.*³⁸ A WCT még a BUE-nél is szűkebb körben érinti a tudományos kutatást, preambulumban a következők szerint fogalmaz: „felismerve az egyensúly fenntartásának szükségességét a szerzők jogai és a szélesebb közérdek, különösen az oktatás, kutatás és információhoz való hozzáférés érdekei között, ahogyan ez a Berni Egyezményben is kifejezésre jut”.³⁹ A kutatáshoz fűződő érdek itt a szerző jogainak ellensúlyaként, nevesített közérdekként, a szerzői jogi egyensúly egyik eszközeként jelenik meg. A szabad felhasználások a WCT-ben közvetetten, a 10. cikkben nevesített háromlépcsős-teszt útján jelennek meg, ugyanakkor a WCT 1. cikk (4) bekezdése áttemeli, alkalmazni rendeli a BUE 1-21. cikkeit, így azok irányadóak a WCT tagok körében is.

*Marrákesi Szerződés.*⁴⁰ Végezetül említést érdemel a Marrákesi Szerződés is, amely – szintén preambuluma között – ugyancsak foglalkozik a kutatás szerzői jogi szerepével, egyrészt a véleménynyilvánítás szabadsága körében említve a kutatás folytatásának lehetőségét,⁴¹ másrészt pedig a WCT megközelítéséhez igen közeli megoldást választva a szerzői jogi egyensúly körében, az alábbiak szerint: „Felismerve az egyensúly fenntartásának szükségességét a szerzői jogok védelme és a szélesebb közérdek, különösen az oktatáshoz, kutatáshoz és információhoz való hozzáféréshez fűződő érdek között, továbbá hogy ennek az egyensúlynak a látáskárosultak vagy nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek

²⁸ CHANANI SANDLER: Copyright Ownership: A Fundamental of „Academic Freedom”. *Albany Law Journal of Science & Technology*, Vol. 12, No. 1, 2001. 246. p.

²⁹ WIPO Guide 1978, 60. p. E

³⁰ WIPO Copyright Treaty (a továbbiakban: WCT, elérhető: <https://wipolex.wipo.int/en/text/295166>), 1996. Magyarországon kihirdette a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről szóló 2004. évi XLIX. törvény.

³¹ POGÁCSÁS ANETT: *Tartalomáramlás és hozzáférés a szerzői jog „fogyasztói korszakában”*. In *Medias Res*, 2017/1. 159. p. Elérhető: <https://real.mtak.hu/108365/1/media-tudomany-tartalomaramlas-es-hozzaferes-a-szerzo-i-jog-fogyasztoi-korszakaban-cikk-140.pdf>. WCT preambulumban „Recognizing the need to maintain a balance between the rights of authors and the larger public interest, particularly education, research and access to information, as reflected in the Berne Convention”.

³² A vakok, látássérültek és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről szóló Marrákesi Szerződés. Elérhető: <https://wipolex.wipo.int/en/text/301016>.

³³ SÁNDOR ESZTER ANITA: *Gondolatok a Marrákesi Szerződéssel kapcsolatban*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2023/4. 17. p. Elérhető: <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szvk/szemle-2023-4/01-sandoreszter.pdf>. Marrákesi Szerződés „Figyelemmel azokra a kihívásokra, amelyek személyiségük fejlődését tekintve hátrányosan érintik a látáskárosultakat vagy nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyeket, és korlátozzák véleménynyilvánításuk szabadságát, beleértve [...] a lehetőséget, hogy kutatást folytassanak”; „Mindful of the challenges that are prejudicial to the complete development of persons with visual impairments or with other print disabilities, which limit their freedom of expression, including [...] the opportunity to conduct research”.

²⁸ CHANANI SANDLER: Copyright Ownership: A Fundamental of „Academic Freedom”. *Albany Law Journal of Science & Technology*, Vol. 12, No. 1, 2001. 246. p.

²⁹ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886/1979. Magyarországon az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről szóló 1975. évi 4. törvényerejű rendelet hirdette ki. A továbbiakban: BUE.

³⁰ GRAD-GYENGE ANIKÓ: *Szerzői jogi kivételek és korlátozások*. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SULYOK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Szerzői jog és iparjogvédelem* rovat, 2023a. [13] bekezdés. Elérhető: <http://joten.hu/szocikk/szerzo-i-jog-i-kivetelek-es-korlatozasok>.

³¹ KOHOD 2023, 58. p.

³² Az Egyesült Államokban a Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprise, 471 U.S. 539 (1985) ítélet erősíti meg.

³³ GYERTYÁNFY PÉTER (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Online Jogtár verzió, 2023. 2.5.5. alfejezet.

³⁴ WIPO: *Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971)*. Genf, 1978. A továbbiakban: WIPO Guide. 58. p. Elérhető: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/615/wipo_pub_615.pdf.

³⁵ UJHELYI DÁVID: „That escalated quickly”; avagy a háromlépcsős teszt és a paródia kapcsolódási pontjai – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2019/6. 18. p. Elérhető: <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szvk/szemle-2019-6/01.pdf>.

javára elő kell segítenie a művekhez való hatékony és időszerű hozzáférést”.⁴² A WCT megfogalmazásának szinte szó szerinti, a látáskárosultak mint speciális kedvezményezett kiemelésével való átvétele a kutatáshoz fűződő érdeket e körben is a szerzői kizárólagos jogok ellensúlyaként jeleníti meg.⁴³

Összegzésként megállapítható, hogy a szerzői jog nemzetközi szintű forrásai egyrésztől nevesített egyensúlyi tényezőként, a szerző kizárólagos jogait korlátozó speciális közérdekként kezelik a tudományos kutatást (illetve az ahhoz fűződő érdeket), ugyanakkor a konkrét eszközrendszer tekintetében csak a BUE – és közvetlenül a WCT – ad nevesített szabad felhasználást, az idézés formájában.

3.2. Az Európai Unió joga

Az Európai Unió jogforrásai a nemzetközi jognál színesebb képet adnak az akadémiai célú szabad felhasználások tekintetében, és az elmúlt években a konkrét, kutatáshoz kapcsolódó korlátok száma is az uniós jogalkotónak köszönhetően szaporodott meg. A kutatási tevékenység szempontjából releváns, legfontosabb szabad felhasználásokat a horizontális jogharmonizációt megvalósító⁴⁴ irányelvekben szükséges keresni.

InfoSoc irányelv.⁴⁵ Az InfoSoc irányelv – számos alkalommal, a jogharmonizációs hatékonyság tekintetében kritizált – szabályozási logikája szerint a tagállamok tekintetében egyes szabad felhasználások kötelező, mások pedig opcionális jelleggel kerülnek felsorolásra.⁴⁶ Akárcsak a hazai jogban, az uniós szinten rögzített szabad felhasználások közül több erős szálakkal kötődik a véleménynyilvánítás

szabadságához, amely – mint védendő érték, a szerzői jogi egyensúly megteremtésének eszköze – az EUB ítéletei körében, több alkalommal is megjelenik.⁴⁷

A többszörözés és nyilvánossághoz közvetítés joga alól egyaránt kivételt képező szabad felhasználások között első helyen kerültek kodifikációra az oktatási szemléltetés vagy tudományos kutatás céljából végzett felhasználások,⁴⁸ amelyeket abban az esetben lehet a szerző engedélye és díjfizetés nélkül megvalósítani, ha a felhasználás a nem kereskedelmi cél által indokolt terjedelemben valósul meg, és – ha ez lehetséges – a forrás és a szerző feltüntetése megtörténik.

Az igen magas absztrakciós szinten megfogalmazott rendelkezés értelmezése tekintetében számos kérdés merülhet fel, gyakorlati kivitelezhetőségének körét nem minden esetben egyszerű meghatározni. A nem kereskedelmi jelleg tekintetében az InfoSoc irányelv (42) preambulumbekzdése az alábbiakat rögzíti: „Az oktatást vagy tudományos kutatást [...] szolgáló nem kereskedelmi célú felhasználásokra vonatkozó kivétel, illetve korlátozás alkalmazásakor a tevékenység nem kereskedelmi jellegét maga alapján a tevékenység alapján kell megítélni. Az érintett intézmény szervezeti felépítése, illetve finanszírozási formája e tekintetben nem meghatározó tényező.” Geiger és Jutte közös tanulmányában élesen bírálja a kereskedelmi jellegű felhasználások kizárását a szabad felhasználás hatálya alól, akárcsak az oktatási és kutatási célok összemosását a rendelkezésben, mivel meglátásuk szerint a kutatáshoz fűződő érdek – társadalmi hasznosságára, generációkon átívelő jelentőségére tekintettel – szélesebb elismerést kívánna az uniós jogalkotó részéről.⁴⁹ Ennek farvizén megjegyezhető, hogy a tudományos kutatást

⁴⁷ C-476/17. Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, [34] „E jogot ugyanis egyensúlyba kell hozni a többi alapvető joggal, többek között a Charta 13. cikke által biztosított művészi szabadsággal, amely – minthogy a Charta 11. cikke és az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt európai egyezmény 10. cikkének (1) bekezdése által biztosított véleménynyilvánítási szabadság körébe tartozik –, lehetővé teszi a különféle információk, illetve a kulturális, politikai és társadalmi eszmék széles körű cseréjét.” Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-476/17>; C-469/17. Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland [57] „Amint az a 2001/29 irányelv (3) és (31) preambulumbekzdéséből következik, az irányelv által megvalósított jogharmonizáció célja, hogy – különösen az elektronikus környezetben – megfelelő egyensúlyt biztosítson egyfelől a szerzői jogok és szomszédos jogok jogosultjainak a szellemi tulajdonjoguk védelméhez fűződő, a Charta 17. cikke (2) bekezdése által szavatolt érdeke, másfelől a védelem alatt álló teljesítmények felhasználóinak érdekei és alapvető jogaik, különösen a Charta 11. cikke által garantált véleménynyilvánítási és tájékoztatói szabadság, valamint a közérdek védelme között.” Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-469/17>; C-516/17. Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck [45] „Ami a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdése c) pontjának második fordulatában és d) pontjában előírt kivételeket és korlátozásokat illeti, amelyekkel kapcsolatban a kérdést előterjesztő bíróság kételyeket táplál, hangsúlyozni kell, hogy azok kifejezetten a védelem alatt álló teljesítmények felhasználói véleménynyilvánításhoz fűződő jogának és a sajtószabadságnak a gyakorlását részesítik előnyben – amely különös jelentőséget nyer, mivel alapjogként részesül védelemben – a szerző ahhoz fűződő érdekével szemben, hogy művének felhasználását megtiltsa, biztosítva ugyanakkor a szerző arra irányuló jogát, hogy a nevét, főszabály szerint, feltüntessék.” Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-516/17>.

⁴⁸ InfoSoc irányelv 5. cikk (3) bek. a) pont. „kizárólag oktatási szemléltetés vagy tudományos kutatás céljából végzett felhasználás, amennyiben lehetséges, a forrás feltüntetésével – beleértve a szerző nevét is –, és az elérni kívánt nem kereskedelmi cél által indokolt terjedelemben, az (EU) 2019/790 irányelvben foglalt kivételek és korlátozások sérelme nélkül;”

⁴⁹ CHRISTOPHE GEIGER – BERND JUSTIN JUTTE: *Conceptualizing a „Right to Research” and Its Implications for Copyright Law: An International and European Perspective*. American University International Law Review, Vol. 38, No. 1, 2023. 76–77. p.

⁴² Marrákesi Szerződés „Recognizing the need to maintain a balance between the effective protection of the rights of authors and the larger public interest, particularly education, research and access to information, and that such a balance must facilitate effective and timely access to works for the benefit of persons with visual impairments or with other print disabilities”. A Marrákesi Szerződésről bővebben ld. GRAD-GYENGE ANIKÓ: *Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében*. In: POGÁCSÁS ANETT: *Quaerendo et Creando – Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Szent István Társulat, 2014. 119–242. p. Elérhető: <https://www.mek.oszk.hu/18500/18583/18583.pdf>. és MUNKÁCSI PÉTER: *Nemzetközi szerzői és szomszédos jogi egyezmények*. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SULYOK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Szerzői jog és iparjogvédelem rovat*, 2023. Elérhető: <https://real.mtak.hu/170034/1/nemzetkozi-szerzoi-es-szomszedos-jogi-egyezmények.pdf>.

⁴³ GYERTYÁNFY 2023, 8.1. alfejezet.

⁴⁴ JAKUB HALEK – MARTIN HRACHOVINA: *Directive on Copyright in the Digital Single Market: A Challenge for the Future*. Common Law Review, Iss. 16, 2020. 44. p. és GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A szerződési jog harmonizációja rendelettel: új utak a szerzői jogi harmonizációban*. In: GRAD-GYENGE ANIKÓ – KABAI ESZTER – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *Liber Amicorum – Studia G. Faludi Dedicata: Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018. 130. p.

⁴⁵ Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló, 2001. május 22-i 2001/29/EK irányelv (a továbbiakban: InfoSoc irányelv).

⁴⁶ ILANAH FHIMA: *Fairness in Copyright Law: An Anglo-American Comparison*. Santa Clara High Technology Law Journal, Vol. 34, No. 1, 2017. 48–49. p.

jellemzően a kutatók sem önmagáért végzik, a nem kereskedelmi jelleg fennállása gyakorlati szempontból vitatható. Az Egyesült Államok *fair use* tesztje a kutatási célú felhasználásokat az InfoSoc irányelv szabályozási megoldásához hasonló rendelkezés útján ismeri el,⁵⁰ a nem kereskedelmi jellegű felhasználásokkal kapcsolatos feltétel itt is gyakorlati kérdéseket indikált: az egyetemi könyvtár által, az intézményben dolgozó kutató számára biztosított folyóiratok egyes részeinek fénymásolása például nem tekinthető olyan felhasználásnak, amely megfér a *fair use* keretei között.⁵¹

Az idézés szabad felhasználását – ugyancsak opcionális jelleggel –⁵² az InfoSoc irányelv 5. cikk (3) bekezdés d) pontja szabályozza, amely – nem meglepő módon – szövegében határozottan emlékeztet a BUE 10. cikk (1) bekezdésére. A rendelkezés szerint: „korábban jogszerűen nyilvánosságra hozott műből vagy más, védelem alatt álló teljesítményből kritikai vagy ismertetési céllal történő idézés, amennyiben lehetséges, a forrás feltüntetésével – beleértve a szerző nevét is –, továbbá ha felhasználása megfelel a tisztességes gyakorlatnak, a cél által indokolt terjedelemben;”. A BUE idézéssel kapcsolatos cikke körében ismertettek az InfoSoc irányelv ezen rendelkezése tekintetében is irányadónak tekinthetők. E tekintetben ugyanakkor kiemelkedő jelentőséggel bír a Painer ügy, ahol az EUB – többek között – megállapította, hogy a mű idézése szerzői jogi szempontból műnek nem minősülő teljesítmény keretein belül is megvalósulhat, tehát az idézés jogszerűségéhez nem szükséges, hogy az átvétel műben valósuljon meg.⁵³

A tudományos kutatás tekintetében ugyancsak relevanciával bír az InfoSoc irányelv 5. cikk (3) bekezdés n) pontja, amely a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények vagy múzeumok, valamint az archívumok tekintetében teszi lehetővé a gyűjteményekben nem szereplő művek nyilvánosságához közvetítését e helyiségekben, az e célra kijelölt terminálokban kutatás vagy egyéni tanulás céljából; nem túlzás azt állítani, hogy ez a rendelkezés az egyik alapja a kutatási anyagokhoz való hozzáférésnek.

A teljesség kedvéért szükséges említést tenni az InfoSoc irányelv 6. cikkéről, amely a hatáson túli intézkedéseket, illetve az azok megkerülésének megelőzését célzó

intézkedéseket szabályozza.⁵⁴ Ahogyan azt a fentiekben már tisztáztuk, a művekhez való hozzáférés kulcskérdés a tudományos kutatás esetében, ugyanakkor a hatáson túli intézkedések alkalmazása még a nevesített, uniós szinten ismert szabad felhasználási esetek tekintetében is gátját képezheti a felhasználásnak. Nem túlzás talán azt állítani, hogy a digitalizáció a műfelhasználás szinte minden területén hatással volt a felhasználói szokásokra, a tudományos kutatás is mára már sokkal inkább elektronikus, mint analóg keretek között zajlik, így a hatáson túli intézkedések érdemben hatást gyakorolhatnak a tanulmányok elérhetőségére, hozzáférhetőségére is.⁵⁵

CDSM irányelv.⁵⁶ Az elmúlt évtized szerzői jogi tárgyú, uniós szintű jogalkotásának kétségtelenül a legkiemelkedőbb eredménye volt a CDSM irányelv. A kodifikációs munka és szokatlanul magas szintű társadalmi érdeklődés homlokterében kétségtelenül a *value gap* probléma feloldása állt,⁵⁷ amelynek elsődleges eszköze a tartalomjegyzék szolgáltatók tekintetében a nyilvánossághoz közvetítési jog hatályának kiterjesztése és az ehhez kapcsolódó új felelősségi rendszer kiépítése volt,⁵⁸ ugyanakkor az elfogadott szöveg számos más új jogintézményt is tartalmazott.⁵⁹ Ilyen volt a határon átnyúló (digitális) oktatási tevékenység szabályozása,⁶⁰ a sajtókiadói szomszédos jog megteremtése,⁶¹ a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználásának rendezése, és a tudományos kutatás szempontjából leginkább releváns, szöveg- és adatbányászattal kapcsolatos szabad felhasználások megjelenítése. A CDSM irányelv (5) preambulumbekkezdése általános jelleggel kiemeli, hogy „[a]z új felhasználási módok fényében át kell értékelni az uniós jogban létező, a tudományos kutatás, az innováció, az oktatás és a kulturális örökség védelme szempontjából lényeges kivételeket és korlátozásokat.”

⁵⁴ Wenwei GUAN: Copyright Anti-Circumvention & Free Trade. *Journal of World Trade*, Vol. 52, No. 2, 2018. 257–280. p.

⁵⁵ TIVADAR Krisztián: Is There a Future for Digital Rights Management? *Acta Universitatis Sapientiae: Legal Studies*, Vol. 2, No. 1, 2013. 169–182. p.

⁵⁶ A digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról szóló, 2019. április 17.-i (EU) 2019/790 irányelv (a továbbiakban: CDSM irányelv).

⁵⁷ BARANYI RÓBERT – UJHELYI DÁVID: A digitális szerzői jogi szabályozás legújabb lépéscsoja – a CDSM irányelv átültetésének háttere és eredményei. *Fontes Luris*, 2021/3. 41. p. Elérhető: <https://ojs.mtak.hu/index.php/fontesiuris/article/download/12786/10348>.

⁵⁸ Bővebben ld. LÁBODY PÉTER: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalomjegyzék platformokon. *In Medias Res*, 2021/1. 102–127. p. Elérhető: https://real.mtak.hu/180793/1/IMR_202101_102127o_cikk9.pdf. és TÓTH ANDRÁS: Az online platformok európai szabályozása. *In Medias Res*, 2022/2. 78–102. p. Elérhető: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/1082455>.

⁵⁹ MEZEI PÉTER – LÁBODY PÉTER: Több jogdíj, kevesebb vélemény? – Irányváltás az online tartalomjegyzék szolgáltatók szerzői jogi felelősségében. *Fundamentum*, 2022/3. 17. p. Elérhető: <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/25936/1/fundamentum-2022-3-021.pdf>.

⁶⁰ Hazai átültetésének eredményeiről ld. RUDI ALEXANDRA – UJHELYI DÁVID: A szellemi tulajdonjog területén megvalósult különleges jogrendi jogalkotás – háttér és eredmények. *Fontes Luris*, 2020/2. 53–58. p. Elérhető: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fontesiuris/article/download/12824/10382>. Ld. még: GIULIA PRIORA – GIOVANNA CARLONI: Open Educational Resources through the European Lens: Pedagogical Opportunities and Copyright Constraints. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, Vol. 14, No. 2, 2023. 327. p.

⁶¹ Ld. még: UJHELYI DÁVID: Sajtókiadók szomszédos joga. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SULYOK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Szerzői jog és iparjogvédelem* rovat, 2023. Elérhető: <http://joten.hu/szocikk/sajtókiadok-szomszados-joga>.

⁵⁰ DEREK J. SCHAFFNER: *The Digital Millennium Copyright Act: Overextension of Copyright Protection and the Unintended Chilling Effects on Fair Use, Free Speech, and Innovation*. *Cornell Journal of Law and Public Policy*, Vol. 14, No. 1, 2004. 149. p. és MORTIMER D. SCHWARTZ – JOHN C. HOGAN: *Copyright Law and the Academic Community: Issues Affecting Teachers, Researchers, Students, and Libraries*. *U.C. Davis Law Review*, Vol. 17, No. 4, 1984. 1154. p.

⁵¹ *American Geophysical Union v. Texaco, Inc.* 37 F.3d 881 (2d Cir. 1994), affig 802 F. Supp. 1 (S.D.N.Y. 1992), modified, 60 F.3d 913 (2d Cir. 1994), cert. dismissed, 116 S. Ct. 592 (1995). Elérhető: <https://casetext.com/case/american-geophysical-union-v-texaco-inc-2>.

⁵² LINDA KUSCHEL – JASMIN DOLLING: *Access to Research Data and EU Copyright*. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, Vol. 13, No. 3, 2022. 262. p.

⁵³ C-145/10. *Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai*. 129–137. „Úgy kell értelmezni a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének d) pontját, tekintettel az irányelv 5. cikkének (5) bekezdésére, hogy annak alkalmazásával nem ellentétes az, ha a művet vagy más, védelem alatt álló teljesítményt idéző újságcikk nem szerzői jogvédelem alatt álló szövegmű.” Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=hu&num=C-145/10>.

A szöveg- és adatbányászat a CDSM irányelv (8) preambulumbekzdése alapján „*az információk, például szövegek, hangok, képek vagy egyéb adatok digitális formában történő, automatizált számítógépes*” elemzése, míg a 2. cikk 2. pontja adja meg a normatív definíciót: „*bármely olyan automatizált analitikai módszer, amely digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemez információk, többek között, de nem kizárólag mintázatok, tendenciák és összefüggések feltárása céljából*”. A technológia már a CDSM irányelv alapját képező javaslat 2016. évi közzétételekor ismert és alkalmazott volt a gyakorlatban,⁶² ugyanakkor kiaknázása tekintetében az uniós jogalkotó jogbizonytalanságot azonosított: a szöveg- és adatbányászat ugyanis bizonyos esetekben nem valósít meg szerzői jogi szempontból felhasználást – oltalom alatt nem álló tények, adatok feldolgozása esetén például –, más esetekben pedig potenciálisan a már meglévő, de az InfoSoc irányelvben csak opcionális jelleggel szabályozott, kutatási célú vagy az ideiglenes többszörözést lefedő szabad felhasználások hatálya alá eshetnek, egységes hatályú, a gyakorlat számára is egyértelműen irányt mutató szabályozás ugyanakkor nem állt rendelkezésre.⁶³

Ezen jogbizonytalanság feloldása, illetve a tudományos kutatás és az innováció támogatása érdekében a CDSM irányelv 3. és 4. cikke új, kötelező (ez a „*tagállamok kivételt biztosítanak*” és a „*tagállamok rendelkeznek*” fordulatokból következnek) szabad felhasználásokról rendelkezik. A 3. cikk szerinti szabad felhasználás az adatbázisok⁶⁴ és a sajtókiadványok⁶⁵ tekintetében, valamint az InfoSoc irányelv által biztosított többszörözési,⁶⁶ kimásolási jog alól enged kivételt egy speciális felhasználói kör, a kutatóhelyek és kulturális örökségvédelmi intézmények számára.⁶⁷ A szabad felhasználás csak tudományos kutatás céljára és kizárólag a jogszerűen hozzáférhető művekre vagy más védelem alatt álló teljesítményekre irányulhat. A rendelkezés alapján lehetőség nyílik a másolatok megőrzésére, tárolásuk tekintetében megfelelő biztonsági szintet kell biztosítani.⁶⁸

A 4. cikkben szabályozott szabad felhasználási eset ugyancsak szöveg- és adatbányászatra irányul, ugyanakkor hatálya vonatkozásában eltérések mutatkoznak. A 4. cikk szerinti szabályozás ugyanis a szoftverek⁶⁹ tekintetében is kivételt képez, célja

szerint pedig nem kötődik tudományos kutatáshoz, felhasználói köre sem kerül a 3. cikkhez hasonlóan körülhatárolásra, így hatálya egyértelműen tágabb. Ugyanakkor a szabad felhasználás alkalmazási lehetőségei tekintetében az uniós jogalkotó szorosabban köti a felhasználók kezét: a többszörözött vagy kimásolt tartalmak megőrzésére csak a szöveg- és adatbányászat céljából szükséges ideig van lehetőség, míg a jogosultak a 4. cikkben rögzített szabad felhasználás ellen géppel olvasható módszerek révén tiltakozhatnak, *opt-out* nyilatkozattal élhetnek.⁷⁰

A CDSM irányelv 3. és 4. cikkének egyik legnagyobb eredménye, hogy a korábban uralkodó megközelítéssel ellentétben a felhasználás kereskedelmi jellegét nem tekinti olyan körülménynek, amely a tudományos kutatási célú szabad felhasználást lerontaná.⁷¹

Bár a tudományos kutatás tekintetében első ránézésre csak közvetett relevanciával bírnak, arra tekintettel, hogy az átültetés során befolyásolták a kutatáshoz közvetlenül kapcsolódó szabad felhasználási eseteket is, szükséges említést tenni a CDSM irányelvnek a határon átnyúló oktatási tevékenységgel⁷² és a kulturális örökség megőrzésével⁷³ kapcsolatos szabad felhasználásairól is. Előbbi tekintetében kuriózumként kiemelt érdemel, hogy Magyarország a CDSM irányelv 5. cikkét elsőként, ráadásul a rendkívüli jogrend ideje alatt, kormányrendeleti úton⁷⁴ ültette át, az átültető rendelkezések pedig csak később kerültek az Szjt.-ben méltó helyükre, törvényi szintre emelésre.⁷⁵

Végezetül említést érdekel, hogy a CDSM irányelv szöveg- és adatbányászatra irányuló szabad felhasználása a mesterséges intelligencia körében kiemelt jelentőséget kapott. Az általános célú szöveg- és adatbányászatot lehetővé tevő kivétel remek lehetőséget biztosít az egyes algoritmusok igencsak adatintenzív betanítására, az ezzel kapcsolatos *opt-out* lehetősége, illetve a tiltakozás módja komoly szakmai viták forrásává vált az utóbbi időkben; jól reflektálja ezt a 2024. évi, tanácsi magyar elnökség egyik felmutatható eredményének tekinthető, a tagállamok releváns megközelítéseit összegző összefoglaló is.⁷⁶

⁶² KISS ZOLTÁN KÁROLY: *Tudomány és művészet a jogi szabályozás útvesztőjében II. Közelítések*, 2022/3. 53–54. p. Elérhető: https://uni-milton.hu/wp-content/uploads/2023/04/0401_Kozelitesek_2022_3.pdf. és BODON FERENC: *Adatbányászati algoritmusok*. Kézirat, 2009. 1–313. p. Elérhető: https://www.cs.bme.hu/~bodon/magyar/adatbanyaszat/tanulmany/old/2009_02_22/adatbanyaszat.pdf.

⁶³ OR COHEN-SASSON – OFER TUR-SINAI: *The Replication Crisis and IP Law: A Novel Policy Tool for Open Science*. *Arizona State Law Journal*, Vol. 55, No. 1, 2023. 120. p.

⁶⁴ Az adatbázisok jogi védelméről szóló, 1996. március 11.-i 96/9/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 5. cikk a) pont és 7. cikk (1) bekezdés.

⁶⁵ CDSM irányelv 15. cikk (1) bekezdés.

⁶⁶ InfoSoc irányelv 2. cikk.

⁶⁷ Definíciójukat a CDSM irányelv 2. cikk 1. pontja és 3. pontja tartalmazza.

⁶⁸ KLAUS D. BEITER: *Reforming Copyright or Toward another Science? A More Human Rights-Oriented Approach under the REBSPA in Constructing a „Right to Research” for Scholarly Publishing*. *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 48, No. 1, 2022. 197. p.

⁶⁹ A számítógépi programok jogi védelméről szóló, 2009. április 23.-i 2009/24/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 4. cikk (1) bekezdés a) és b) pont.

⁷⁰ GEIGER – JUTTE 2023, 78. p. és MOHAN – GUPTA 2022, 221. p. E

⁷¹ KUSCHEL – DOLLING 2022, 263. p. E

⁷² CDSM irányelv 5. cikk. E

⁷³ CDSM irányelv 6. cikk. E

⁷⁴ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény oktatási célú szabad felhasználási alkalmazásának a E veszélyhelyzettel összefüggő eltérő szabályairól szóló 125/2020. (IV. 16.) Korm. rendelet.

⁷⁵ RUDI – UJHELYI 2020

⁷⁶ Policy questionnaire on the relationship between generative Artificial Intelligence and copyright and related rights – Revised Presidency summary of the Member States contributions. 16710/1/24, REV 1, 2024. december 20. Elérhető: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16710-2024-REV-1/en/pdf>.

4. A HAZAI SZERZŐI JOGI MEGKÖZELÍTÉS

Általánosságban, és a tudományos kutatással kapcsolatos szabad felhasználások tekintetében is elmondható, hogy a hazai szabályozás – értelemszerűen – a nemzetközi és uniós alapokra épít. Ebből fakadóan az akadémiai szempontból releváns korlátok rendszere és normatartalma tekintetében számos, fent már tisztázott megállapítás irányadó lehet, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az Szjt. tekintetében ne lennének azonosítható nemzeti sajátosságok.

Idézés. Az Szjt. taxatív szabad felhasználási listájának első helyén az idézés került rögzítésre, eszerint „[a] mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.”⁷⁷ A szerző megnevezésének szükségessége nem csak a szabad felhasználások, hanem a személyhez fűződő jogok körében is deklarálásra kerül, az Szjt. 12. §-ának második mondata szerint „[a] szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni.” A forrásmegjelöléssel kapcsolatos feltételek alátámasztottságát a hazai bírói gyakorlat is megerősítette,⁷⁸ az idézési cél értelmezése tekintetében pedig az Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) adott iránymutatást.⁷⁹ Bár az idézést mint szabad felhasználási esetet már a BUE is hosszú évtizedek óta ismeri (az Szjt.-be az 1969. évi Szjt. normaszövegének szószerinti átemelése útján került a rendelkezés),⁸⁰ a szerzői jogi egyensúly fenntartása érdekében a közelmúltban ezt a komoly gyökerekkel rendelkező rendelkezést is szükséges volt módosítani:⁸¹ a Módtv. ugyanis 2021. július 1. napjával hatályon kívül helyezte az Szjt. 67. § (5) bekezdését, amely a képzőművészeti, fotóművészeti és iparművészeti alkotások tekintetében kizárta az idézés alkalmazásának lehetőségét, ennek köszönhetően műtípustól független szabad felhasználássá vált az idézés.⁸²

Az idézés (és egyébként a későbbiekben bemutatott átvétel) mögötti közérdek vagy alapjogi legitimitáció egészen a véleménynyilvánítás szabadságáig nyúlik vissza,⁸³ amely egyúttal megteremti a kapcsolatot az akadémiai célú felhasználások, a tudományos élet szabadsága irányába is.⁸⁴ Az idézés kétségtelenül az egyik legrégebbi, és a tudományos élet szempontjából az egyik legfontosabb szabad

felhasználás, a tudományos publikációk forrásmegjelölése – amely a kutatási eredmények igazolhatóságát, a megállapítások visszakövethetőségét hivatott biztosítani – ehhez a korláthoz köthető. Bár az idézés a teljes műre nem irányulhat,⁸⁵ mértékének megítélése tekintetében nincsen oldalszámra vagy karakterszámra vetített szabály; terjedelmének jogszerűsége mindig az adott felhasználás körülményei tekintetében értelmezendő.⁸⁶

Átvétel. Az Szjt. az idézés „nagytestvérét”, az átvételt a 34. § (2) bekezdésében szabályozza, eszerint: „Nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete, vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás szemléltetés érdekében iskolai oktatási célra, valamint tudományos kutatás céljára a forrás és az ott megjelölt szerző megnevezésével a cél által indokolt terjedelemben átvehető, feltéve, hogy az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen. Átvételnek minősül a mű olyan mértékű felhasználása más műben, amely az idézést meghaladja.” Az átvétel⁸⁷ tehát az idézés feltételeinek megfelelő,⁸⁸ ugyanakkor terjedelmében azt meghaladó, a célja tekintetében speciális – hiszen jogszerűen iskolai oktatási illetve tudományos célra irányulhat – szabad felhasználás.⁸⁹ A rendelkezés kizárja az üzletszerűséget, így a profitorientált cégek kutatásai, a műrendes felhasználásával versengő üzleti cikkek, előadások nem férnek meg a korlát határai között,⁹⁰ ennyiben a szabad felhasználás szűkebb tehát, mint az idézés. Ennek keretében szerzői jogvédelem alatt álló művek az idézést meghaladó mértékben átvehetőek, beemelhetőek ilyen célra megalkotott saját műbe (például illusztrációként), vagy azokból akár tudományos célt szolgáló gyűjtemény is létrehozható.⁹¹

Szöveg- és adatbányászat. A szöveg- és adatbányászati célú szabad felhasználásokat az Szjt. 35/A. §-a szabályozza; a normaszöveg a CDSM irányelv 3-4. cikkének logikájától eltér, még ha tartalmilag nyilvánvalóan és szükségszerűen átfedésben is van az uniós joggal. Az Szjt. 35/A. § (1) bekezdése tartalmazza a CDSM irányelv 4. cikke szerinti, a felhasználói kör tekintetében tágabb hatályú szabad felhasználást, míg a CDSM irányelv 3. cikke szerinti, a kulturális örökségvédelmi intézmények és kutatóhelyek számára nyitva álló rendelkezés az Szjt. 35/A. § (2) bekezdésében található.⁹² A hazai jogalkotó tehát a rendelkezések sorrendjét megcserélte,

⁷⁷ Szjt. 34. § (1) bekezdés.

⁷⁸ BDT2015. 3392. I. „A szerzői jogi szabályozásnak az információs szabadság érvényesülése során annyiban van jelentősége, hogy a mű szabad felhasználását a szerzőség elismerése, a szerző nevének szerzőként való feltüntetéséhez fűződő joga, a mű egységének védelme, az idézés és a forrásmegjelölés szabályai korlátozhatják.”

⁷⁹ SZJSZT 22/2012. Szakirodalmi művel kapcsolatos szerzői jogsértés; és SZJSZT 36/22. A szabályszerű idézés feltételei teljesülésének megítélése.

⁸⁰ A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény 17. § (1) bekezdés.

⁸¹ POGÁCSÁS 2023, 15. p.

⁸² KOHOD 2023, 74. p.

⁸³ GYERTYÁNFY 2023, ld. az Szjt. 34. §-ához fűzött kommentárt.

⁸⁴ GRAD-GYENGE 2023a, [46] bekezdés.

⁸⁵ GYERTYÁNFY 2023. Vö. KOHOD 2023, 64, 74. p. E

⁸⁶ LEGEZA DÉNES: A plágium kérdéséhez: Az utányomástól az etikai eljárásig. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, E 2015/4. 112. p. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2015-04/05.pdf>.

⁸⁷ További értelmezéséről ld. SZJSZT 21/2019. Szakirodalmi mű szerzősége és felhasználása.

⁸⁸ LÁNCOS 2022, 130. p.

⁸⁹ Ld. még: SZJSZT 5/2004. Átvételek jogszerűségének kérdése. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/file/41318/download?token=N9dtjHEr>.

⁹⁰ GYERTYÁNFY 2023, ld. az Szjt. 34. §-ához fűzött indokolást.

⁹¹ POGÁCSÁS ANETT – UJHELYI DÁVID: Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, 2023. 98. p. Elérhető: [https://jak.ppke.hu/storage/tinyce/uploads/old/uploads/collection/344/file/POGACSAS-UJHELYI_Szellemi.alkotasok.joga_22.11.09_final%20\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/storage/tinyce/uploads/old/uploads/collection/344/file/POGACSAS-UJHELYI_Szellemi.alkotasok.joga_22.11.09_final%20(1).pdf).

⁹² GRAD-GYENGE 2023a, [63] bekezdés.

egyúttal az egyes szabad felhasználások feltételeit – az átláthatóság érdekében – pontokba szedve szabályozta. A szöveg- és adatbányászat eredményének hozzáférhetővé tételéről az Sztj. 35/A. § (3) bekezdése egységesen rendelkezik. A kulturális örökségvédelmi intézmény, valamint a kutatóhely definícióit az Sztj. szabad felhasználási fejezetéhez csatolt értelmező rendelkezések tartalmazzák,⁹³ amelyek kifejezetten a CDSM irányelv átültetése során kerültek beépítésre az Sztj.-be. Az adatbázisokkal foglalkozó alfejezet a 84/D. § (2) és (3) bekezdésében ugyancsak kiegészítésre került az új szabad felhasználásokra tekintettel.

A szöveg- és adatbányászati szabad felhasználás bármely felhasználó által gyakorolható formája a CDSM irányelv kidolgozásakor, vagy akár Sztj.-be való átültetésekor még előre nem látható területen is érdekessé vált: az AI betanítása, input oldala tekintetében ugyanis komoly relevanciával bír, hogy az interneten elérhető tartalmak elemzése megvalósít-e egyáltalán felhasználást,⁹⁴ és ha igen, akkor az engedélykötelesnek tekintendő-e. E körben az Sztj. 35/A. § (1) bekezdésében megtalálható szabad felhasználás komoly mozgásteret ad az algoritmusok fejlesztőinek, gyakorlati előnyöket biztosítva az e területen megvalósuló innovációnak. Ugyanakkor az AI Act-tel való összhangban való értelmezése kihívásokat is tartogat.

Egyéb szabad felhasználások. Utalás szintjén szükséges megemlíteni további, kisebb jelentőségű, ám a tudományos kutatás⁹⁵ vonatkozásában relevanciával bíró szabad felhasználási módokat is. Ilyen a fentiekben ismertetett, az InfoSoc irányelv 5. cikk (3) bekezdés n) pontjának megfelelő szabad felhasználás, amelyet az Sztj. 38. § (5) bekezdése szabályoz.⁹⁶ A magáncélú kutatás, saját célú megőrzés tekintetében az Sztj. 35. § (1) bekezdése szerinti magáncélú többszörözés, illetve az adatbázisok tekintetében már hosszabb ideje rendelkezésre álló, az Sztj. 84/C. § (1) és (2) bekezdésében szabályozott szabad felhasználások lehetnek relevánsak. Említést érdemelnek az egyes jogosult intézmények által, többek között kutatási célokat szolgáló, többszörözésre és terjesztésre irányuló, az Sztj. 35. § (4)-(4a) bekezdésében szabályozott szabad felhasználások is.⁹⁷ Ezen rendelkezéseket összeköti a tudományos kutatási cél, a véleményszabadság ezen aspektusának védelme. Végezetül ehelyütt is szükséges megemlíteni arról, hogy a hatásos műszaki intézkedések⁹⁸ érdemben befolyásolhatják a rendelkezésre álló szabad felhasználási esetek hatékonyságát, a tudományos publikációk elérhetőségét.

⁹³ Sztj. 33/A. § (1) bekezdés 2. pont és (2) bekezdés 2. pont.

⁹⁴ GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján*. MTA Law WorkingPapers – AI and Law Series, 2023b/2. 13. p. Elérhető: https://real.mtak.hu/175840/1/6.MTALWP_AI.pdf.

⁹⁵ A kutatási szerződés értelmezéséről ld. SZJSZT 6/2002. Tudományos művekre vonatkozó felhasználási jog gyakorlata.

⁹⁶ AMBERGER Eszter: *Szerzői jog a digitális könyvtárban*. Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1999/11–12. 2010/6. 252. p.

⁹⁷ Értelmezéséről ld. SZJSZT 29/2004. Hazai és külföldi időszaki kiadványok tartalmának digitális archiválásával összefüggő szerzői jogi kérdések.

⁹⁸ Sztj. 95. §.

5. KITEKINTÉS – A SZERZŐI JOGI EGYENSÚLY ÉS AZ AI

Láthattuk, hogy az akadémiai célú szabad felhasználások – a szellemi tulajdonjog területén egyáltalán nem meglepő módon – erős beágyazottsággal rendelkeznek a nemzetközi és uniós jogban. A korlátok jelentős része évtizedek óta, szinte teljesen változatlan formában áll rendelkezésre, míg az újításnak tekinthető szöveg- és adatbányászattal kapcsolatos kivétel is 6-8 éve ismert és a gyakorlatban alkalmazott felhasználásra reagált.

Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az akadémiai szférában ne lennének jelen olyan, a jogterületre horizontálisan – talán a digitalizáció volt ilyenek tekinthető –⁹⁹ vagy vertikálisan ható folyamatok, amelyek potenciálisan a jogalkotó figyelmére is érdemesek, és egyúttal próbára teszik a már bejáratott (vagy akár még gyerekcipőben járó) szabad felhasználásokat, vagy akár felvetik a szerzői jogi egyensúly¹⁰⁰ újralibrálásának kérdését.

Az első ilyen,¹⁰¹ talán leginkább kézenfekvő és egyre inkább horizontális hatásúnak tűnő jelenség az AI alapú megoldások egyre szélesebb körű elterjedése. A szöveg- és adatbányászat körében már említett, a betanításhoz kapcsolódó, inputoldali problémákon túlmenően a tudományos kutatás területén számos más kérdés merülhet fel. Az AI közreműködésének igénybevétele a kutató számára hasznos lehet a források keresésében, feldolgozásában, a tanulmány gerincét képező gondolatmenet kidolgozásában, a tanulmány formázásában, a hivatkozások szerkesztésében és felépítésében; röviden szólva a tudományos munkák előkészítésének szinte minden lépését támogathatja vagy akár – bizonyos minőségi szintig – helyettesítheti az AI igénybevétele.¹⁰² A jelen tanulmányt megalapozó kutatás is tárt fel olyan tanulmányt, amelyet teljes egészében AI írt,¹⁰³ majd a „szerzője” utólag lábjegyzetelt; ebben az esetben a „szerző” a tanulmány bevezetőjében külön felhívta a figyelmet arra, hogy a tanulmány lényegében nem más, mint az AI által, irányított kérdésekre adott válaszok összeállítása. A „szerző” ebben az esetben teljeskörű

⁹⁹ CHRISTOPHE GEIGER – GIANCARLO FROSIO – OLEKSANDR BULAYENKO: *Facilitating Access to Out-of-Commerce Works in the Digital Single Market - How to Make Pico della Mirandola's Dream a Reality in the European Union*. Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law, Vol. 9, No. 3, 2018. 242. p.

¹⁰⁰ EDWARD L. CARTER: *Harmonization of Copyright Law in Response to Technological Change: Lessons from Europe about Fair Use and Free Expression*. University of La Verne Law Review, Vol. 30, No. 2, 2009. 377. p.

¹⁰¹ Az open access mozgalom, a CC-licenzek elterjedése vagy a kalózkönyvtárak megszorodása említhető még ilyen jelenségnek, jelen tanulmány ugyanakkor az AI-ra fókuszál. A CC-licenzekről ld. még: LAURA N. GASAWAY: *Copyright Ownership & (and) the Impact on Academic Libraries*. DePaul-LCA Journal of Art and Entertainment Law, Vol. 13, No. 2, 2003. 308. p.

¹⁰² BILL TOMLINSON – ANDREW W. TORRANCE – REBECCA W. BLACK: *ChatGPT and Works Scholarly: Best Practices and Legal Pitfalls in Writing with AI*. SMU Law Review Forum, No. 76, 2023. 112. p.

¹⁰³ Ld. BRIAN L. FRYE: *Should Using an AI Text Generator to Produce Academic Writing Be Plagiarism?* Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal, Vol. 33, No. 4, 2023. 946–968. p.

tájékoztatót adott a tanulmány születésének körülményeiről, de naivitás lenne azt gondolni, hogy ez minden esetben így történik.

Az AI közreműködése az akadémiai szférában a visszakövethetőség hiánya, a helytelen információk felhasználása okán komoly aggályokat vet fel,¹⁰⁴ ugyanakkor szerzői jogi oldalról is komoly kérdések övezik: az AI – mint szoftver –¹⁰⁵ milyen fokú közreműködésénél beszélhetünk még egyáltalán szerzőségről a természetes személy oldalán? A széles körben legutóbb a CDSM irányelvvel kalibrált egyensúlyt milyen irányba mozdítja el az AI, milyen jellegű érdekütközés figyelhető meg a klasszikus (és nem klasszikus) érdekoldalak tekintetében?¹⁰⁶ Az AI közreműködésével készített tanulmányok, vagy tanulmány részek tekintetében lehet-e felhasználásról beszélni? A jelenleg rendelkezésre álló szabad felhasználások képesek reagálni az AI közreműködésével létrehozott tartalmak sajátosságaira? Az egyensúly esetleges eltolódása esetén szükséges új korlátok bevezetésén gondolkodni, vagy pontosan a szerző kizárólagos jogainak erősítésére lenne szükség?

Az AI gyakorlati jelentősége és elterjedtsége ellenére a fenti kérdések tekintetében jelenleg legfeljebb az alternatívák feltárása zajlik. Érdekes lesz látni az Egyesült Államok gyakorlatában, hogy a kivételeket és korlátozásokat erősen előtérben tartó jogrendszer,¹⁰⁷ illetve a tudományos kutatás egyes kérdéseit elvileg kezelő *fair use* teszt¹⁰⁸ milyen válaszokat ad majd a fenti kérdésekre. Legalább ennyire érdekes és releváns, hogy az uniós jogalkotó¹⁰⁹ reakcióra érdemesnek látja-e az AI által felvetett kérdéseket, és ha igen, akkor milyen úton és eszközökkel kívánja majd kezelni azokat.¹¹⁰

6. KONKLÚZIÓ

Sir Isaac Newton-hoz kötik azt az idézetet, miszerint „[é]n távolabbra láthattam, de csak azért, mert óriások vállán álltam.” A szerzői jog arra tanít minket, hogy az akadémiai szférában az óriások vállára felkapaszkodni önmagában nem elég; ott az egyensúlyt is meg kell tudni tartani.

Az egyensúly – itt – természetesen a szerzői jogi egyensúlyt jelenti, annak kimunkálása tekintetében viszont a jogirodalomnak számos válasza van. Shavell tanulmányában például levezeti, hogy a tudományos életben klasszikus szerzői jogi ösztönzők nem feltétlenül alkalmazhatóak, a publikációs tevékenység ösztönző ereje a szerzői kizárólagos jogok hiányában is érvényesülni tud, sőt, a szerzői jogi védelem hiányában a kutatási kedv még növekvő tendenciát is mutatna, így javasoltnak tűnik az akadémiai munkák kizárása a szerzői jogi védelem hatálya alól.¹¹¹

Más szerzők készséggel azonosítják a tudás megosztása iránti igény és a szerzői jog által a mű felett biztosított kontroll között húzódo konfliktust,¹¹² vagy éppen hangot adnak azon meggyőződésüknek, miszerint a szerzői jog által védett tartalmakhoz való szélesebb körű hozzáférés erősítené a kreativitást és ösztönözné az innovációt.¹¹³ Az sem példa nélküli, hogy egyes szerzők a szerzői kizárólagos jogok által biztosított engedélyezési és díjigényben a vélemény szabadság jelentős mértékű sérelmét látják.¹¹⁴ Más szerzők, kurrensnek mondható tanulmányaikban a jogosultak kompenzációs díjigényre szorításában látják a tudományos információkhoz való hozzájutás megoldását.¹¹⁵

Álláspontunk szerint ugyanakkor a jelenlegi, stabilnak tekinthető paradigmán belül a szerzői jogi szabad felhasználások biztosítják azt, hogy a véleményszabadság és annak aspektusai, ennek körében pedig a kutatáshoz való jog megfelelő mértékben érvényesül. Kétségtelen, hogy a szerzői jogban a kizárólagos jogok és a társadalom érdekei közötti egyensúly folyamatos odafigyelést igényel,¹¹⁶ ugyanakkor a korábbi, jelenlegi és jövőbeni problémáknak pontosan ez a kulcsa: az egyensúly állapotának folyamatos nyomon követése és – szükség esetén – az abba való beavatkozás.

¹⁰⁴ JASON EISEMAN – NOR ORTIZ: *Generative AI & Machine Learning in Law Libraries: The Benefits, Risks, and Ethical Issues Surrounding These Potentially Transformative New Tools*. AALL Spectrum, Vol. 27, No. 5, 2023. 17. p.

¹⁰⁵ AUER ÁDÁM: *Gondolatok a mesterséges intelligencia egyes polgári jogi kérdéseiről*. Scientia et Securitas, 2021/1. 110. p. Elérhető: <https://real.mtak.hu/128161/>.

¹⁰⁶ YANG GAO – PAUL KOSSOF – YAN DONG: *Research on the Dilemma and Improvement of the Copyright Fair Use Doctrine Related to Machine Learning in China*. UIC Review of Intellectual Property Law, Vol. 22, No. 1, 2022. 22. p.

¹⁰⁷ DAVID LAMETTI: *Publish and Profit: Justifying the Ownership of Copyright in the Academic Setting*. Queen's Law Journal, Vol. 26, No. 2, 2001. 503. p.

¹⁰⁸ DAVID R. HANSEN: *A State Law Approach to Preserving Fair Use in Academic Libraries*. Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal, Vol. 22, No. 1, 2011. 10. p.

¹⁰⁹ E körben érdekes lehet a várhatóan a közeljövőben elfogadásra kerülő, ún. AI Act: A mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló rendeletjavaslat, COM(2021) 206 final. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0206>.

¹¹⁰ Ld. még: GRAD-GYENGE 2023b.

¹¹¹ STEVEN SHAVELL: *Should Copyright of Academic Works be Abolished*. Journal of Legal Analysis, Vol. 2, No. 1, 2010. 302, 320, 327, 330. p.

¹¹² LEANNE WISEMAN: *Educational Ownership and Use: An Opportunity to Rethink Copyright*. Journal of Law and Information Science, Vol. 9, No. 1, 1998. 112. p.

¹¹³ RYAN 1999, 587. p. E

¹¹⁴ JUNELLE HARRIS: *Beyond Fair Use: Expanding Copyright Misuse to Protect Digital Free Speech*. Texas Intellectual Property Law Journal, Vol. 13, No. 1, 2004. 92. p.

¹¹⁵ GEIGER – JUTTE 2023, 80. p. és BEITER 2022, 203. p.

¹¹⁶ POGÁCSÁS ANETT: *A szerzői jogi szabályozás (h)arcai, avagy mi is a szerepe a szerzői jogi védelemnek? Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4. 136. p. „Világossá kell tenni, hogy a szabad információhoz jutás nem egyenlő a művekhez való szabad hozzáférés jogával”. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02400/02445/00026/pdf/EPA02445_ias_2012_3-4_131-137.pdf.

Végezetül e körben elengedhetetlennek tűnik hangsúlyozni az akadémiai szabadság¹¹⁷ védelmének fontosságát; ahogyan azt az Alkotmánybíróság is megállapította, „[t]örténelmi tapasztalaton nyugvó igazság, hogy a tudomány szabadsága a haladás alapvető biztosítéka”.¹¹⁸ A szerzői jogi szabad felhasználások e körben ugyancsak ennek a haladásnak a biztosítékai, ugyanakkor a tudományos szabadság tiszteletben tartása elengedhetlen előfeltétele a szerzői jogi rendelkezések megfelelő érvényesülésének is.

FÜGGELÉK

¹¹⁷ JASON PUTTER: *Copyright Infringement v. Academic Freedom on the Internet: Dealing with Infringing Use of Peer-to-Peer Technology on Campus Networks*. *Journal of Law and Policy*, Vol. 14, No. 1, 2006. 439. p.

¹¹⁸ 34/1994. (VI. 24.) AB határozat III.1. pont.

IP HASZNOSÍTÁS A GYAKORLATBAN: AZ EGYETEMI SAJÁT TŐKE ÉS AZ EGYETEMI KOCKÁZATI TŐKETÁRSASÁGOK (UNI-VC) SZEREPE A KORAI FÁZISÚ HASZNOSÍTÓ VÁLLALKOZÁSOK TÁMOGATÁSÁBAN

PROF. DR. HAIDEGGER TAMÁS

egyetemi tanár

Óbudai Egyetem

ÁRENDÁS CSABA

Óbudai Egyetem Egyetemi Kutató és Innovációs Központja

senior innovációs menedzser

HOMONNAI GÁBOR

Initium Venture Labs

innovációs menedzser

ÖSSZEFOGLALÓ

Napjaink aranyásói az innovatív startup cégek, amelyek jelentős innovációs termékek piacra juttatásával rendkívüli anyagi eredményeket és dicsőséget érhetnek el. Az ezt megalapozó szellemi alkotások egy tipikus keletkezési helye az egyetemi innovációs ökoszisztéma, amelynek működése jelentősen eltér az ipari innovációs világtól. Ugyanakkor a sikeres hasznosítás záloga itt is az alkotásra épülő megfelelő üzleti koncepció, és a finanszírozás. Az innovatív cégekhez alapvetően szükségesek olyan tőkebefektetők, tipikusan kockázati tőkebefektető társaságok, amelyek lépést tudnak tartani, mi több, irányt tudnak mutatni egy rendkívül nehéz, kihívásokkal tüzelt területen. A támogatás – ideális esetben – rendkívül széles spektrumon értendő, beleértve a marketing, az általános üzletmenet, a menedzsment, a termékfejlesztés, a gyártás és finanszírozás területeit is. Előnyös, ha a befektető műszaki témákban és értékesítési területen is jelentős segítséget tud nyújtani. Ennek megfelelően régióként, célpiacokként és érettségi fázisnak megfelelően eltérő befektetési és portfólió menedzsment módszereket alkalmaznak a tőketársaságok. Természetesen eltérő befektetési stratégiák is lehetnek működőképeseek, minden esetben meg kell találni a helyzethez leginkább megfelelőt. Mivel jelentős innovációs potenciál van az egyetemeken, és számos sikeres céget egyetemi hallgatók alakítottak egyetemi éveik alatt, a tőketársaságok is rájöttek, hogy érdemes ezt a potenciált kihasználni. Kivételes esetekben egyetemi kockázati tőke cégek jöttek létre, megteremtve annak a lehetőségét, hogy a hallgatók nagyon rövid idő alatt a megfelelő segítséget: szakmai támogatást és anyagi befektetést kapjanak ötleteik piaci termék formálásához. A tapasztalatok alapján leginkább oktatás, bizalomépítés, iránymutatás, pozitív példák szükségesek az egyetemi innovációs ökoszisztémák serkentéséhez. Megfelelő táptalaj esetén az innovatív projektek meglepően gyorsan szárba tudnak szökkenni. Ugyanakkor már az oktatási fázis is kihívásokkal teli, ha nem a megfelelő szemléletű és tapasztalatú szakértők és oktatók tartják a képzéseket.

Az elmúlt 30 évben – elsősorban Nyugaton – elkezdtek kialakulni megfelelő egyetemi ökoszisztémák. A bevált gyakorlat szerint érdemes az innovációért felelős szervezeti egységet kiemelni, virtuálisan, jogilag és fizikailag is valamelyest különválasztani a tradicionális oktatási és kutatási tevékenységet ellátó karoktól vagy divízióktól. Ennek a területnek az elsődleges célja az üzletépítés, a cégépítés, valamint a profitgenerálás, azaz nem feltétlen alkalmazhatók a tradicionális oktatás–kutatás területen bevált módszerek. Az egyetemi innováció alapja a nagy potenciálú projekt és projekt csapat megtalálása, mert csak tőlük várható hosszútávú siker, üzleti eredmény. A projektek kiválasztásának számos metodikája és fajtája van, ebben a fejezetben részletesen ismertetésre kerül egy generalizált, befektetésre szánt projekt struktúrája, valamint az elbírálás főbb szempontjai. Számbavételezzük a szükséges feltételeket a finanszírozási potenciál és befektető csapat tekintetében egy esetleges egyetemi kockázati tőke társaság vagy alap létrehozásához. Kiemelten tárgyaljuk az egyéni és csapat szintű motivációs eszközöket, hiszen létfontosságú megteremteni minden kulcs-csapattag esetében a

megfelelő érdekegyezőséget. Ez tipikusan az a terület, ahol nemcsak a vállalkozónak kell kockázatvállalónak lennie, hanem a befektetési menedzsereknek is érdekeltnek kell lenniük a hosszútávú, jelentős sikerek elérésében.

1. EGYETEMI INNOVÁCIÓS POTENCIÁL KIAKNÁZÁSA

A legtöbb kockázati tőke-befektető (Venture Capital – VC) azzal a kihívással szembesül, hogy nem jut tudomására, nem fér hozzá kellő időben a legattraktívabb, legizgalmasabb projektekhez. Így már csak sokadik körben, nagyon drágán (magas cégértékelés mellett) tud részesedést szerezni a kívánt céltársaságokból. Általában egy VC jelentős pénzügyi és szakmai erőforrásokkal rendelkezik, de jó projekteket nehezen talál, eredendően új, innovatív projektjei nincsenek.

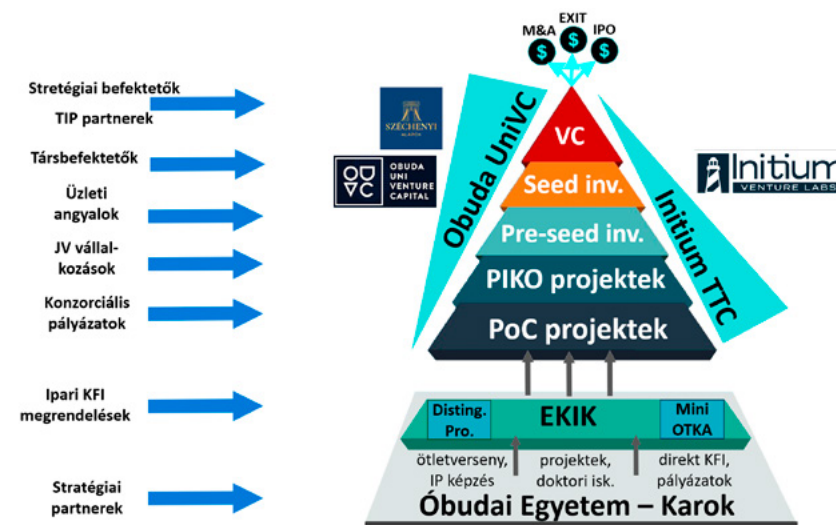
Mindeközben, számos cégalapító az egyetemi, főiskolai éveitől kezdve innovatív projektjének a megvalósítását, sok esetben aktívan felhasználva az egyetemi erőforrásokat. Ugyanakkor egy ponton kénytelen kilépni ebből az infrastruktúrából, mert nem tud igénybe venni kockázati tőkefinanszírozást az egyetemi kereteken belül. Ekkor kezd el kutatni külső kockázati tőkefinanszírozás után, s előbb-utóbb sikerrel jár. Így az a helyzet áll elő, hogy a felsőoktatás ugyan nagymértékben segíti az ilyen projektek létrejöttét, de nem részesül belőlük (esetlegesen hírnevét öregbíti, vagy azt sem), mert nem rendelkezik azzal az eszköztárral, amellyel hatékonyan lehetne innovatív cégek növekedését támogatni és finanszírozni.

Meglátásunk szerint az egyetemi innovációs potenciál kiaknázásának egy nagyon előnyös módja a saját kockázati tőke-társaság alapítása, amelyre számos pozitív nemzetközi példa is van. Természetesen, mint minden gyakorlati esetben, itt is a „hogyan” tartalmazza a legtöbb és legnehezebb kérdést. Jelen fejezet célja konkrét példákon keresztül bemutatni, hogyan lehet egy ilyen típusú finanszírozási eszközt hatékonyan létrehozni és használni, beleértve a finanszírozási forma mellett ajánlott szakmai-támogató eszköztárat, illetve annak hatékony összekapcsolását más forrásokkal. Sorra vesszük a tőkealap működésének azokat az általános és potenciális problémáit, amelyekre érdemes előre, még a tervezési fázisban felkészülni. Megmutatjuk azt az egyértelmű határvonalat is, amelyen túl nem szabad vagy nem célszerű ilyen alapot felállítani.

Az egyetemi saját tőke arra utal, hogy az egyetemeken közvetlenül befektetnek azokba a spin-off vállalkozásokba, amelyek az egyetemi kutatások eredményeire épülnek. Ezek a befektetések lehetővé teszik, hogy az egyetemeken részesedjenek a vállalkozások jövőbeli sikeréből, és visszaforgassák a nyereséget további kutatásokba. Az ilyen típusú tőke előnye, hogy az egyetemeken hosszú távon elkötelezettek a vállalkozások sikeressége mellett, és támogatást nyújtanak a kezdeti nehézségek áthidalásához. Az Uni-VC-k olyan speciális kockázati tőketársaságok, amelyeket egyetemeken hoznak létre, hogy támogassák az egyetemi spin-off vállalkozásokat.

Ezek a társaságok nemcsak pénzügyi befektetést nyújtanak, hanem üzleti tanácsadást, mentorálást és hozzáférést biztosítanak a vállalkozói hálózatokhoz is. Az Uni-VC-k jellemzően a korai fázisú vállalkozásokra koncentrálnak, ahol a kockázat magas, de a potenciális megtérülés is jelentős lehet.

Partikuláris mintaként érdemes megemlíteni, hogy az Óbudai Egyetem (OE) regionálisan egyedülálló innovációs ökoszisztémát hozott létre a hagyományos egyetemi struktúra és szervezet köré. Ide tartozik a 7 kar, az Egyetemi Kutató és Innovációs Központ (EKIK) mint önálló akadémiai szervezeti egység, a 3 Tudományos és Innovációs Park, az Obuda Uni Venture Capital (OUVC) befektetési társaság, valamint az Initium Venture Labs technológiatranszfer cég. Az EKIK fő feladata továbbra is a stratégiai kutatási és innovációs feladatok strukturált megvalósítása az Egyetemen. Az alapító rektor, Rudas Imre professzor indította el 2012-ben, és azóta is dinamikusan növekszik, a fő campus szerves részévé vált. Az EKIK tevékenységei közé tartozik a doktoranduszokra fókuszáló alapkutatás, a regionális ipari partnerek bevonásával végzett alkalmazott kutatás, valamint az egyetemi innovációs stratégia és innovációs ökoszisztéma fejlesztése és társalkotása, beleértve a szellemi tulajdon portfólió kezelését. Az Óbudai Egyetem a közelmúltban úgy döntött, hogy innovációs képességeit fokozza egy technológiatranszfer cég, az Initium Venture Labs Zrt. létrehozásával, kiegészítve ezzel az OE befektetési képességeit (1. ábra).

1. ábra Az Óbudai Egyetem ökoszisztéma szemlélete, E belső és külső érintettek bevonásával az innovációs lánc mentén megvalósuló E értékteremtés támogatására. Az Innovációs Piramis E az egyetem kutatóközpontjai, tudományos laboratóriumai E és kiemelkedő projektjei alapján jött létre. A fejlesztési szakaszok mentén E minden fázisban a projektek és a csapatok jelentős támogatást kapnak E innovációs projektjeikhez mentorálás E és pénzügyi támogatás formájában. E

1.1. Miért fontosak az egyetemi innovatív projektek?

Az igazán nagy horderejű és nemzetközi sikerű cégek jelentős része az alapítók egyetemi éveitől vagy az azt követően alakult. Ez az az időszak egy ember életében, amikor tipikusan még kevés kötöttséggel rendelkezik, hajlamosabb kockázatot vállalni (általában kevésbé kell a megélhetésének finanszírozásával foglalkoznia), rendelkezik a termék építéshez megfelelő és legújabb technológiai ismeretekkel (műszaki hallgatók esetén), és ideális esetben meglát egy piaci rést, amely kiaknázható. Mindemellett van egy csipetnyi naivitása, amely segíti abban, hogy belemerjen kezdeni egy olyan dologba, ami roppant nehéz, és ahol a siker, azaz jelentős nemzetközi, ütőképességű cég építésének valószínűsége csekély. Azért, hogy a csapat elérhessen egy nagyon ambiciózus célt, rengeteg területen kell építkezni, ide érve a következőket:

1. Csapat kialakítása;
2. Értékesítési rendszerek, struktúrák kidolgozása;
3. Szofisztikált Emarketingcsapat és -megoldások kiépítése. Számos megoldás kialakítása a megfelelő piacismeret eléréséhez, megtartásához és folyamatos frissítéséhez;
4. Értékesítő erő felépítése a belföldi és főleg a külföldi vevőszerzéshez. Hatékony értékesítési és meggyőzési stratégiák kialakítása;
5. Termékfejlesztés, leginkább nem műszaki szempontból, hanem a vásárlói igény kielégítése céljából. Számos esetben ez minősül a legnagyobb kihívásnak;
6. Finanszírozási tapasztalatok megszerzése, célravezető finanszírozási eszközök megtalálása - mind tőkeági, mind pedig pályázati alapokon;
7. Hatékony kontrolling rendszerek kialakítása és menedzselése a könyveléssel, befektetői monitoringgal együtt, beleértve minden, a szakmai kontrollinggal kapcsolatos eszköztár kiépítését is;
8. Technology scouting: a további új, releváns technológiák folyamatos monitorozása.

Azzal, hogy egy csapat ezen kihívások legalább egy részét sikerrel abszolválja, de tényleges értékesítési sikert nem tud felmutatni, már jelentős eredményt ér el a közvetlen környezete számára. A részeredményeket, a csapatban résztvevők tapasztalatát hatékonyan lehet újra felhasználni egy másik projektnél, akár teljesen új összetételben.

Mind egyetemi, mind nemzetgazdasági szempontból az az előnyös, ha olyan projektek jöhetnek létre, amelyek jelentős exporteredményeket tudnak felmutatni úgy, hogy mind az alapítók, mind pedig a hazai finanszírozók meghatározó szerepben tudnak maradni legalább a döntő siker beálltáig, de preferáltan ennél tovább is. Ezen innovatív projektek lehetnek azok, amelyek nemcsak tucatjával, hanem ezrével, akár tízezzel tudnak új munkahelyeket létrehozni, nem eseti állami vagy EU-s támogatás eredményeként, hanem vásárlói értékteremtésből és árbevétel részeslegesen új befektetéséből.

1.2. Hogyan segítsük több innovatív projekt létrejöttét?

Általánosan elfogadott, hogy minél több innovációra, innovatív cégre, innovatív csapatra van szükség napjaink egyre inkább tudásalapú világában. Rengeteg elmélet, szakmai cikk és megszámlálhatatlan interneten elérhető tartalom támasztja alá, hogy innovációra a gazdaság minden területén szükség van. A „hogyan kell innovációt csinálni” (és ennek bizonyítékon alapuló módszertana) már sokkal megosztóbb kérdés. Jelen könyvfejezettel az a célunk, hogy e kérdéskört minél alaposabban körüljárjuk az egyetemi kockázati tőke szemüvegén keresztül. A következőkben az innovatív projektek elindításának és bevonásának számos aspektusát és konkrét, megvalósítható lépését taglaljuk. Az ökoszisztéma számos szereplője hajlamos elfelejteni, hogy a tényleges vállalkozók, akik ezen projekteket megvalósítják, az egész rendszer megkerülhetetlen és fontos szereplői. Célunk nem lehet a projektgenerálás, azonban olyan környezetet és eszköztárat tudunk létrehozni, amely alkalmas a projektgazdák érdeklődésének felkeltésére és arra, hogy közös erővel sikerre vigyük projektjeiket.

1.3. Aktív innovációmenedzsment

A XXI. századi, tudásalapú társadalom alkotórészeként, az innováció-orientált egyetemmel való válás során az innovációmenedzsment kritikus folyamattá fejlődik. A haladó szemléletű egyetemek alapvetően 3 szinten fektetnek be az innovációba, és minden szakaszban eltérő típusú közvetlen „hozamot” (értékteremtést) várnak el:

1. Előrelépő hallgató: az eredmény egy magasan képzett munkaerő az iparban és a tudományos életben egyaránt, szakértelemmel és vezetői képességekkel. Például, az OE a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) szakmai támogatását felhasználva kiterjeszti az IP alapismeretek oktatását minden hallgatóra, kötelező továbbképzés formájában pedig minden oktatóra és kutatóra. A cél, hogy ne fordulhasson elő kritikus innovációs baklövés, pl. a saját szabadalmak újdonságrontása meggondolatlan publikációs tevékenységgel. Az innovációs lehetőségek a szellemi tulajdonjogokra vonatkozó képzettség hiánya vagy a tudatlanság miatt elveszthetnek.

2. Mérnöki megoldások IP-védelemmel: az Egyetem IP-portfóliót fejleszt mind az iparban felmerülő technikai problémákból, mind a társadalmi kihívásokra innovatív ötletekből. A tudástranszferben együttműködő szervezeti egységek (EKIK és azon túl) biztosítják az oktatási és kutatási folyamatokba való megfelelő integrációjukat, valamint a külső partnerekkel való konformációt.
3. Hasznosított IP: ez adja a beruházó egyetem valódi erejét és szilárd helyzetét. Az egyetem innovációs központjaiból (EKIK, Karok, SPV) önálló startupként (startup, spin-off) vagy külső, nagy technikai és társadalmi hozzáadott értéket előállító projektek aktívan részt vesznek a hasznosítási folyamatban. A külső innovációs partnerek folyamatos bevonásával – az ún. Venture Client modellt alkalmazva (azaz, hogy a cégek egy biztonságos platformon, kisebb kockázattal próbálhatnak megvalósítani innovációs projekteket – egyetemi partneri

együttműködésben), és ezáltal bevételt generálva – számos vállalati partner innovációs tevékenysége költséghatékonyan gyorsítható, csökkentve a kudarckockázatát.

Új stratégiai elemként a partnercégek az innovációs értéklánc teljes hosszában bekapcsolódhatnak a technológiatranszfer folyamatába. Az ökoszisztéma megközelítés lényege, hogy bármilyen szinten is megjelenik egy partner (kkv-k, nagyvállalatok, hazai egyetemi vagy nemzetközi partnerek), az Egyetem az innovációs piramis megfelelő szintjén kiválaszthatja az ideális kapcsolódási pontot. Az innovációs lánc alsóbb szintjein az Egyetem innovációs szolgáltatások egyablakos portfólióját tudja biztosítani EKIK-on keresztül (K+F projektek, IPR-stratégia, egyedi fejlesztések, benchmarking), az Initium SPV-n keresztül (know-how nyilvántartás létrehozása, technológiai validáció stb). Magasabb szinteken pedig – a régióban egyedülként – saját kockázati tőkealapjára, az OUVVC-re, valamint a Széchenyi Alapok Zrt.-vel (SZTA) szorosan együttműködve, mint testvérvállalatra támaszkodhat. A belső innovációs versenyeken és ötletpályázatokon sikeresen résztvevő csapatok első prototípusaik elkészítéséhez anyagi támogatást is kapnak (a Proof-of-Concept (PoC) verseny folytatása).

2. INNOVATÍV PROJEKTEK BEVONZÁSA AZ ÖKOSZISZTÉMÁBA

A közvetlen értékesítés és a nyers erőn alapuló marketing nem vezet kiemelkedő anyagi előnyre, különösen például a medtech szektorban (hiszen azonnal közvetlenül versenyeznie kell a piacot meghatározó multinacionális vállalatokkal). Egy induló vállalkozásnál az értékajánlatnak kell olyannak lennie, amely nagymértékben támogatja és előbbre viszi a projektet, illetve a projektgazdát. A cél tehát az, hogy elsősorban ők keressék meg a létrehozott entitást annak jó híre és eredményei alapján. Tényleges piaci eredmény és validáció nélkül is lehetséges rendkívül pozitív kép kialakítása, amely meghatározó ezen a területen. Természetesen ez az alapvető üzleti megközelítés akkor működik hatékonyan, ha a rendszer minden eleme ennek megfelelően van hangolva.

2.1. Egyetemi polgárok és innovátorok motiválása

Célközönségként érdemes nemcsak a BSc és MSc hallgatókra fókuszálni, hanem a teljes egyetemi intézményrendszer minden tagjára, beleértve a PhD hallgatókat és az akadémiai ranglétra minden szereplőjét. Fontos figyelembe venni, hogy a legjobb hallgatókhoz a legjobb oktatókon, az ő személyes példamutatásukon keresztül vezet az út.

Általánosan rossz megközelítés, ha versenyhelyzet alakul ki a különböző egyetemi szereplők között. Tipikus jelenség, hogy a különböző innovatív projektek, cégek

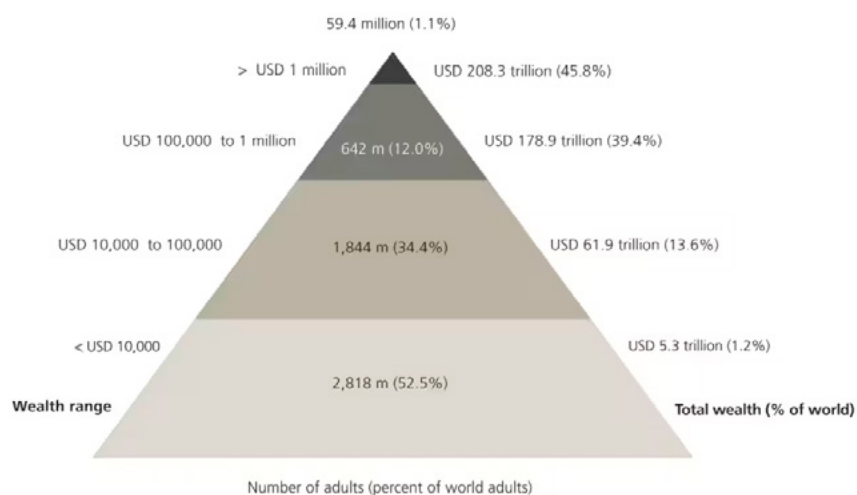
inkább az egyetem környékén léteznek, mint az egyetemen belül. Ennek sok oka van, egyfelől több helyen kidolgozásra került egy általános szellemi tulajdon kezelési szabályzat, amely sokakat visszatart attól, hogy szellemi értékeiket bevigyék az egyetemre, mert nem rajzolódik ki egyértelműen a hasznosítás eredményeinek és bevételeinek igazságos elosztási módja. Emiatt is fontos, hogy transzparens, egyértelmű játékszabályok szerint rajzolódjanak ki a feltételek. Jó gyakorlat az, ha potenciális alapítói körként elsődlegesen a hallgatói bázisra építünk, míg az oktatói, kutatói kar tanácsadói, szakértői szerepet lát el. Az alapítói csapattól elvárható, hogy idejük jelentős részét a projektnek szenteljék, míg az őket felfedező, segítő oktató, konzulens pár százalékos tulajdonrészt kapva találja meg érdekelt-ségét. Egy oktató, konzulens akár több startup-ban is szerezhethet érdekeltséget. A hiányzó finanszírozást kockázati tőke alapon lehet biztosítani. Rendkívül fontos, hogy mindez az egyetemi vezetés támogató hozzájárulásával történjék. Annak, hogy az oktatók tulajdonrészt szereznek ilyen cégekben, rangnak és értéknek kell lennie nemcsak a résztvevők, de az egyetem számára is. Hasonló érték és hozzájárulás megosztásnak kell kialakulnia, mint egy tudományos cikk megírásánál a szerzők feltüntetésénél. Azzal, hogy az egyetem zászlajára tűzi, hogy nemcsak az oktatás és a kutatás fontos számára, hanem az innováció és a piaci hasznosulás is, be tudja vonni és segíteni tudja oktatói és kutatói gárdáját.

Tipikus hiba szokott lenni, hogy egy oktató konzulensi tevékenységéért legalább a cég felét szeretné megkapni (ahogyan a tudományos művek készítésénél is előfordul, hogy a befektetett munka nem köszön vissza a szerzők feltüntetésének sorrendjéből, vagy olyan szerzők is feltüntetésre kerülnek, akik nem vettek részt a kutatásban). Az ilyen jellegű hibás üzleti gondolkodást messzemenőig ki kell küszöbölni, helyesbíteni kell. Néhány ilyen szakmai hiba azt eredményezheti, a hallgatók nemcsak a cégépítés iránt érzett motiváltságukat veszítik el nagyon gyorsan, hanem rosszállásuknak széles körben hangot is adnak. Néhány ilyen megbotlás komoly károkat tud okozni a teljes rendszernek.

Természetesen reális forgatókönyv az is, hogy például egy docens úgy dönt, hogy egyetemi karrierje mellett alapítóként – nem csak konzulensként – fel szeretne építeni egy ilyen céget. Ezt a kezdeményezést is támogatni kell, akár – reális keretek között – engedélyezve a kettős foglalkoztatást, rugalmasan alkalmazva az Nftv-t (2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról) és az egyetemi szabályrendszereket. Például, alapítói tevékenysége következtében valószínűleg csak kisebb óraszámban tud eleget tenni oktatási megbízásának, amelyet órakedvezményrel lehet támogatni (pl., az innovációs és technológiai evangelizációs tevékenységet, valamint a hallgatói konzultációt beszámítani a kötelező kontakt óraszámába, valamint a teljesülést is elég éves szinten mérni).

Az egyetemi polgárok motiválásánál sem szabad megfeledkezni annak hangsúlyozásáról, hogy a cégépítés, a termékfejlesztés és az üzleti siker nem az egyetlen formája és módja a boldogulásnak, és nem feltétlenül ez a legjobb, leghasznosabb dolog a világon. A tudományos karrier is rendkívül fontos; van, aki ilyen formában,

más olyan módon tud kiteljesedni. Egyetemi oldalról mindegy, hogy egy adott polgára miben teljesebb ki, ha azt jól csinálja, akkor az abból adódó rang, tudományos cikk, cégérték-növekedés mindenki számára hasznos lesz. Mivel egy cég óriási pénzügyi erőforrásokat tud felemészteni (befektetői zsebből), az egyetemi kockázati-tőke-kezelő társaság érdeke, hogy tisztán lásson. Nem az a cél, hogy mindenkit arra ösztönözzünk, hogy mennyiségi alapon céget alapítson. Rengeteg közepes méretű cégből nehéz VC-elvárás (20%++) hozamot generálni. Minden jelenlegi és jövőbeli alapító szándékkal rendelkező egyénnel egyértelműen tisztázni kell, hogy ez a terület nem kutatásról, nem publikálásról szól, hanem üzletépítésről és profitrealizálásról (természetesen kiegészíthetők azt és lehetnek ellenpéldák is). Azaz, az erősen „kapitalista megfogalmazást” egyértelműen fel kell vállalni. Mindazonáltal a személyes meggazdagodásnak az egyik kiváló (bár ritka) módja az innovációra alapuló saját cég alapítása. A 2. ábra jól mutatja, mennyire kevés embernek sikerül szemmel látható (1 millió USD) vagyont szerezni: mindössze a Föld népességének alig több, mint 1%-a tartozik ide.

2. ábra A javak globális eloszlása: Felnőtt népesség száma (a világ felnőtt lakosságának százalékában) és a Teljes vagyon (a világ vagyonának százalékában) (Forrás: UBS Global Wealth Report 2023)

A rendelkezésre álló adatok alapján ilyen mértékű vagyont leginkább az alábbi módokon lehet elérni:

1. Öröklés vagy házasság útján;
2. Nagy volumenű saját cég alapításával;
3. Illegális tevékenységek által vagy a szürke zóna mezsgyéjén;
4. Multinacionális cégeknél betöltött magas pozíciókban.

Lehet a kategóriákat tovább bontani, de egyértelműen kijelenthető, hogy az önmegvalósító, úgynevezett “self-made millionaire” egy ritka kategória, azonban lehet egy követendő út azok számára, akik a szakmai siker mellett termékük piacra dobásával és árbevételrel is szeretnének foglalkozni.

Kezdetben teljesen megfelelő stratégia azokkal a projektekkal foglalkozni, amelyek valamilyen módon megérkeznek, bekopogtatnak a formálódó egyetemi kockázati-tőke-társaság vagy technológia transzfer iroda ajtaján, akár úgy is, hogy szinte semmilyen marketing vagy egyéb tevékenység még nem történt. Természetesen el kell kezdeni a szemléletformálás oktatását, amit a következő alfejezet taglal.

2.2. Oktatás

Számos tapasztalatunk bizonyítja, hogy nem lehet kikerülni a tradicionális oktatási formákat, sem az előadásokat, sem pedig a gyakorlati képzéseket (például üzleti esettanulmány alapú oktatást). Olyan nagyszámú hallgatói bázist kell megmozgatni és alternatívát mutatni számukra, ahol nagyon nehéz megmondani, hogy kik azok, akik ténylegesen is hozzáfognak a kemény munkához, és cégépítésbe kezdenek. A különböző, vállalkozást és cégépítést segítő praktikus oktatási anyagokat olyan formában kell létrehozni, hogy azok felhasználásával lehetőség legyen befektetési lehetőségekhez hozzájutni. Azaz, nagyon célravezető megközelítéssel a „hogyan kell céget és terméket építeni”, „hogyan kell piacot kutatni”, „hogyan kell olyan formába hozni a projekt ötletet, amely befektetésre alkalmassá teszi azt” szükséges oktatni. Nem érdemes nulláról összeállítani oktatási anyagokat, sokkal inkább ki kell használni a már rendelkezésre álló, működő programokat. Ilyen például az NKFIH által életre hívott HSUP (Hungarian Startup University Program), amely számos jó oktatási anyagot tartalmaz, kifejezetten a programban résztvevők számára. Ezen oktatási programokat erősen ellenőrizni kell, és szabályozottan alkalmazni, akár sorrendiséget megkövetelve (amennyire lehetséges). Például, a HSUP esetében a teljesítés feltétele többek között egy egyoldalas szakmai összefoglaló anyag megírása. Ez a hallgatókat arra sarkallja, hogy mindenképpen megírják azt. Ez így helyes, hiszen ez elsődlegesen egy oktatási program. Azonban nem szabad, sőt fizikailag kivitelezhetetlen, az összes ebből beérkező projektet a kockázati tőke finanszírozási program egyfajta bemeneteként kezelni. Az ideális nem sok projekt megtalálása és becsábítása, hanem a kimagasló potenciállal rendelkezők felkarolása. Azaz, már az oktatási csomagnak egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia arról, hogy pontosan kiket keresünk és milyen céllal, hiszen a valóságban nem annak van hozamtermelő képessége, ha teljesen szétaprózódnak az erőforrások és szinte egy projektnek sem tudunk kellőképpen segíteni. Egy későbbi alfejezetben tárgyaljuk, hogy az oktatás jelentős részét is a befektetési stratégiának kell alárendelni. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a hozamtermelés nem a cégek számától függ.

Érdemes a HSUP és egyéb, már létező oktatási programok mellett egy dedikáltan az egyetemi kockázati tőkebefektetésre felkészítő, legalább minden második

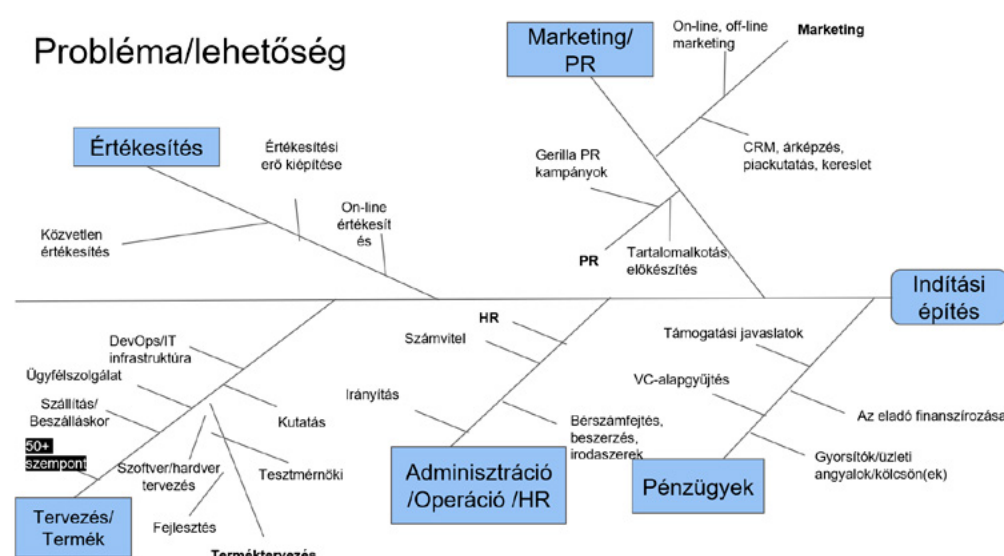
félévben induló tárgyat rendszeresíteni. Ebbe mindenképpen érdemes bevonni a befektetési alapot vagy alapokat vezető tényleges döntéshozókat. Mindenkinek első kézből kell hallania a pontos elvárásokat, azt, hogy mi kap pozitív értékelést.

A hallgatók mellett érdemes dedikáltan foglalkozni az oktató-kutatókkal is. Itt nagyon más jellegű tevékenységre, inkább célorientált workshopokra van szükség. Gyakorlatilag el kell adni az ötletet, meg kell győzni őket is az egész koncepció szükségességéről és a számukra való hasznosságáról. Az egyetem vezetésének is teljesen egyet kell értenie abban, hogy pontosan milyen formában segíti, engedi az oktatók részvételét ebben a vállalkozásban. Jelenlegi bevett gyakorlat a nyugati országokban, hogy az oktatókat a törvény szerinti illetőségű szabbatikus idejükre (sabbatical) az egyetem amúgy is elengedi más országokban folyó kutatásokra, vendégoktatónak, vagy éppen a saját vállalkozással foglalkozni. Ez az idő elégséges lehet, hogy kiderüljön, érdemes-e feladni (szüneteltetni) az oktatói-kutatói karriert a saját vállalkozás kedvéért. A váltás ugyanakkor kifejezetten nehéz, hiszen az azonnal történő, pörgő üzleti élettel szemben az akadémiai életben a folyamatok ciklusideje jóval nagyobb, akár években mérhető egy nagyobb kutatás végigvitele, egy pályázat megszerzése, egy publikáció megjelentetése, így elengedni sem lehet hirtelen, illetve visszarázódnai sem könnyű.

Az oktatás részletesebb tematikájával egy későbbi fejezetben foglalkozunk.

2.3. A megvalósítás komplexitása

Már csupán az, hogy néhány projektnek sikerül megfelelő segítséget nyújtani, nagyon erős ajánlást jelent a hallgatók körében. Pontosan tisztában kell lenni azzal, hogy mi mindenre van szükség egy ilyen innovatív projekt és cég működéséhez. A legtöbb esetben az merül fel, hogy esetleg az egyetem biztosít irodát vagy könyvelőt a működéshez. A valóság ennél sokkal összetettebb, és a tőkealap felállításánál érdemes törekedni arra, hogy kompetens csapatot sikerüljön toborozni. Az alábbi ábrán összefoglaljuk a főbb kihívásokat, amelyek egyben lehetőségek is. Ha jól működünk együtt, a startup a mi nagy kompetenciánkról és segítőkészségünkről fog megbizonyosodni. Minden siker újabb projekteket tud nagyjából költséghatékonyan behozni a befektetői grémium látókörébe.

3. ábra A sikeres startup építés szükséges összetevői az erős szellemi tulajdonvédelmen és IP portfólión túlmenően.

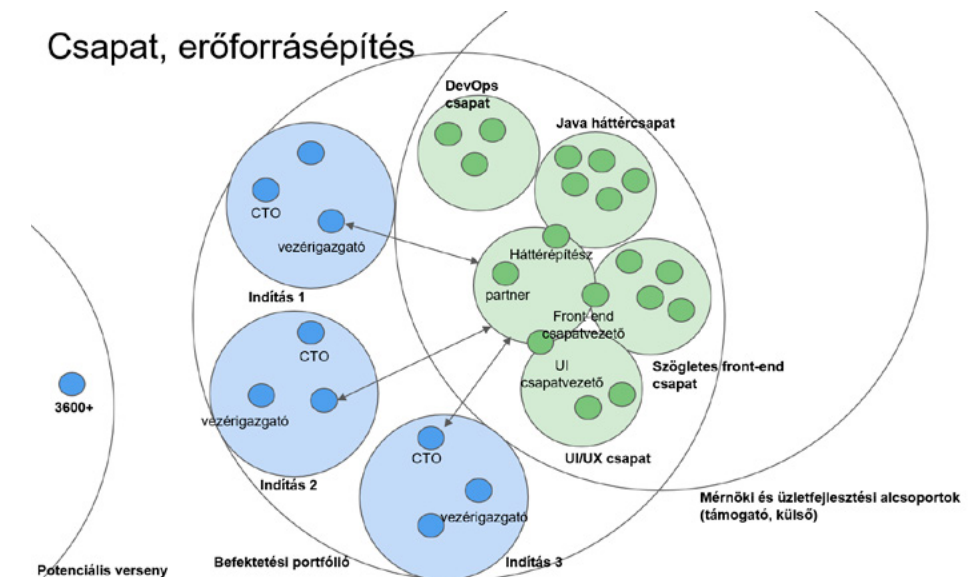
Minden projekt életében a két legfontosabb terület az értékesítés és a termék fejlesztés. Ez kiegészül a finanszírozás és a csapatépítés kérdéskörével. Természetesen egy projekt sem működhet hatékony háttér tevékenységek és marketing nélkül.

- Értékesítés tekintetében nagyon fontos tudatosítani a csapatban, hogy feltétlenül szükséges, hogy az alapítók között legyen legalább egy szakember. A sales az a folyamat, amely során a terméket vagy szolgáltatást ténylegesen eladják a vásárlóknak. Ez magában foglalja az ügyfelekkel való közvetlen interakciót, a tárgyalásokat, az értékesítési prezentációkat és az ügyfélkapcsolatok kezelését. A sales célja, hogy lezárja az üzleteket és bevételt generáljon a vállalat számára.
- Ha csak egy alapító van, akkor neki kicsit nehezebb, hiszen több feladatkört kell egyszerre ellátnia. Természetesen, ahogy bővül a csapat, az a cél, hogy hatékony értékesítő részleg alakuljon ki. Kapcsolatok és HR szempontjából a befektető itt is nagyon sokat tud segíteni akár úgy, hogy korábbi, nem sikeres projektekből elhozza a szükséges szakembereket. Ugyancsak fontos a megfelelő sales kontrolling rendszerek, folyamatok, értékesítési minták, kézikönyvek, megfelelő sales stratégiák kialakítása. Későbbi csapat bővüléséhez ezek elengedhetetlen feltételek.
- A marketing és a PR hazai viszonylatban sokszor arra van degradálva, hogy egy marketing asszisztens hetente közzétesz pár képet a közösségi médiában, bizonyítva a cég innovatív jellegét, az új alkalmazottak megtalálásának egyfajta előmozdításaként. Erősíteni kell azt a szemléletet, hogy ez egy rendkívül fontos terület, ami nem bárki által elvégezhető munkából áll. A marketing az a folyamat,

amely során az ügyfelek igényeit és vágyait azonosítják, és ennek alapján termékeket vagy szolgáltatásokat terveznek, fejlesztenek és pozícionálnak a piacon. A marketing magában foglalja a piackutatást, a termékfejlesztést, az árazási stratégiákat, a reklámot, a PR-t és a promóciókat. A célja, hogy növelje a termék vagy szolgáltatás ismertségét, és vonzóvá tegye azt a potenciális vásárlók számára. A marketing folyamatos teljes (releváns) piacismeretet jelent, ami az egyik legfontosabb tudásnak tekinthető ezen a területen. Tudni kell, hogy kinek, mit, mennyiért lehet eladni. Pontos erre vonatkozó ismerettel a cégek 80%-a nem rendelkezik, s emiatt sokszor olyan termékeket fejlesztenek, amelyek csak rendkívül költséges értékesítési és hirdetési erőforrások felhasználásával értékesíthetők. Itt és más területeken is fontos és érdemes kihasználni az egyetemeken rendelkezésre álló szinte végtelen kutatási tudást és potenciált. Itt érdemes fellapozni Richard Thaler Nobel-díjas amerikai közgazdász írásait, amelyek a gazdasági döntések irracionálisáról szólnak. Egyetemi befektetőként és egyetemi szereplőként célunk a helyes modellek megtalálása és népszerűsítése, a gazdasági haszon mellett. Valószínűleg ez a megközelítés ki fogja állni az idők próbáját.

- Termék és szolgáltatás tervezés, mérnöki megoldások. Talán ez az a terület, amely műszaki egyetemeken esetén könnyen abszolválható. E téren rengeteg kiaknázható, praktikus tudás, oktatási anyag és szakember áll rendelkezésre egyetemi környezetben. Itt gyakran a rendelkezésre állás és a termékszemlélet szokott gondot okozni. Nagyon nehéz olyan terméket fejleszteni, amely a legalacsonyabb költségvonzat mellett éppen kiszolgálja a vevő igényeit. Általában nagyon gyorsan kell fejleszteni, az elején számos szakmai követelményt áthágva vagy félretéve, hiszen a projekt kezdetén nem a profi termék megalkotása a cél, hanem a piaci validáció elérése.
- Szellemi tulajdonkezelési szakértő: miközben ez egy kritikus és szükséges kompetenciakör, leggyakrabban külső szolgáltatásként jutnak hozzá a projektek. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az IP stratégia és a szemlélet szintű IP menedzsment a céges kultúra részévé kell váljon. Amennyiben állandó belső szakértő van a rendszerben, ki tud alakulni az adott intézmény vagy központ domain-specifikus szaktudása, azaz könnyebbé válik az egyes alkotások szabaldalmazhatóságának felmérése, a kompetitív környezet megismerése.
- Adminisztráció, személyzeti kérdések, általános üzletmenet. E területen leginkább a sebesség szokott komoly kihívásokat jelenteni. Tapasztalatok alapján, érdemes ezen szolgáltatásokat nem, vagy csak részben egyetemi segítséggel megvalósítani, mert az egyetemi adminisztráció fontossági sorrendjében mindig előbbre lesz pl. a hallgatók ösztöndíjának kifizetése vagy a standard bérszámfejtés.
- A finanszírozás szintén nagyon fontos terület, hiszen általánosságban elmondható, hogy a projektek többsége nem válik önfinanszírozóvá egy befektetés következtében, azaz nagy számú további befektetői kapcsolatot kell fenntartani annak érdekében, hogy lehetőség nyíljon további finanszírozás bevonására. Ez nagyon sok esetben rendkívüli energiákat emészt fel.

Jó gyakorlat, ha egy alapos kataszter készül, amely feltérképezi az elérhető egyetemi szakmai erőforrásokat (lásd pl. az SZTNH által végzett IP Scan szolgáltatás), ideértve nemcsak a termékfejlesztéssel kapcsolatosakat, hanem felsorolt, tágabb értelemben vett rendszer-fejlesztési területekhez tartozókat is. A szakmai erőforrásokat számos módon osztályozhatjuk, prezentálhatjuk. A lényeg, hogy a végén egy könnyű szelektációs módszert alkossunk meg a konkrét projekt számára konkrétan hasznosítható kompetenciákból. Ez alapján lehet a saját portfólió cégek, ill. külsős partnerek számára értékJánlatot megfogalmazni a szolgáltatásainkban. A 4. ábrán a különböző szoftver fejlesztési és kapcsolódó erőforrásoknak a portfólióban szereplő cégek számára történő allokációja látszik.

4. ábra ÉrtékJánlat komplex összetevői egy korai fázisú IT innovációs cég esetében

2.4. Marketing és PR tevékenységek

Sajnálatos módon, nem lehet kizárólag az ajánlásokra épülő marketingre építeni. Folyamatos, értékes tartalomgyártással ki kell használni minden elérhető, szélesebb körben használatos közösségi média platformot a kellő ismertség elérése érdekében, és a befektetési lehetőségek generálása érdekében. Tudatosítani kell a teljes PR és marketing csapatban, hogy nem a hirdetések és hírcikkek megtekintésének számára kell optimalizálni, hanem a megfelelő feltalálói és projekt csapatok megtalálása a feladat. Nagyon lényeges, hogy ha nem sikerül a jó üzleti lehetőségeket időben megtalálni, akkor csak jóval később, sokkal kevésbé kedvezményes áron lehet beszállási pontokat találni. Ez a hozamban igen jelentős elmaradást tud okozni.

3. KOCKÁZATI TŐKE ALAPÚ FINANSZÍROZÁS

Tőke alapú finanszírozás esetén a finanszírozó részt kér a cég részvényeiből, így vállalva sokkal nagyobb finanszírozói kockázatot, mert arra számít, hogy jóval nagyobb hozamot könyvelhet el, mint ha hitel alapon biztosítaná a finanszírozást. A kockázati tőke alapú finanszírozási konstrukciónál jellemzően valamilyen technológiai alapú innovációról van szó, amely, ha eléri a méretgazdaságosságot, akkor sokkal könnyebben, egyszerűbben skálázható, mint egy hagyományos üzlet. Emiatt sok esetben a szoftver alapú termékekre és szolgáltatásokra szokás szűkíteni a legprofitábilisabb startupok körét, hiszen például egy felhőalapú szolgáltatás biztosítása ma már csak fillérekbe kerül a várható bevételhez viszonyítva. Azonban a fordítottja is igaz lehet, az első vélhetően több ezer vagy akár tízezer felhasználótól származó bevétel nem tudja eltartani a céget, és nem tudja finanszírozni a kezdeti, tipikusan rendkívül drága és emberi erőforrás igényes fejlesztési költségeket. Ez az az időszak, amelyet alternatív finanszírozással lehet áthidalni.

Mivel a kockázat jelentős, de a potenciális haszon is nagyon magas lehet, és a cégek többsége sok tekintetben kezdő, speciális befektetési megközelítések és struktúrák alakultak ki ezen a területen.

A koncepció lényege, hogy a befektető általában kisebbségi (tulajdonosi) szerepben van, és jelentős kisebbségvédelmi pozíciót épít ki magának a saját kisebbségi érdekeltiségének cégjogi szempontból való védelmére. A befektető emellett jelentős kontrollra vagy részkontroll jogokra törekszik (üzleti érdekeltisége védelmében), hogy kulcs döntési pontokon szignifikáns beleszólása lehessen stratégiai és operatív kérdésekbe is.

Ezen megállapodás részleteit a befektetési szerződés, illetve annak mellékletei és egyéb azt megelőző vagy kiegészítő dokumentumok tartalmazzák. A hazai gyakorlatban ezek a megállapodások általában inkább a befektetők érdekeit tartják szem előtt, és nem az alapítókét vagy az üzlet érdekeit. Általánosságban elmondható, hogy nehéz olyan megállapodást kötni, ahol nem a befektető van sokkal erősebb pozícióban. Ez viszont nagyon nagy felelősséget ró a befektetőre, hiszen a döntési jogkörénél fogva pozitív, de akár nagyon negatív irányba is befolyásolhatja a cég jövőjét. Ezért érdemes a befektetői menedzsment csapat összeállításánál nagyon körültekintőnek lenni, hiszen nemcsak az elérhető tőke, az alapító csapat szaktudása és motiváltsága, és a termék koncepció fogja a projekt sikerét meghatározni, hanem a befektető hozzáállása, segítőkészsége és kvalitása is.

Hardver fókuszú befektetések esetén az mondható el, hogy a hardver fejlesztés másképp nehéz, de vannak igen jelentős előnyei is, lásd például a sokkal agresszívabb árazás lehetőségét. A hardver startupok és szoftver startupok között több alapvető különbség van, amelyek meghatározzák a működésüket, kihívásait és a piaci lehetőségeiket. A hardver startupokra jellemzők a magas fejlesztési

és gyártási költségek. A prototípusok készítése, tesztelése és gyártása jelentős tőkebefektetést igényel. A termékfejlesztés és gyártás hosszabb időt vesz igénybe, ami késlelteti a piacra lépést és a bevétel szerzést. Az alkatrészek beszerzése és a gyártási folyamat megszervezése kihívást jelent, valamint a fizikai termékek raktározása és szállítása további költségekkel és logisztikai kihívásokkal jár. A fejlesztési és gyártási költségek miatt a hardver startupok gyakran nagyobb kezdőtőkét igényelnek, emiatt a befektetők számára a hardver startupok nagyobb kockázatot jelentenek. Vannak, akik élesen elzárkóznak az ilyen innovációba való befektetéstől, és a nagy többség is a hardver „software as a service” értékesítési módba csomagolva a visszatérő bevételt (recurring revenue) kéri számon. A legtöbb hardver intenzív projekt valójában nagyon szoftver intenzív is. Erre egy példa a Tesla: könnyen lehet, hogy a céget a jövőben az önvezető képesség fogja különböztetni a konkurenciától.

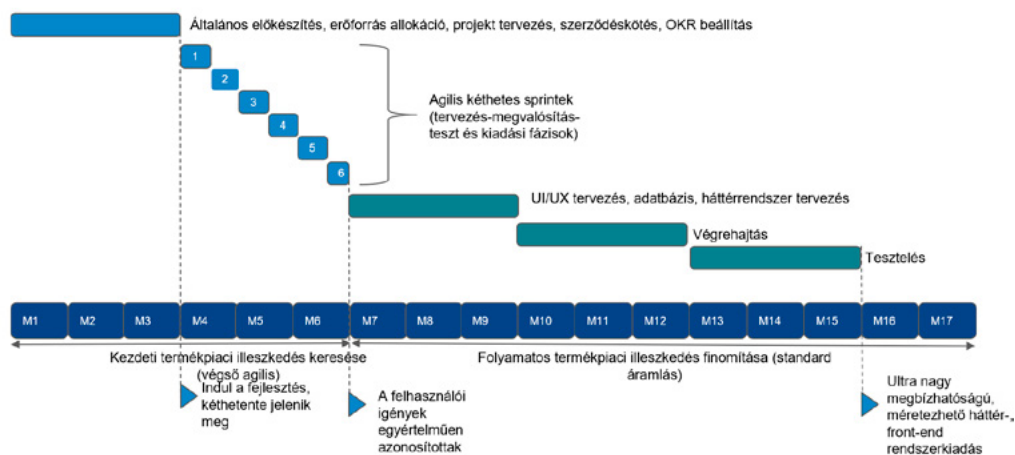
3.1. Alternatív finanszírozási megoldások és a kockázati finanszírozás pozicionálása

Hazai területen elsődlegesen a hitel, a projekt hitel és a pályázati finanszírozások a népszerűek, ezekkel van sokkal nagyobb tapasztalat a tőkepiaci szereplőknél. Azonban egyik sem tudja tolerálni a magas üzleti kockázatot, illetőleg a nagyon bizonytalan piaci információk alapján, gyakran módosuló fejlesztési és üzleti célok változásait. A legtöbb pályázati konstrukcióban 2-3 éves távlatban kell meghatározni a nagyon nehezen körülírható kutatási és fejlesztési célokat. További nehézség, hogy csak elvétve lehet értékesítési és marketing költségeket finanszírozni. Ezen okok miatt egy igazán magas növekedési potenciálú projekt kezdeti finanszírozásához nehéz forrást találni.

Egyes esetekben alternatív finanszírozási forrásként felmerül az előértékesítés, amikor egy jól megcélzott vevőközöniséget próbálunk meggyőzni arról, hogy tegyék letétbe a termék árát egy potenciális, távoli jövőbeli szállításért. Ez nagyon szofisztikált és előre kidolgozott marketing és PR működést kíván meg (vagy akár direkt értékesítést, a termék kategóriájától függően), amely nagymértékben vissza tudja igazolni a piac meglétét és a szolgáltatás vagy termék várható elfogadottságát. Meglátásunk szerint egy mindenkor, korai fázisú befektető elsődleges kötelessége és célja ennek igazolása és a források minél gyorsabb megtalálása, az alapítói csapattal karöltve.

Az alábbi ábrán abból a kezdeti becslésből indulunk ki, amelyet sejtünk a termékötlet és a piaci elfogadottság vagy a fogyasztói igények helyzetéről. Sajnos a legtöbb esetben ezek a kezdeti elképzelések nem fedik a valóságot. Adott esetben kisebb vagy nagyobb lépésekben változtatni kell úgy a terméken vagy szolgáltatáson, mint a megcélzandó piaci részen. Ez teljesen természetes folyamat, emiatt tartózkodni kell rendkívül rigid befektetési szerződési feltételek megfogalmazásától, vagy kellő mértékű rugalmasságot kell biztosítani a startup irányába.

Termékpiacon illeszkedés keresése

5. ábra A termék-piac illeszkedés megtalálásának nehéz útja.

Az 5. ábra egy relatíve gyors finanszírozást és nagyon céltudatos termékfejlesztést és piackeresést feltételez, agilis megközelítéssel. Azonban ezen lépések sikere után egy sokkal átgondoltabb, megalapozott, vízesésmodell szerinti fejlesztés, illetve marketing és értékesítési folyamatok kiépítése válik szükségessé. Ezt kell a befektetői körnek megfelelően finanszírozni, biztosítva emellett az alapítók professzionális vezetővé válását is. A következő alfejezetben egy általánosan elfogadott, befektetési döntést alátámasztó dokumentum főbb részei kerülnek áttekintésre.

3.2. Általánosan elfogadott projektbemutató anyag felépítése, potenciális értékelési megközelítés

Nem érdemes túlzottan egyedi, speciális kérdéssort vagy különleges kiválasztási módot újonnan kitalálni, mert rengeteg publikusan elérhető mintaanyag van (gyakorlatilag mindegyik korábbi inkubátor adott ki saját ajánlásokat, jógyakorlatokat, mintákat). Külön előny lehet, hogy elvárható a projektgazdától, hogy utánanézzenek a pár sorban megfogalmazott elvárásoknak. Többek mellett érdemes használni Guy Kawasaki befektetési minta prezentációját (<https://guykawasaki.com/>), amelyről nagyon sok magyarázó videó, leirat és könyv is készült. Korábbiakban bevett gyakorlat volt egy oldalas összefoglalót kérni a projektgazdától, ugyanakkor a tapasztalatok alapján elég nehéz bármilyen következtetést levonni az ilyen rövid összefoglalókból. A onepagernek ma is van létjogosultsága, de komolyabb döntést nem tud megalapozni, egyfajta előszűrésre javasolt. Jelenlegi megközelítésünk szerint egy 10 diát tartalmazó prezentációt kérünk az alapítóktól, és igyekszünk arra ösztönözni őket, hogy az minden lényeges kérdést tartalmazzon. Nagyon sok esetben találkozunk azzal, hogy a csapatban számos kutató és mérnök van, akik megkísérik az összes eddigi kutatási eredményüket és IP-jüket

belefogalmazni a 10 blokkos (tematikusan tagolt) anyagba, ahol minden blokk preferáltan felférne egyetlen diára – így aztán további 20-30 diát fűznek a prezentációhoz, esetleg 6-os betűméretet alkalmaznak – ugyanakkor az üzleti kérdésekre nem, vagy csak érintőlegesen térnek ki.

Ezen esetek számosságán és trendszerűségén jól nyomon követhető, hogy mennyire jó munkát végeztünk és mennyire széles körben sikerült átadni azt az általános ismeretet, hogy ha valaki tőkebefektetésben gondolkodik, akkor mire miért van szükség. A projektgazdáknak sokszor alaposabb előkészületekre és részletesebb oktatásra van szükségük.

Mielőtt tematika szerint végigmennénk az anyagon, pár fontos dolgot még érdemes hangsúlyozni:

Egyfelől, ahogy egyre több projekt érkezik be, a bírálók kezdik úgy érezni, hogy nem kérdeztek eleget, és egyre több előrejelzést, kimutatást kérnek. Ezzel alapvetően nincsen baj, de a befektetők egy része elég gyorsan eljut a kvázi száz oldalas üzleti terv megköveteléséig. Azonban ez az a pont, amikor a teljes kiválasztási folyamat értelmét veszíti, hiszen az ilyen kezdeti fázisú üzletmenetek nagyon nehezen jelezhetőek előre. Nagyon gyakori eset, hogy a befektetési csapatok a kockázat minimalizálás elvét használva próbálják megjósolni a jövőt. Fontos lenne az, hogy tudjunk keveset, de jól kérdezni, és a válaszok alapján dönteni.

Másfelől, a befektetési bemutató alapján való szűrésnek nem az a feladata, hogy azonnal eldöntsük, hogy mibe szeretnénk befektetni. Ez sokkal inkább arra való, hogy könnyen, relatív kis rizikóval ki lehessen szűrni azokat a projekteket, amelyekbe biztosan nem. A fennmaradókat érdemes részletesebben megvizsgálni.

Harmadrészt, érdemes ezeket a kérdéseket a befektetési stratégia részeként nagyon alaposan végig gondolni, és azt követően professzionálisan végrehajtani. A különböző befektetési taktikák és stratégiák között nem érdemes váltani, a tapasztalatok alapján nem térül meg.

3.2.1. Első blokk: Projektnév

Meglepő módon ennek kellene a legegyszerűbbnek lennie, feltüntetve a cégnevet, az ügyvezető vagy vezérigazgató nevét, e-mail címét és telefonos elérhetőségét. Ennek ellenére számtalan esetben kapunk olyan anyagokat, amelyeken nem található meg egy kompetens személy telefonos elérhetősége. Tipikusan itt azt várjuk, hogy amikor valaki felveszi a telefont, az örül annak, hogy felhívtuk és szeretne együttműködni, kvázi elkezdni árulni az ötletét. Ezzel szemben előfordul, hogy egy pályázati író veszi fel, és kijelenti, hogy ő csak a dokumentumot írta, ez nem az ő feladata. Fontos megjegyezni, hogy amennyiben valóban egyedi és kreatív a név, már érdemes lehet védjegyet oltalommal ellátni azt.

3.2.2. Második blokk: Probléma, ami egyben lehetőség is

Az egyik legfontosabb kérdés: hol van az a probléma, és miért van az a probléma, ami megoldásért kiált. Ha ez nincs világosan kifejtve, minden más, ami ez után jön, már megkérdőjelezhető, vagy legalábbis nehezebben érthető. Itt is és a dokumentum többi részére is igaz, hogy néhány ábra sokkal jobb, mint egy pár bekezdéses magyarázó szöveg. Minél nagyobb a probléma, vélhetően annál több mindenkint érint, tehát annál nagyobb üzletet lehet belőle csinálni. Az adott problémának elegendően nagy piacot kell szolgálnia ahhoz, hogy a vállalkozás növekedhessen. Egy nagyobb piac több lehetőséget kínál a skálázásra és a hosszú távú növekedésre. A kínált megoldás, legyen könnyen skálázható. Ez azt jelenti, hogy a növekedés során a költségek arányosan ne növekedjenek túl gyorsan, és a megoldás könnyen adaptálható legyen új piacokra. Érdemes megvizsgálni a versenytársakat és a piac telítettségét. Ha túl sok versenytárs van, nehezebb lesz kitűnni. Azonban a teljesen új piacok is kockázatosak lehetnek, mert bizonytalan, hogy van-e valós igény a termékre vagy szolgáltatásra.

3.2.3. Harmadik blokk: Értékajánlat

A hatalmas probléma bemutatását követően itt meg kell adni rá a megoldást. Ez már sokkal nehezebben szokott menni. Időnként előfordul, hogy van egy nagyon jó problémafelismerés, de vagy egyelőre nincs elképzelés sem a megoldásról, vagy pedig az alapító csapat bevallja, hogy ezt nem tudják megcsinálni és igazából befektetői pénzből szeretnének felvenni valakit, aki képes a megoldásra. Az nem baj, hogy segítséget vagy együttműködő partnereket kívánnak bevonni, azonban a legtöbb esetben ez nagyon extrém módon jelenik meg: az alapító csapat csak a problémát ismeri, minden másra új csapattagokat kell felvenni. Ideális esetben egy magával ragadó „aha”-érzésnek kell itt feltörnie: „a problémát így oldjuk meg, ez rá a válasz”. Ha ez a két blokk jó, akkor az alapítóknak elviekben már nyert ügyük van.

3.2.4. Negyedik blokk: A rejtett összetevő, amitől a megoldás más

Ez a rész tipikusan arra szolgál, hogy megerősítse az olvasót abban, hogy technikailag meg is tudják valósítani azt, amit felvázoltak. Ha van esetleg egy már működő demó termék, szolgáltatás, az a legszerencsésebb. Csak nagyon ritka esetben képzelhető el, hogy a teljes termékfejlesztés kiszervezésre kerül. Van ilyenre példa, de csak akkor fordul elő, ha az alapítói csapat értékesítésben rendkívül erős (az elmúlt két évben nem találkoztunk ilyennel). Ezeket az egyedi megoldásokat feltétlenül el kell látni a megfelelő iparjogvédelmi és oltalmi formákkal (amennyiben oltalmazhatók). Még ha a műszaki feltalálói tevékenység ereje kétségbe vonható is, egy használati mintaoltalom megfelelő védelmet tud nyújtani a termékkonceptciónak, és jól mutatja a befektető felé is a csapat tudatos IP menedzsment hozzáállását.

3.2.5. Ötödik blokk: Üzleti modell

Ennél és a többi pontnál is gyakran felmerül, hogy kiadjunk-e nagyon részletesen kidolgozott, abszolút konkrét befektetői mintaprezentációkat. A tapasztalatok alapján inkább nem érdemes mindent tálcán kínálni az alapítóknak, mert így

sokkal könnyebb észrevenni azt, aki foglalkozott a témával, utána nézett, elgondolkodott rajta: lehet, hogy nem tökéletes, amit csinált, de azzá tehető. Több esetben előfordult, hogy egy-egy alapító kvázi visszaélészerűen gyártott, hamisított dokumentumokat, hogy pontról pontra megfeleljen az etalonban támasztott elvárásoknak. Az üzenet éppen a fordítottja lett volna, kreatívan igazolni egy üzleti modellt, illetve egy termék és a vásárlói igény közös metszetét. Amennyiben szükség van mintamegoldások bemutatására és felhasználására, úgy minden diához találhatunk kimagasló minőségű mintákat, ezeket elérhetővé tehetjük a hallgatók, az oktatók, a kutatók számára. Például, jelen ponthoz leginkább az úgynevezett „business model canvas” sokat hivatkozott anyagokat érdemes megkeresni, és meg lehet követelni, hogy az üzleti modell ebben a formában kerüljön bemutatásra.

3.2.6. Hatodik blokk: Piacra lépési terv

Ez a pont már a megvalósításra kérdez rá. Itt arra kell törekedni, hogy az ötlegazdák, lehetőleg számértékekkel alátámasztva (nem szabad csak nettó árbevételben gondolkodni) bemutassák, hogy mi fog történni az elkövetkező 6-12 hónapban. Tipikus hiba, ha a lépések rendkívül elnagyoltak, és az elképzelések futurisztikusak, például: 3 hónap marketing, 3 hónap értékesítés. Itt az a kérdés, hogy elemi szinten milyen lépéseken keresztül fog a projekt eljutni a vevőkhöz. A projektek rendkívül nagy részénél a cégépítők még sohasem beszéltek egyetlen potenciális vevővel sem.

3.2.7. Hetedik blokk: Konkurencia elemzés

Egy izgalmas, pártját ritkító termék esetén érdekes kérdés a konkurencia pontos leírása, illetve a szóban forgó termék vagy szolgáltatás relatív helyzete. Sokszor ezek alapos ismerete elegendő lehet a befektetési tárgyalások jelentős előmozdítására. Sok esetben egy józan mérnöki megközelítéssel és precizitással összeállított táblázat meggyőzőbb tud lenni, mint külső szakértők által sikerdíjas alapon összeállított sikerelemzés. Az elemzés során érdemes reális képet festeni a piaci szereplőkről, s olyan rést keresni, amely kihasználható üzletépítéshez.

3.2.8. Nyolcadik blokk: Alapítók, főbb csapattagok

Ennél a kérdésnél az alapító tagokat és azon releváns tapasztalataikat kell bemutatni, amelyek a projektet sikerre vihetik. Nemcsak az alapítókat, hanem minden olyan kulcspozícióban lévő személyt érdemes bemutatni, akinek a jelenlegi és majdani sikerekben nagy szerepe lehet. A tapasztalatok alapján az elején kétféle emberre van szükség: az egyik, aki tud eladni és tőkét bevonni, a másik pedig, aki meg tudja építeni az elképzelt terméket. Később természetesen már más szempontok fognak inkább dominálni.

3.2.9. Kilencedik blokk: Főbb mérőszámok, pénzügyi előrejelzések

Érdemes 2-3 éves előrejelzést készíteni a jövőre nézve, de nemcsak az árbevétel szempontjából, hanem sokkal inkább a céget leíró megfelelő mérőszámok megválasztásával is. Össze kell foglalni a reális, megfogható, a korábbi pontokkal összeegyeztethető és megvalósítható előrejelzéseket.

3.2.10. Tizedik blokk: Jelenlegi helyzet, eddigi eredmények, tőke tervezett felhasználása

Ez egy nagyon fontos pontja a teljes anyagnak. Jó esetben reális képet ad arról, hol tart a projekt, mi történt eddig, mire kívánják felhasználni a tervezett tőkebevonás összegét. Ezekre a kérdésekre nehéz tartalmas választ adni, és ha eddig nem tették meg, itt szembe kell nézni az eddigi történésekkel és azok következményeivel. A tapasztalatok alapján ez szokott a projektek gyengéje lenni. Pedig a korábbi eredményeket nem csak árbevétel szempontjából kell nézni, rengeteg olyan eredmény vagy részeredmény lehet, amelyek a valós előrehaladást jól reprezentálják, és meggyőzik a potenciális befektetőket a csapat eltökéltségéről és a lehetőségek hatékony kihasználásáról.

A későbbiekben érdemes lehet a szükséges szofisztikáltsági szintig lebontott üzleti tervet és pénzügyi tervet is kérni. Azonban nem győzzük hangsúlyozni, hogy a befektetői iparágban számtalan olyan üzleti kockázat van, amit az oldalszámok növelésével nem lehet ellensúlyozni, azaz csak reális méretű dokumentumokat érdemes kérni, hiszen azokat fel is kell dolgozni. Sok befektető esetén a befektetői és elemzői csapat fenntartása olyan jelentős költséget tesz ki, hogy szinte heroikus teljesítmény mellett hozamot termelni.

3.3. Nagyon ambiciózus projektek preferálása

Maga a befektetési stratégia meghatározása egy nagyon összetett feladat, és bőven túlmutat a jelen dokumentum keretein. Az azonban elmondható, hogy magas hozamot csak rendkívül sikeres projektekkel lehet elérni. Ez egy ismert tény, mégis számos befektető a közepes projekteknel marad, ahol kezelhető a kockázat és a finanszírozás mértéke. Viszont a kezelhetőség érdekében hozamából áldoz fel jelentős részt. Természetesen ideális esetet nagyon nehéz elérni egy induló egyetemi kockázati tőketársaság alapjainak a lerakásakor, azt azonban érdemes fontolóra venni, hogy a működést úgy szervezzék, hogy egy ilyen jellegű projekt bárhol, bármikor, bármilyen körülmények között prioritást kaphasson.

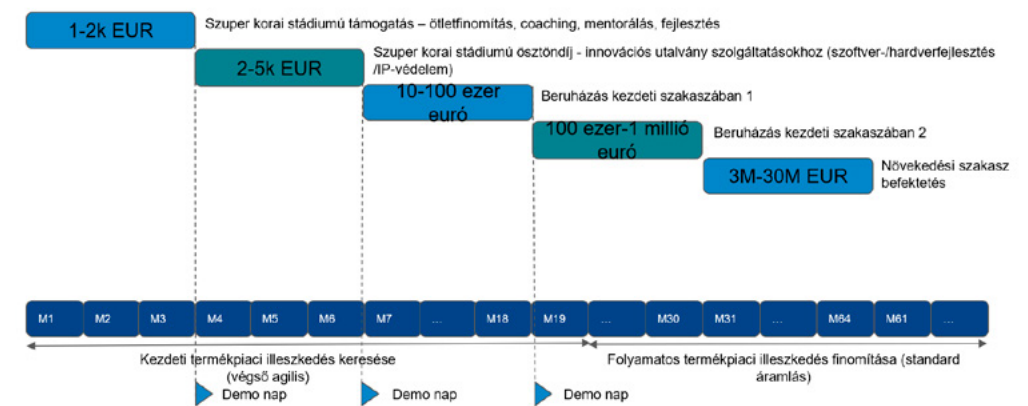
3.4. Befektetések kezelése, stratégiai tervezés

Nagyon sok szó esik a startup ökoszisztémában az első körös befektetésekről, a befektetések kiválasztásáról, a megállapodásról. Hasonlóan fontos további befektetők bevonása. A közvélekedéssel ellentétben ez nemcsak az alapítók, hanem a korábbi befektetői körben befektetett befektetők érdeke is. Azaz, ha egyetemi kockázati tőke társaság alapításáról van szó, érdemes előre megtervezni az eltérő finanszírozási igényű projektek finanszírozhatósági szempontból való kezelését. Lehet abban gondolkodni, hogy házon belül strukturáljunk különböző részalapokat, vagy jelentős kapcsolati hálót alakítsunk ki. Ha tervünket reálisan akarjuk szemlélni és megvalósítani, akkor együtt kell működnünk más alapokkal, hiszen egy befektetést követően a projekteknek csak nagyon kis része tud önfinanszírozóvá

válni. Az Óbudai Egyetemen az 5. ábrán szemléltetett módon került strukturálásra a startup projektek finanszírozása, azok finanszírozási mérete alapján.

1. Az oktatási és belső PR tevékenységeknek köszönhetően egyre növekszik a komoly célokkal rendelkező projektek száma. Az első pár lépésnél inkább motiválásról, mint befektetésről lehet beszélni, és amennyiben a csapat kitarat az ambiciózus célok és az ügyes megvalósítás mellett, akkor érdemes elgondolkodni a további lépésről. Jelenleg az első 1-2 finanszírozási kört vissza nem térítendő finanszírozási konstrukcióban biztosítjuk, 1-5 ezer euró közötti összegben. Még kidolgozás alatt áll egy egyszerűsített struktúra, amelynek segítségével ezt is tőke ágon biztosítanánk.
2. A kezdeti, magvető fázisú kategória esetében projektenként maximum 100.000 EUR összegben tudunk finanszírozást biztosítani az egyik dedikált befektetési egységünkön keresztül (Initium Venture Labs Zrt.). E szervezeti egység is rendelkezik önálló menedzsmenttel és döntési jogkörrel.
3. Ezt a méretet követi a 100.000 EUR és 1 M EUR közötti sáv finanszírozása, amely már az Óbuda Uni Venture Capital Zrt. dedikált kockázati tőke kezelő társaságunkon keresztül történik.
4. Növekedési fázisú projektek finanszírozása a Széchenyi Alapokon keresztül történik, 30 M EUR összeghatárig (erre teljesen független helyről származik a forrás). A koncepció tehát az, hogy rendkívül széles spektrumon átívelően szinte minden finanszírozási igény kielégítése kezelhetővé váljék térben és időben egyaránt.

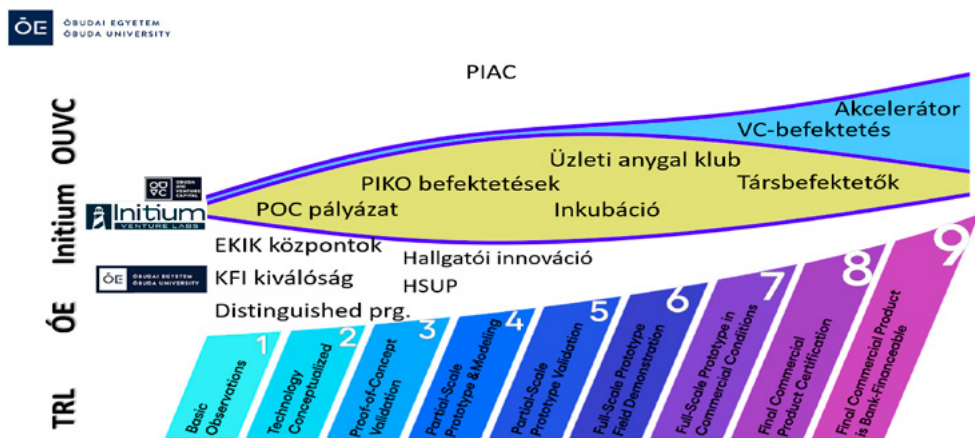
Befektetési jegyek méretei

6. ábra Az Óbudai Egyetem ökoszisztémájában is követett tőkebefektetési felosztás – összeg szerint.

3.5. Befektetői Egyetem koncepciója

A legjobban teljesítő innovációs projektek esetében nyilvánvalóvá vált az igény, hogy a projektet valamilyen beruházással támogassák. Ennek érdekében 2023-ban elindult egy új, piko-befektetési struktúra kerete, az Initium Program. Az OE saját startup cégei alapíthatók, inkubálhatók és otthont kaphatnak a campuson (technológiai készenléti szinttől, TRL 1-től). Az Initium képes elköteleződni a kiválasztott projektekhez piko-beruházások, pre-seed pénz és természetbeni hozzájárulások mellett. Az egyetem saját kockázati tőketársasága, az OUVC vonzza a legjobb induló vállalkozásokat házon belülről (a TRL 4+ Initium Program diplomái) és a regionális piacról. Az EKIK és a karok együtt tudnak működni az üzletmenet fenntartásában és a megfelelő kilátások feltárásában. A portfólióvállalatok belső műszaki fejlesztési szolgáltatásokkal és mérnöki kapacitással támogathatók. Az OUVC irodaterületet, könyvelési szolgáltatásokat, marketingtámogatást és üzletfejlesztési szolgáltatásokat is tud nyújtani. Várhatóan az elkövetkező években lesz egy maroknyi skálázható projekt, és az Egyetem által épített és kezelt 3+1 Tudományos Parkok valamelyikében még több cég (TRL 7+) talál majd helyet, így megmarad az egyetem innovációs ökoszisztémájának része.

7. ábra Az innovációs lánc mentén nyújtott teljes értéktámogatás. Míg az Óbudai Egyetem Innovációs Piramisa (2. ábra) az ökoszisztéma vertikális szerkezetét ábrázolja, ez az ábra azt mutatja be, hogy az Egyetemi Innovációs Ökoszisztéma különböző érintettjei hogyan tudják támogatni a projekteket különböző technológiai készenléti szinteken (TRL).

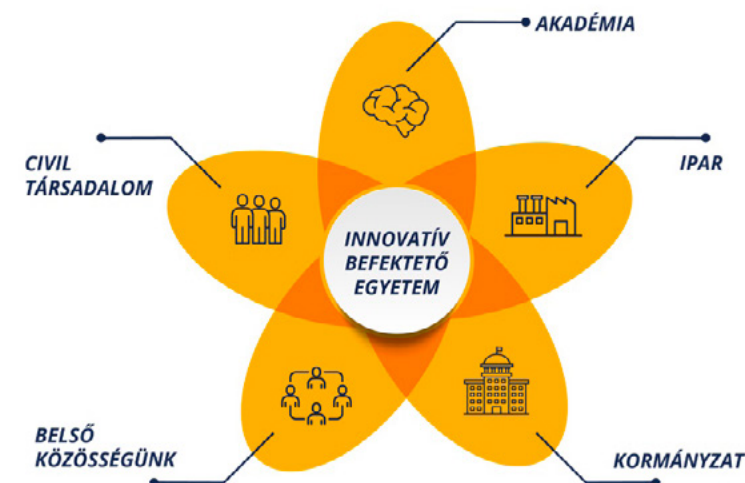
A lényeg, hogy az Egyetem értéket és megfelelő szolgáltatásokat tudjon nyújtani mind a belső, mind a külső innovációs projektekhez az innovációs lánc minden szintjén. Mérettől és érettségi foktól függően maga az EKIK vagy az Initium

Program tudja támogatni a projekteket azok kezdeti és korai inkubációs szakaszában, majd az OUVC belép az elővetési, magvetési és gyorsítási fázisba. A sikeresen fejlődő startupok az SZTA-ról vagy a nemzetközi tőkepiacról juthatnak növekedési forrásokhoz.

Annak ellenére, hogy egy szerencsés eset állt elő az OE-nél, még itt is szükséges a befektetői kapcsolati rendszer folyamatos bővítése, hiszen bármikor előfordulhat, hogy egy-egy cégnél további finanszírozás válik szükségessé, amit külső partnerek bevonásával kell biztosítani. A hazai befektetői szcénában van egyfajta versengés, meglátásunk szerint jóval nagyobb együttműködésre lenne szükség, hiszen az igazi konkurencia külföldön van. A sikerhez szükség van az egész ökoszisztéma összehangolt működtetésére, ez adja a quintuple helix modell alapját (8. ábra).

Quintuple helix modell

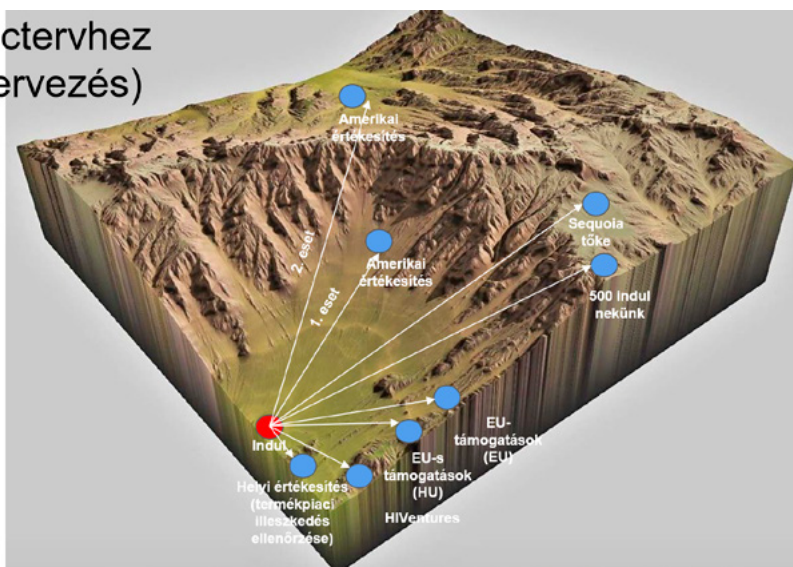

8. ábra A sikeres innovációs egyetemi ökoszisztéma háttérében az egész társadalmat mikro- és makroszinten összefogó stratégia áll.

3.6. Célorientált megközelítés, üzleti és stratégiai tervezés

A pénz mellett az egyik legfontosabb az a szakmai segítség, amit egy kockázati tőke alap tud biztosítani. Egyetemi köntösben vélhetően jelentősebb az ilyen irányú segítség és megosztható tudás. Meglátásunk szerint jól hasznosítani a befektetett pénzt nem könnyű, de ha nagyon jó az összhang a befektető csapattal, és adott a tapasztalat, akkor nagy dolgokat lehet véghez vinni. A 9. ábra azt a stratégiai tervezési gondolkodásmódot szemlélteti, amelyet az operatív megvalósítás mellett érdemes alkalmazni.

Ugrás a Piactervhez (stratégiai tervezés)

9. ábra A piacravitel és a stratégiai gondolkodás kulcsszerepe az innovációhasznosításban.

Ha sikerült pontosan felmérni a cég, a termék, a csapat pontos pozícióját, akkor érdemes áttekinteni és megtervezni a főbb irányokat a tőkebefektetés, a vásárlószerezés, a csapatépítés és a fejlesztés tekintetében. Míg hagyományos szemlélettel sokkal egyértelműbb, hogy egy adott helyzetben mit kell csinálni, addig egy strukturált, átgondolt és értékelt jelenlegi és jövőbeli helyzetelemzést követően hatékonyan megválaszthatók a helyes lépések, azaz minden döntés a szituációtól függ. Professzionális működés ilyen szintű tervezés és stratégiai elemzés nélkül nehezen képzelhető el. Előnyös lehet már a második körös befektetőt is precízen, meghívásos alapon választani ki, sok esetben nem a pénztárca vastagsága, hanem az adott projekthez való illeszkedése a fontosabb. Vannak projektek, ahol egy külföldi befektető előnyösebb lehet, de vannak olyanok is, ahol egy megfelelő hazai befektető a helyes választás. Nyitott és építő gondolkodás szükséges, hiszen a

kockázati tőke üzletág az együttműködésről szól, és a tényleges sikert nem az egy projektbe bevont tőke nagysága mutatja, hanem az alap tényleges hozama, amely a cégreszek eladásával realizálódik.

4. INNOVÁCIÓS ELMÉLETI ESZKÖZTÁR, FŐBB OKTATÁSI ELEMELK AZ OKTATÁS PROJEKT VÉGREHAJTÁSA SORÁN

Gyakorlati tapasztalataink alapján egyetemi környezetben drasztikusan növelhető az originális alkotások, a szellemi termékek és ezeken keresztül az innovatív projektek száma dedikált, jól átgondolt oktatási, képzési programokkal. Nem feltétlenül a mennyiség a mérvadó, hiszen itt ez egyfajta motivációs és figyelemfelhívó képzés is az egyetemi polgárok számára. Olyan képzések szükségesek, amelyeknél az elméleti anyag ötvöződik a gyakorlati képzéssel, és olyan előadók, gyakorlati szakemberek és mentorok vesznek benne részt, akik saját releváns szakmai előmenetelükkel megteremtették hitelességüket. Konkrét javaslatok kapcsán az alábbi témákat érdemes mindenképpen sorra venni:

- ♦ Miért érdemes vállalkozást építeni: felsorolni a pozitív és negatív tényeket is, olyan előadók felkérésével, akik saját, e téren szerzett tapasztalataikat is meg tudják osztani. Gyakori elképzelés, hogy D1-es folyóiratokban megjelenő cikkek garmadáját író kutatókat próbálnak rávenni az innovációs értéklánc, de főleg az egyetemi szereplők arra, hogy mindenképpen alapítsanak céget. A világ sokszínű, nem feltétlenül a legjobb kutatóból lesz a legjobb cégalapító, és ez fordítva is igaz. Nem a cégalapítás felsőbbrendűségét kell bizonyítani és erővel sulykolni. Vannak, akiket a kutatás és vannak, akiket az oktatás, és akiket a termékfejlesztés vagy a cégalapítás vonz. Az bizonyos, hogy egy ilyen komplex értékláncnál mindenkire szükség van. Egy motivált, karizmatikus oktató lehet, hogy több ezer hallgatót tud motiválni a műszaki pályán maradás mellett, az ő hozzáadott értéke nélkül nem tudnánk kit meggyőzni, hogy termékötletéből céget csináljon. Azaz, az oktatás által adjuk meg a lehetőséget, hogy a hallgatók maguk választ-hassanak a számos karrierút közül. Ebből a cégépítés csak egy.
- ♦ Számtalan esetben az értékajánlat nehezen születik meg a kezdő cégeknél. Gyakori hiba, hogy valami rendkívülit keresnek, holott egy jól ismert piacból is ki lehet indulni, és szinte mindig adódik számtalan olyan lehetőség, ahol valamilyen kielégítetlen vásárlói igény keletkezik. Érdemes részleteiben oktatni a kék óceán innovációs stratégiát, amely kellően egyszerű, könnyen követhető, és nem utolsó sorban kellően motiváló mindenki számára. Lényege, hogy a jelentős, egymással versengő konkurenciát tartalmazó vörös óceánt célszerű elhagyni egy olyan kék óceán keresésével vagy kreálásával, ahol szinte minimális a konkurencia jelenléte. Az általános gondolat, hogy alacsony konkurencia mellett magasabb árázással és egyszerűbb piacszerzéssel lehet számolni. Amit jelen esetben célszerű átadni: nem kell feltétlenül nagyon bonyolult technológiai megoldás ahhoz, hogy ilyet találjunk. A tankönyvi eset egy borászatot mutat be, ahol nehéz a termék egyediségének megtalálása, mert jelentős számú hasonló szereplő van, akik

egymással versenyeznek. Viszont, ha borvacsorára módosítjuk a megcélzott piacunkat, már sokkal kevésbé vagyunk kitéve a „mennyibe kerül egy palack bor” kérdésének. Ha ezt tovább fokozzuk, például csokoládé- és borkóstoló irányába, akkor még inkább számunkra előnyösen differenciált piacról beszélhetünk.

- Hasonlóan izgalmas tudományos értekezések, sőt könyvek születtek a felforgató innováció területén, amely szintén alkalmas arra, hogy jobban, mélyebben elgondolkodjon valaki a saját ötlete kapcsán.
- Ugyancsak nagyon szemléletformáló az üzleti modell térkép kapcsán publikált anyagok oktatása, néhány jó példával, cég bemutatásával nagyon sok elméleti és gyakorlati tudást lehet átadni relatív gyorsan.
- Sorra kell venni az általánosan nehéznek ítélt témákat: például a hallgatóság szinte minden esetben jelentős lemaradásban van értékesítés, vevőkiszolgálás, piackutatás és marketing területen.
- Külön előadássorozatban érdemes tisztázni, hogy a cégépítés nem mérnökverseny, nem szabadalmak gyűjtése, hanem végsősoron árbevétel és profit növelése. Ezt nem szabad elfelejteni!

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A szellemi tulajdon (IP) hasznosítása egyre fontosabbá válik az egyetemek és kutatóintézetek számára, mivel lehetőséget kínál a kutatási eredmények gazdasági értékének növelésére, és a társadalmi hatás fokozására. Az egyetemi saját tőke és az Egyetemi Kockázati Tőketársaságok (Uni-VC) kulcsszerepet játszanak a korai fázisú hasznosító vállalkozások támogatásában, mivel finanszírozást, szakértelmet és hálózati kapcsolatokat biztosítanak számukra. A korai fázisú hasznosító vállalkozások számára nyújtott támogatás többféle formában valósul meg:

- Finanszírozás: Az Uni-VC-k tőkeinjekciókat nyújtanak, amelyek lehetővé teszik a vállalkozások számára a fejlesztések folytatását és a piacra lépést.
- Mentorálás és tanácsadás: Az egyetemek és Uni-VC-k szakértői mentorprogramokat kínálnak, amelyek segítik a vállalkozókat az üzleti tervek kidolgozásában, a stratégiai döntéshozatalban és a piaci versenyben való helytállásban.
- Hálózati kapcsolatok: Az Uni-VC-k hozzáférést biztosítanak a kockázati tőkebefektetők, ipari partnerek és más releváns szereplők hálózatához, ami jelentős előnyt jelenthet a piaci pozíció megszilárdításában.
- Infrastruktúra és erőforrások: Az egyetemek gyakran biztosítanak laboratóriumi és kutatási létesítményeket, valamint adminisztratív támogatást, amely jelentősen csökkenti a vállalkozások működési költségeit.

Az egyetemi saját tőke és az Uni-VC-k kulcsszerepet játszanak a korai fázisú hasznosító vállalkozások támogatásában, elősegítve a szellemi tulajdon gyakorlati alkalmazását és piaci hasznosítását. Ezek az eszközök nemcsak anyagi támogatást nyújtanak, hanem átfogó támogatási rendszert is, amely segíti a vállalkozások növekedését és fenntartható fejlődését. Az egyetemek számára ez egy win-win helyzet, mivel előmozdítják az innovációt és erősítik az egyetemi kutatások társadalmi és

gazdasági hatását. Az Uni-VC-k küldetésük szerinti legfontosabb értéke az oktatók és a hallgatók által megosztott és megszerzett tudás, ennek kezelése az alábbiak alapján történik:

- új ismeretek és lehetőségek megteremtése;
- know-how és IP megőrzése (IP-menedzsment);
- végül hasznosításuk (IP stratégia és kezelés).

A folyamatos, mérhető fejlődés ma már külső és belső elvárás az elkészült műszaki és szellemi alkotásokkal szemben, ez elsősorban a szellemi tulajdonjogok számában fejezhető ki. A szellemi tulajdon értékének megőrzése olyan feladat, amely a szellemi tulajdon (a jogi védelem mellett a know-how-n kívül) portfólió szemléletű kezelését igényli, azaz szakmai irányelvek mentén a kapcsolódó szellemi tulajdon szinkronizálását a technológiai szinergiákkal, valamint a legfontosabb eredmények visszacsatolását az egyetemen folyó kutatói és oktatói munkába. A hazai egyetemek hagyományosan nem tudták sikeresen hasznosítani szellemi tulajdonukat, mert nem fordítanak kellő figyelmet a szakmai folyamatokban rejlő üzleti lehetőségek feltárására, fejlesztésére. A tudás hasznosítása kiemelt feladatként jelenik meg az egyetemeken az innovációs értékláncban, erre valók az Uni-VC-k.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

- AHLUWALIA, S., R.V. MAHTO, and M. GUERRERO. “Blockchain Technology and Startup Financing: A Transaction Cost Economics Perspective.” *Technological Forecasting and Social Change* 151 (2020). <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119854>.
- BARBER, B.M., A. Morse, and A. Yasuda. “Impact Investing.” *Journal of Financial Economics* 139, no. 1 (2021): 162–85. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2020.07.008>.
- CAVALLO, A., A. GHEZZI, C. DELL'ERA, and E. PELLIZZONI. “Fostering Digital Entrepreneurship from Startup to Scaleup: The Role of Venture Capital Funds and Angel Groups.” *Technological Forecasting and Social Change* 145 (2019): 24–35. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.04.022>.
- CHOWDHURY, F., D.B. AUDRETSCH, and M. BELITSKI. “Institutions and Entrepreneurship Quality.” *Entrepreneurship: Theory and Practice* 43, no. 1 (2019): 51–81. <https://doi.org/10.1177/1042258718780431>.
- DEMIREL, P., and G.O. DANISMAN. “Eco-Innovation and Firm Growth in the Circular Economy: Evidence from European Small- and Medium-Sized Enterprises.” *Business Strategy and the Environment* 28, no. 8 (2019): 1608–18. <https://doi.org/10.1002/bse.2336>.
- FISCH, C. “Initial Coin Offerings (ICOs) to Finance New Ventures.” *Journal of Business Venturing* 34, no. 1 (2019): 1–22. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2018.09.007>.

- GALLERSDÖRFER, U., L. KLAASSEN, and C. STOLL. "Energy Consumption of Cryptocurrencies Beyond Bitcoin." *Joule* 4, no. 9 (2020): 1843–46. <https://doi.org/10.1016/j.joule.2020.07.013>.
- GOMPERS, P.A., W. GORNALL, S.N. KAPLAN, and I.A. STREBULAIEV. "How Do Venture Capitalists Make Decisions?" *Journal of Financial Economics* 135, no. 1 (2020): 169–90. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2019.06.011>.
- GUZMAN, J., and A.O. KACPERCZYK. "Gender Gap in Entrepreneurship." *Research Policy* 48, no. 7 (2019): 1666–80. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.03.012>.
- HADDAD, C., and L. HORNUF. "The Emergence of the Global Fintech Market: Economic and Technological Determinants." *Small Business Economics* 53, no. 1 (2019): 81–105. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-9991-x>.
- HAIDEGGER, T. P., GALAMBOS, P., TAR, J. K., KOVÁCS, L. A., KOZLOVSZKY, M., ZRUBKA, Z., ... & TARSOLY, S. (2024). Strategies and Outcomes of Building a Successful University Research and Innovation Ecosystem. *Acta Polytechnica Hungarica*, 21(10): 13–35. <https://doi.org/10.12700/APH.21.10.2024.10.2>
- HAUSBERG, J.P., and S. KORRECK. "Business Incubators and Accelerators: A Co-Citation Analysis-Based, Systematic Literature Review." *Journal of Technology Transfer* 45, no. 1 (2020): 151–76. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9651-y>.
- HE, H., L. LIU, E.E. MORIN, M. LIU, and A. SCHWENDEMAN. "Survey of Clinical Translation of Cancer Nanomedicines - Lessons Learned from Successes and Failures." *Accounts of Chemical Research* 52, no. 9 (2019): 2673–83. <https://doi.org/10.1021/acs.accounts.9b00228>.
- HOWELL, S.T., M. NIESSNER, and D. YERMACK. "Initial Coin Offerings: Financing Growth with Cryptocurrency Token Sales." *Review of Financial Studies* 33, no. 9 (2020): 3925–74. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhz131>.
- KIM, W.C., and R. MAUBORGNE. "Blue Ocean Strategy." *Harvard Business Review* 82, no. 10 (2004): 76–84.
- LANGLEY, P., and A. LEYSHON. "The Platform Political Economy of FinTech: Reintermediation, Consolidation and Capitalisation." *New Political Economy* 26, no. 3 (2021): 376–88. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1766432>.
- MARQUIS, C., and K. QIAO. "Waking from Mao's Dream: Communist Ideological Imprinting and the Internationalization of Entrepreneurial Ventures in China." *Administrative Science Quarterly* 65, no. 3 (2020): 795–830. <https://doi.org/10.1177/0001839218792837>.
- NEUMEYER, X., S.C. SANTOS, A. CAETANO, and P. KALBFLEISCH. "Entrepreneurship Ecosystems and Women Entrepreneurs: A Social Capital and Network Approach." *Small Business Economics* 53, no. 2 (2019): 475–89. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-9996-5>.
- POLZIN, F., and M. SANDERS. "How to Finance the Transition to Low-Carbon Energy in Europe?" *Energy Policy* 147 (2020). <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111863>.
- SACKS, R., M. GIROLAMI, and I. BRILAKIS. "Building Information Modelling, Artificial Intelligence and Construction Tech." *Developments in the Built Environment* 4 (2020). <https://doi.org/10.1016/j.dibe.2020.100011>.
- SADIQ, M., S. NONTHAPOT, S. MOHAMAD, O. CHEE KEONG, S. EHSANULLAH, and N. IQBAL. "Does Green Finance Matter for Sustainable Entrepreneurship and Environmental Corporate Social Responsibility during COVID-19?" *China Finance Review International* 12, no. 2 (2022): 317–33. <https://doi.org/10.1108/CFRI-02-2021-0038>.
- SZANYI-GYENES, X., & ALMÁSI, A. (2023). Top executives on competitiveness: survey of digitalization and internationalization in Hungarian companies. *Acta Polytechnica Hungarica*, 20(9).
- THALER, R. H. (2016). Behavioral economics: Past, present, and future. *American economic review*, 106(7), 1577-1600.
- TOMIZAWA, A., L. ZHAO, G. BASSELLIER, and D. AHLSTROM. "Economic Growth, Innovation, Institutions, and the Great Enrichment." *Asia Pacific Journal of Management* 37, no. 1 (2020): 7–31. <https://doi.org/10.1007/s10490-019-09648-2>.
- TÓTH, R., KÁSA, R., & LENTNER, C. (2022). Identifying the Influencing Factors of Financial Literacy Across Pre-and "Post" Pandemic Times at the Hungarian SMEs. *Acta Polytechnica Hungarica*, 19(8).
- VENCZEL, T. B., BERÉNYI, L., & HRICZÓ, K. (2024). The Project and Risk Management Challenges of Start-ups. *Acta Polytechnica Hungarica*, 21(2).
- WRIGHT, M., SIEGEL, D. S., & MUSTAR, P. (2017). An emerging ecosystem for student start-ups. *The Journal of Technology Transfer*, 42, 909-922.

